

11

1997

**Видання цього
числа стало можливим
завдяки допомозі
Diese Ausgabe erscheint mit der
Unterstützung von:**

Freiburger Stadtverwaltung

Heinrich-Böll-Stiftung (Berlin)

**Міжнародного Фонду
Відродження (Львів)**

**Інституту політологічних
та культурологічних
досліджень (Київ — Львів)**

Компанії Гердан (Львів)

РЕДАКЦІЯ НОМЕРА

Тарас Возняк (головний редактор)
Олесь Пограничний
Андрій Павлишин
Софія Онуфрів (куратор числа)
Вальтер Кауфман
Михайло Москаль
Олександр Кривенко
Вальтер Мосман
Мирослава Прихода
Микола Яковина
Андрій Шкраб'юк

Адреса редакції:
e-mail. wozniak@link.lviv.ua

©Редакція журналу «І», 1998

GESPRÄCH ÜBER GRENZEN

Es war an der Zeit, daß dieses Gespräch in Gang kam. Nach der 89er Zeitenwende wurde es möglich. Schleppend zunächst und verstottert. Auf beiden Seiten belastet durch Mißverständnisse und Mißtrauen. Immerhin, wir haben den Faden nicht abreißen lassen, wir sind im Gespräch geblieben, auf den windigen Brücken der Dreisam, in den unterirdischen Gestaden der Poltwa, in den ungleichen und dennoch rätselhaft verwandten Partnerstädten Freiburg und Lwiw.

Fremde Freunde aus zwei europäischen Grenzregionen.

Ich meine das Dreyeckland und Galizien, beide vormalig Provinzen des Habsburger Imperiums, in der Nachkriegszeit den konkurrierenden Welten OST und WEST zugeteilt und durch den Eisernen Vorhang voneinander getrennt, beide zerschnitten durch nationalstaatliche Grenzen (Deutschland/ Frankreich bzw. Ukraine/Polen) und heute um grenzüberschreitende Zusammenarbeit bemüht, auch im Hinblick auf eine europäische Integration, allerdings zeitverschoben um ein halbes Jahrhundert und unter vollkommen verschiedenen Bedingungen. Das vorliegende Heft der Zeitschrift "Ji" vereinigt die Vortragsmanuskripte, die bei GESPRÄCH ÜBER GRENZEN I. TEIL (Freiburg, 10.-12. Oktober 1997) diskutiert worden sind. Einige Texte, weil an anderer Stelle publiziert, fehlen hier, so auch der Aufsatz von Thomas Held: Vom Pogrom zum Massenmord, veröffentlicht in: LEMBERG-LWOW-LVIV, Böhlau Verlag 1995.

Wer die Tabus kennt, die den historischen Diskurs nicht nur in Deutschland, sondern auch in Polen oder in der Ukraine behindern, wird bemerken, wo und wie heftig unsere ukrainischen und polnischen Autoren gegen die bei ihnen zuhause üblichen Konventionen verstoßen. Ansonsten mögen sich die Lesenden an die alte Regel erinnern: ES SPRICHT BÄNDE, WORÜBER DIE SCHREIBENDEN SCHWEIGEN.

Schweigen mag Gold sein, mag sein. Wir ziehen es vor, Gespräche zu führen, zum Beispiel über Grenzen.

Walter Mossmann

РОЗМОВА ПРО КОРДОН

Надійшов час цієї розмови. Після перелому 1989 року це стало можливим. Спочатку вона буксувала, затиналася. Переобтяжена з обох сторін недовір'ям та непорозуміннями. Але як би там не було, ми не дозволили цій нитці перерватися, ми не залишили розмов, на вітряних мостах Драйзаму, на підземних берегах Полтви, в неоднакових і все-таки дивовижним чином споріднених містах-побратимах Фрайбурзі та Львові.

Друзі з двох європейських прикордонних регіонів, що ще не знають один одного.

Я веду мову про Драйсклянд та Галичину, які були колись провінціями імперії Габсбургів, а після війни належали до двох світів — Сходу та Заходу — що протистояли один одному. Їх розділила Залізна Стіна, їх розкраїли національні та державні кордони (Німеччини та Франції або України та Польщі). Але тепер, з огляду на європейську інтеграцію, хоча і з часовим зсувом у півстоліття і за абсолютно відмінних умов, вони намагаються розвивати співпрацю, яка долає ці кордони.

Це число Журналу «І» об'єднує тексти доповідей, які обговорювалися на 1-й частині конференції «Розмови про кордони» (Фрайбург, 10-12 жовтня 1997). Деякі тексти, опубліковані в інших виданнях, тут відсутні, наприклад стаття Томаса Гельда: Від погрому до масового винищення, надрукована у: LEMBERG-LWOW-LVIV, Böhlau Verlag 1995.

Того хто знайомий з табу, що стоять на перешкоді історичного дискурсу не лише в Німеччині, але і в Польщі чи на Україні, бачить, де і як наші українські та польські автори наштовхуються на звичний у них вдома конвенціонізм. А взагалі читачі нехай згадають собі старе правило: книги говорять про те, про що мовчить, той хто їх пише.

Мовчання може і золото, але ми надаємо перевагу розмові, наприклад, про кордони.

Вальтер Мосман

11 Зміст/ Inhalt

4	Олег Турій	ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ КОРДОНИ ГАЛИЧИНИ, 1772-1997
14	Mykola Gogol	TARAS BULBA (AUS DEN "TARAS BULBA")
16	Карл Ясперс	ВІДПОВІДЬ НА КРИТИКУ МОЄЇ РОБОТИ „ЩО ПОТРІБНО ФЕДЕРАТИВНІЙ РЕСПУБЛІЦІ“
20	Тарас Возняк	МОДЕЛІ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО СПІВІСНУВАННЯ: РЕТРОСПЕКТИВА ТА ПЕРСПЕКТИВА
37	August Graf von Platen-Hallermuende	VERMAECHTNIS DES STERBENDEN POLEN AN DIE DEUTSCHEN
38	Анна Роговська Станіслав Стемпень	ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН В ОСТАННІ ПІВСТОЛІТТЯ
61	Георг Тракль	ГОРОДОК
62	Андрій Шкраб'юк	МИТРОПОЛИТ
76	Анна Вероніка Вендлянд	МИТРОПОЛИТ. ЕСЕЙ ПРО АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО
88	Леонід Фінберг	УКРАЇНСЬКО-ЄВРЕЙСЬКІ СТОСУНКИ: МІТОЛОГІЯ, ЩО ПІДМІНЯЄ РЕАЛЬНІСТЬ
99	Georg Trakl	GRÖÐEK
100	Олесь Пограничний	ОПОВІДЬ ПОГРАНИЧНОГО З КОРДОНОМ НА ШИЇ
114	Вальтер Мосман	РОЗМОВИ З ЮРКОМ
134	Stanislaw Jerzy Lec	NEUE UNFRISIERTE GEDANKEN
140	Андріс Вішняускас	ВСЕСВІТ ЛЕЦА
142	Станіслав Єжи Лец	НЕПРИЧЕСАНІ ДУМКИ, ПРОЧИТАНІ У ЗАПИСНИКАХ І НА СЕРВЕТКАХ ЧЕРЕЗ ТРИДЦЯТЬ РОКІВ
156	Ян Кохановський	ПОЕЗІЇ
158	Збігнев Герберт	ЛІЖКО СПІНОЗИ
161	Бруно Шульц	ПТАХИ. НІЧ ВЕЛИКОГО СЕЗОНУ

н е з а л е ж н и й к у л ь т у р о л о г і ч н и й ч а с о п и с

4	Jurko Prochasko	DIE UKRAINE: RAND ODER LAND?
10	Walter Mossmann	GESPRÄCHE MIT JURKO
20	Anna Rogowska Stanislaw Stepień	DIE POLNISCH-UKRAINISCHE GRENZE IN DEN ZURÜCKLIEGENDEN 50 JAHREN
36	Фридрих Торберг	РЕКВІЄМ ОДНОМУ СТАРШОМУ ОФІЦІАНТОВІ
39	Taras Wozniak	MODELLE DES POLNISCH-UKRAINISCHEN ZUSAMMENSEINS: RÜCK-UND AUSBLICK
54	Taras Schewtschenko	GONTA (AUS DEN "HAIDAMAKEN")
56	Andrij Pawlyschyn	STUDIEN ZUR ENTSTEHUNG POLNISCH-UKRAINISCHER KONFLIKTE IM 20 JAHRHUNDERT
72	Heinrich Heine	ZWEI RITTER
74	Oleh Turij	AUSSERE UND INNERE GRENZEN VON GALIZIEN, 1772 - 1997
82	Andrij Schkrabjuk	DER METROPOLIT
92	Leonid Finberg	UKRAINIAN-JEWISH RELATIONS: MYTHOLOGY SUBSTITUTING FOR REALITY
106	Anna Veronika Wendland	DER METROPOLIT. EIN VERSUCH UEBER ANDREI SCHEPTYC'KYJ
117	Oles' Pohranyschnyj	KONZERT FÜR EINER GRENZER MIT DER GRENZE
128	Станіслав Стемпень	СТАВЛЕННЯ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ДО ПОЛЬЩІ Й ПОЛЯКІВ
143	Ауреліуш М. Пендзівол	ДОЛАННЯ КОРДОНІВ.ЯК ПОЛЯКИ ТА ЧЕХИ ДАЮТЬ РАДУ З ВНУТРІШНІМ КОРДОНОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
156	Iris Kempe	DIREKTE NACHBARSCHAFT (KURZFASSUNG)
164	Борис Варга	ПРОТАГОНИСТ
166	Фридрих Торберг	НА ЛІТНЬОМУ ВІДПОЧИНКУ

ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ КОРДОНИ ГАЛИЧИНИ, 1772-1997

ОЛЕГ ТУРІЙ

I. Передісторія

1. Землі, про які повинна б іти мова в нашому рефераті, з найдавніших часів мали особливу історичну долю і, що ще більш важливо - певну тяглість свого особливого становища, - незважаючи на те, що їх назва, межі, політичний устрій, державна приналежність, етнічна та конфесійна структури постійно змінювалися. Причиною цьому напевно було й залишається особливе геополітичне положення Галичини: на перехресті торгових шляхів і військових виправ, на пограниччі культурних і релігійних впливів.

2. Абстрагуючись від дискусійного питання про генезу слов'янського населення краю, з найдавнішої його історії варто згадати про плем'я білих

jurko prochasko

DIE UKRAINE: RAND ODER LAND?

Wer sich schon einmal auf den Weg gemacht hat, vom Osten in den Westen, vom Norden in den Süden, oder umgekehrt, der kennt sicherlich das komische, weil allen Gesetzen der Logik widersprechende Phänomen, dem wir in jedem "weiten Land" begegnen: je weiter wir uns fortbewegen, umso mehr scheinen sich die Grenzen von Raum und Zeit aufzulösen und ineinander überzugehen. Mag sein, daß sich der Reisende zunächst etwas verloren und klein vorkommt abgesehen von einer scheinbar unendlichen Weite. Weiß der Mensch doch gern über alles Bescheid, erst recht wo er steht, und wie er steht. Läßt er sich aber nicht abschrecken von der Weiterreise ins Unbekannte oder ins neu zu Entdeckende dank seiner Neugier und seinem Wissensdrang und nicht zuletzt seiner angeborenen Genußfreudigkeit, so wird er keine Antwort mehr finden auf die Frage: "Wieviel Erde braucht der Mensch?" Schon bald, es sei ihm vergönnt, wird er es wahrlich genießen, seinen Blick in die Ferne schweifen zu lassen bis zum Horizont. So manch Glücklicher soll sogar schon bis über den Horizont hinaus gesehen haben, als er seine Gedanken in die Ferne schweifen ließ.

хорватів, яке проживало у передгір'ях Карпат десь у VII - X ст. На межі IX - X ст. західні країни пізнішої Галичини потрапили під політичний вплив Велико-Моравської імперії. Як припускають деякі дослідники, саме в цей період послідовники слов'янських апостолів Кирила і Методія вперше почали ширити вчення Христове у цих землях.

3. Вихідним пунктом писемної історії Галичини, який значною мірою позначив усю її подальшу історичну долю, вважається повідомлення руських літописців про похід київського князя Володимира на «ляхів» у 981 р. та приєднання до Русі Перемишля, Червеня та інших міст. Так звані «червенські гроди», які ще й досі є «камнем спотикання» в історіографії, стали об'єктом постійних суперечок між давньою Польщею і Руссю, кілька раз переходили з рук в руки, аж поки в часи Ярослава Мудрого остаточно закріпилися у складі Київської держави.

4. Наприкінці XI ст. правнуки Ярослава Мудрого Рюрик, Володар і Василько засновують свої удільні князівства у Звенигороді, Теребовлі й Перемишлі, започаткувавши місцеву династію Ростиславичів. Один із них - Володимирко Володаревич у середині XII ст. об'єднує ці три уділи

в одне князівство з центром у Галичі. За його наступника, Ярослава Осьмомисла (1153-1187), Галицьке князівство поширило свою територію на пониззя Дністра аж до гирла Дунаю. Правда, внутрішня міць держави підірвалася постійними конфліктами князя з боярством, чим після його смерті скористався угорський король Бела III, якому вдалося коротко навіть посадити свого сина Андрія на трон у Галичі.

5. У 1199 р., коли вигасла династія Ростиславичів, галицькі бояри запросили на престол волинського князя Романа Мстиславича, який об'єднав Галичину й Волинь в одне князівство і започаткував тут нову династію. Своєї найбільшої могутності Галицько-Волинська держава досягла в роки князювання Данила Романовича (1238-1264), під контролем якого певний час перебувала майже вся територія сучасної Правобережної України, включно з Києвом.

У 1253 р. Данило Галицький одержав королівську корону від папи римського і був визнаний повноправним європейським монархом. За правління його сина Лева до Галичини було приєднано Люблінську землю й частину Закарпаття, а столицею князівства стало місто Львів, засноване, як вважають,

ОЛЕГ ТУРІЙ. ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ КОРДОНИ ГАЛИЧИНИ, 1772-1997
JURKO PROCHASKO. DIE UKRAINE: RAND ODER LAND?

Der wahre Reisende liebt nun einmal ausgedehnte Touren. Er läßt sich nicht gerne einengen. Man könnte meinen, daß es manchem lieber wäre, nie am Ziel anzukommen und stattdessen immer weiter den Blick über den Horizont hinaus zu richten auf der Suche nach anderen neuen Zielen. Verständlich, wenn man bedenkt, daß für den wahren Reisenden, ungeachtet aller Strapazen, Reisen an sich ja ein Vergnügen darstellt. Solang er unterwegs ist, wird er seine Freiheit genießen, sich ungehindert fühlen. Wenn er sich dann dem Ziel nähert, gerät sein Denken wieder in die geordneten Bahnen von Raum und Zeit. Die Reise ist zu Ende und damit auch das Vergnügen. Da der Mensch, wenn er vernünftig ist, Bescheid weiß über seine Grenzen und seine Endlichkeit, wird es ihm wohl keine größeren Schwierigkeiten bereiten, mit dieser Tatsache fertig zu werden.

Etwas anders verhält sich die Sache, wenn der Reisende unterwegs plötzlich feststellen muß, daß der Boden, auf dem er sich bewegt, gar nicht so fest ist, wie er glaubte. Daß es sich im Gegenteil bereits um ein Randstück handelt. Vorbei ist es nun mit dem frisch fröhlichen Voranschreiten. Sich frei und ungehindert wählend, dachte man doch, das Ziel sei noch fern. Die Ukraine als Grenzerfahrung? Grenzerfahrung also - im wahrsten Sinne des Wortes? Die

Welt ist nun mal groß, und die Geschichte ist lang und bunt. Sehr wahrscheinlich gibt es Ländernamen, deren Herkunft und Geschichte unklar, strittig und dunkel sind. Das hindert die Leute, die dort leben, offensichtlich keineswegs daran, an einen gemeinsamen Sinn des Namens zu glauben (sei es eine überlieferte Legende, ein Mythos oder eine wohl belegte wissenschaftliche Erklärung), sich damit zu identifizieren, ohne den Namen immer wieder hinterfragen zu müssen.

Ich wüßte aber keinen Namen sonst, der so furchtbar gerne unentschieden und provokant geblieben wäre, wie der der Ukraine, und zwar bis zum heutigen Tag. In der Tat weist die Richtung der Antwort auf die Herausforderung des Namens zur Grenze zwischen kompromißlos Gut und Böse. Es gibt aber keine schöne überlieferte Legende über die Entstehung des Namens Ukraine, so etwas wie die ambivalente warm-kriegerische Wölfin, die alma mater. Wenn keine Legende vorliegt, bedeutet der Streit um den Namen leider den Kampf um die Wahrheit. Die Wahrheit kann man manipulieren, verstecken, beschönigen oder versuchen herauszufinden. Wer das letztere wagt, ist ein Grenzgänger. Nicht daß es an Erklärungen des Wortes Ukraine mangelte - ganz im Gegenteil, wir haben es mit einem Problem des Überflusses zu tun, nicht des Mangels. Ich werde mich aber beschränken und in aller gebotenen Kürze die drei wichtigsten Erklärungsmuster benennen.

на честь одруження князя Лева з угорською принцесою Констанцією. Завдяки старанням князя, хоч і вже після його смерті, було утворено навіть незалежну від Києва Галицьку православну митрополію (1303).

6. Проте цей момент, який, здавалось, був вершиною розквіту Галицько-Волинського князівства, виявився початком його стрімкого й фатального занепаду. Князівські міжусобиці, конфлікти з боярством, монгольська навала, постійні суперечки з сусідніми державами та вигасання у 1340 р. місцевої правлячої династії призвели до тривалої боротьби Польщі, Литви й Угорщини за галицьку спадщину та остаточної інкорпорації Галичини у 1387 р. Польським королівством. Натомість Волинь перейшла під владу Великого князівства Литовського. У складі Корони Польської Галичина перебувала до 1772 р. як окрема адміністративна одиниця, відома під назвою Руського воєводства або Червоної Русі.

II. Koenigreich Galizien und Lodomerien

1. В результаті першого поділу Польсько-Литовської держави (1772) між Росією, Прусією та Австрією Галичина потрапила під владу Габсбургів. Царева Марія-Терезія висунула претензії на ці землі,

покликуючись на права угорських королів на спадщину Галицько-Волинського князівства. Однак ці посилення були непереконливими, бо новоприєдані території не були включені до частини монархії, а потрапили під управління центральних віденських властей. Волинь, про яку в спотвореній формі згадувалося в офіційній назві нового коронного краю, взагалі не входила до нього (за винятком своїх південно-західних окраїн), а натомість сюди належали етнічно польські частини Краківського (без самого міста) і Сandomирського воєводств з колишніми герцогствами Освенцімським і Заторським, на які Габсбурги пред'явили претензії, як спадкоємці чеської корони. 18 вересня 1773 р. Польща підписала договір про поділ, чим зокрема визнала австрійську анексію земель між Віслою і Збручем. Таким чином Австрія отримала територію площею 81 900 км² і населенням близько 2,65 млн. чол. Центром нового краю став Львів.

2. У березні 1773 р. до Галичини було приєднано невелику ділянку гірського масиву Спіш в районі міст Новий Сонч, Бохня і Величка, які було окуповано ще у 1769 р. і спершу підпорядковано угорській адміністрації.

3. У 1786 р. до складу коронного краю

ОЛЕГ ТУРІЙ. ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ КОРДОНИ ГАЛИЧИНИ. 1772-1997
JURKO PROCHASKO. DIE UKRAINE: RAND ODER LAND?

1. Die erste Erklärung, wenn man die Metapher der Identifikation nimmt, ist diejenige, welche eine positive Selbstidentifizierung unternimmt. Komischerweise ist sie auch vom wissenschaftlich-linguistischen Standpunkt her betrachtet die einzig richtige. Sie besagt einfach, daß der Name UKRAINA von der allgemeinslawischen Wurzel "KRA" (schneiden) abstammt und ein abgesondertes, in sich separates, seiner Grenzen bewußtes Land meint, das sein Anderssein begreift und so auch zum Ausdruck bringt. Ich war viel zu faul, im deutschen etymologischen Wörterbuch nachzuschauen, wie das deutsche Wort "LAND" entstanden ist. Aber selbst wenn meine Annahme wissenschaftlich nichthaltbar wäre, so trifft der Vergleich zumindest sinngemäß genau den Kern dessen, was ich sagen will. Land kommt vom Lehen, Lehn. Also etwas, was ein Herrscher seinem Untertanen für besondere Verdienste diesem zu eigen gibt, als Eigentum. Daher auch so viele KRAINA in der ganzen slawischen Welt. Also etwas Abgeschnittenes, Bestimmtes (weil von oben bestimmt), Selbständiges, was klare Grenzen hat und auch jederzeit bereit ist, diese Grenzen zu verteidigen, was man auf gar keinen Fall mit etwas anderem verwechseln darf, und womit man sich schließlich fest identifizieren kann, jedenfalls solange die Grenzen nicht allzu labil, sondern dauerhaft genug sind. Die Bevölkerung versteht sich demnach als ein Land (als KRAJINA), in ihrer Gemeinschaft und ihrem

Andersseingegenüber den Fremden. Das wäre der erste Schritt.

Wenn wir auf die Karte der Ukraine im 12.-13. Jahrhundert schauen, bemerken wir, daß es mehrere Ukrainen gibt, und sie sind nicht unbedingt Grenz- oder Randgebiete. Es gibt allerdings auch einige Ukrainen, die tatsächlich an der Grenze liegen, die echten Randgebiete der Rus', nicht nur der Kiewer, weil es auch mehrere Rus' gab. Dies liegt aber lediglich daran, daß all diese Ukrainen zu einer Zeit entstanden, als es in der Mitte, im Kernland, nichts mehr zu verschenken gab. Wenn schon "Randgebiet", dann das der Rus'.

Was aber verwirrt, ist die Tatsache, daß der Name UKRAINA schon sehr früh, nämlich 1187, zum ersten Mal in einer Chronik, in der IPATIJ-CHRONIK, scheinbar spontan belegt ist, und zwar in bezug nicht nur auf die Rus' oder die entsprechenden Länder, sondern auf etwas viel Größeres. Wenn man den hohen Stil der Chronisten bedenkt und ihre äußerste Sorgfalt und Vorsicht im Umgang mit der Sprache, so läßt das vermuten, daß der Name Ukraine schon viel früher als Volksname zur Bezeichnung der eigenen Leute und der eigenen Territorien sich auf die ganze eigentliche Ukraine ausgedehnt und übertragen hat. An dieser Stelle in der

Галичини й Володимирії увійшла Буковина, яка була окупована австрійськими військами ще у 1774 р. та згідно з умовами Константинопольського договору з Туреччиною та Молдовою офіційно перейшла під владу Габсбургів «на основі її колишньої приналежності до Покуття».

4. Ще більше розширилась територія володінь Дунайської монархії після третього поділу Речі Посполитої (1795), коли Австрія приєднала північну частину Краківського, Сандомирського, Люблінського та Белзького воєводств, а також частини Мазовша, Підляшшя, Холщини і Волині між річками Західний Буг, Пільція та Вісла, які у 1803 р. в адміністративному відношенні було включено до Королівства Галичини й Володимирії під назвою Нової або Західної Галичини. Однак у Відні не довго тишилися цими територіальними надбаннями. За умовами Шьонбрунського мирного договору між наполеонівською Францією та Австрійською монархією остання змушена була відступити їх на користь новоутвореного Герцогства Варшавського. За цим же договором частина Східної Галичини - т. зв. Тернопільський край (між річками Збручем і Стрипою) - відійшла до Росії, у складі якої перебувала до 1815 р., після цього згідно рішень Віденського

конгресу знову повернулась до Австрії. Натомість землі Нової Галичини було включено до т. зв. Королівства Польського у складі Російської імперії. Вільне місто Краків з округою, яке від 1815 р. перебувало під спільним управлінням держав-переможців, після придушення польського повстання 1846 р. було приєднане до австрійської Галичини. З того часу і аж до кінця існування Австро-Угорщини зовнішні кордони Галичини практично не змінювалися, за винятком Чернівецького округу, який згідно з Конституцією 4 березня 1849 р. було проголошено окремим коронним краєм під назвою «Герцогство Буковина», а в 1854 р. фактично відокремлено від Галичини, у 1860 р. знову адміністративно підпорядковане галицькому намісникові, але вже наступного року повернуто до статусу автономного коронного краю.

III. Галицькі П'ємонти

1. Єдність адміністрації аж ніяк не означала однорідності краю. Історичне минуле, розмовна мова, обрядова приналежність населення Галичини були різними. Тому, крім видимих зовнішніх межових ліній, у Галичині існували чисельні внутрішні суспільні, культурні, релігійні кордони.

ОЛЕГ ТУРІЙ. ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ КОРДОНИ ГАЛИЧНИНИ, 1772-1997
JURKO PROCHASKO. DIE UKRAINE: RAND ODER LAND?

Chronik weint und stöhnt nämlich etwas viel Größeres als nur die Rus', und zwar DIE GANZE UKRAINE, nach dem getöteten Fürsten. (Dies scheint übrigens überhaupt der Anfang der langen Geschichte des Weinens und Stöhnens in der Ukraine zu sein.) Schon hier taucht diese besondere Intimität auf (weil es sich schließlich um Gefühle handelt), dieses Heimische, Eigene des Namens Ukraine, die Bereitschaft, den offiziellen, ja imperialen Namen Rus' zu opfern. Die Ukraine als Weite.

Eine neue zusätzliche Bedeutung bekommt der Name UKRAINA im 13. Jahrhundert, wenn die Verteidigung der Grenzen und der eigenen Identität gegen die Mongolen und die Tataren in den Vordergrund rückt. Da bedeutet dann die äußerste Grenzfestung auch das Ende, KRAJ, der Ukraine, des Inlandes mit Mutter, Weib und Kind. Da hören Geborgenheit, Wärme, das Zuhause, wo bekanntlich selbst der Rauch so süß riecht, auf. Jenseits der Ukraine lauert das Unheimliche, Gefahr und Tod. Ich würde ein Lied über diesen Namen singen, gäbe es nicht schon Abertausende von echten Volksliedern seit dieser Zeit bis auf den heutigen Tag, die es viel schöner können. Es ist vorbei mit der Staatlichkeit und damit auch mit schriftlichen Erwähnungen der Ukraine. Der Name lebt nun in der gesprochenen und gesungenen Luft. Daß er überdauert, haben wir der Folklore zu

verdanken. Die Intimität steigt. Die Ukraine, diese "sie", diese große, warme, schützende Mutter (Mutter-Ukraine!). Die Ukraine, wo man die Geliebte zurückläßt und sich als Krieger, Flüchtling, Rebell, Gefangener, Kosak auf den Weg macht, weg von der Ukraine, in die Gefahr, ins Unbekannte. Das ständige Denken an sie. Die Hoffnung auf Heimkehr oder wenigstens der Wunsch, dort begraben zu werden. Das ist die Ukraine in vielen Jahrhunderten des vergeblichen, trotzigsten, verzweifelten und hoffnungsvollen Singens. Die echte Ukraine. - Davon stammt die philosophisch-religiöse Ukraine des Skorowoda ab. Die in den höchsten Regionen schwebende, wo die Paradiesvögel singen. Die mystische Ukraine. - Die traurige, vergewaltigte, von Gott und dem russischen Freier im Stich gelassene, verführte und betrogene, die auf die große Vergeltung und große Zukunft wartende, strafend-gütige Ukraine des Schewtschenko. Die mythische Ukraine. - Die spontanen, allerdings nur scheinbar spontanen Ukrainern, dort, wo es wenigstens ein bißchen nach Freiheit und Selbstbestimmung riecht, so die Sloboshans'ka Ukraina. - Die galizische Ukraine von 1848 und in den Jahren danach, die Ukraine aus Solidarität und dem Gefühl der Gemeinsamkeit mit den Blutsbrüdern im Osten. Die bewußt gewählte patriotische Ukraine. - Die revolutionäre Ukraine von 1917-1918. Die Ukraine der blauen Träume. - Die Sowjetukraine, die gar keine war. - Der gemütlich-nostalgische und klein geschnittene Ukraine-Ersatz in den us-amerikanischen

2. Починаючи з середини XIX ст. основну роль починає відігравати політичне протистояння на національному ґрунті. Використовуючи конституційні умови Габсбурзької монархії поляки й українці прагнуть створити в Галичині основи для відродження (творення власної державності).

3. Відмінності основних концепцій обидвох національних рухів полягали в тому, що поляки прагнули надати польського характеру усій Галичині (краєва автономія). Натомість українці виношували ідею поділу Галичини і об'єднання усіх українських земель монархії в один коронний край.

4. Центральний австрійський уряд віддав фактичну владу в краї полякам, хоча перед лицем зростаючої сили українського національного руху змушений був іти йому на деякі поступки. Фактичне ігнорування польською верхівкою українських національних інтересів приводило до радикалізації політичних вимог і форм боротьби останніх.

IV. Західна Україна чи Східна Малопольща

1. Від початку воєнних дій Галичина, головню її східна, заселена українцями, частина стала театром воєнних дій. На початку вересня 1914 р. російським військам вдалося прорвати австрійську

оборону і впродовж місяця захопити територію аж до Сяну. Під час відступу австрійські війська, насамперед угорські гонведи, чинили жорстокі розправи над місцевим населенням, звинувачуючи його у русофільстві та зраді. Багато українців було запроторено у концентраційні табори, найбільш горезвісним з яких був Талергоф у Штирії.

2. Незавидна доля спіткала тих українців, котрі потрапили під російську окупацію. Царський уряд трактував Східну Галичину як «давню російську землю», що тепер «назавжди возз'єдналася з матір'ю-Росією». Генерал-губернатор краю, граф Георгій Бобринський, головним завданням своєї адміністрації вважав якнайшвидше надання захопленим землям «російського характеру» і викорінення «мазепинства». Закриття українських культурних і освітніх установ, запровадження у школах й адміністрації російської мови, насильне переведення греко-католицьких церков на православ'я, арешти й депортації свідомих українців (у тому числі й глави Уніатської Церкви - митрополита Шептицького) і зрештою, масове винищення населення під час відступу - ось основні наслідки цієї політики. У березні 1915 р. царська армія захопила Перемишль і після цього зайняла

ОЛЕГ ТУРІЙ. ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ КОРДОНИ ГАЛИЧНИНИ, 1772-1997
JURKO PROCHASKO. DIE UKRAINE: RAND ODER LAND?

Wohnhäusern der Diaspora... Etc.

2. Die zweite Theorie ist so gut bekannt und so weit verbreitet, daß es genügt, sie mit wenigen Stichworten in Erinnerung zu rufen: UKRAINA = GRENZGEBIET, KRESY WSCHODNIE, oder OKRAINA Rußlands, als RANDGEBIET, bestenfalls GRENZLAND, Rand der Welt, der zivilisierten Welt. Eine historische, kulturelle und sprachliche Randerscheinung. Die tiefste Provinz. Die als Ethymologie getarnte Ideologie. Oder - im Fall des GRENZLANDES - die wohlgemeinte und neugierige, westliche, postmoderne, neu-europäische Faszination der Ränder, da muß etwas dran sein, da liegt vielleicht eineverborgene Chance...

3. Und schließlich die dritte Gruppe von Auslegungen, ein Phänomen der letzten Jahre. Die Euphorie der Unabhängigkeit. Manchmal die Unabhängigkeit vom gesunden Menschenverstand. Die berufenen Propheten, die nun beweisen, daß schon Adam ein Ukrainer war, und die Ukraine das auserwählte Gelobte Land, das Schlaraffenland der Zukunft. Dazu sage ich lieber nichts, außer vielleicht, daß es viel zu heilig und todernst ist. Ach ja, derartige Bücher werden in bestimmten Kreisen der heutigen Ukraine furchtbar gerne gelesen.

Der Name, dieser Identitätsträger mit viel zu vielen

Identifizierungsmöglichkeiten. Die Parteilichkeit der jeweiligen Identifizierungen. Die Ukraine auf der Suche nach eigener Identität.

частину Західної Галичини аж до Горлиць й Тарнова. Але внаслідок контрнаступу німецьких і австрійських військ на початку травня росіяни вдалося витіснити майже з усієї Галичини, за винятком району між Серетом і Збручем на південь від Тернополя.

3. З огляду на гострі міжнаціональні конфлікти перед війною галицькі поляки й українці не стільки боронили Австрію, як прагнули використати воєнну ситуацію для досягнення своїх національних інтересів, незважаючи на те, що і одні, й другі спершу однозначно заявили про свою підтримку й лояльність до Монархії.

4. Революція 1917 р. в Росії та постання на її руїнах незалежних Української та Польської держав не могло не вплинути на радикалізацію вимог їхніх одноплемінників у Галичині.

5. Переломною подією став мирний договір у Бересті Литовському 9 лютого 1918 р. центральних держав з представниками Української Центральної Ради. Згідно з таємним додатком до договору уряд Австрії погодився на поділ Галичини та об'єднання її східної частини з українськими землями Буковини й Закарпаття в один коронний край. Оприлюднення змісту цих домовленостей змінило орієнтацію основних політичних сил поляків на Антанту, а

царський уряд змушений був дезавувати свої обіцянки.

6. Поразка Центральних держав у війні змусила Австро-Угорщину 4 жовтня 1918 р. прийняти умови перемир'я на засадах відомих 14 пунктів Вільсона. Відомо, що у 13 пункті мова йшла про відновлення Польської держави, до якої входили б території, заселені «без сумніву польським населенням». 16 жовтня з'явився маніфест імператора Карла, яким проголошувалось перетворення Австрії в союз національних держав. Окремо говорилося про можливість з'єднання «польських областей Австрії» з Польською державою. Два дні пізніше у Львові було утворено Українську Національну Раду і проголошено утворення Української держави з українських етнографічних земель Австро-Угорщини: Східної Галичини з межею по Сяну і включенням Лемківщини, Північно-Західної Буковини з містами Чернівці, Сторожинець і Серет та української смуги Північно-Східної Угорщини. З огляду на свій прогабсбурзький лоялізм західноукраїнські політики не наважилися заявити про свою єдність з Великою Україною, на відміну від польських провідників, які ще до появи імператорського маніфесту проголосили себе представниками єдиної незалежної Польської

ОЛЕГ ТУРІЙ. ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ КОРДОНИ ГАЛИЧИНИ, 1772-1997
JURKO PROCHASKO. DIE UKRAINE: RAND ODER LAND?

держави, а 28 жовтня в Кракові утворили Польську ліквідаційну комісію, яка 1 листопада від імені варшавського уряду повинна була перебрати владу в Галичині.

7. Проте 1 листопада 1918 р. жителі Львова прокинулись громадянами нової Української держави. Владу в місті захопила група українських військових, а невдовзі Українська Національна Рада проголосила утворення Західно-Української Народної Республіки на усіх українських етнографічних землях Австро-Угорщини. Такі дії викликали спротив польських патріотів, і вже 1 листопада почалися стихійні збройні сутички між українцями і поляками, які переросли у виснажливу війну. 22 листопада 1918 р. українські війська залишили Львів, а в липні 1919 р. - відступили за Збруч.

8. Під час українсько-польської війни в Галичині та радянсько-польського конфлікту 1920 р. з боку Антанти висувались пропозиції про демаркаційні межі між воюючими сторонами (лінія Бартелемі, лінія Керзона). Однак остаточно східні кордони Польщі було визначено Ризьким мирним договором з Радянською Росією у 1920 р. Антанта після кількох спроб виробити спеціальний статус для Східної Галичини у березні 1923 р. остаточно визнала

її складовою частиною Польської держави.

9. Ще у 1920 р. польська влада ліквідувала старий адміністративний устрій Галичини, поділивши її території на чотири воеводства: Краківське, Львівське, Станіславівське і Тернопільське. Три останніх отримали назву Східної Малополющі, не маючи при цьому жодних автономних прав.

10. Українцям в умовах шовіністичної політики польських властей у міжвоєнний період практично не залишалось можливостей для т. зв. органічної праці, пошуків компромісу. Неврахування національних прагнень українців (власного університету, шкільництва, участі в адміністрації тощо) приводили до посилення підпільно-терористичної діяльності.

V. Між Сталіном і Гітлером

1. Підписання радянсько-німецького договору про ненапад від 23 серпня 1939 р. (пакту Молотова-Ріббентропа) та таємного протоколу про розмежування сфер впливу привело до фактичної ліквідації Польської держави та окупації більшої частини населеної українцями Галичини (17 вересня 1939 р.) Червоною армією. Новий кордон, який проходив по річці Сян, було підтверджено радянсько-німецьким договором про дружбу і кордони від 28

ОЛЕГ ТУРІЙ. ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ КОРДОНИ ГАЛИЧНИНИ. 1772-1997

WALTER

MOSSMANN

GESPRACHE MIT JURKO

(Freiburg — Lviv 1997)

Die Gespräche mit Jurko zogen sich - mit längeren Sendepausen - über vier, fünf Jahre hin. Jurko hat währenddessen nach griechisch-katholischem Ritus geheiratet, sein Zweitstudium Philosophie betrieben und große und komplizierte Texte von Joseph Roth, Heidegger und Musil für Verlage in Kiew und Lemberg übersetzt. Ich habe in derselben Zeit immerhin gelernt, für den Haus- und Straßengebrauch einfache Sätze in Ukrainisch zu bilden, *teper ja je tut* -jetzt bin hier, *teper i tut*, hier und jetzt, und *wse bude dusche*

dobre - alles wird gut, sehr gut.

Die letzten vier, fünf Jahre - eine rutschige, hastige Zeit voller Überraschungen. Vor allem die Schauplätze unserer Gespräche, die Lemberger Kneipen, haben sich derweil enorm gewandelt. Zuerst trafen wir uns noch in der düster verhangenen Bar des Hotels SPUTNIK, wo wir Kaffee-Ersatz, Tee oder Horilka aus den unverwüstlichen, dicken sowjetischen Allzweck-Gläsern tranken und träge und

вересня того ж року. У таємному протоколі до нього було передбачено можливості «добровільного переселення» українського і білоруського населення до СРСР, а німецького - на територію III Райху.

2. Окупуючи Західну Україну радянський уряд спекулював на ідеї возз'єднання українського народу в одній державі та звільнення його від іноземного поневолення. У розмові з послом Німеччини у Москві Шуленбургом глава радянського зовнішньополітичного відомства Молотов визнав, що його уряд «до сих пір не проявляв жодної турботи про свої національні меншини в Польщі, і Радянський Союз повинен у той чи інший спосіб виправдати свою інтервенцію в очах світу».

3. Радянський режим прагнув надати вигляду «добровільного волевияву населення Західної України на користь приєднання до СРСР. 22 жовтня 1939 р. було проведено вибори до Народних зборів, які зібралися вже через 4 дні та прийняли звернення до Верховної Ради СРСР про приєднання до Радянської України. Це прохання було задоволене 1 листопада 1939 р.

4. Якщо на початку окупації радянський режим прагнув здобути симпатії більшості місцевого населення, створюючи враження своєї

«українськості» — запровадження української мови у школах і Львівському університеті, терпимість до Греко-Католицької Церкви - і «народности» — соціальні пільги, конфіскація поміщицьких земель та обіцянка їх поділу між селянами, — то після утвердження нової влади розпочато негайні перетворення, щоб уподібнити Східну Галичину до решти радянських територій — заборона українських політичних партій, культурних товариств і навіть кооперативів, переслідування Церкви і спроби православізації, запровадження колгоспів, початок масових репресій та депортацій.

5. Близько пів мільйона українців західного Надсяння, Лемківщини і Холмщини вже у 1939 р. опинилися на окупованій німцями території. Ці землі ввійшли до Генерального Губернаторства. Глава німецької адміністрації Ганс Франк відносно терпимо ставився до українців, прагнучи використати їх для протидії чисельно переважаючим полякам. Навесні 1940 р. у Кракові було навіть утворено Український Національний Комітет, який, хоч і не мав жодних прерогатив, все ж сприймався як повноважний український орган.

6. Війна гітлерівської Німеччини з СРСР, яка почалася 22 червня 1941 р., призвела до окупації

ОЛЕГ ТУРІЙ. ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ КОРДОНИ ГАЛИЧНИНИ, 1772-1997
WALTER MOSSMANN. GESPRACHE MIT JURKO

genialisch in jener halblauten halbasiatischen Stimmung vor uns dahindümpelten - gekostet hat so ein Vormittag fast nichts, paar Coupons, Spielgeld für einen Deutschmarkbaron. Oder wir schauten in irgendeiner Keller-Kaschemme den Alkoholexzessen der heillosen Trinker und Trinkerinnen aus der Vorstadt zu. Oder wir konsumierten tschechisches Bier im vormals Staats- und KGB-Hotel, wo einem der Kellner ungerührt und präzise für vierzig Dollar Kaviar und für zwanzig Dollar eine Frau anbot. Später dann das erste "private" georgische Restaurant (der einheimische Rotwein "Ukrainischer Samt" ist in solchen Etablissements leider nicht mehr zu haben, nur noch teure Importware aus Bulgarien oder scheußliche Abfallgeschöpfe, angeblich aus Italien). Oder die Szenekneipe am Pulverturm - laute Musik aus Amerika, dunkler süßklebriger Cognac von der Krim und erregte Debatten über Poesie, Theater, Musik, Vernissagen, Visa und Sponsoren, vor allem Sponsoren. Dann die erste Pizzeria eines Polen mit dem Namen Castellari, dann die ersten Straßencafés, dann der erste echte Capuccino - es ging alles ziemlich schnell, es ging voran, die Preise machten rasante Fortschritte und die meisten meiner Freunde wurden täglich ärmer.

Unsere ersten Gespräche gingen notgedrungen vom Nullpunkt aus.

- Was weißt du überhaupt von der Ukraine? Was bringst du mit in deinem deutschen Kopf?

- Wenig. Eingefrorene Bilder - Steppe - der Dnjepr-Fluß - die goldenen Kuppeln von Kiew - bunte, grelle Folklore-

Ensembles - ein deutscher Landser, lachend im Sonnenblumenfeld, vielleicht mein Vater - der Sarkophag von Tschernobyl -ja, und Galizien... der Rebbe singt, die deutschen Vernichtungslager, verkohlte Leichen...

- Ist dir aufgefallen, daß in der gesamten Holocaust-Literatur das Wort "Der Ukrainer" als eine Art Berufsbezeichnung gebraucht wird? "Der Ukrainer" ist dort immer und ausnahmslos ein williger Helfer der Nazis, nicht so intelligent wie die deutschen SS-Leute, aber bestialisch, wenn es ans Morden geht. Auf den historischen Hintergrund will ich gar nicht eingehen, der ist furchtbarkompliziert - manchmal waren es tatsächlich ukrainische Nationalisten, Faschisten, manchmal bunt zusammengewürfelte Truppen aus dem Osten, Ukrainer, Weißrussen, Balten, Rumänen, Kroaten, Slowaken - auch Volksdeutsche dabei - aber darum geht es mir nicht im Augenblick. Ich meine diese furchtbar reduzierte Bedeutung einer nationalen Zugehörigkeit. Wenn ich mich im Westen vorstelle: Mein Name ist Jurko, Nationalität: Ukrainer, könnte ich genausogutsagen: Gestatten Jurko, Nationalität: Henkershelfer.

- Geht's mir vielleicht besser? Was soll ich denn dazu sagen, wenn mich in Brody ein ehemaliger SS-Mann schier abküßt, nur weil ich aus dem Nachfolgestaat des Dritten Reiches komme? Jedes nationale Klischee ist furchtbar reduziert.

- Das ist nicht dasselbe. Du kommst nach Lemberg nicht nur in der Nachfolge der Nazis. Dir wird nicht nur Auschwitz zur Last gelegt. Dir werden auch Schiller und Goethe und Heine und Mozart und Beethoven zugute gehalten. Du bringst eine weltbekannte kulturelle Aura mit, einen historischen

Східної Галичини та включення її до складу Генерального Губернаторства, на відміну від решти українських земель, на яких було утворено т. зв. Райхскомісаріат Україна, або які перебували під військовою адміністрацією.

7. Незважаючи на великі сподівання українців, німецький режим не підтримав їхніх національних візій. Коли у Львові 30 червня 1941 р. було проголошено акт відновлення Української держави, окупаційна влада розігнала новоутворений уряд. Тому утворена у підпіллі весною 1943 р. Українська Повстанська Армія боролася і проти німців, і проти нової радянської окупації. Цей опір тривав аж до початку 50-х років.

VI. «Союз нерушимый...»

1. Питання про новий радянсько-польський кордон було остаточно вирішене керівництвом СРСР, США і Великобританії на Ялтинській конференції (1945). За його основу була прийнята «лінія Керзона» з відхиленням на схід на 5-8 км, а в межиріччі Західного Бугу і Солокії - до 30 км. Остаточно цей кордон було підтверджено у польсько-радянському договорі 16 серпня 1945 р. Лінію його пролягання було трохи змінено у зв'язку з обміном ділянками

OLEG TURJÏ. ZOVNÏSHNÏ TA VNUTRÏSHNÏ KORDONÏ GALICINI. 1772-1997
WALTER MOSSMANN. GESPRACHE MIT JURKO

Hintergrund. Gerade in Galizien wissen wir viel über Deutschland, das macht dich im vornherein interessant, du brauchst überhaupt nichts vorzuweisen. Aber wenn ich bei euch in Freiburg aufkreuze, falle ich zuerst unter die Kategorie "Russe, postsowjetischer", dann: ach so, kein Russe, ein Ukrainer, aha, Separatist, Nationalist - Henkershelfer. Mir wird keine kulturelle Aura zugutegehalten, weil ihr noch nie irgendetwas von uns zur Kenntnis genommen habt, keinen Schewtschenko, keine Lessja Ukrainka, keinen Iwan Franko, keinen Wassyl Stus, keine Verse, keine Musik, gar nichts. Ich gehöre zu einem "geschichtslosen Volk", wie Friedrich Engels unsereinen zu benennen pflegte. Übrig bleibt nur das schreckliche Stereotyp ohne irgendein Gegengewicht. Deshalb wiegt es so schwer.

- Reden wir über deine Kränkung.
- Die ukrainische Kränkung.
- Das ukrainische Lamento. Ich kann es bald nicht mehr hören, weil es so selbstbezogen kultiviert wird, und weil damit Politik gemacht wird. Die Kehrseite der ukrainischen Kränkung ist die Indifferenz, wenn es um andere geht. Ich hab das ständig erlebt, vor allem bei den alten Leuten. Ich frage zum Beispiel nach Deborah Vogel, einer Freundin von Bruno Schulz. Die Rede kommt auf das Ghetto und auf das damalige KZ, das Janowskyj-Lager, wo bis heute übrigens noch keine Gedenkstätte eingerichtet worden ist, die Rede kommt auf den Mord an zweihunderttausend Lemberger Juden, und ich blicke in indifferente, unbewegte Gesichter. Kein Kommentar. Bis

schließlich jemand mit einem JA ABER! herausplatzt, mit diesem verdammten JA ABER! Und plötzlich belebt und ausdrucksvoll, mit den Anzeichen äußerster Erregung zeigt er mir einen Keller, wo damals "DIE Bolschewisten" "DIE Ukrainer" gefoltert und ermordet hätten, schuldlose Menschen natürlich, Frauen und Kinder.

- Ja, aber...

- Siehst du?

- Na und? Ich darf sagen, was ich will, das ist ein freies Land, neuerdings... Du beklagst die selektive Wahrnehmung der alten Leute, aber du machst dasselbe. Vielleicht sitzt dir noch euer Historikerstreit in den Knochen. Vielleicht hast du Angst, das Erinnern an die ukrainischen Opfer könnte zu einem Aufrechnen Leiche gegen Leiche führen, und zwar so, daß Geschichte zu einem Plus-minus-Null-Brei verdampft, keine Verbrechen, keine Schuld, kein falsches Bewußtsein, nur noch Schicksal und Verhängnis...

- Eine durchaus berechtigte Angst!

- Ja, aber wohin führt euch diese Angst? Das Gegenstück zum ukrainischen JA ABER ist das deutsche AUF DEN SPUREN VON. Seit der Wende ziehen die Touristen aus Wien oder Frankfurt oder Berlin durch Galizien, mit gesenktem Kopf, auf den Spuren des galizischen Judentums. Sie fantasieren sich in ein romantisches jiddisches Shtetl, sie befingern die alten Steine und lassen sich jedes alte Gemäuer als ehemalige Synagoge verkaufen, sie versinken vollkommen und genüßlich in einer träumerischen Wiedergutmachung. Sie heben den Blick nicht nach links, nicht nach rechts, nicht zur Gegenwart,

державних територій площею 480 км² між двома країнами у лютому 1951 р.. З цього часу кордон набрав сучасного вигляду.

2. Ще до остаточного вирішення питання про кордони уряд Радянської України уклав 9 вересня 1944 р. з прорадянським Комітетом Національного Визволення Польщі угоду в Любліні «Про евакуацію українського населення з території України». За офіційними даними всього до СРСР було переселено 482 880 чол., а із Західної України виїхало до Польщі близько 790 тис. поляків та євреїв. Весною 1947 р. польський комуністичний уряд в рамках операції «Вісла» примусово переселив і розсіяв по новоприєднаних землях Східної Пруссії близько 150 тис. українців.

3. В результаті адміністративних, соціоекономічних, культурних, релігійних і демографічних змін, здійснених радянськими і польськими комуністичними властями після 1945 р., Галичина як окремий історико-культурний суб'єкт фактично припинила своє існування.

VI. Найбільш українська Україна

Ситуація змінилася у другій половині 80-х рр., коли завдяки політиці «перебудови» нового

радянського керівника М. Горбачова саме в Галичині з'явилися перші неформальні об'єднання і течії культурно-освітнього, а пізніше й національно-політичного характеру. Висвітлення «білих плям» історії, відродження традицій минулого стало складовою частиною боротьби за незалежність України. Натомість відкритим, після досягнення державного суверенітету, залишається питання про характер нової галицької ідентичності.

ОЛЕГ ТУРІЙ. ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ КОРДОНИ ГАЛИЧНИНИ, 1772-1997
WALTER MOSSMANN. GESPRACHE MIT JURKO

nicht zu uns. Und wenn dann später in ihren Reportagen von einem Ukrainer die Rede ist, dann gewiß vom immergleichen antisemitischen Holzkopf, der ihnen zufällig über den Weg gelaufen kam. Für uns ist das natürlich kränkend, aber euch macht das blind, seelenblind. Ihr lehnt jede ernsthafte Beschäftigung mit unserer Geschichte ab. Ich meine gar nicht die große Geschichte der Staatsaffären, ich meine die kleine Geschichte, die zigtausendfache ukrainische Familiengeschichte. In fast jeder der überfüllten kleinen Wohnungen in dieser Stadt wirst du ein Erinnerungsfoto finden vom Großvater, vom Onkel, von der Tante, Schwester, Bruder - "Opfer der Repression" hieß das, erschossen, erfroren, zugrundegegangen im Lager. Tausende, denen du hier auf dem PROSPEKT DER FREIHEIT begegnen kannst, sind in der Verbannung geboren, in Sibirien oder Kasachstan, aber du wehrst das alles ab, weil du ein Linker bist. Du willst nichts wissen von den Verbrechen der Linken.

- Mein lieber Jurko, das geht zu weit. Du machst es dir zu einfach. Was weißt du schon von der Linken im Westen.

- Mag sein. Ich kannte die Linke im Osten, das hat mir gereicht.

- Der Freiburger SDS z.B., also mein Verein damals, hat als erste Organisation 1968 gegen den Einmarsch in Prag demonstriert. Alle meine Freunde und Bekannten aus der DDR waren Dissidenten, die dort im Knast saßen oder rausgeflogen sind aus der Arbeiter- und Bauern-Republik. Und das Innenministerium in Ost-Berlin hat mir noch 1986 die Einreise nach Dresden verwehrt, weil die Herren wußten, ich würde

dort ebenso wenig die Klappe halten wie zuhause. Nein, mein Lieber, den Schuh zieh ich mir nicht an.

- Ich habe gehört, bei euch hätte es damals so eine chinesische neostalinistische Kritik an der DDR gegeben haben, ich meine diese ML-Parteien...

- Die hat es gegeben. Aber ich war nicht dabei. Ich hab meine Witze gemacht über die autoritären Spießbürgern, die sich als wiederauferstandenes Gespenst des Kommunismus verkleideten, und sie haben mich als "bourgeois Verbrecher" geoutet, weil ich mich lieber in den Bürgerinitiativen herumtrieb als in ihren maoistischen Kaderparteien. Siehst du, Jurko, die Sache ist doch ein bißchen komplizierter, als du denkst.

- Du hast also eine reine Weste...

- Ich hab noch nicht nachgefragt bei der Gauck-Behörde.

- Gut, wir sprechen euch also frei von der Kollaboration mit der marxistisch-leninistischen Macht. Aber mir scheint, ihr habt ein Auge zugedrückt. Ihr wolltet es nicht wirklich wissen. Ihr habt gar nicht versucht, euch kundig zu machen über die Verhältnisse bei uns.

- Wie sollte ich? Ich hatte doch gar keine Möglichkeit zu reisen, jedenfalls nicht frei.

- In Chile bist du auch nie gewesen, und in Argentinien oder Brasilien auch nicht. Und trotzdem hast du geschrieben und geredet und protestiert. Du hast dich kundig gemacht über die allerkleinsten Zustände und Ereignisse in irgendeiner Vorstadt von Santiago oder Buenos Aires oder über die Fortschritte der Bauerngewerkschaft in Bolivien. An den begrenzten Reisemöglichkeiten in die Sowjetunion kann es also nicht gelegen

MYKOLA GOGOL

Aus den TARAS BULBA

“Täusche nicht dich und mich, Ritter”, sprach sie und schüttelte sacht ihr schönes Haupt. “Ich weiß, und zu meinem großen Kummer weiß ich es nur zu gut, daß du mich nicht lieben darfst. Und ich weiß, was deine Pflicht und deine Schuldigkeit ist. Dich rufen dein Vater, deine Gefährten, dein Vaterland. Wir aber sind Feinde.” - “Was sind mir Vater, Gefährten und Vaterland?” rief Andri, warf den Kopf ins Genick und richtete sich gerade auf, wie die Pappel am Fluß zum Himmel ragt. “Wenn es sein muß, nun, so soll es sein. Ich habe niemand! Niemand, niemand!” wiederholte er mit Nachdruck und begleitete diese Worte mit jener Handbewegung, mit welcher der allen Launen des Schicksals gewachsene, unbeugsame Kosak bekräftigt, daß er zu einer Tat entschlossen ist, die jeder andere für unerhörte und unmöglich erklärt. “Wer sagt, daß die Ukraine mein Vaterland ist? Wer gab sie mir zum Vaterland? Unser Vaterland, ist, was unser Herz braucht, was ihm das Liebste auf Erden ist. Mein Vaterland bist du! Du bist mein Vaterland! Und dieses Vaterland trag, ich im Herzen, solange ich lebe, und ich möchte den Kosaken sehen, der es mir aus dem Herzen nehmen will! Und alles, was ich habe, gebe ich für dieses Vaterland hin, allem entsage ich und stürze mich dafür ins Verderben!”

WALTER MOSSMANN. GESPRÄCHE MIT JURKO

haben. Ich behaupte, du hast unerfreuliche Wahrheiten unseres Lebens nicht wissen wollen, weil du Angst hattest, irgendwelche Grundwahrheiten könnten dir dann vielleicht entgleiten.

- Du kannst dir nicht vorstellen, welche Figuren bei uns im Westen mit “Wahr-heiten“ aus dem Osten hausieren gingen und zu welchem Zweck. Manchmal sah es so aus, als wäre die ganze Sowjetmacht nur zu dem Zweck installiert worden, damit sie als Kontrastbild des Bösen die Macht des Guten im Westen legitimieren kann. Verstehst du, wenn die polnische Regierung z.B. streikende Arbeiter mit so langen Holzknüppeln zusammenschlagen ließ, dann traten bei unsim Fernsehen die Machthaber auf, denen die Empörung nur so aus den gespitzen Mündern troff, und dieselben Machthaber ließen uns zur selben Zeit bei den Demonstrationen gegen Atomkraftwerke oder gegen die Startbahn West zusammenschlagen, mit ebenso langen und harten Knüppeln... Es gab einen Satz, der war sehr bezeichnend für die alte Bundesrepublik: “Geh doch nach drüben!“. Der Ton war meistens ziemlich höhnisch, verbiestert, vernichtend. Und dieser Satz fiel regelmäßig, wenn irgendwo Kritik oder Unruhe und Aufbegehren aufkam. Alle, die nicht einverstanden waren, kritisierten, widersprachen, Alternativen suchten, abweichende Ideen entwickelten, alle diese verdammten Störer seien doch offenbar heimliche Kommunisten und sollten also “nach drüben“ gehn, in die DDR. Möglicherweise hat dieser dumme Satz mehr Reklame für den Kommunismus gemacht als alle dicken marxistisch-leninistischen Schwarten zusammen.

- Das erklärt einiges, liefert aber keinen ausreichenden Grund für euer Desinteresse an unserer Wirklichkeit.

- Nein, es war nur eine Erklärung, keine Begründung.

- Du lachst immer so merkwürdig, wenn ich erzähle, was “wir Linken“ alles so getrieben haben.

- Es kommt mir vor wie ein naiver Etikettenschwindel.

- Du glaubst mir nicht?

- Doch, ich glaub deine Geschichten. Aber das sind in meiner Sprache keine “linke“ Geschichten. Du kennst doch das berühmte Gedicht von Ernst Jandl über LECHTS und RINKS und das VELWECHSERN. Weißt du, bei uns hat “links“ eine völlig andere Bedeutung. “Links“ ist ein Synonym für “konservativ“, und wir assoziieren dazu: Stagnation, Unterdrückung, öffentliche Lüge, Sklavensprache, Korruption, Karrierismus, Terror, Massenmord...

- Geht es auch paar Nummern kleiner?

- Wenn ich einen Deutschen frage, was er mit dem Jahr 1933 verbindet, dann ist die Antwort klar: Beginn der Nazi-Diktatur, Machtübernahme, Beginn einer Epoche, die mit dem Weltkrieg und dem Holocaust endet. Einem Deutschen fällt zu 1933 natürlich kein anderes Ereignis ein. Wenn du in der Ukraine fragst, hörst du eine ganz andere Antwort: 1933, das war das Jahr des Großen Hungers. Millionen Menschen sind in der Sowjetukraine verhungert, in ihren Dörfern, auf den Straßen, während der Flucht in die großen Städte. Partei-Kommandos holten das letzte Schwein und den letzten Sack Korn aus den Höfen und ließen die Menschen einfach verrecken. Dann die Massen-Deportationen nach Sibirien in die mörderischen Lager, die “Säuberung“ der Partei, die Prozesse, der Mord an

MYKOLA GOGOL

Aus den TARAS BULBA

Er sah nur noch das furchtbare Gesicht seines Vaters.

“Nun, was werden wir jetzt tun?” fragte Taras und sah ihm in die Augen. Andri fand darauf keine Antwort. Gesenkten Blicks saß er im Sattel.

“Ja, Söhnchen, deine Polen haben dich im Stich gelassen.” Andri antwortete nicht.

“Verraten also? Den Glauben verraten? Die Deinen verraten? Los, steig vom Pferd!”

Gehorsam wie ein Kind stieg Andri vom Pferd und stand mehr tot als lebendig vor seinem Vater.

“Bleib stehn und rühr dich nicht! Ich habe dich gezeugt, ich werde dich auch töten!” sagte Taras, trat einige Schritte zurück und nahm das Gewehr von der Schulter. Andri war bleich wie ein Tuch. Leise regten sich seine Lippen und flüsterten einen Namen.

Aber es war nicht der Name des Vaterlandes,

nicht der Name der Mutter oder seiner Brüder, es war der Name der schönen Polin. Taras drückte ab.

Wie eine Weizenähre unter dem Sichelhieb, wie ein Lamm, das das tödliche Eisen in sei

WALTER MOSSMANN. GESPRACHE MIT JURKO

der ukrainischen Intelligenz. 1933 begann unsere Katastrophe, 1933 bezeichnet das Ende aller Illusionen. Manche nennen den Großen Hunger ein Genozid, andere sagen, mit der Zwangskollektivierung hat die Partei bewußt in Kauf genommen, daß Millionen Menschen in der Ukraine verhungern werden. Die Linke im Westen hat damals geschwiegen oder das Ausmaß der Katastrophe bagatellisiert, viele haben sogar die Propaganda-Lügen aus Moskau nachgeplappert. Es war unbegreiflich, völlig unbegreiflich.

- Ich habe oft versucht, es zu begreifen. Mir scheint, diese Intellektuellen waren gefangen in einer Entweder-Oder-Geschichte. Sie dachten, sie müßten sich für die Sowjetunion entscheiden, um nicht mitschuldig zu werden am Faschismus. Ein Dilemma.

- *Zur Hölle mit diesen teuflischen Entweder-Oder-Geschichten! Wenn wir denen nicht entkommen, werden wir niemals tun, was wir tun wollen.*

- Aber was passiert heute, 60 Jahre später? 1993 war der Große Hunger von 1933 das beherrschende Thema in der Ukraine, Theater, Musikfestivals, Filme, Bücher, Reden, vor allem große Reden. Der Hunger von damals wurde düster und auftrumpfend abgefiebert. Denn die neuen Machthaber reklamieren die Hungertoten von damals als Blutzeugen für den heutigen Nationalstaat. Aber sind denn diese Menschen tatsächlich für einen künftigen ukrainischen Nationalstaat verhungert? Ich denke, das ist ein ekelhafter, wenn auch üblicher, Mißbrauch. Immer werden die Opfer der großen Verbrechen der vergangenen Macht für den Aufbau der neuen Macht instrumentalisiert.

- *Ja, sie werden instrumentalisiert. Das wird mich nicht daran hindern, auf meine Art darüber zu sprechen. Immerhin ist das noch ziemlich neu, daß man in diesem Land über solche Ereignisse öffentlich reden darf. Mehr als ein halbes Jahrhundert erzwungenes Schweigen... Und bei Euch? Hat die Westlinke an die Ereignisse von 1933 in der Ukraine erinnert? Gab es Bücher, Veranstaltungen, Diskussionen? Oder begnügen sich die tapferen Antistalinisten immer noch mit der Machno-Legende? Ach Ja, wenn der romantische Anarchist damals gewonnen hätte! Eine Wunschprojektion, ein albernes Märchen, wie die Heldenlegenden aus der Dritten Welt. Peter Arschinow hat die Geschichte von Nestor Machno damals nicht erzählt, um Wahrheiten zu verbreiten, sondern um ein Bild zu prägen, das dem Kampf der Anarchisten nützt und die Träume beflügelt.*

- Und das sowjetische Gegenbild? Das Bild vom raubenden, saufenden, vergewaltigenden und mordenden Warlord Machno, wozu wurde das wohl hergestellt? Offenbar doch auch nicht, um der Wahrheitsfindung zu dienen, sondern um die Träume abzuschrecken.

- Erinnerst du dich? Als wir uns zum ersten Mal trafen, kam eine alte Schnapsnase an unseren Tisch und sagte: “Tschernobyl ist der Inbegriff der russisch-bolschewistischen Politik und ihrer Kreuzzüge gegen das ukrainische Volk.” Derartigen Unsinn habe ich seither ständig gehört.

- *Trotzdem, da ist was dran.*

- Wie bitte? Was soll an diesem Schwachsinn dran sein?

- *Streich das Wort “russisch“ und die Sache mit den Kreuzzügen.*

КАРЛ ЯСПЕРС

фрагмент

ВІДПОВІДЬ НА КРИТИКУ МОЄЇ РОБОТИ „ЩО ПОТРІБНО ФЕДЕРАТИВНІЙ РЕСПУБЛІЦІ“

Мой книзі іронічно закидають, що ми повинні стати народом філософів. Тільки тоді ми могли б краще виглядати з політичної точки зору.

На що я відповім: так, я по суті притримуюсь саме такої думки. Причому, я розумію, що це може виглядати смішним та скидатися на утопію. Однак я настоюватиму на цьому, щоправда, за умови, що мене зрозуміють правильно.

Філософування я вважаю справою людини як такої. Фактично кожен з нас філософує, не усвідомлюючи цього і не називаючи це філософуванням. Немає людини, яка б коли-небудь не філософувала. А щодо того, що це за філософування, то ми можемо сказати, що це є філософія, яка набирає політичного виміру. Не менш правильним буде і зворотне твердження: політичні прояви свідчать про те, якою

WALTER MOSSMANN. GESPRÄCHE MIT JURKO

Dann bleibt: "Das größenwahnsinnige Industrieprojekt Tschernobyl ist der Inbegriff der bolschewistischen Politik." Und an dieser Aussage ist was dran. Mir scheint, das ganze Unternehmen Stalinismus war nichts anderes als ein gigantisches Industrialisierungsprojekt in einem unterentwickelten Land. Die Entwicklungspolitik der Bolschewiki sah vor, daß dieses Land in kürzester Zeit die reichen Länder einholen und überholen sollte. Daraus folgt alles andere. Denn diese Art von Entwicklungspolitik forderte unermeßliche Opfer, das war allen klar: Deshalb brauchte es eine Religion, die in der Lage war, ausreichend Opferbereitschaft zu mobilisieren, und eine alleinseligmachende Kirche mit einem globalen Anspruch: die kommunistische Partei und die Komintern. Diesen Zusammenhang haben sowjetukrainische Autoren wie Chwylowyj oder Mykola Kulisch schon Ende der 20er Jahre ziemlich genau beschrieben, aber das kennt ihr ja wieder mal nicht. Weiter: Industrialisierung im großen Stil erfordert ganz notwendig eine radikale Standardisierung, und dafür sorgte eine totale, gleichgeschaltete Bürokratie und die Allgemeingültigkeit der Normen. Wildwuchs, wie z.B. die emanzipatorischen Tendenzen in der Ukraine oder in Georgien, mußte zurechtgestutzt werden, das waren zentrifugale Kräfte, also Störungen, also weg damit. Und schließlich konnte ein derartiger Entwicklungsprozeß nur stattfinden unter Führung einer absoluten zentralistischen Macht. Das heißt dann eben Diktatur. Und die höheren Weihen holt sich die atheistische Diktatur aus dem traditionellen russisch-christlichen Messianismus. So hat also Stalin sowohl den Zaren als auch den Patriarchen der orthodoxen

Kirche beerbt und deren Erbe mit ungeheurer Energie modernisiert.

- Und was war dann kommunistisch an der ganzen Sache?
- Eigentlich nichts. Die bolschewistische Ideologie, bzw. diese neue Religion aus altem Stoff stand eben gerade zur Verfügung. Schau dir doch heute irgendeine fundamentalistische Entwicklungsdiktatur in der sogenannten Dritten Welt an - die Religion ist beliebig, wenn man sie nur der Industrialisierung nutzbar machen kann.
- Und seit wann ist dir das alles so sonnenklar?
- Seit wir diesen wunderbar milden, mit Honig behandelten und eigentlich nur für den Export bestimmten Horilka trinken und immerzu auf das neue FORD-Plakatan der Mauer gegenüber starren und wissen, die dort drüben, auf der anderen Seite vom großen Wasser, hatten dasselbe Ziel im Auge, nur, sie hatten etwas günstigere Bedingungen, und mehr Zeit, und sie konnten den Leuten Spielräume lassen.

- Jurko, ich begreife nicht eure Zauberwörter "Nation" und "privat". Mir schmecken sie gar nicht besonders, aber wer sie hier in den Mund nimmt, kriegt sofort leuchtende Augen.
- Das ändert sich zwar schon wieder, aber wir können ruhig darüber sprechen.
- Dies ist ein freies Land, neuerdings...
- Eben. Und früher war es unfrei, und deshalb die Zauberwörter.
- Eine "freie" Nation kann ihre Staatsbürger fürchterlich

філософією чи антифілософією, декларованою чи прихованою керується людина. Як правило, ця філософія є туманною, однак все ж — філософією.

Це звичайно, не означає, що якісь політичні явища можна вивести з певної філософської конструкції. Однак спосіб мислення у філософуванні співпадає із способом мислення у політиці, бо ж джерело у них одне і те ж.

Оскільки філософія проявляється через філософування в життєвій практиці окремої людини, а не тільки через висловлення своєї думки, то вона проявляється і в політиці.

Політика не є чимось відмінним від філософії, вони не є якимись окремими сферами, а стосуються всієї людини. Вони обидві, тією мірою, якою вони є серйозними, окреслюють долю людини. Там, де в них немає цієї серйозности, не може бути і серйозної політики.

Повторюю: теза про єдність філософії та політики є настільки фундаментальною, що можна сказати: якщо відсутній один з цих елементів, то інший теж відсутній.

Однак, якщо розуміти під філософією те, що під нею звично розуміють, то постулювання „народу філософів“ буде абсурдом. Це трактування має на увазі, що філософія є фаховим заняттям університетської професури, тобто — шкільною філософією. Розколовшись на низку дисциплін, між якими вже немає жодного змістовного діалогу, ця філософія вважає себе наукою і з великим апломбом творить свої чергові „теорії“. Вважається, що спеціалісти працюють зі знанням справи, вони вважають, що ті істини, які вони осягають, нічим не різняться від істин здобутих іншими науками, тобто, що й вони є утилітарними. Я не вважаю усього цього філософією, а тільки хоббі в якому між іншим фігурують і філософські тексти. Причому його форми можуть бути якнайрізноманітнішими. Дії незаангажованих людей не

КАРЛ ЯСПЕРС. ВІДПОВІДЬ НА КРИТИКУ МОЄЇ РОБОТИ „ЩО ПОТРІБНО ФЕДЕРАТИВНІЙ РЕСПУБЛІЦІ“
WALTER MOSSMANN. GESPRACHE MIT JURKO

unfrei machen, es gibt darüber gewisse Erfahrungen in Deutschland.

- "Nation" war in den siebziger und achtziger Jahren ein Kampfbegriff der Opposition gegen die Diktatur der Partei, gegen die Standardisierung, gegen die Machtzentrale in Moskau. Für die alten nationalistischen Politiker hat es vielleicht etwas anderes bedeutet als für mich. Für mich hieß "Ukraine" ganz einfach "wir". Wir, die Leute, die hier leben, und die nicht ferngesteuert und fremdbestimmt leben wollen. Ukrainisch sprechen hieß für mich - natürlich war das mächtig idealisiert! - mich selber ausdrücken, meine wirklichen Wünsche und Ideen, nicht immer nur das sagen, was erwartet wird.

- Und warum dann "wir" und nicht "ich"?

- Das "ich" erschien uns zu gewagt, so waren wir erzogen.

- Das "ich" erschien euch zu gewagt, aber das Bild von der Ukraine als einem selbständigen Nationalstaat war doch sogar strengstens verboten?

- Ja, das war verboten, aber es gab ein Einverständnis, überall saß das Einverständnis in den Augenwinkeln der anderen Leute, da war man nicht allein. Und wenn dann Lieder von Schewtschenko gesungen wurden, war klar, Ukraine bedeutet: Das ausgebeutete Land, die unterdrückten Bewohner, die leibeigenen Bauern, die Mädchen namens Katherina, denen die Kosaken des Zaren Kinder machen, und die dann mißachtet am Wegrand liegen bleiben oder sich ertränken im Dorfteich. Oder schau, in den Gedichten von Wassyl Stus - er starb erst 1985 im Straflager für politische Rückfalltäter Kutschino 36-1 - bei ihm

ist die Ukraine Synonym für Orte der verlorenen Kindheit, des Glücks, des Vertrauens, wo man frei ausschreiten könnte und frei reden, verlorene Orte, gemarterte Seelen...

- Und wen hat dieses Bild von Ukraine ausgeschlossen? Wer fällt da heraus?

- Vielleicht die Unterdrücker. Natürlich, die Herren der Verbote. Aber noch nicht die Fremden, die Anderen. Das kommt erst, wenn Macht im Spiel ist. Aber wie ist das bei dir, hast du auch solche Farben für das Bild Deutschland, wie ich sie habe für das Bild Ukraine?

- Nein. Deutschland ist mir immer als Machtfigur begegnet. Entweder als Gegner oder als Komplize, als Versuchung für meine eigenen Machtfantasien. Nein, ich habe kein erartetes weiches Bild von Deutschland, für mich war es immer aggressiv, gewalttätig, marschbereit. Aber in der Ukraine habe ich neuerdings doch auch jede Menge nationalistischen Knobelbecher getroffen, Neo-Nazis aller Couleurs, Schwarzhemden, paramilitärische Männerbünde, grausige Rhetorik...

- Ja. Jetzt gibt es den Nationalstaat. Jetzt gibt es eine Macht, die auf die Gefühle der Menschen spekuliert, die ihre eigenen Interessen hochrechnet zu angeblich allgemeinen. Jetzt wird eingegrenzt und ausgegrenzt, jetzt wird Staat aufgerichtet und Haß ausgerichtet, jetzt geht das frühere Spiel nicht mehr. Stus war vielleicht der letzte, der noch von der traurigen schönen Leidensfigur Ukraine sprechen durfte.

-Und hast du das früher nicht gemerkt, ich meine die gewalttätige, ausgrenzende Seite der Idee?

можуть бути ні справжніми актами пізнання, ані справжнім філософуванням. Насправді це є продукування публікацій, які то тут, то там читають такі ж самі групи хоббістів. Для інших людей вони нудні, а для людини дійсно філософуючої — просто байдужі.

Наше завдання, тобто завдання професорів філософії, які зробили викладання філософії своєю професією, культивувати думки великих мислителів, зберегти спадщину цих великих людей і передати його молоді, щоб вона орієнтувалася у тому, що було і що діється у цій царині. Якщо таке навчання виявиться успішним, то воно має бути простим і дійти до широких народних мас. Така наука може внести більшу ясність щодо того, що таке філософування, яке притаманне людині з самого початку. Приклад Платона може нам проілюструвати непорозуміння, що стосується бачення філософії як загальної справи. Його знаменита теза звучала так: спасіння не буде доти, доки в державі не будуть правити філософи, або ж доти, доки можновладці не стануть філософами. Але у Платона можновладці — це нечисленні обранці, випробувані кількадесятилітнім вихованням, тоді як більшість народу про управління державою нічого не знає. Народ повинен бути послухним, ним керують. Однак ми ж повірили у можливість створення держав, які називаються демократичними, — вони виростають з народу та у співпраці з ним. У Платона можлива тільки диктатура, натомість ми хочемо політичної свободи. Ми цілком інакше розуміємо демократію, ніж Платон. Для нас провідною є думка Канта та ідеї великих основоположників демократії (англосаксів, швайцарців, голландців). Кант розвинув принципи того, що сам назвав республіканським управлінням, а ми називаємо демократією. Нашим завданням є зробити так, щоб народи, які вже хоч трохи освічені, ставали якомога розсудливішими, розумнішими, відповідальнішими. Над цим працюють письменники та публіцисти, а також філософи.

Наші політичні сподівання полягають у тому, щоб народи почали філософувати

КАРЛ ЯСПЕРС. ВІДПОВІДЬ НА КРИТИКУ МОЄЇ РОБОТИ „ЩО ПОТРІБНО ФЕДЕРАТИВНІЙ РЕСПУБЛІЦІ“
WALTER MOSSMANN. GESPRACHE MIT JURKO

- Und du, der freischwebende Internationalist, hast du die Gefahr nie bemerkt in all diesen NATIONALEN Befreiungsfronten, die ihr unterstützt und beliefert und bejubelt habt? Warum seid ihr denn so kritisch im Osten und so kritiklos in der Dritten Welt?

- Es geht voran, das heißt die Privatisierung geht voran. Es gibt wirklich guten Capuccino, aber er ist zu teuer. Häuser werden privatisiert, und die Bewohner fliegen raus, weil sie nicht mehr bezahlen können. Betriebe werden privatisiert, und die halbe Belegschaft fliegt raus. Die Privatisierung schreitet voran, und die Verarmung auch. Die meisten Leute, die ich hier kenne, sind seit vier, fünf Jahren nur abgestiegen, eine Stufe nach der anderen. Aber für euch, besonders für die Jungen, war "Privatisierung" auch so ein Zauberwort.

- Ja, es war auch ein Zauberwort. Und es hat so etwas ähnliches bedeutet wie bei euch Unabhängigkeit, Selbständigkeit, Mündigkeit, Autonomie... Ein schönes Wort. Früher war es auch schon ein schönes Wort. Früher hat es die Nische bezeichnet, das Versteck, den Ort, wo du unbeobachtet und unkontrolliert vor dich hinbasteln konntest. Verstehst du, das Sowjetsystem hat versucht, den privaten Raum abzuschaffen und den öffentlichen Raum zu entwickeln, und es hat genau das Gegenteil erreicht. Öffentlichkeit - das war die Lüge, die Heuchelei, die Propaganda, die Öffentlichkeit war vollkommen eindimensional formiert und erstarrt. Deshalb hat sich das wirkliche Leben in diesen winzigen Wohnungen abgespielt, und besonders während der Periode der Ökonomischen Stagnation hat sich alle Initiative in diesen privaten Räumen gestaut. Dann kam

die Wende und endlich die Chance, auch außerhalb der Nische Initiative zu entwickeln, auf eigenes Risiko, in eigener Verantwortung, es waren fantastische Aussichten.

- Aber für die meisten sind es Aussichten geblieben. Die unzähligen privaten Händler an der Straße arbeiten heute auch nur als Handlanger, herumkommandiert von den Chefs recht fragwürdiger Handelsketten, was hat sich für die geändert? Von wegen Initiative, Verantwortung, Selbstbestimmung!
- Es ist nichts draus geworden, das stimmt. Mal abgesehen von den Neureichen und der Mafia, aber die verstricken sich ja wieder in ganz andere Abhängigkeit.

- Und du?

- Wir hängen am Valuta-Tropf, und da tröpfelt es ziemlich spärlich. Vom Gehalt eines Lehrers oder eines wissenschaftlichen Angestellten kannst du heutzutage in der Ukraine nicht mehr leben, wenn denn das Einkommen am Monatsende überhaupt beim Empfänger ankommt. Und das findet zur Zeit immer seltener statt. Also kümmern wir uns um Valuta und machen den Westmenschen schöne Augen. Und wenn die etwas gut und wichtig finden, dann sagen wir ja und gewiß doch, damit sie irgendein Projekt finanzieren. Wenn z.B. ein Abgesandter aus Brüssel kommt und erklärt, ökologische und feministische Projekte hätten allergrößte Priorität, dann sind wir alle Ökologen und Feministen. Voilà, es geht zu wie in den alten Zeiten.

- Sagen wir mal - Opportunismus?

- Sagen wir mal - Not. Praktische Intelligenz.

саме у цьому сенсі слова. Платон забуває, що люди все одно залишаються людьми — причому усі. Керівники теж є людьми. Платон постулює існування людей подібних до богів, або взагалі таких, що є богами. Однак, оскільки людьми керують тільки люди, і оскільки всі люди без винятку, обіймаючи посаду, можуть нею і зловживати — то всі ми повинні розвивати те, що веде до свободи у суспільстві: суспільний діалог, а не тільки послух та покору. Владу можна довіряти обранцям тільки на якийсь час, контроль має поширюватись на усіх без винятку.

Досвід минулого і сьогодення свідчить, що це тільки зародження свободи — історія свободи ще попереду. Однак сьогодення додає нам сили у тій справі, за яку ми беремось. Критикувати легко. Однак нам слід знайомити людей, заохочувати їх до співпраці, до взаємного контролю і щоб вони ні на хвилину не залишали владу без контролю.

Ми повинні навчитись краще філософувати. Тоді ми станемо кращими і як люди, і як політики. Платон має рацію: поки у можновладців політика та філософія не зіллються у одне ціле, доти не викорениться зло. Ми ж, зі свого боку, додамо, що те саме стосується й народу, і тільки на шляху постійної просвіти він може досягнути це філософування та стати філософуючим народом.

Переклав Тарас Возняк

КАРЛ ЯСПЕРС. ВІДПОВІДЬ НА КРИТИКУ МОЄЇ РОБОТИ „ЩО ПОТРІБНО ФЕДЕРАТИВНІЙ РЕСПУБЛІЦІ“
WALTER MOSSMANN. GESPRACHE MIT JURKO

- Die kleine Stadt Brody, nicht weit von hier, wurde in den letzten Jahren zu einer Art Wallfahrtsstätte, denn sie ist einem sehr großen Leserpublikum im Westen bekannt als Geburtsort von Joseph Roth. Früher lag dieser Ort in unerreichbarer Ferne, hinter dem Eisernen Vorhang, aber jetzt kann man freireisen, also tut man es. Eigentlich gibt es nicht viel zu erleben in Brody, man könnte dort allenfalls nachempfinden, warum Joseph Roth ganz gerne weggegangen ist. Aber wie dem auch sei, die Leute kommen, aus Österreich und aus Deutschland, und selbstverständlich hat dort jemand ein kleines Joseph-Roth-Museum eingerichtet und macht Führungen durch die Stadt. Eine ukrainische Lehrerin liest den Wallfahrern Passagen aus den Romanen von Joseph Roth vor und zeigt auf irgendein Fenster oder ein Haustor oder einen Laden an der Straßenecke und sagt: "Sehen Sie bitte genau hin, dieses Fenster bzw. dieses Tor oder diesen Laden hat Joseph Roth in diesem Buch beschrieben." Und die Wallfahrer gucken hin und nicken irgendwie innerlich aufgewühlt. Aber das ist noch nicht alles. Denn der Name Brody steht auch für eine fürchterliche Schlacht am Ende des Krieges, in der die deutsche Oberste Heeresführung die halbe SS-Division "Galizien" verheizt hat. Diese Division bestand aus Ukrainern, die damals aus verschiedenen Gründen unbedingt gegen die Rote Armee kämpfen wollten. Es gab überlebende, und die haben dann später in der Emigration - "Diaspora" heißt das bei uns - einen Traditionsverband gebildet. Und logisch, heute wollen die alten Männer auch nach Brody reisen und das

Schlachtfeld durchschreiten, und logisch, in Brody hat jemand ein Museum eingerichtet, direkt neben dem für Joseph Roth. Und jetzt kannst du dir die Sache etwa so vorstellen: In der Ferne hören wir Motorengeräusch, aha, ein westlicher Bus! Sofort werden die Kinder losgeschickt: Wo kommt der Bus her? Oho, er kommt aus Wien, schnell, Leute, machen wir das Joseph Roth-Zimmer auf! Aber nein, Fehllarm, der Bus kommt gar nicht aus Wien, er kommt aus London, die Diaspora naht! Machen wir also das Zimmer der SS-Division "Galizien" auf und das andere wieder zu. Denn alle Wallfahrer wollen korrekt bedient werden, und die Nachfrage regelt das Angebot. Kapiert?
- Kapiert. Welcome in the club!

Freiburg/Lwiw Januar 1997

ТАРАС ВОЗНЯК

МОДЕЛІ ПОЛЬСЬКО- УКРАЇНСЬКОГО СПІВІСНУВАННЯ: РЕТРОСПЕКТИВА ТА ПЕРСПЕКТИВА

Розглядаючи моделі польсько-українського співіснування ми повинні спочатку визначитися з тим, що власне мається на увазі і про який рівень стосунків ідеться, бо якщо розуміти під ними міждержавні стосунки, то ми матимемо одну картину (чи її відсутність), натомість якщо говорити про міжетнічні стосунки, — тоді картина буде іншою. Необхідною умовою існування міждержавних стосунків є наявність хоча б однієї, а ще краще двох держав. В силу політичних обставин дуже часто держав, як таких, і не було, або ж вони були обмеженими у своєму суверенітеті парадержавами, а тому важко говорити про їхню повну самостійність. Це не могло не

ANNA ROGOWSKA

STANISLAW STEPIEN

FÜNFZIG JAHRE POLNISCH- UKRAINISCHE GRENZE

накладати на загальну картину польсько-українських стосунків свого особливого, не завжди корисного для обох народів відбитку. Разом з тим не міг не впливати на польсько-українські стосунки і сам устрій цих держав. Вони часто будувалися не за етнічною ознакою (Річ Посполита Двох Народів чи СРСП/УРСР), а радше на династичних, станових чи ідеологічних (імперських чи комуністичних) засадах. І тільки згодом ці засади у суспільній свідомості (не без участі істориків та різного роду ідеологів) неначе відходили у тінь і державне утворення штучно ідентифіковувалось тільки з одним із народів. Скажімо Річ Посполиту Двох Народів штучно ідентифікували тільки із польським народом, забуваючи про литовський не кажучи про інші, які теж брали участь в утворенні та функціонуванні цього політичного конструкту. Ще складнішими є справи із СРСП, однак суспільна свідомість ще не готова незаангажовано розглянути дане питання, настільки воно ще є політично актуальним.

Історично складалося так, що періоди міждержавних стосунків перебували або періодами міжетнічного позадержавного співіснування/спілкування, або ж періодами поневолення одним іншого, коли один із народів втрачав свою державність.

Періодами міждержавних стосунків був період *раннього розвитку обох держав — X ст. — 1387 р. між Київською Руссю Рюриковичів та Польщею П'ястів*. Співіснування тут будувалося головню на *династичних засадах* і часто етнічна приналежність певних місцевостей (особливо на порубіжжі) була або невизначено-перехідною, або змішаною. І тут дуже важливу роль відігравала васально-ленна система структуризації суспільства та політичного простору. Хоча з часом почав відігравати свою роль і релігійний чинник, особливо після розколу Вселенської Церкви на Східну та Західну.

ТАРАС ВОЗНЯК. МОДЕЛІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СПІВІСНУВАННЯ
ANNA ROGOWSKA, STANISLAW STEPIEN. FUENZIG JAHRE POLNISCH-UKRAINISCHE GRENZE

Die derzeitige polnisch-ukrainische Grenze ist nicht "historisch gewachsen", und sie wurde auch nicht nach ethnischen Kriterien festgelegt. Zugrunde lagen ihr politische Entscheidungen, die außerhalb Polens und ohne Beteiligung der legalen polnischen Behörden gefaßt wurden.

Man kann allerdings auch nicht behaupten, ihre Schöpfer hätten die historischen Tatsachen völlig außer Acht gelassen, obwohl sie sich bei der Festlegung des genauen Grenzverlaufs nicht an der nationalen Besiedelung des analysierten polnisch-ukrainischen ethnischen Grenzgebiets orientierten. Als Rechtfertigung dafür mag die Tatsache gelten, daß es auf den umstrittenen Gebieten um kein einheitliches Siedlungsgebiet handelte, sondern um ein national gemischtes Gebiet mit einer überwiegend ukrainischen Besiedelung auf dem Land und einer überwiegend polnischen Besiedelung in den Städten. Deshalb ging man bei der Debatte um die damalige polnisch-sowjetische Grenze von vornherein davon aus, daß die Trennung der polnischen und ukrainischen Ethnien durch einen Bevölkerungsaustausch werde stattfinden müssen, also durch die Umsiedlung der Polen aus der

sowjetischen Ukraine nach Polen und der Ukrainer aus Polen in die Sowjetukraine.

GRENZLAND ZWISCHEN SAN UND ZBRUCZ

Die damaligen Entscheidungsträger, die die politische Nachkriegsordnung schufen, waren nicht imstande, sich direkt auf historische Argumente zu berufen, weil die Grenze zwischen dem polnischen und dem ukrainischen Ethnos selbst zur Blütezeit der mittelalterlichen ruthenischen (*ruski*) Staatlichkeit keinen dauerhaften Charakter gehabt hatte und Informationen über ihren Verlauf nicht nur im gesellschaftlichen Bewußtsein keineswegs verankert, sondern damals einfach überhaupt nicht bekannt waren. Somit berief man sich auf das zu Anfang des 20. Jahrhunderts in den nationalistischen Kreisen beider Völker entstandene *Eigentumsgefühl zur Heimat Erde*. - Die ukrainische Seite drückte dieses Gefühl mit dem besonders während der Zwischenkriegszeit und im II. Weltkrieg lancierten Slogan DIE LACHY ÜBER DEN SAN! ("Lachy" synonym für Polen.) Gemeint war damit die Vertreibung der polnischen Bevölkerung aus den als ukrainisch betrachteten Gebieten östlich des San auf die westliche Uferseite.

Були і періоди повної втрати державності обох чи одного з народів, та взаємної анексії — і тут анексовуваною стороною були головно українці, хоча були і зворотні випадки. Однак такі періоди не обов'язково були смугою конфліктів і розвивалися вони не завжди за парадигмою неприйняття.

Таким, відносно спокійним періодом, був *період від часу Польсько-Литовської Унії до початку Контрреформації*, коли ще не було ні надмірного релігійного утиску, ні масової експансії на питомі українські землі власне польської шляхти, якій вже було тісно у не такій великій Польщі. У цей період головною парадигмою співіснування різних етносів у Речі Посполитій була парадигма відносної автономності життя різних частин країни зв'язаних тільки династичним підданством.

Натомість після вигаснення династії Ягеллонів, яка все ж дотримувалася відносно релігійної терпимости, — і то не тільки щодо Східної Церкви, але і щодо дуже поширеного тоді протестанства, — прийшла *епоха Контрреформації*, яка принесла з собою нетерпимість релігійну, а також і прикрити нею економічну експансію. Витворилася нова ідеологема — *католицько-православне протистояння, яка і стала новою моделлю польсько-українських стосунків*. Ця модель мала багато інваріантів: *і боротьбу зі східною схизмою, і збереження істинної православної віри, і право шляхетське, і право козацьке*. При цьому ущемлено відчула себе не тільки селянська чи міська верства, але і питома українська шляхта, яка все ще опиралася культурно-релігійній асиміляції. *Стосунки Козацької української держави часів Хмельницького та Речі Посполитої у короткий період 1648-1667рр теж будувалися на васально-ленній основі, як її розумілося тоді у цій державі*. З тією тільки відмінністю, що королівському „даному від Бога“ праву Речі Посполитої не було що протиставити у самому українському суспільстві (в сенсі існуючого тоді права). Йому єдино протиставилося станові права козацької

ТАРАС ВОЗНЯК. МОДЕЛІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СПІВІСНУВАННЯ
ANNA ROGOWSKA, STANISLAW STĘPIEN. FÜNFZIG JAHRE POLNISCH-UKRAINISCHE GRENZE

- Die territorialen Ansprüche der polnischen Nationalisten gingen zu dieser Zeit sehr viel weiter. Mit Blick auf die Tatsache, daß die Städte des umstrittenen Gebiets polnisch dominiert waren, forderten sie DIE UKRAINER HINTER DEN ZBRUCZ! zu werfen, was bedeutet hätte, ganz Ostgalizien auf der polnischen Seite zu belassen. Denn obwohl in weiten Kreisen der polnischen Intelligenz klar war, daß die Gebiete östlich des San und des mittleren Bug zu Zeiten der frühen Staatlichkeit ukrainisch gewesen waren, so reklamierte man diese Gebiete trotzdem für den polnischen Staat, einerseits wegen des großen polnischen Beitrags zu ihrer zivilisatorisch-kulturellen Entwicklung, andererseits aus Gründen der äußeren Sicherheit. Als eine der Hauptzentren des polnischen politischen und kulturellen Lebens sah man die Stadt Lemberg an, die gleich nach Warschau und Krakau kam. Die sowjetischen Ansprüche auf das damals bei Polen verbliebene Territorium Ostgaliziens und Wolhyniens waren schon in der Zwischenkriegszeit erhoben worden. Begründet wurden sie mit der angeblichen Notwendigkeit, die Gebiete der Westukraine mit dem Mutterland, also der Sowjetukraine, zu vereinigen. Da

solche Ansprüche aber nach dem Abschluß des Vertrags von Riga, der den polnisch-sowjetischen Krieg beendete, nicht mehr offiziell erhoben werden konnten, wurden sie über die Kommunistische Bewegung (die polnische und die internationale) propagiert. Paradoxerweise griffen ausgerechnet die Kommunistischen Parteien in Polen und in der Sowjetunion die nationalistische Parole POLEN ÜBER DEN SAN! auf und behaupteten, dies sei die Stimme des Volkes, ein uraltes Postulat des ukrainischen Volkes, das nur dann verwirklicht werden könne, wenn der Arbeiter- und Bauern-Staat, also die UdSSR, das ukrainische Volk unter seinen Schutz nähme gegen die Unterdrückung durch das POLEN DER GUTSHERRN. Praktisch wurde dieses Postulat dann verwirklicht im Jahre 1939, als die Rote Armee ohne vorherige Kriegserklärung die östlichen Gebiete der Zweiten Polnischen Republik unter Berufung auf den deutsch-sowjetischen Nichtangriffspakt vom 23.8.1939 (MOLOTOW-RIBBENTROP-PAKT) besetzte. Die damals festgelegte Grenze zwischen der Ukrainischen Sozialistischen Sowjetrepublik und dem deutschen Generalgouvernement folgte zu weiten Teilen dem San von seiner Quelle bis zu seinem Mittellauf.

старшини та української шляхти, які, на їх думку, були порушені як королем, так і Римською Церквою. Модель цих міждержавних чи пара-міждержавних стосунків вибудовувалась на *монархічній та становій (хоча і специфічній) парадигмі*, якої так і не відважився порушити Богдан Хмельницький — він не зміг ні узурпувати священного права монарха, ні „відрубати йому голову“, як Кромвель, та емансипувати українське суспільство до станової республіки, якою тоді могла гіпотетично стати Україна. Натомість він все шукав союзу з легітимним, „від Бога“, монархом. Тобто, по суті, не був реформатором, а дійсно тільки „бунтівником“ у межах однієї парадигми. Тому він і шукав „виправдання“ свому бунту у формі нового підданства „своєму, праведному, православному“ суверену і покровительства московського царя у формі „договору“ (як він це розумів на кшталт договору з королем Речі Посполитої, коли і король і піддані навзаєм один одному присягають), однак наштовхнувся на типову східну деспотію, коли цар ні перед ким ні в чому не присягає.

Довший час православно-католицьке протистояння залишалося актуальним на більшій території України. *Така парадигма стосунків врешті-решт призвела не тільки до війни Хмельницького але й спричинила поділи Речі Посполитої.*

І тільки після часткового усвідомлення безперспективності цього протистояння, як форми співіснування, почався пошук нової парадигми, нової моделі порятунку Речі Посполитої та польсько-українсько-білорусько-литовської єдності. Почала вибудовуватися модель Речі Посполитої не Двох а Трьох народів — з її Руською, українською компонентою. Себто федерація Корони та Великого Князівства мала б трансформуватися у федерацію Трьох. Періодично це питання то піднімалося, то забувалося, або ж відкидалося, однак ніколи воно так і не стало державним підходом до справи порятунку держави. І, врешті, цей період анемічних шукань порятунку та нових моделей стосунків закінчився у 1795 році з остаточним розбором Речі

ТАРАС ВОЗНЯК. МОДЕЛІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СПІВІСНУВАННЯ
ANNA ROGOWSKA, STANISŁAW STEPIEN. FUENZIG JAHRE POLNISCH-UKRAINISCHE GRENZE

DIE WIEDERKEHR DER CURZON-LINIE:

Als 1944 die Grenzfrage zwischen Polen und der UdSSR erneut auf die Tagesordnung der Entscheidungsträger in Moskau kam, wurde bald klar, daß der Grenzverlauf von 1940/41 nicht einmal für die polnische Vasallen-Regierung und erst recht nicht für die polnische Gesellschaft akzeptabel sein würde. Deshalb berief man sich auf das Projekt von 1919, die sogenannte CURZON LINIE. Allerdings war damals die CURZON-LINIE gar nicht als Grenze entworfen worden, sondern als Demarkationslinie des Obersten Rates der Entente, die es Polen erlauben sollte, in den Gebieten westlich der Linie eine normale Zivilverwaltung aufzubauen, während der Aufbau im Osten noch von weiteren Entscheidungen des Rates je nach Entwicklung der politischen Lage abhing. Außerdem hatte die CURZON-LINIE in ihrem südlichen Teil zwei Varianten, die sogenannte Linie A, die 80 km westlich von Lemberg verlief und Przemyśl auf der polnischen Seite ließ, und die Linie B, die nicht nur Lemberg, sondern auch das Fördergebiet von Boryslaw und Drohobycz Polen zuschlug. Bekanntlich hat in den Jahren 1919-1921 die CURZON-LINIE für die Festlegung der polnischen Ostgrenze letztlich dann doch keine Rolle gespielt, aber in den Jahren 1942-45

kam sie wieder auf und wurde zu einem ernsthaften Argument für die Moskauer Entscheidungsträger. Diesmal wurde allerdings die Linie A, also die für Polen weniger vorteilhafte Variante, gewählt, was keiner weiteren Debatte unterlag. Erstmals brachte die UdSSR im Jahr 1942 die Frage der polnischen Ostgrenze in Gesprächen mit Großbritannien aufs Tapet. Im selben Jahre kommt sie dann auch bei den polnisch-sowjetischen Verhandlungen zur Sprache. Trotz der polnischen Proteste beharrte die sowjetische Seite auf dem Standpunkt, daß die 1939 besetzten Gebiete an die SU gehen sollten. Allerdings berief man sich nicht mehr auf den Molotov-Ribbentrop-Pakt, sondern auf das Selbstbestimmungsrecht des weißrussischen und des ukrainischen Volkes und die Plebiszite vom Oktober 1939. Die polnischen Proteste halfen nicht viel, und im folgenden Jahr kam es auf sowjetischen Druck zu einem britisch-amerikanischen Geheimabkommen, in dem die Großmächte das Recht der Sowjetunion anerkannten, Litauen, Lettland, Estland und die Ostgebiete Polens in ihren Staatsorganismus einzugliedern. Die militärischen Erfolge der UdSSR von 1943 führten dazu, daß Großbritannien und die Vereinigten Staaten

Посполитої. При цьому, очевидно виграла Римо-католицька Церква з її Контрреформацією, однак програв державний інтерес Речі Посполитої.

Спробою розбудувати ці стосунки інакше і зняти католицько-православне протистояння було ініційованя *Церковної Унії* (в тому і з боку князя Острозького), яку можна вважати і моделлю вдалою і не вдалою у різні періоди її трьохсотлітньої історії. Тут було багато і доброї, і лихого волі.

Отже, після розбору Речі Посполитої польсько-українські стосунки трансформувалися у *стосунки двох нетитульних етносів* у двох великих світових імперіях — російській та австрійській. Однак, на питомих українських землях вони таки набули форми *стосунків між двома станами — шляхетсько-польського та селянсько-українського — зрештою вони і стали тією новою парадигмою*. На той час вже більшість української шляхти була культурно колонізована, а тому навіть корінні українські роди сприймалися як польські.

Польська та українська нижчі верстви (власне етнічна товща) не мали такого широкого фронту економічного, культурного, політичного контакту, який часто сприймався і організовувався сторонами як конфлікт. А тому *моделлю польсько-українського співіснування на той період стало козацько/селянсько — магнатське/панське протистояння*.

У XIX столітті ця модель була широко розтиражована тогочасною українською літературою та народницькою ідеологією. Причому *це протистояння важко назвати етнічним протистоянням*, оскільки, як вже казалося більшість шляхти, попри те, що вона була культурно колонізована і окатоличена (тоді це були синоніми), не відчувала себе чужою у землі своїх предків і навіть була патріотично „проукраїнськи“ (щоправда в територіальному сенсі) настроєною. Звідси і беруть корінь поразки польських повстань в Україні, коли культурно-релігійний розрив між шляхтою та селянством трансформувався у розрив етнічний, який

ТАРАС ВОЗНЯК. МОДЕЛІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СПІВІСНУВАННЯ
ANNA ROGOWSKA, STANISLAW STEPIEN. FUENFZIG JAHRE POLNISCH-UKRAINISCHE GRENZE

gegenüber den sowjetischen Forderungen immer nachgiebiger wurden, was dann bei der Konferenz von Teheran voll ans Licht kam. Dort wurde in den Grundzügen auch der Verlauf der polnisch-sowjetischen Grenze (auch der ukrainische Abschnitt) festgelegt, wobei man von der CURZON LINIE ausging. Im Schlußdokument wurde allerdings nicht exakt definiert, ob Linie A oder Linie B gelten sollte, womit den unterschiedlichen Interpretationen über die Zukunft Lembergs Tür und Tor geöffnet waren. Die Teheraner Entscheidungen wurden weder vollständig veröffentlicht, noch wurden sie der polnischen Regierung auf offiziellem Weg übermittelt, was dieser eine realistische Politik gegenüber der UdSSR erschwerte. Die britische Regierung setzte die polnische Exil-Regierung mehrfach unter Druck, um ihr eine Zustimmung zur CURZON-LINIE abzurufen. Dabei bediente man sich auch der Argumentation, diese Linie sei doch für Polen sehr viel vorteilhafter als jene Grenzlinie, die nach der Besetzung der polnischen Ostgebiete durch die Sowjetunion im Jahr 1939 gezogen worden war. Außerdem erhalte Polen ja zum Ausgleich die Westgebiete bis zur Oder-Neiße-Linie. Die polnische

Regierung widerstand dem Druck. Sie konnte diese Vorschläge nicht annehmen, und sei es auch nur mit Rücksicht auf die eigene Regierungs-Koalition, die von den Zugeständnissen bereiten Sozialisten bis zu den Nationaldemokraten reichte, die nun ganz entschieden das Prinzip der territorialen Unversehrtheit Polens verteidigten. Auch mußte man mit der herrschenden Meinung bei der polnischen Bevölkerung im besetzten Polen rechnen, einer Bevölkerung, die großenteils auf Territorien außerhalb der für ein befreites Polen geplanten Grenzen lebte und die nicht bereit sein würde, Änderungen der Ostgrenze zuzustimmen. Die Geschichte fügte es aber, daß der polnischen Haltung bald keinerlei internationale Bedeutung mehr zukam, denn der britische und amerikanische Druck nahm zu, die Rote Armee rückte vor und marschierte in früheres polnisches Gebiet ein. Zudem begann man auf Inspiration von Moskau - zuerst in der UdSSR, dann auch im besetzten Polen - mit der Gründung von politischen Institutionen, die ohne Vorbehalt bereit waren, den sowjetischen Standpunkt in der Frage der polnischen Ostgrenze zu unterstützen. Dazu gehörten ganz zu Anfang:
- die seit 1942 im Land aktive POLNISCHE ARBEITERPARTEI,

шляхетська верства просто не помітила, в чому і проявила свою недалекоглядність. Особливо це сталося взнаки у XIX столітті з його пієтетом до простолоюду. Однак цей конфлікт, окрім того, що він був соціальним, все ж із певними застереженнями можна було б назвати польсько-українським, хоча він був дуже тісно вписаний в канву власне українського тогочасного суспільства, яке в певних його елементах можна було б назвати бі- чи тетра-культурним (з його україномовною, польськомовною, а тоді вже й російськомовною компонентами). Таким чином, так звана „польська“ шляхта в Україні не відчула того, що було приховане у етнічності нових часів, тому і не змогла зрозуміти того несприйняття, яке йшло від селянства, закоріненого у ту свою прадавню етнічність — землю та мову. Попри свою освіченість вона менше була готова до сприйняття того, що німецькі романтики, а за ними і харківські професори, відкрили як „дух народу, дух мови, дух землі“. І таким чином вона головно не сприйняла українського національного пробудження, що одразу виштовхнуло її за межі українськості.

Надходив великий час національних ідей та модерних, побудованих на стереотипах масової свідомості міжнародних стосунків. Наприкінці XIX та на початку XX ст. почала працювати мітологема чи конструкт етносу як надцінної єдності, яка чи не єдина (бо вже давно була забута мітологема монарха, суверена, а в деяких народів навіть і спільного Бога) втілює і реалізовує сподівання кожної окремої одиниці. Поза ним вона вже не може реалізуватися. Почав абсолютизуватися колективізм, який за головний згуртовуючий принцип обрав саме мовно-культурний фактор. Відповідно трансформуються і польсько-українські стосунки — вони стають спочатку пара-міжетнічними, а потім власне міжетнічними, тобто закоріненими у стереотипах масової свідомості. На цій парадигмі вони вибудовуються від середини XIX ст. аж до сьогодні.

Але і тут ситуація сильно змінюється — Україна і Польща то здобувають, то втрачають свою державність, однак фактор масової свідомості і масової маніпуляції нею стає все

ТАРАС ВОЗНЯК. МОДЕЛІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СПІВІСНУВАННЯ
ANNA ROGOWSKA, STANISLAW STEPIEN. FUENZIG JAHRE POLNISCH-UKRAINISCHE GRENZE

- der 1943 in Moskau entstandene BUND DER POLNISCHEN PATRIOTEN, und
- die Führung der an der Seite der Roten Armee kämpfenden POLNISCHEN VOLKSARMEE.
Sie gründeten 1944, ermutigt von Stalin und den der SU gegenüber loyalen Parteien, zunächst eine politische Vertretung in Gestalt des LANDESNATIONALRATS, aus dem ein selbsternanntes Exekutivorgan hervorging, das POLNISCHE KOMITEE DER NATIONALEN BEFREIUNG (PKWN), das von den Kommunisten als polnische Volksregierung behandelt wurde. Dieses Komitee verhandelte dann zwischen dem 22. und dem 27. Juli 1944 offiziell mit der sowjetischen Seite über die polnische Ostgrenze. Nach einigen Verhandlungsrunden wurde ihr Verlauf vereinbart. Im ukrainischen Bereich sollte sie „vom Fluß San östlich der Siedlung Myczkowce, weiter östlich von Przemysl und westlich von Rawa Ruska zum Fluß Solokija und zum westlichen Bug nach Niemirow und weiter“ führen. Es muß betont werden, daß diese Übereinkunft zwischen dem Komitee und der sowjetischen Regierung letztendlich und definitiv über den Verlauf der polnischen Ostgrenze entschied. Trotz späterer Verhandlungen zwischen der legalen polnischen Exil-Regierung in London mit der sowjetischen

Regierung, der Konferenz von Jalta, dem Kriegsende und der Potsdamer Konferenz - diese Grenze unterlag keinen wesentlichen Verhandlungen mehr.

Die polnische Regierung in London und die Bevölkerung in Polen selbst akzeptierten sie allerdings überhaupt nicht und zogen auch ihre rechtliche Gültigkeit in Frage, indem sie darauf hinweisen, daß die Grenzvereinbarung unter Moskauer Diktat zustande gekommen sei. Man betrachtete dies als Versklavung des polnischen Volkes und als Mißachtung der legalen polnischen Behörden. Doch die militärischen Erfolge der Roten Armee und die volle Unterstützung, die Stalin von Seiten Churchills und Roosevelts genoß, hatten zur Folge, daß sich niemand um die polnischen Proteste kümmerte, umso mehr, als die von der sowjetischen Armee befreiten Gebiete der Verwaltung des PKWN unterstellt wurde.

Der Premierminister der polnischen Exilregierung, Stanislaw Mikołajczik, ständig von Churchill unter Druck gesetzt, sah sich also gezwungen, eine Verständigung mit Stalin zu suchen. Er akzeptierte zwar die CURZON-LINIE im nördlichen und im mittleren Abschnitt, kämpfte aber immer noch um eine solche

інтенсивнішим. Різного роду ідеологеми все інтенсивніше та мобільніше починають впливати на масову свідомість обох народів. Спочатку вибудовується мітологема „народу“, потім „національної держави“, і тільки шойно „політичної нації“. Виходячи з цих ідеологем вибудовувалися і моделі польсько-українського співіснування.

Однак вернімося до первинних мітологем початку століття. Головною політичною мітологою була мітологема „народу“. В Україні розробляється та пропагується ідея „безкласового“ (що тоді в інтелектуальних колах було безсумнівним позитивом) українського, головню селянського народу, який визискується „чужоземцями“. Витворюється міт „козацької нації“, яка всередині себе цілком безконфліктна і опонує Польщі та Росії, як суспільствам з цілком іншою суспільною структурою. Ця мітологема стає масовою і знаходить визнання в українській культурно-політичній верхівці. Ба, навіть більше — вона на певних етапах навіть стає домінуючою і таки дійсно політично ефективною. І польсько-українські стосунки вибудовуються по парадигмі модних тоді соціально-емансипуючих вчень як паралельне національне і соціальне визволення народу-трудоаря від свого соціального та національного визискувача.

Однак паралельно, а часто тими ж самими особами творилася і цілком інша модель — причому за участю таких визначних творців попередньої парадигми, як Шевченко — модель на базі не надто акцептованого в Польщі слов'янофільства. Вона мала б будуватися виходячи із майбутньої слов'янської федерації вільних народів. В ній мало б бути місце і Україні і Польщі, а відповідно і їхні стосунки мали б розвиватися у її рамках. Ця модель була надбанням дуже малого кола інтелектуалів Кирило-Методіївського Братства, і вона не мала майже ніякого політичного майбутнього. Однак вона була цікава тим, що це була спеціально вибудована політична модель спрямована у майбутне, яка після планів трансформації Речі Посполитої Двох

ТАРАС ВОЗНЯК. МОДЕЛІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СПІВІСНУВАННЯ
ANNA ROGOWSKA, STANISLAW STEPIEN. FUENFZIG JAHRE POLNISCH-UKRAINISCHE GRENZE

Grenzregelung im Süden, die Lemberg auf der polnischen Seite belassen würde. Im Lande selbst versuchte man, auf die Grenzziehung mit dem WARSCHAUER AUFSTAND und mit die AKCJA BURZA (AKTION GEWITTER) Einfluß zu nehmen. Beide Aktionen sollten die Exil-Regierung stärken. Leider aber entschied schließlich über den weiteren Lauf der Dinge einerseits das Scheitern beider Aktionen, andererseits die Zustimmung der britischen Regierung zur CURZON-LINIE.

So kam dann also auf der Jalta-Konferenz der drei Großmächte, die vom 4. bis zum 11. Februar 1945 (ohne polnische Teilnahme) stattfand, die offizielle internationale Zustimmung zur CURZON-LINIE zustande. In dem Communiqué, das nach Abschluß der Konferenz veröffentlicht wurde, heißt es: „...die Ostgrenze Polens sollte entlang der Curzon-Linie verlaufen, wobei in bestimmten Bereichen von dieser Linie fünf bis acht Kilometer zum Vorteil Polens abgewichen werden kann.“ (Selbstverständlich handelt es sich dabei um die Linie A, die Lemberg auf die Seite der UdSSR schlug.)

Diese Beschlüsse wurden auch auf der Konferenz von

Potsdam nicht mehr geändert, und auf der bilateralen Konferenz in Moskau wurde der polnisch-sowjetische Grenzvertrag, der den Verlauf der gemeinsamen Grenze definierte, am 16. August 1945 unterschrieben. Ratifiziert wurde dieser Vertrag von der UdSSR und erst danach, am 31. Dezember 1945, vom selbsternannten polnischen Landesnationalrat, der über keinerlei verfassungsrechtliche Legitimität verfügte. Wie es den damaligen Gebräuchen entsprach, wurde der Vertrag einstimmig und ohne Debatte verabschiedet. Und da man wußte, daß diese Grenze unter den damaligen Bedingungen niemals vom polnischen Volk akzeptiert werden würde, verzichtete man von vornherein darauf, sie überhaupt öffentlich zur Debatte zu stellen, obwohl es doch im Stalinismus kein Problem gewesen wäre, Wahlen und Abstimmungen beliebig zu fälschen. In einem sogenannten Volksreferendum wurde dann im Jahre 1947 nur die Westgrenze zur Abstimmung gestellt.

DIE NORMATIVE KRAFT DES FAKTISCHEN.

Nach der Ratifizierung des Grenzvertrags wurde eine gemeinsame polnisch-sowjetische Delimitierungs-Kommission gebildet, die in der Zeit vom 7. März 1946 bis zum 27. April 1947 den genauen Grenzverlauf im

Народів у Річ Посполиту Трьох Народів була другою спробою вибудувати саме політичну модель міждержавних стосунків усього регіону, а в тім і між Польщею та Україною.

Модерними і власне міждержавними стосунками стали стосунки між Польщею та УНР і ЗУНР 1917-1920-х рр. На жаль у випадку ЗУНР вони майже одразу трансформувалися у військові дії. Натомість, у випадку УНР маємо навіть приклади доволі успішної міждержавної взаємодії, з якої, щоправда, Україна скористала дуже мало. А Польща — чимало. Негативним для українців аспектом цієї співпраці, окрім іншого, була і фактична згода уряду УНР на анексію ЗУНР. Однак, можемо константувати, що тоді вперше українсько-польські стосунки уклалися в модель *модерних міждержавних стосунків* з усіма своїми атрибутами відносно рівноправних суб'єктів міжнародного права.

Перед УНР, як державою поліетнічною постало питання врегулювання стосунків із національними меншинами, в тім і з польською, та з чужоземними державами — в тім і з Польщею. Натомість ЗУНР одразу була поставлена у ситуацію фактичної війни з Польщею. *В цей період ми можемо говорити про дві різні моделі польсько-українських міждержавних стосунків східно- та західно-українську, якщо на Заході України спрацювала народницька, етнічна модель польсько-українських стосунків, яка так і не змогла розвинутися до державницької, то на Сході — радше міждержавна.* Причини цього різні — і чисто ідеологічні, і зовнішньополітичні.

Щодо національних меншин в УНР був одразу застосований принцип національно-культурної автономії. Значніших польсько-українських конфліктів в

ТАРАС ВОЗНЯК. МОДЕЛІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СПІВІСНУВАННЯ
ANNA ROGOWSKA, STANISLAW STEPIEN. FUENZIG JAHRE POLNISCH-UKRAINISCHE GRENZE

Grenzgebiet festsetzte. Dabei wurden nur kleine Korrekturen an dem in Moskau beschlossenen Projekt vorgenommen. Bis 1951 blieb diese Grenze am ukrainischen Abschnitt unverändert. Am 15. Februar 1951 wurde dann vertraglich ein Gebietsaustausch festgelegt, d.h. Polen wurde gezwungen, 480 Quadratkilometer des sogenannten Bug-Knies abzugeben, also eines Gebiets auf dem linken Bug-Ufer, westlich von Sokal zwischen Solokija und dem Bug. Im Gegenzug erhielt Polen ein Territorium gleicher Größe in der Region der Bieszczady mit der Kleinstadt Ustrzyki Dolne. Grund für den Gebietsaustausch: Auf dem (vormals) polnischen Gebiet waren Steinkohlevorkommen entdeckt worden. Nach dem Tausch errichtete die Sowjetunion dort einige Steinkohlegruben mit einer jährlichen Förderquote von ca. 15 mio Tonnen. Außerdem gab es dort fruchtbaren Ackerboden. Polen dagegen erhielt eine Gebirgsgegend mit schlechtem Ackerboden und bereits ausgebeuteten Ölvorkommen. Mit der Zeit - d.h. in dem Maße, wie die Region bewirtschaftet wurde - erwies sich das Gebirge als attraktiv für den Tourismus, und zudem entstand ein großes Staubecken nebst Wasserkraftwerk am San bei Solina... Wie sieht nun die polnisch-sowjetische Grenzziehung aus der Sicht des polnischen Rechts aus? Es gibt keinen Zweifel

daran, daß diese Grenze in den ersten Nachkriegsjahren Polen aufoktroiert worden ist. Voll akzeptiert hat sie nur das illegale Regime, während die polnische Bevölkerung einige Zeit brauchte, um sich daran zu gewöhnen. Die Akzeptanz nahm sichtlich zu, obwohl dieser Prozeß langsam verlief, begleitet von verschiedenen positiven und negativen Erscheinungen:

1. Das Gefühl der Ohnmacht gegenüber dem Moskauer Regime, das in der Grenzfrage unterstützt wurde von Großbritannien und den USA.
2. Die internationale Anerkennung der prosovjetschen Vasallenregierung in Polen, die sich zu der neuen Grenze bekannte.
3. Der Bevölkerungsaustausch, der das Problem einer großen polnischen Minderheit in der Ukraine gegenstandslos machte.
4. Die in den ersten Nachkriegsjahren beginnende Propaganda des Regimes, das versuchte, die Ukrainer als Erbfeinde Polens und Urheber von Massenmorden an Polen im II. Weltkrieg darzustellen. Die polnische Bevölkerung, die unter Ukrainern lebte, habe sich ja doch schon immer unsicher gefühlt, weil die Ukrainer sich im Kampf um ihr vermeintlich eigenes Territorium

УНР на етнічному ґрунті в цей період не було. В зовнішньополітичній сфері, попри всю складність політичної ситуації, попри польсько-українську війну в Галичині, вдалося навіть не тільки пропрацювати модель, але й дійсно реалізувати союз УНР та Польщі.

З поразкою УНР та конституюванням ефемерної УРСР у рамках СРСР, а також із відходом частини питоми української території до цієї ж Польщі, на Заході та на Сході України знову почали вибудовуватися різні моделі українсько-польських стосунків.

На Заході, після поразки національно-визвольних змагань почала формуватися націоналістична ідеологія. Причому як в українському, так і у польському середовищі. Зрештою, загальноєвропейські фашизуючі тенденції цьому дуже сприяли. *Молодий український націоналізм вибрав скрайньо екстремну модель тотальної боротьби не тільки з польською державою, але, де факто, і з польським народом.* Принаймні так це було задекларовано на рівні ідеологем. Щоправда, існуючі в Західній Україні центристські українські партії пробували все ж працювати в рамках польського конституційного права та міжнародних зобов'язань польського уряду щодо галицької автономії, яка ним була досить брутально проігнорована. Щось подібне було і по польському боці. Частина суспільства таки зовсім не сприймала українських домагань автономії чи окремішності. Натомість більш далекоглядна і тверезо мисляча польська політична думка, особливо з числа пілсудчиків, все ж пробувала витворити більш помірковану модель — так звану *федералістську модель „Речі Посполитої Ягеллонів“*. Однак українці, білоруси та литвини, здається, навіть і не здогадувалися про цю, запропоновану їм модель стосунків. Насправді вона теж не була зреалізована. Перемогла, на жаль, в обох середовищах модель екстремна чи близька до неї. Тим більше, що реалії передвоєнного часу провокували саме її.

Водночас на Радянській Україні витворилася і втілилася також конфліктна модель.

ТАРАС ВОЗНЯК. МОДЕЛІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СПІВІСНУВАННЯ
ANNA ROGOWSKA, STANISLAW STEPIEN. FUENFZIG JAHRE POLNISCH-UKRAINISCHE GRENZE

mit den Feinden Polens verbündet hätten, und sie würden es den Polen niemals verzeihen, sollte Lemberg einmal wieder zu Polen gehören.

5. Der Erziehungsprozeß in den Schulen und Massenmedien, der versuchte, die auf der ukrainischen Seite verbliebenen Gebiete als historisch authentisch ukrainisch zu zeigen. Dieses Argument verband sich meist mit dem Hinweis auf die positiven Folgen, die mit dem Gebietsausgleich im Westen und im Norden einhergingen. Man sprach von der *„Heimkehr in alte piastische Gebiete“*. Häufig bediente man sich auch ökonomischer Argumente: So wurde z.B. auf die Rohstoffarmut und die schlechte Bodenqualität im Osten hingewiesen und gleichzeitig der große wirtschaftliche Wert der West- und Nordgebiete hervorgehoben, die reichen Steinkohlevorkommen in Schlesien, der Zugang zum Meer. Gelegentlich wurde auch angemerkt, daß die Grenzen dank der Neuregelung sicherer geworden seien. So kam z.B. die Rede auf, Polen habe nun endlich Grenzen, die auf natürlichen geographischen Fakten beruhten: Das Riesengebirge und die Karpathen, die Flüsse Oder und die Lausitzer Neiße, und die Ostsee. Eine große Bedeutung für die steigende Akzeptanz der

polnisch-ukrainischen Grenze in der polnischen Gesellschaft hatten der Dialog und die Kontakte zwischen der polnischen und der ukrainischen Diaspora im Westen. Eine gewisse Rolle spielten dabei auch die Kontakte der Intellektuellen, die Veröffentlichungen der Pariser Zeitschriften KULTURA und ZESZYTY HISTORYCZNE, sowie einige Sendungen von RADIO FREE EUROPA. Ende der 70er Jahre kam es auch zu Kontakten der polnischen mit der ukrainischen Exilregierung. Beide Institutionen waren zwar international nicht anerkannt und waren nur teilweise funktionsfähig, aber in ihren Ländern besaßen sie bedeutende Autorität. Diese Gespräche führten dann zu einer Erklärung über polnisch-ukrainische Zusammenarbeit, die am 28. November 1979 in London unterzeichnet wurde. Das wiederum hatte Auswirkungen auf die demokratische Opposition in Polen, die dann in den 80er Jahren die polnisch-ukrainische Grenze als gerecht und unverrückbar darstellte. Diese Haltung wurde auch bei illegalen Kontakten mit der ukrainischen Opposition bekräftigt.

REISEN IM SOZIALISMUS

Wie kann man nun das Funktionieren der polnisch-ukrainischen Grenze in den letzten fünfzig Jahren bewerten?

Однак не на етнічній, а на класовій основі — тут стосунки вибудовувалися по *парадигмі комуністично-капіталістичного, пролетарсько-буржуазного протиборства*. Хоча годі заперечувати те, що і етнічний момент „білополяків“ також був присутній. Звичайно це була частина загального конструкту стосунків СРСР-Польща, а не чисто Україна-Польща. Це була модель стосунків майже безкласової соціалістичної держави, з „маріонетковою“ державою „польських панів“, „білополяків“, в якій страждають не українці чи поляки, а пролетарі міста та села. В СРСР/УРСР на першому етапі не надто підкреслювався саме національний аспект протистояння, а радше класовий, бо ж йшлося дійсно про „світову революцію“. А як і кожна місійна ідея вона все ж вимагала певної толерантності щодо прозелітів. І тільки потім місійність все більше почала асоціюватися з великим російським народом чи великим радянським народом, що в часи Сталіна цілком свідомо плуталося.

Натомість з польського боку підкреслювався саме національний аспект, національна окремішність поляків та росіян чи українців.

Однак безпосередньо перед Другою світовою війною національний аспект посилювався не тільки у Польщі, але і в СРСР/УРСР — звичайно із метою спекулятивною. Національне гноблення українців та білорусів у Польщі стало формальним приводом до вступу СРСР у Другу світову війну та війну з Польщею 1939 року. Радянська ідеологічна машина заговорила про визволення не стільки трударів, скільки про визволення з польської неволі західних білорусів та українців. Таким чином *безпосередньо перед війною радянсько-польські стосунки все ж перейшли до пара-націоналістичних, хоча і комуністичних парадигм*.

З 1939 по 1944 і поляки, і українці повністю перебували під чужими окупаційними владами і тільки почасти були суб'єктами (головно поляки) реальної політики. Поразка Польщі

ТАРАС ВОЗНЯК, МОДЕЛІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СПІВІСНУВАННЯ
ANNA ROGOWSKA, STANISLAW STEPIEN. FUENFZIG JAHRE POLNISCH-UKRAINISCHE GRENZE

Nach ihrer endgültigen Festlegung im Jahre 1947 wurde sie schnell für einige Jahrzehnte zur faktischen, sehr undurchlässigen Grenze. Eine Fahrt aus Polen in die Ukraine konnte bis 1991 (also bis zum Ende der Sowjetunion) nur auf der Grundlage von Einladungen zur Erledigung von Familienangelegenheiten erfolgen, wobei sich die polnischen Paßbehörden bemühten, solche Kontakte nach besten Kräften einzuschränken. Je nachdem, ob in der UdSSR gerade Tauwetter oder Eiszeit herrschte, waren diese Einschränkungen schwächer oder stärker. Am schwierigsten war es in der stalinistischen Periode, die Grenze zu überqueren. Jeder Reisewillige wurde sehr genau vom Geheimdienst überprüft und erhielt nur unter großen Schwierigkeiten eine Ausreisegenehmigung. Später wurde die Praxis dann zwar vergleichsweise liberaler, doch immer noch war jeder polnische Bürger verpflichtet, sich nach seiner Ankunft in seinem ukrainischen Reiseziel bei der Miliz zu melden. Er durfte sich nur dort aufhalten, wohin er eingeladen war, durfte nur auf genau festgelegten Trassen reisen und mußte das Land an dem Tag verlassen, an dem seine Einladung endete. Zur damaligen Zeit waren es meistens polnische Bürger ukrainischer Nationalität, die die Grenze überschritten, weil

sie vor allem ihre Ausreise mit der Notwendigkeit von Familienbesuchen und der Erledigung von familiären Angelegenheiten begründen konnten. Ohne größere Probleme reisten die Vertreter der staatlichen Behörden und der Partei zu ihren offiziellen Besuchen und gemeinsamen Parteischulungen, und verhältnismäßig leicht hatte es auch die Jugend, wenn sie sich im Rahmen des sozialistischen Jugendaustauschs ins jeweils andere Land begab. Erst in den 70er und 80er Jahren nahm die Anzahl der von polnischen Reisebüros organisierten Ausflüge zu, doch nur diejenigen konnten davon Gebrauch machen, die es sich durch gesellschaftliche Arbeit, gute Noten im Studium oder ein gutes Arbeitszeugnis verdient hatten. Für viele polnische Normalbürger bestand die einzige Möglichkeit, ohne Einladung in die Ukraine zu kommen, in der Teilnahme an einem der sogenannten FREUNDSCHAFTSZÜGE, also an organisierten Eisenbahnfahrten, die auf genau vorher definierten Trassen und mit einem festgelegten Programm stattfanden und die dazu dienen sollten, den Reisenden die Errungenschaften des sozialistischen Aufbaus in der UdSSR und die Höherwertigkeit des dort herrschenden

сприйнялася польським суспільством як трагедія. Частина польського суспільства оскаржила українців як зрадників (хоча важко визначити зрадників чого). Українець в такій ситуації просто стає синонімом зрадника (помічника чи то більшовиків, чи то гітлерівців) а потім (після виникнення українського опору і гітлерівцям і більшовикам) — просто як бандита. Спонтанно між обома народами, а не тільки політичними класами, наростає відчуження. Частина українців таки дійсно має надію на відновлення Української держави під німецьким протекторатом — що є великою ілюзією. Розчарування призводить до виникнення українського опору у формі УПА. Однак польський уряд у Лондоні та АК спрямовують свої зусилля на відновлення Польщі у кордонах 1939 року і розгортають свій опір на українських територіях. Це призводить до підпільної партизанської війни АК та УПА на окупованій німцями території. Водночас вони ведуть бойові дії і з німцями та більшовиками. У конфлікті втягується цивільне населення, починаються етнічні чистки. *Моделлю стосунків цього періоду, поза нечисленими винятками є якнайжорстокіше етнічне протистояння.* Особливо воно посилюється безперспективністю домагань кожної із сторін, які насправді нічого в геополітичному сенсі вирішити не можуть. Політичне керівництво практично не шукає жодного порозуміння. Мало того — орієнтується на різні полюси світового протистояння, поляки на союзників на Заході та на СРСР, тоді як націоналістично орієнтовані українці спочатку на Німеччину, а потім по суті ні на кого, окрім самих себе, а українці підрадянські (якщо їх можна ідентифікувати з власне українцями а не радянцями) після німецьких безчинств все ж на СРСР. В смузі польсько-українського порубіжжя розгорається *жорстокий міжетнічний конфлікт*, який призводить до багатьох жертв і працює як така *модель польсько-українського співіснування, що саме це співіснування і виключає.* Звичайно тут не обійшлося і без сторонніх німецьких чи радянських інспірацій, але

ТАРАС ВОЗНЯК. МОДЕЛІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СПІВІСНУВАННЯ
ANNA ROGOWSKA, STANISLAW STEPIEN. FUENFZIG JAHRE POLNISCH-UKRAINISCHE GRENZE

Systems vor Augen zu führen. Für die meisten polnischen Bürger waren diese Reisen allerdings aus anderen Gründen attraktiv, weil sie nämlich eine Möglichkeit boten, Waren zu kaufen, die in Polen mangelten oder zu teuer waren. Ein sehr populäres Mitbringsel war damals z.B. Goldschmuck. Auf diese Weise finanzierten sich die Reisenden nicht nur die Reisekosten, sondern verdienten auch noch etwas dazu. Individueller Tourismus existierte damals überhaupt nicht.

Nach dem Entstehen der SOLIDARNOSC-Bewegung 1980 wurde die polnisch- sowjetische Grenze vollständig abgeschottet. Diese Sperre (am schärfsten während des Kriegszustandes vom 13. 12.81 BIS zum 22.7.83) dauerte fast bis Mitte der 80er Jahre. Erst in der zweiten Hälfte der 80er kam es unter Gorbatschows Perestrojka zu einer gewissen Liberalisierung der Reisemöglichkeiten in die UdSSR, und man konnte sich in der Ukraine einigermaßen frei bewegen. 1990 genügte bereits eine Einladung irgendeiner in der Ukraine aktiven gesellschaftlichen Organisation. So konnte auch ein breiterer polnisch-ukrainischer Kulturaustausch stattfinden, obwohl er natürlich immer noch offiziellen

Charakter trug und vom Staatsapparat kontrolliert wurde. Auch reisten viele Polen damals in die Ukraine, um sich dort mit den billigeren Konsum- und Industrie-Artikeln einzudecken, was wiederum Proteste der Ukrainer zur Folge hatte, für die solche Waren knapp wurden, und man übte Druck aus auf die Zollbehörden, um die Ausfuhr ukrainischer Produkte möglichst einzudämmen.

NACH DER WENDE

Nach der ukrainischen Unabhängigkeitserklärung (16.7.1990) und dem staatlichen Unabhängigkeitsakt (24.8.1991) kommt es zu einer weiteren Liberalisierung der Grenzkontrollen. Polen hat damals als erstes Land die Ukraine anerkannt, und zwar schon am zweiten Tag nach dem Referendum, das am 1.12.1991 durchgeführt wurde. Seither bestätigt die polnische Seite bei jeder Gelegenheit, sowohl bei offiziellen Anlässen, als auch bei Begegnungen mit ukrainischen Politikern die Unveränderbarkeit der polnisch-ukrainischen Grenze, so z.B. während des Polenbesuchs des ukrainischen Premiers Witold Fokin am 1.10.1991 oder auch beim Besuch des ukrainischen Verteidigungsministers Konstantyn Moroz am 14.1.1992. Schließlich wurde dann am 18.Mai 1992 in Warschau ein

вони не визначали самого духу цього конфлікту. Націоналістичні настрої опановують порубіжжям.

Не змінює ситуації і припинення війни. Націоналістичне упередження щодо українців не суперечить офіційно інтернаціоналістичній ідеології повоєнної Польщі. Врешті, це та український опір призводять до повоєнних етнічних чисток та сумнозвісного виселення та розсіяння українців (в більшості законопослушних громадян Польщі) зі своїх етнічних територій на понімецькі території, і навіть перепущення частини з них вже у 1949 році через підрозділ німецького концтабору Аушвіц/Явожно.

Водночас відбувається остаточне виселення майже всієї польської людності з України. Частково вона просто тікає від більшовицького режиму, а частково насильно депортується вглиб СРСР, до Сибіру та Середньої Азії де денационалізується і русифікується. Зрештою так само як і людність українська. Отже *знищується сама смуга реального контакту*. Кордони СРСР остаточно замикаються на 50 років.

Однак з виникненням соціалістичної польської держави та системи сателітів СРСР, українсько-польські стосунки в рамках стосунків радянсько-польських, під суворим контролем Москви моделюються як *стосунки між двома „братніми“ соціалістичними державами (СРСР/УРСР та ПНР)*.

Натомість у діаспорі, після кривавої боротьби 40-х років робляться *перші спроби діалогу* — зокрема завдяки польському паризькому виданню „Культура“ та українській „Сучасності“. Доконаний факт відсутності реальної смуги конфлікту і наявність спільного супротивника — комунізму та СРСР поступово змушує шукати порозуміння хоча б у питаннях тактичних. Дещо змінюється еміграційна суспільна думка, змінюються ідеологічні моди. Особливо цікавою є концепція еміграційного польського політичного мислителя Юліуша Мірошевського, який

ТАРАС ВОЗНЯК. МОДЕЛІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СПІВІСНУВАННЯ
ANNA ROGOWSKA, STANISLAW STEPIEN. FUENZIG JAHRE POLNISCH-UKRAINISCHE GRENZE

VERTRAG ÜBER GUTNARBARSCHAFTLICHE BEZIEHUNGEN UND ZUSAMMENARBEIT zwischen Polen und der Ukraine geschlossen, in dem es wörtlich heißt, daß *“die bestehende und im Gelände delimitierte Grenze von beiden Seiten als unverletzlich anerkannt wird. Beide Seiten bestätigen gleichzeitig, daß sie keinerlei territoriale Ansprüche erheben und auch in Zukunft nicht erheben werden.”*

Dieser Vertrags-Passus bezeichnet nicht den Beginn, sondern den Abschluß eines Prozesses, der längst in der polnischen Gesellschaft Wurzeln geschlagen hatte. Polen hat den Grenzverlauf der polnisch-sowjetischen, und dann vor allem (seit 1991) der polnisch-ukrainischen Grenze mit der Zeit akzeptiert. Öffentliche Äußerungen, die den Grenzverlauf in Frage stellen, kommen praktisch nicht vor, nicht einmal in den sogenannten Landsmannschaften, die gern das Wort ergreifen, wenn es um den Schutz des polnischen Kulturerbes und der historischen Monumente in der Ukraine geht. Es gibt in Polen allerdings bei Leuten mit niedrigem Bildungsniveau gewisse Ängste vor einem ukrainischen Revisionismus. So kommt es dann, daß politisch schlecht informierte Kreise oder zweitrangige Provinz-Zeitungen Nachrichten aus der Ukraine von sporadischen

polenfeindlichen Zwischenfällen hochspielen. So z.B. als vor einigen Jahren auf dem Kongreß der Nationalbewegung RUCH die Wappen von Przemysl und Chelm gezeigt wurden. Anti-ukrainische politische Kreise in Polen haben versucht, diesen Vorfall aufzubauschen, obwohl man auch in Polen weiß, daß RUCH eine weit vom Grenzrevisionismus entfernte Gruppierung ist. Gefährlicher waren da schon einige Artikel, die in ukrainischen Zeitschriften wie NAZIONALIST und UKRAIJINSKYJ TSCHAS veröffentlicht wurden. Die letztere veröffentlichte 1991 eine Landkarte, auf der das ukrainische Territorium bis tief nach Polen hinein reicht. Der begleitende Text propagierte die Idee, die Ukraine könne ihre volle Staatlichkeit erst dann erreichen, wenn sie sich die noch fehlenden Territorien einverleibt hätte, auf denen in der Vergangenheit einmal Ukrainer gelebt haben. Obwohl beide Zeitschriften nur kleine Auflagen und eine minimale politische Bedeutung haben, trug das Echo ihrer Publikationen in Polen - besonders bei wenig informierten Leuten - zur Überzeugung bei, die Ukraine akzeptiere die Grenze mit Polen nicht. Diese Meinung wurde und wird allerdings niemals von den

неначе адаптував „федералізм“ чи „ягеллонство“ пілсудчиків до конструкції стосунків Польщі та визволеного від Росії обширу, названого ним ULB (Україна, Литва, Білорусь), причому без ревізії існуючих повоєнних кордонів Польщі. Реалістичні політики розуміють, що на націоналістичних засадах здобути реальне політичне майбутнє неможливо. З'являється в обох країнах реальне дисидентство, яке зовсім по-іншому бачить проблему міжетнічних стосунків, більш плюралістично, демократично. Це стає однією з визначальних засад дисидентських кіл як у Польщі так і в Україні. Остаточні і у Польщі, і в Україні відкидаються реваншистські плани щодо втрачених обома сторонами територій. Відкидається ідея перегляду кордонів. Зрештою це є ідеєю не лише польською чи українською, а власне загальноєвропейською. Разом з тим Польща, втративши „креси“ і набувши „зе́ме одзискани“, по суті змінила свій геополітичний статус — переставши бути східно-європейською країною і ставши країною центральноєвропейською.

Співпраця активізується з початком процесів розпаду системи радянських сателітів і самого СРСР. Реально, починаючи з 80-х років, починають контактувати дисидентські групи. Польське дисидентство в силу своїх можливостей пробує допомагати чи звертатися до українського.

З проголошенням української незалежності процес примирення увінчався визнанням незалежної України Республікою Польща — і що важливо, вона була першою державою, що взагалі визнала українську незалежність. Відтоді *стосунки остаточно стають на міждержавну основу і мали б формалізуватися у формі політичних доктрин типу РП — Україна*. Для того обидві держави мали б щонайперше визначитися із своїм власним статусом та орієнтацією в політичному полі сучасного світу. РП одразу і однозначно визначилася у своєму Центральноєвропейському статусі і чітко зорієнтувалася на вступ у всі європейські структури та НАТО. Україна і не могла з політичних міркувань, і не була суспільно та політично готова до

ТАРАС ВОЗНЯК. МОДЕЛІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СПІВІСНУВАННЯ
ANNA ROGÓWSKA, STANISLAW STĘPIEN. FUENFZIG JAHRE POLNISCH-UKRAINISCHE GRENZE

Entscheidungsträgern des polnischen politischen Lebens und von den Intellektuellen geteilt.

Auf die neuen Entwicklungen im Grenzgebiet hatten auch Vereinbarungen und Verträge Einfluß, die auf lokaler Ebene zwischen Vertretern der Gebietskörperschaften und der Selbstverwaltung geschlossen wurden. Das erste Abkommen dieser Art wurde bereits nicht ganz drei Wochen nach dem Referendum über die Unabhängigkeit der Ukraine unterzeichnet, und zwar am 18. Dezember 1991 in Tomaszow Lubelski zwischen den vier Woiwoden von Chelm, Zamosc, Przemysl und Krosno auf der einen, sowie den beiden Vertretern der ukrainischen Regionalratsvorsitzenden (Obwod) von Lemberg und Wolhynien auf der anderen Seite. Ziel des Abkommens ÜBER DIE ZUSAMMENARBEIT ZWISCHEN DEN GRENZNAHEN WOIWODSCHAFTEN UND DEN REGIONEN (OBWOD) POLENS UND DER UKRAINE war es, Rahmenbedingungen für eine grenznahe Kooperation auf allen Ebenen zu schaffen. Zu diesem Zweck wurde eine gemischte Kommission gebildet, deren Aufgabe es war, die Vorschriften für Wirtschaftsbetriebe zu analysieren, die

Telefonverbindungen zu verbessern und den Grenzverkehr zu erleichtern.

Große Hoffnungen auf eine Belebung der Kontakte in der Grenzregion verband man auch mit der Gründung des INTERREGIONALVERBANDES EUROREGION KARPATHEN am 14. Februar 1993“, dessen Signatäre Polen, die Ukraine, Ungarn und die Slowakei wurden. Leider stieß diese Initiative in der Slowakei und in Polen auf gewisse Widerstände bei der Bevölkerung, die von den Rechtsparteien noch angeheizt wurden, da diese in den übernationalen Strukturen, die nur Teile der beteiligten Länder einschlossen, eine Bedrohung für die Integrität ihres staatlichen Territoriums sahen. Außerdem hatten anfänglich Polen und die Ukraine gar keine gemeinsame Grenzlinie im Rahmen der Euroregion - dazu kam es erst, als dann auch die Region Lemberg beitrug.

Weiterhin wurden zwei Abkommen zur Regelung bestimmter Sphären des gesellschaftlichen Lebens abgeschlossen:

- am 28. Juni 1991 über die Bekämpfung von Gefahren nach Naturkatastrophen (zwischen dem Woiwoden von Przemysl und dem Chef der Zivilverteidigung der Lemberger Region), und
- am 21. November 1994 über polnisch-ukrainische

такого визначення. Ще довго обговорювався євразійський варіант розвитку (за російським зразком та по інерції), і тільки останнім часом більш-менш конкретно заговорили про однозначну інтеграцію України в Європу (правда настільки, наскільки це найближчим часом можливо). З часом Україна з політичної новинки стала однією з найголовніших ланок середньоевропейської політики. Разом з тим ще ніхто не знає, який статус у цій загальноєвропейській структурі вона могла б мати. На найближчий час це щось на кшталт особливого партнерства, однак це щось дуже ефемерне. Радше декларація, ніж реалія. Можливо на першому етапі їй варто було б хоча б *синхронізувати свій рух до Європейського Співтовариства з іншими державами Середньої Європи, а втім і з РП*. Від рівня цієї синхронізації і залежить форма нових українсько-польських стосунків на всіх рівнях. У випадку остаточного вступу РП у НАТО а з часом і у ЕС — ці стосунки повинні будуть вписуватися у стосунки НАТО/Україна та ЕС/Україна, а не чисто РП/Україна. На даний момент, попри все, і Україна і Польща виглядають більш суверенними у цих питаннях, натомість потім РП буде змушена частину свого суверенітету все ж делегувати цим структурам і тоді узгоджувати свою політику та моделі співпраці з Україною з ними. З іншого боку у дуже віддаленій перспективі, в разі вступу і України в ці структури, вони теж повинні будуть розбудовувати ці взаємні контакти в рамках НАТО та ЕС. І тут, на перспективу, міг би непогано виглядати *тандем РП та України*.

На даний момент виглядає на те, що на найвищому політичному рівні співпраця Польщі та України є якнайкращою. Очевидно при цьому обидві сторони переслідують різні цілі. Для України вони є однією з альтернатив щодо російських впливів, причому не декларативною, як у випадку, скажімо, Великої Британії, а цілком реальною, підтверженою і тісним економічним, і людським контактом. Вони вже давно стали не тільки благами побажаннями, але і реалією обох держав, особливо у прикордонній смузі. Мало того, порівнюючи з контактами з

ТАРАС ВОЗНЯК. МОДЕЛІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СПІВІСНУВАННЯ
ANNA ROGOWSKA, STANISLAW STEPIEN. FUENZIG JAHRE POLNISCH-UKRAINISCHE GRENZE

Zusammenarbeit im Bereich des Tourismus.

Die nächste Etappe im grenzüberschreitenden Verkehr war eine Reihe von Verträgen zwischen den Woiwoden und Regionchefs der Grenzregion. Dem folgten Vereinbarungen zwischen den Kommunen, wie z.B. am 10. Juni 1995 zwischen den Bürgermeistern von Przemysl und Lemberg. Die abgeschlossenen Verträge lassen allerdings einiges zu wünschen übrig. Sie wirken sich zu langsam aus und haben es bisher noch nicht geschafft, die aus sowjetischen Zeiten stammenden Relikte zu beseitigen und an der Grenze einen den europäischen Normen entsprechenden Personen- und Warenverkehr zu etablieren. Die Gründe dafür sind vielfältig:

- Sowohl Ukrainer als auch Polen haben sich in den vergangenen Jahrzehnten daran gewöhnt, daß auch die grenznahe Zusammenarbeit nur über den Umweg zur Zentralmacht stattfinden kann und darf, denn damals wurden alle lokalen Initiativen von der Zentralmacht in ihren Bewegungen eingeschränkt.
- Die Grenzbehörden wurden darauf getrimmt, in jedem Grenzgänger einen potentiellen Verbrecher zu sehen, umso mehr, weil die Versorgungsmängel in jedem Land dazu führten, daß jeder Reisende Waren einfuhrte, die im

Einreiseland eben Mangelware waren.

Diese Angewohnheiten, dazu der häufige Mangel an Höflichkeit und Korrektheit von Seiten der Zöllner und Grenzschilder, verschwinden nur sehr langsam, da ja viele der Beschäftigten ihren Beruf in den kommunistischen Zeiten gelernt hatten. Auf der ukrainischen Seite sind bis heute noch zahlreiche Bestimmungen aus den sowjetischen Zeiten in Kraft. Die polnisch-ukrainische Grenze leidet auch an einem Mangel an Grenzübergängen. Die bestehenden Übergänge bedürfen dringend der Erneuerung, weil sie zu Zeiten entstanden sind, als der Grenzverkehr sehr eingeschränkt war. Heute sind sie nun nicht mehr imstande, den mächtig angeschwollenen Reiseverkehr problemlos zu bewältigen. So dauern die Zoll- und Einreis formalitäten sehr lange. Zudem gelten alle bestehenden Übergänge ausschließlich als Kontrollpunkte für den rollenden Verkehr. Daß man sie bis heute noch nicht zu Fuß überqueren kann, erscheint geradezu absurd. Besonders für Menschen, die in der unmittelbaren Grenzregion leben, ist das eine einschneidende Behinderung. Die schwierige finanzielle Lage beider Staaten hat dazu geführt, daß die

іншими Середньоевропейськими державами, ми можемо бачити, що тут вже дійсно відбувся якісний прорив. Дійсно кількість може перейти в якість.

Однак це реалії, натомість досить сутужно виявилось з вербалізацією концепції чи моделі польсько-українського співіснування на найближчий час. Обидві сторони діють майже ситуативно, бо надто швидко змінюються політичні реалії в регіоні.

Щоправда було кілька спроб якимось конкретизувати форми та рамки співпраці обох держав у рамках співпраці у всьому Середньоевропейському регіоні. Вони набували поперемінно то форми *Вишеградської трійки/четвірки*, то *Балто-Чорноморської дуги*, то *Центрально-європейської ініціативи*, то *концепції Тримор'я*. У всіх цих моделях Польща була головною ланкою, чи свого роду лідером Середньої Європи. З часом вона почала не тільки претендувати на цю роль, але і бути реальним лідером-координатором всього регіону. Головні фінансові канали, канали інформації та впливів, механізми міжнародної активності, спрямованої на схід, а втім і на Україну, були улоковані головно в Польщі. Це фактично перетворило її, принаймні політично, у своєрідного „лідера“ регіону. Однак, разом з тим, Середньоевропейський регіон, як самостійна геополітична одиниця, не зреалізувався і почав активно ділитися на зони впливу Заходу та Росії. Тому роль лідера в ньому є досить сумнівною. Виходячи з цього РП, діючи прагматично, і рухаючись до НАТО та ЄС, згодилася на роль „диспетчера“ Заходу в Центрально-Східній Європі. Така диспетчерська роль Польщі стає все очевиднішою.

З іншого боку часом РП починає неначе відігравати роль промотора певних українських інтересів в західних структурах. Але в цьому, як зазначалося, є загроза перебрати міру, що може зустріти нерозуміння з українського боку. А штовхнути Польщу на це може і велика спокуса говорити в імені такого великого та у перспективі сильного тандему. Дуже важливо, щоб кожен партнер відігравав свою суверенну роль — і тоді така модель могла б бути досить ефективною.

ТАРАС ВОЗНЯК. МОДЕЛІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СПІВІСНУВАННЯ
ANNA ROGOWSKA, STANISLAW STEPIEN. FUENFZIG JAHRE POLNISCH-UKRAINISCHE GRENZE

bestehenden Pläne zur Erweiterung und Modernisierung der Grenzübergänge nur sehr langsam verwirklicht werden. Gewisse Hoffnungen setzt man auf die geplante Ost-West-Autobahn, und die Woiwodschaft Przemysl rechnet für den Fall, daß das Projekt realisiert wird, mit einer wirtschaftlichen Belebung. Deshalb wurde 1995 auch die ZOLLFREIE ZONE MEDYKA-PRZEMYSL ins Leben gerufen.

Ungeachtet der oben angeführten Probleme haben die Liberalisierung an der Grenze und die vermehrte Ausgabe von Reisepässen in der Ukraine zu einem dramatischen Anwachsen des individuellen Reiseverkehrs geführt, der zum größten Teil von den Kleinhändlern genutzt wird. Auf der polnischen Seite gibt es praktisch keine Beschränkungen für die Einreise von Ukrainern. Zwar wurden in den letzten Jahren Stimmen laut (vor allem aus dem Lager der Christnationalen), die sich für eine Begrenzung der Einreise aussprachen, doch entsprang das nicht politischen Überlegungen, sondern ganz allgemein der Furcht vor Straftaten, die von Ausländern begangen werden. Ähnliche Stimme konnte man auch hören, als in der Ukraine eine Cholera-Epidemie ausbrach. Die Forderungen nach neuerlichen Einschränkungen an

der Grenze wurden bisher nicht berücksichtigt, denn das polnische Außenministerium steht auf dem Standpunkt, daß auch an der Ostgrenze möglichst westeuropäische Regelungen gelten sollten.

Bisher fanden die individuellen Reisen von Ukrainern nach Polen und von Polen in die Ukraine auf der Grundlage von individuellen oder dienstlichen Einladungen statt. Die letzteren waren leicht zu erhalten, es genügte der Stempel irgendeiner legalen Organisation. Außerdem konnte man zu einem geradezu symbolischen Preis eine getürkte Einladung kaufen. Am 17. September 1997 trat nun das ABKOMMEN ÜBER DEN VISAFREIEN REISEVERKEHR ZWISCHEN POLEN UND DER UKRAINE in Kraft, d.h. die Bürger beider Staaten können die Grenze ohne Visa mit einem gültigen Reisepaß überschreiten und sich danach maximal 90 Tage im anderen Land aufhalten oder im Transit weiterreisen. Nur noch für längere Aufenthalte sind Visa vorgeschrieben.

Analysiert man den Reiseverkehr in den letzten Jahren, so fällt ein starker Rückgang der Reisen polnischer Bürger in die Ukraine auf, während die Zahl der nach Polen einreisenden Ukrainer ständig steigt. 1995 überquerten 3.400.000 Menschen den größten Grenzübergang in Medyka

На даному етапі ми повинні максимально підготуватися до вступу РП у НАТО а потім і у ЕС. Україні мало б дуже залежати на тому, щоб до того, як це станеться, поставити НАТО та ЕС перед фактом якнайширшого реального контакту між двома державами, реальної економічної зв'язки, що змусить їх надати Україні якогось особливого статусу у майбутньому. Як на мене, дуже важливо обговорити можливість особливого режиму кордону між обома країнами, і взагалі якомога повніше наповнити загальну форму особливого партнерства. Політико-економічна співпраця РП та України при одночасній синхронізації їх руху на Захід могли б бути моделлю розбудови українсько-польських стосунків зараз. *Сам факт наявності спільних військових формувань, широкої економічної співпраці змусить шукати форм особливого статусу не лише у стосунках РП та України, але в подальшому і НАТО та ЕС з Україною.* Хоч звичайно покищо немає матеріальних умов на швидкий вступ України у всі ці структури. Разом з тим і РП може знайти у такій ролі „представника українських інтересів“ своє неординарне місце у новій Європі.

„Диспетчерська“ роль РП в регіоні та конкретні політичні завдання вступу РП у НАТО та ЕС, змушують її остаточно врегулювати та розвивати стосунки із Сходом (Україною, Литвою, Білоруссю, Росією). Це призводить до значного зросту активності РП у її східній політиці.

Ще одним аргументом для активізації східної політики Польщі є аргумент економічний. Для РП східні ринки та джерела сировини як тепер, так і у майбутньому є надзвичайно привабливими.

Така зацікавленість РП у Сході (попри популярне захоплення Заходом) призвела до очевидної диспропорції стосунків у тандемі РП-Україна. Польща шукає і пропонує моделі співіснування, діє офенсивно. Тоді як Україна — радше дифенсивно.

До творення моделей співпраці у регіоні, звичайно ж, сильно доклалися США, ФРН і

ТАРАС ВОЗНЯК. МОДЕЛІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СПІВІСНУВАННЯ
ANNA ROGOWSKA, STANISLAW STEPIEN. FUENZIG JAHRE POLNISCH-UKRAINISCHE GRENZE

in beide Richtungen. Bei der Einreise wurden 1.500.000 Ausländer und 100.000 Polen gezählt, bei der Ausreise 1.700.000 Ausländer und ebenfalls 100.000 Polen. Ähnliche Relationen finden wir an den anderen Übergängen. Im Jahr 1996 betrug die Gesamtzahl der grenzüberschreitenden Personen 10.600.000. Der Reiseverkehr nimmt ständig zu. Im Verhältnis zu 1995 um 10,4%, im Verhältnis zu 1994 um 60, 5%.

SCHLUSSFOLGERUNGEN

1. Obwohl die polnisch-ukrainische Grenze Polen durch die Staaten der Anti-Hitler-Koalition unter Umgehung der legalen polnischen Regierung aufgezwungen worden ist, wird sie heute von der polnischen Gesellschaft ohne Einschränkung akzeptiert. Unter den zahlreichen Faktoren, die zu dieser Akzeptanz geführt haben, sind hervorzuheben insbesondere die Umsiedlung der Polen aus den ukrainischen Gebieten nach Polen und die Umsiedlung der Ukrainer aus Polen in die Ukraine, sowie die Begründung des Grenzverlaufs mit historischen und ethnographischen Argumenten. Außerdem sorgte die Zusammenarbeit der antikommunistischen Opposition beider Länder und die Lösung beider Staaten aus der Moskauer Abhängigkeit für

eine Akzeptanz dieser Grenze.

2. Zu sowjetischen Zeiten war die polnisch-ukrainische Grenze eine Barriere, die den freien Austausch von Menschen, Waren und Gedanken behinderte.
3. In den Jahren 1989 bis 1991 begann die Funktionsveränderung der Grenze, von einer schrittweisen Liberalisierung bis zum visafreien Reiseverkehr heute.
4. Um weitere Fortschritte zu erreichen, ist es notwendig, die Zahl der Grenzübergänge zu erhöhen, die bestehenden Übergänge zu modernisieren und die Grenzbehörden besser auszubilden.
5. Die polnisch-ukrainische Grenze wird in der Zukunft eine bedeutende Rolle für Kommunikation und wirtschaftliche Zusammenarbeit zwischen der Europäischen Union und Osteuropa spielen.

Росія. І тут ми не можемо не згадати речників інтересів США, що дуже активно розробляють дану тему — колишніх держсекретарів Кіссінжера та Бжезінського. Їхня активність на цьому полі породила своєрідний фактор Кіссінжера-Бжезінського, який активно впливає на формування моделей польсько-українського співіснування, як елемента загальносвітової геополітики і всередині обох держав і у світі.

А тепер про небезпечні моделі, в які можуть укластися стосунки РП та України. Очевидними і небезпечними можуть бути дві:

— перетворення України у фактичного сателіта Росії (при можливій формальній незалежності), яка вже повертається до свого імперського минулого. Тоді модель укладеться в *нову парадигму протистояння Сходу та Заходу*;

— у випадку перетворення України в буферну зону між Росією та НАТО стосунки України та РП укладуться в *парадигму невизначено мобільних, локальних та ситуативних угод*. Така модель небезпечна своєю нестабільністю, скороченням всередині держави економічної, інвестиційної активності а отже зростом невдоволення, яке рано чи пізно розрядиться разом зі зміною такого статусу в той чи інший бік.

Попри всі декларації про особливі форми партнерства, останнім часом виглядає на те, що спрацьовувати починає остання модель.

ТАРАС ВОЗНЯК. МОДЕЛІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СПІВІСНУВАННЯ

Фридріх Торберг

Реквієм одному

старшому офіціантові

Старший офіціант Франц Гнатек помер. Сорок із майже семидесяти років свого життя він працював старшим офіціантом у кав'ярні «Герренгоф», тобто від відкриття «Герренгофа» й аж до власної смерти. Адже ця кав'ярня, остання літературна кав'ярня Відня, була заснована в 1918 році, приблизно в той самий час, коли проголосили Австрійську республіку. І так само, як республіка стала наступницею монархії, кав'ярня «Герренгоф» прийшла на зміну сусідній кав'ярні «Централь».

«Централь» уже давно не кав'ярня, а торговий дім однієї вельми далекої від літератури контори, яка провадить

August

Graf von Platen- VERMÄCHTNIS DES STORBENDEN POLEN AN DIE DEUTSCHEN

Hallermünde

Wir gehn zu Grab erschöpft und lass
Nach manchem kühnen Strauss
Und atmen unsern Russenhass
In eure Seelen aus.

Ihr mögt erwerben unsern Mut,
Und erben unser Schwert,
das trierend von Barbarenblut
Barbarenblut begehrt.

Es zwang uns Übermacht ins Joch,
So treu wir uns verschanzte;
Doch weht die weisse Frelvel noch,
Auf unser Grab gepflanzte!

Ergreift sie einst, und liebevoll
Gedenkt an unsre Pein:
Der ungeheure Frelvel soll
Mit Blut gerochen sein!

Wir neiden unsern Sieger nicht,
Ihn trifft der Zeiten Fluch:
Von ihm und seinem Alba spricht
Das allerspätste Buch.

Stets waltet glücklich ein Tyrann,
Das ist der Menschheit Los;
Was bleibt dem unterdrückten Mann ?
Ein Grab im Erdgeschoss.

Doch ihr, gewarnt durch unser Qual,
Seis morgen oder heut,
O, sied nur noch ein einzig Mal,
Das alte Volk des Teut!

(aus den Polenliedern, 1831)

ввіз і вивіз за кордон різного краму. Натомість «Герренгоф» ще й досі залишається кав'ярнею. Більше того: незважаючи на постійне зростання цін, вона й далі не зраджує літературі. Своім виживанням вона завдячує одному зі своїх найенергійніших старших офіціантів на ймення Альберт, якому, попри всі буремні події часів нацистського режиму, війни й російської окупації, вдалося зберегти цей заклад. До старшого офіціанта Альберта, нині власника (і то не без підстав!) цієї кав'ярні, звертаються не інакше, як «пане Кайнце».

Старшого офіціанта Гнатека завжди кликали «пане Гнатеку». Не «пане старший офіціанте» чи «Гнатеку» і навіть не «Франце» (про те, що він взагалі мав ім'я, свідчив підписаний ним рахунок), а тільки «пане Гнатеку». Інакше воно й не могло бути. Він справді був пан, і то значно більшою мірою, ніж дехто з тих, кого він обслуговував. Коли цей високий на зріст чоловік, нахилившись, гречно вислуховував побажання відвідувача, всі мимоволі шанобливо перешіптувались, і відразу ж виникала поважна атмосфера тих англійських клубів, у яких пан Гнатека вишколив своє уміння. Я не можу пригадати, щоб розмовляючи з ним, хтось коли-небудь дозволив собі підвищити голос. Той, хто знає завсідників літературної

ФРИДРИХ ТОРБЕРГ. РЕКВІЕМ ОДНОМУ СТАРШОМУ ОФІЦІАНТОВІ

кав'ярні, сам зробить висновок із того, що це означало.

А втім, тут ітиметься не про історію віденської кав'ярні, і не про історію віденської літературної кав'ярні, і навіть не про історію кав'ярні «Герренгоф», та й, урешті-решт, не про більш-менш схожу на неї історію життя пана Гнатека. Аби не надто обізнаним сучасникам та їхнім не вельми спраглим до знань нащадкам змалювати ту надивовижу багату культурну епоху, яка проминула повз пана Гнатека, слід нагадати, що серед гостей, яких він обслуговував, були Гуго фон Гофмансталь і Франц Верфель, Роберт Музіль і Герман Брох, Альфред Полгар і Йозеф Рот. І якщо комусь треба пояснити, що, властиво, являла собою віденська літературна кав'ярня і як у ній мав поводитися старший офіціант, то йому, напевно, варто було б розповісти один із численних анекдотів, головним персонажем якого був, е і залишатиметься пан Гнатека.

Цей випадок стався в той час, коли вже достатньо знаний Франц Верфель, чие безтурботне богемне життя добряче обтяжували пута слави, лише вряди-годи навідувався до кав'ярні «Герренгоф», де одного разу я, тоді ще молодий літературний початківець, поблажливо підпушений до себе метрами, сидів собі край стола. Так

ПОЛЬСЬКО- УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН В ОСТАННІ ПІВ СТОЛІТТЯ

АННА
РОГОВСЬКА
СТАНІСЛАВ
СТЕМПЕНЬ

ФРИДРИХ ТОРБЕРГ. РЕКВІЄМ ОДНОМУ СТАРШОМУ ОФІЦІАНТОВІ

от, коли справа дійшла до розрахунку, Верфель, не повівши й бровою, зібрався був оплатити одне горнятко «Капуцина», та пан Гнатек, нахилившись, ввічливо нагадав йому:

— Останній раз, пане Верфелю, ми замовляли філіжанку чаю коричневого та печиво.

Верфель, який, звичайно, ніяк не міг пригадати собі, коли ж він був, той «останній раз», і, звичайно, аніскілочки не сумнівався в правдивості слів пана Гнатака, попросив, спаленівши від сорому, вибачення (адже тоді він, дуже, як щойно згадувалося, знаний, уже давно вийшов із того періоду життя, коли «забував» сплачувати рахунки):

— Що ... та невже? — затинався він. — Вибачте, пане Гнатаку, але я справді не знаю, коли зі мною могло трапитися таке.

І тут пан Гнатек, знову нахилившись до знаменитости, лагідно прошепотів:

— Це було саме в той день, коли помер пан фон Гофмансталь...

... А тоді, хотів цим натякнути пан Гнатек, письменники були наскільки приголомшені, що, коли вони й забували платити, це їм дарувалося...

Не зайвим було б звернути увагу й на ще один день із багатого на події життя пана Гнатака. Цю історію розповів мені мій ширий приятель — один із небагатьох завсідників кав'ярні, що його, такого ж, як і колись, я після мого повернення побачив за тим самим столом. Того дня, про який іде мова, союзні війська висадились у Франції, а в запіллі непокірні остмарці по-змовницькому переморгувалися. До них належали також, колись звирившись у цьому одне одному, мій товариш і пан Гнатек. І тому, виписуючи рахунок, пан Гнатек нахилився ближче до вуха свого таємного спільника, запитавши його:

— Гадаєте, пане редакторе, що інші панове не забаряться з приходом?

Адже світову історію пан Гнатек неодмінно пов'язував з кав'ярнею «Герренгоф», і за мірило значущости історичних подій йому правило ніщо інше, як присутність або ж відсутність його постійних відвідувачів.

Багато, дуже багато кому з них уже ніколи так і не довелося скористатись послугами пана Гнатака. Та задля світлої пам'яті всіх їх нам залишається сподіватись тільки на те, що на небесах існує кав'ярня, де вони знову зустрінуться з ним.

Переклав Олег Заячківський

Нинішній польсько-український кордон ані не є історичним продуктом, ані не був демаркований на підставі етнічного критерію. В передоснові його лежали політичні рішення, до того ж прийняті поза Польщею і без участі легальної державної влади. Проте, не можна сказати, що його творці цілковито зігнорували матеріал історичного характеру, хоча певним є те, що при усталенні перебігу кордону вони не рахувалися з національним заселенням аналізованого регіону польсько-українського етнічного пограниччя. В тому останньому випадку чинником, який до певної міри виправдував такі дії, може бути факт, що на теренах, які вважалися “спірними”, не існувало національно одноцільного ареалу заселення, це був радше — з погляду національної приналежності — мішаний терен з перевагою українського елемента на селах, а польського — в містах. У цій ситуації вже на початку дискусії на тему майбутнього кордону — в той час радянсько-польського, — який мав розділяти український і польський етноси, передбачалося, що буде проведено обмін населення, себто переселення поляків із Радянської України до Польщі, а українців із Польщі — на Україну.

Тогочасні дисиденти, які творили післявоєнний політичний лад у Середній Європі, не були в стані заапелювати безпосередньо до історичної аргументації, позаяк ніколи, навіть у часи удільного роздроблення середньовічної руської державності, границя між польським і українським етносами не мала тривкого характеру, тим-то дані про її перебіг не тільки не устійнилися в суспільній свідомості, але й просто не були в обговорюваному періоді

Увага: 1) у квадратних дужках подано числа приміток авторів; самі примітки подано після тексту; 2) слова й імена, наведені (переважно у примітках) польською абеткою, подані без специфічно польських літер та діакритичних знаків.

АННА РОГОВСЬКА, СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ, ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН В ОСТАННІ ПІВСТОЛІТТЯ

t a r a s w o z n i a k

**MODELLE DES
POLNISCH-
UKRAINISCHEN
GEGENEINANDER,
NEBENEINANDER -
MITEINANDER**

Wenn wir uns mit den Modellen der polnisch-ukrainischen Koexistenz beschäftigen, müssen wir uns zunächst darüber verständigen, was gemeint ist, und um welche Art von Beziehungen es sich handelt: um zwischen-staatliche oder um zwischen-ethnische. Die Existenz zwischen-staatlicher Beziehungen setzt die Existenz von mindestens zwei Staaten voraus. Normalerweise aber gab es in dieser Region keine Staaten, bzw. wenn doch, dann waren diese in ihrer Souveränität durch die Großmächte derart eingeschränkt, daß man kaum von einer selbständigen Staatlichkeit sprechen kann (Stichwort: Die Teilungen Polens). Unmöglich konnten also die polnisch-ukrainischen Beziehungen allein durch die soziale und politische Ordnung von Staaten bestimmt werden. Über lange Perioden (z.B. DIE REPUBLIK ZWEIER VÖLKER oder die UNION DER SOZIALISTISCHEN

відомі. Тож вирішено було заапелювати до почуття власности на отчу землю, яке зродилося на початку ХХ століття в націоналістичних колах обох народів. В українському середовищі це почуття проявлялося в гаслі “Ляхи — за Сян!”, особливо сильно пропагованому в міжвоєнний період, а надто в період Другої Світової війни, гаслі, яке заклиало викинути польський первень із земель, що вважалися українськими, на лівий (західній) берег річки Сян. Територіальні апетити польських націоналістів були в тому часі значно більшими, бо, зважаючи на те, що наявні на терені спірного регіону міста були сильними осередками польськості, пропагувалося гасло “Українці — за Збруч!”, домагаючись таким чином, щоб на польському боці залишилася вся колишня Східня Галичина. Навіть якщо певні інтелегентські середовища в Польщі й усвідомлювали собі факт, що землі на схід від Сяну та середнього Бугу (старовинна укр. назва — Бог; А. Ш.) в ранньодержавному періоді були українські, то все ж таки вважалося, що вони повинні залишитися в Польській державі з огляду на її великий цивілізаційно-культурний внесок у їхній розвиток, а також під приводом вимог державної безпеки. Одним із головних центрів польського політичного й культурного життя вважалося місто Львів, ставлене безпосередньо третім після Варшави і Кракова.

Совети висували територіальні претенсії на землі Східньої Галичини й Волині, які залишалися в межах Польщі, вже в міжвоєнні роки. Ці претенсії обґрунтовувалися доконечністю возз'єднання земель Західньої України з “ненькою”, себто з Радянською Україною. Однак, позаяк після підписання в 1921 р. Ризького мирного договору, який завершив польсько-більшевицьку війну, такі домагання не могли бути висловлювані офіційно, їх пропаговано за посередництвом польського й міжнародного комуністичного руху. Парадоксально, що і польська і радянська комуністичні партії взяли собі за підставу націоналістичне гасло “Ляхи — за Сян!”, стверджуючи, що це — vox populi, одвічний

АННА РОГОВСЬКА, СТАНІСЛАВ СТЕМПЕЇ. ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН В ОСТАННІ ПІВСТОЛІТТЯ
TARAS WOZNIAK. MODELLE DES POLNISCH-UKRAINISCHEN GEGENEINANDER, NEBENEINANDER - MITEINANDER

SOWJETREPUBLIKEN) bezogen sie sich auch nicht auf ethnische Merkmale, sondern auf dynastische, standespolitische oder ideologische (imperiale und/oder kommunistische) Grundlagen. Nach und nach traten diese Grundlagen im gesellschaftlichen Bewußtsein (nicht ohne Mithilfe von Historikern und Ideologen) dann in den Hintergrund, und das jeweilige staatliche Gebilde würde künstlich nur noch mit einem der Völker identifiziert. So hat man z.B. DIE REPUBLIK ZWEIER VÖLKER nur mit dem polnischen Volk identifiziert und Litauen und andere Völker, die am Aufbau und Funktionieren dieses politischen Konstrukts beteiligt waren, unterschlagen. Noch schwieriger ist die Sache im Fall der Sowjetunion. Allerdings ist das gesellschaftliche Bewußtsein noch nicht bereit, diese politisch äußerst aktuelle Frage vorurteilsfrei zuzulassen. Halten wir jedenfalls fest: Perioden der zwischenstaatlichen Beziehungen wurden immer wieder abgelöst von Perioden einer ethnischen außerstaatlichen Koexistenz oder aber einer Periode der Okkupation, in der eines der Völker seine Staatlichkeit einbüßte.

zählt die Zeit der Frühentwicklung beider Staaten vom 10. Jahrhundert bis 1387 - hier die KIEWER RUS unter der RURIKIDEN-Dynastie, dort das Polen der PIASTEN. Die Koexistenz fand statt zwischen den Dynastien, die ethnische Zugehörigkeit bestimmter Regionen war (besonders in den Grenzgebieten) unbestimmt labil oder gemischt. Für die gesellschaftliche und politische Strukturierung spielte das Vasallen-Lehn- System eine sehr wichtige Rolle, zunehmend aber auch der religiöse Faktor, insbesondere nach dem großen Schisma.

Zur selben Zeit gab es aber auch Perioden, in denen ein Volk oder beide Völker zugleich ihre Staatlichkeit verloren, sowie Perioden der Annexion, wobei die annektierte Seite meistens die Ukraine war. Diese Perioden waren nicht unbedingt immer durch Konflikte gekennzeichnet, und sie entwickelten sich auch nicht notwendigerweise nach dem Paradigma des gegenseitigen Nicht- Akzeptierens. Solch eine verhältnismäßig ruhige Periode war z.B. die von der POLNISCH LITAUISCHEN UNION bis zum Beginn der Gegenreformation, als noch keine übermäßige religiöse Verfolgung und auch noch keine Massenexpansion des polnischen Adels stattfanden. Erst später begann der Adel ("Adel ohne Raum") im damals noch nicht allzu großen Polen

1.
Zu den Perioden mit zwischen-staatlichen Beziehungen

постулят українського народу, постулят, який може бути зреалізований, як це подавалося, лише тоді, коли держава робітників і селян — Союз Радянських Соціалістичних Республік — візьме під опіку споконвіків утискуваний “панською Польщею” український народ. Спроба реалізувати згадане гасло на практиці мала місце в 1939 р., коли Червона Армія без оголошення війни 17 вересня зайняла територію східних пограничних областей (“кресів”) Другої Речі Посполитої, себто міжвоєнної Польської держави, спираючись на укладений 23.VIII 1939 німецько-радянський договір про ненапад, відомий в історії під назвою пакту Ріббентропа-Молотова [1]. Встановлений у той час кордон між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Генеральним Губернаторством на значному відтинку проходив по річці Сян, від її витоків аж до середньої течії.

Коли, однак, у 1944 р. справа польсько-радянського кордону знову стала актуальною, для московських чинників, від яких залежало її вирішення, було ясно, що на такий перебіг польсько-радянського кордону, який існував у 1940—1941 роках, не зможе погодитися ані польський уряд, навіть васальний, ані польська громадськість. Тому знову було піднято проєкт, який походив з 1919 р. і функціонував під назвою “лінії Керзона”.

То був аргумент виключно політичного характеру, адже:

— по-перше, ота лінія Керзона мала бути у своїх засновках не лінією кордону, а наданим у 1919 р. Верховною радою держав-переможниць дозволом Польщі організувати на теренах, що лежать на захід від цієї лінії, нормальну державну адміністрацію, тоді як терени на схід від неї мали поки що залежати від подальших рішень Верховної ради, яка вважала за доцільне прийняти їх у залежності від політичної ситуації на тих теренах;

— по-друге, на південному відтинку лінія Керзона мала два різні варіанти, т. зв. “лінію А”, яка пролягала бл. 80 км на захід від Львова, з тим, що Перемишль залишався на

АННА РОГОВСЬКА, СТАНІСЛАВ СТЕПЕНЬ. ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН В ОСТАННІ ПІВСТОЛІТТЯ
TARAS WOZNIAK. MODELLE DES POLNISCH-UKRAINISCHEN GEGENEINANDER, NEBENEINANDER - MITEINANDER

unter dem Mangel an freiem Raum zu leiden.

2.

Das Haupt-Paradigma für die Koexistenz verschiedener ethnischer Gruppen in der polnischen Republik war das der relativen Lebensautonomie der verschiedenen Landesteile, die nur durch eine übergeordnete Dynastie miteinander verbunden waren. Nach dem Verlöschen der JAGIELLONEN-Dynastie hingegen, die noch für religiöse Toleranz stand (nicht nur der östlichen Kirche gegenüber, sondern auch dem damals in Polen weit verbreiteten Protestantismus), kam die Zeit der Gegenreformation und mit ihr die religiöse Intoleranz und die vom Missionseifer kaum verhüllte wirtschaftliche Expansion. Es entstand ein neues Ideologem, das des Gegensatzes zwischen KATHOLISCH und ORTHODOX, das zum neuen Modell der polnisch-ukrainischen Beziehungen wurde. Dieses Modell hatte mehrere Varianten: Kampf gegen das Ost-Schisma versus Rettung des rechten orthodoxen Glaubens; das Recht der Schlachta versus das Recht der Kosaken.

Dabei fühlten sich nicht nur Bauern und Stadtbürger benachteiligt, sondern auch die genuine ukrainische Kosaken-Führung, die damals die oberen Schichten der ukrainischen Gesellschaft repräsentierte und noch nicht der kulturell-

religiösen Assimilation zum Opfer gefallen war.

Die Beziehungen des ukrainischen Kosakenstaates unter CHMELNYZKYJ und der Republik Polen in der kurzen Zeit zwischen 1648 und 1667 waren nach dem Vasallen-Lehn-System, so wie man es in diesem Staat verstand, aufgebaut. Aber dem königlichen, "von Gott gegebenen" Recht hatte die ukrainische Gesellschaft nichts entgegenzusetzen außer den Standes-Privilegien des Kosakenvorstandes und des ukrainischen Adels, die allerdings ihrer Meinung nach sowohl vom König als auch von der römisch-katholischen Kirche verletzt worden waren. Das Modell dieser zwischenstaatlichen oder vielmehr para-quasi-zwischenstaatlichen Beziehungen richtete sich nach einem monarchistischen und (spezifischen) Standesparadigma, das zu verletzen selbst Bohdan Chmelnyzkyj keinen Mut fand. Er konnte weder das heilige Monarchen-Recht usurpieren, noch wie Cromwell dem König den Kopf abhacken, noch die ukrainische Gesellschaft zu einer Ständerepublik emanzipieren, welche damals die Ukraine hypothetisch durchaus hätte werden können. Im Gegenteil, er suchte immer weiter nach einer Union mit einem legitimen "von Gott eingesetzten" Monarchen, denn er war im Grunde

польському боці, та “лінію Б”, яка залишала на польському боці не тільки Львів, але й терени нафтової промисловости з Бориславом і Дрогобичем.

Як відомо, лінія Керзона не відіграла жодної ролі в остаточному становленні польського східного кордону в 1919—1921 роках, однак вона послужила серйозним аргументом для московських чинників, від яких залежало рішення, в 1942—1945 роках. Причому відносно південного відтинку майбутнього кордону в тому випадку було прийнято — як таку, що не підлягає дискусії — не вигідну для Польщі “лінію А”. Вперше справу свого кордону з Польщею Радянський Союз висунув у 1942 р., під час міждержавних розмов, ведених з Великобританією [2]. А незабаром — ще в тому самому році — це питання виринуло під час польсько-радянських контактів. Радянська сторона, попри польські протести, рішуче стояла на тому, що терени, зайняті в 1939 р., належаться їй, хоча підкреслювалося, що основою для такої позиції є не пакт Ріббентропа-Молотова, а право білоруського й українського народів на самовизначення, висловлене в жовтні 1939 р. під час плебісциту [3]. Польські протести мало на що здалися, бо наступного року під тиском радянської дипломатії дійшло до укладення неформального таємного британсько-американського порозуміння, силою якого великодержави визнавали право СРСР включити до складу його державного організму Литву, Латвію й Естонію, а також віддати йому східні землі Польщі по лінію Керзона [4].

Мілітарні успіхи СРСР в 1943 р. мали наслідком те, що позиції великодержав — Великобританії та Сполучених Штатів — ставали щораз більш поступливими супроти вимог Радянського Союзу. Вповні явним це стало на конференції в Тегерані. Там-таки було в принципі узгоджено перебіг польсько-радянського кордону, в т. ч., на українському його відтинку, приймаючи за вихідний пункт лінію Керзона [5]. В кінцевому документі,

АННА РОГОВСЬКА, СТАНІСЛАВ СТЕМПЄЊ, ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН В ОСТАННІ ПІВСТОЛІТТЯ
TARAS WOZNIAK, MODELLE DES POLNISCH-UKRAINISCHEN GEGENEINANDER, NEBENEINANDER - MITEINANDER

kein Reformator, sondern wirklich nur ein Rebell im Rahmen eines traditionellen Paradigmas. Deshalb suchte er auch eine Rechtfertigung für seine Rebellion in Form einer neuen Unterwerfung unter "seinen rechtmäßigen orthodoxen" Souverän. Die Betreuung durch den Moskauer Zaren gedachte er mit einem Vertrag zu regeln, den er ähnlich wie den Vertrag mit dem König der Polnischen Republik verstand, demnach sich der König und die Untertanen gegenseitig den Treueschwur leisten. Chmelnizkyj stieß aber auf eine typisch asiatische Despotie, denn der Zar verpflichtete sich niemandem gegenüber und zu gar nichts.

3.
Für lange Zeit blieb der Gegensatz Katholisch/Orthodox auf dem größten Teil des ukrainischen Territoriums aktuell. Aber letzten Endes führte dieses Paradigma nicht nur zu den CHMELNIZKIJ-KRIEGEN, sondern gab auch den Anstoß zur Teilung Polens, und nachdem die Aussichtslosigkeit dieses Gegensatzes für eine Form der Koexistenz unübersehbar wurde, begann man nach einem neuen Paradigma, einem Modell zur Rettung Polens sowie

der polnisch-ukrainisch-litauischen Einheit zu suchen. Man sprach vom Aufbau einer Republik nicht mehr zweier, sondern dreier Völker, d.h. also unter Einschluß der ruthenischen, ukrainischen Komponenten. Auf die vormalige Föderation der polnischen Krone mit dem litauischen Großfürstentum sollte nunmehr eine Dreier-Föderation folgen. Diese Idee tauchte immer mal wieder auf, verschwand in der Versenkung, kam wieder ins Gespräch, aber niemals ist daraus ein staatlicher Ansatz zur Rettung des Landes geworden. Schließlich endete diese Periode im Jahr 1795 mit der endgültigen Teilung der Polnischen Republik. Gewinner war die Gegenreformation der römisch-katholischen Kirche, Verlierer das staatliche Interesse der Polnischen Republik.

Ein besonderer Versuch, die polnisch-ukrainischen Beziehungen irgendwie anders zu entfallen und den Widerspruch Katholisch/Orthodox aufzuheben, war die UNION (Brest, 1595, u.a. initiiert von dem Fürsten Ostrosky), welche je nach den verschiedenen Perioden ihrer fast 400jährigen Geschichte als gelungenes oder mißlungenes Modell gelten kann. Es gab sehr viel guten und sehr viel bösen Willen.

Nach der Teilung Polens transformierten sich die polnisch

однак, не уточнювалося, чи відносно Східньої Галичини то буде версія лінії А, чи Б, а отже, це давало можливість по-різному інтерпретувати державну приналежність Львова [6]. Тегеранські рішення відносно кордонів не були повністю розголошені і не були офіційним шляхом доведені до відома польського уряду, що безсумнівно утруднювало йому ведення реалістичної політики щодо СРСР. Британський уряд до того ж вдався, до низки натисків на польський еміграційний уряд з метою змусити його погодитися на лінію Керзона. Подавано при цьому аргументацію, що ця лінія для Польщі значно вигідніша, ніж границя, встановлена після захоплення східніх "кресів" в 1939 р., крім того, Польща отримає відшкодування коштом Німеччини у вигляді західних і північних земель, а отже, встановить польсько-німецький кордон на Одрі й Нисі Лужицькій. Польський уряд рішуче опирався цим натискам. Він не міг сприйняти їх хоч би з огляду на свій політичний склад. Його-бо творили як схильні до певних поступок соціалісти, так і тверді обстоювачі засад територіальної непорушності Польщі — національні демократи. Притому треба було рахуватися з думкою польської громадськості в окупованій країні, польського населення, яке у значній частині проживало на теренах, що мали опинитися поза кордонами визволеної держави, і яке жодною мірою не було схильне добровільно підтримати невігідні для Польщі зміни східнього кордону. Історичні події, особливо в 1944 р., стали причиною того, що під британським і американським натиском, супроти просування у наступі радянських військ та вступу їх на давню територію Польщі, позиція поляків втратила свою міжнародну вагомість. Тим більше, що з інспірації Москви почали утворюватися, спершу в СРСР, а пізніше і в окупованій країні, політичні осередки, готові беззастережно підтримати радянську позицію у справі східнього польського кордону. На початках до них належали: Польська Робітничка Партія [7], яка діяла в країні з 1942 р., Союз Польських Патріотів [8],

АННА РОГОВСЬКА, СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ. ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН В ОСТАННІ ПІВСТОЛІТТЯ
TARAS WOZNIAK. MODELLE DES POLNISCH-UKRAINISCHEN GEGENEINANDER, NEBENEINANDER - MITEINANDER

ukrainischen Beziehungen in die Beziehungen zweier Ethnien ohne Titel zu zwei Weltmächten, nämlich Russland und sterreich. Und auf den genuin ukrainischen Territorien verwandelten sich die polnisch-ukrainischen Beziehungen in Beziehungen zwischen zwei Ständen, nämlich zwischen der polnischen Schlachta und den ukrainischen Bauern, was dann schließlich zum neuen Paradigma wurde.

Zu diesem Zeitpunkt war die Mehrheit der ukrainischen Schlachta schon kulturell polonisiert, deshalb wurden auch die ursprünglich ukrainischen Geschlechter schon als polnische wahrgenommen. Die polnischen und ukrainischen Unterschichten (die eigentliche ethnische Mehrheit) hatten untereinander keinen so breiten wirtschaftlichen, kulturellen und politischen Kontakt wie der Adel, sie waren sich fremd und weit voneinander entfernt, und diese Fremdheit wurde nun häufig von beiden Seiten her als Konflikt wahrgenommen und als Konflikt instrumentalisiert. So konnte in jener Periode der Gegensatz zwischen Kosaken/Bauern auf der Ukrainischen und Magnaten/Schlachta auf der polnischen Seite zum Modell werden.

Im 19. Jahrhundert haben die damalige ukrainische Literatur und die Volkstums- Ideologie dieses Modell breit ausgewalzt.

Gleichwohl können wir schwerlich diesen Gegensatz schon als einen ethnischen benennen, denn die Mehrheit der Schlachta, obwohl kulturell polonisiert und konfessionell katholisiert (was damals dasselbe war) und dem Land der Vorfahren entfremdet, war dennoch patriotisch "pro-ukrainisch" eingestellt, allerdings eher im territorialen Sinne. Aber der kulturell-religiöse Riß zwischen der Schlachta und den Bauern hatte sich schon ganz grundsätzlich in einen ethnischen Bruch verwandelt, nur daß die Schlachta in ihrer Blindheit diese Entwicklung nicht wahrnehmen wollte und nie verstanden hat, warum die Aufstände der polnischen Schlachta gegen den Zarismus in der Ukraine scheitern mußten. Mit gewissen Einschränkungen können wir den sozialen Konflikt als einen ukrainisch-polnischen bezeichnen, obwohl man die damalige ukrainische Gesellschaft auch in gewissen Elementen als eine bi- oder tetra-kulturelle verstehen könnte, mit ihren ukrainisch-, polnisch- und damals auch schon russischsprachigen Komponenten. Jedenfalls hat die sogenannte "polnische" Schlachta in der Ukraine nichts von dem gespürt, was sich in der ethnischen Problematik der neuen Zeiten versteckte, und

який виник у Москві в 1943 р., а також командування Польського Народного Війська [9], яке воювало при боці Радянської Армії. То власне вони в 1944 р., здобувши невелику підтримку інших політичних сил, готових до лояльної співпраці з радянським урядом, доводять з інспірації Сталіна до утворення спершу політичного представництва під назвою Крайової Національної Ради (Krajowa Rada Narodowa), з якої своєю чергою виник узурпаційний виконавчий орган — Польський Комітет Національного Визволення (Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, PKWN), трактований комуністами як польський народний уряд. Власне оцей Комітет у днях від 22 до 27 липня 1944 р. провів офіційні розмови з радянською стороною на тему східного польського кордону. Після деяких дискусій було остаточно узгоджено його перебіг. На українському відтинку він мав проходити «від річки Сян на схід від поселення Мичківці, далі на схід від Перемишля на захід від Рави Руської до річки Солокії та річки Західній Буг на Немирів і т. д.» [10].

Слід підкреслити, що оте порозуміння між Комітетом і урядом СРСР цілком розсуджувало справу перебігу східного польського кордону. Помимо пізніших відомих історичних фактів, пов'язаних з веденими у Москві офіційними розмовами між легальним польським урядом у Лондоні і радянським керівництвом, з конференцією в Ялті, з кінцем війни і конференцією в Потсдамі, кордон цей не зазнав суттєвих змін. Польський уряд у Лондоні та громадськість у країні повністю його не приймали, піддаючи сумніві його правову силу й підкреслюючи, що порозуміння було досягнуте під московським диктатом. Це вважалося приневоленням народу і зневаженням легальної державної влади. Однак мілітарні успіхи радянських військ, повна підтримка, виявлена Сталіну в питанні кордону з Польщею Черчиллем і Рузвельтом, — все це спричинялося до того, що на польські протести ніхто не зважав, тим більше, що терени, визволені радянською армією, були

АННА РОГОВСЬКА, СТАНІСЛАВ СТЕМЦЕНЬ. ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН В ОСТАННІ ПІВСТОЛІТТЯ
TARAS WOZNIAK. MODELLE DES POLNISCH-UKRAINISCHEN GEGENEINANDER, NEBENEINANDER - MITEINANDER

sie konnte überhaupt nicht die Abneigung begreifen, die ihr aus dem in seiner uralten ethnischen Identität, in seiner Sprache und in seinem Boden verwurzelten Bauernstand entgegenschlug. Trotz aller aufgeklärten Belesenheit war sie nicht bereit, das wahrzunehmen, was die deutschen Romantiker und später auch die Charkower Professoren "den Geist des Volkes, der Sprache und des Bodens" nannten. Sie hat ganz generell die ukrainische nationale Renaissance nicht akzeptiert und wurde folglich aus dem Ukrainertum ausgeschlossen.

4.

Es kamen die modernen Zeiten und die nationalen Ideen, die sich auf die Stereotypen des zwi-schennationalen Massenbewußtseins stützten. Um die Jahrhundertwende begann das Konstrukt oder Mythologem des Ethnos als Überwert der Einheit zu funktionieren, vielleicht das einzige (denn die Mythologeme des Monarchen, des Souverän, und bei manchen Völkern auch das des gemeinsamen Gottes waren vergessen), das die Hoffnungen jedes Einzelnen noch zu verwirklichen versprach.

Der Kollektivismus wurde verabsolutiert samt seinem wichtigsten Einheits- prinzip, dem sprachlich-kulturellen Faktor. Dementsprechend transformierten sich auch die polnisch-ukrainischen Beziehungen. Zunächst wurden sie parazwischen-ethnische und dann wirklich zwischen-ethnische, d.h. sie wurzelten tatsächlich in den Stereotypen des Massenbewußtsein.

Innerhalb dieses Paradigmas haben sie sich von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis heute entwickelt, jedoch in ständig wechselnden Situationen, denn die Ukraine und Polen erlangten und verloren immer wieder ihre Staatlichkeit, wobei der Faktor des Massenbewußtseins und der Massenmanipulation immer stärker wurde. Verschiedenartige Ideologeme haben das Massenbewußtsein beider Völker immer intensiver beeinflußt (und auch die Modelle der polnisch-ukrainischen Koexistenz geprägt), zuerst das Mythologem des VOLKES, dann das des NATIONALSTAATES und erst dann das der POLITISCHEN NATION.

Aber zunächst noch einmal zurück zu den ursprünglichen Mythologemen vom Anfang des Jahrhunderts. In der Ukraine wurde die Idee eines "klassenlosen" ukrainischen, vorwiegend bäuerlichen Volkes, das von den "Fremden" ausgebeutet werde,

передані під адміністрацію PKWN. У цій ситуації прем'єр-міністр еміграційного уряду Станіслав Міколайчик [11], на якого весь час тиснув Черчілль, змушений був шукати порозуміння зі Сталіним, причому він, приймаючи лінію Керзона на північному й середньому відтинках, найдовше впирався при такому спрямуванні південного її відтинку, при якому Львів залишався на польському боці (пор. "лінія Б") [12]. У самій Польщі були поривання вплинути на перебіг кордону, м. ін. через підняття Варшавського Повстання та проведення т. зв. акції "Буря", які мали зміцнити польський еміграційний уряд. Та, на жаль, поразка цих поривань, а також повне схвалення лінії Керзона британським урядом, — усе це вирішувало справу. В результаті дійшло до офіційного міжнародного прийняття лінії Керзона, звісно, без польської участі, на конференції трьох великих наддержав у Ялті, яка відбулася в дні від 4 до 11 лютого 1945 р. У виданому після її закінчення комюніке стверджувалося, що «... східний кордон Польщі повинен бігти вздовж лінії Керзона з відхиленням у певних околицях від п'яти до восьми кілометрів на користь Польщі» [13]. Звичайно ж, мова йшла про "лінію А" на півдні, з тим, що Львів залишався в СРСР [14].

Ці рішення не були переглянуті на конференції в Потсдамі, а в білятеральному — польсько-радянському — значенні вони були докладно уточнені на конференції в Москві, де 16 серпня 1945 р. був підписаний польсько-радянський прикордонний договір, який визначав перебіг спільного кордону [15]. Договір цей був ратифікований спершу Союзом РСР і лише пізніше — 31 грудня 1945 р. — узурпаційною Крайовою Національною Радою (Krajowa Rada Narodowa), яка, певна річ, не мала конституційної санкції. За тогочасним горезвісним звичаєм, його було прийнято одностайно, без дискусій. Усвідомлюючи, що в той час народ не визнає такої лінії кордону, її справу ніколи не виносили на громадське обговорення, навіть у сталінський період, коли влада вільно фальсифікувала результати

АННА РОГОВСЬКА, СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ. ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН В ОСТАННІ ПІВСТОЛІТТЯ
TARAS WOZNIAK. MODELLE DES POLNISCH-UKRAINISCHEN GEGENEINANDER, NEBENEINANDER - MITEINANDER

entwickelt und propagiert. So entstand schließlich der Mythos von der KOSAKENNATION, die im Inneren völlig konfliktfrei sei, und die sowohl Polen als auch Rußland als den ganz anderen Gesellschaften mit einer vollkommen anderen Struktur gegenüber stünde. Dieses Mythologem wird zum Massenmythologem und findet Zustimmung und Wiederhall in der ukrainischen kulturell-politischen Oberschicht. Ja, mehr noch, es wird in bestimmten Etappen dominierend und schließlich auch wirksam. Und weiter richten sich die polnisch-ukrainischen Beziehungen nach dem Paradigma der damals modischen sozial-emanzipatorischen Lehre, d.h. gefordert wird Befreiung als parallel stattfindende nationale & soziale Befreiung eines arbeitsamen Volkes von seinem nationalen & sozialen Ausbeuter. Daneben und häufig mit denselben Mitteln wurde allerdings auch ein komplett anderes Modell geschaffen, das der in Polen nicht sonderlich akzeptierten SLAWOPHILIE, wobei sich daran auch so herausragende Persönlichkeiten aus dem früheren Paradigma beteiligt hatten wie Taras Schewtschenko. Dieses Modell sollte aus einer künftigen slawischen Föderation freier Völker hervorgehen. Da in dieser Föderation Plätze sowohl für Polen als auch für die

Ukraine reserviert waren, würden sich also die Beziehungen der beiden Nationen im Rahmen der Föderation entwickeln. Das Modell der Slawophilen wurde nur von einem sehr kleinen Kreis von Intellektuellen der KYRILL-UND-METHODIUS- BRUDERSCHAFT vertreten, es hatte so gut wie keine Zukunftschancen, war jedoch durchaus interessant, weil es ein eigens entwickeltes und auf die Zukunft gerichtetes politisches Modell war, das erstmals wieder nach den früheren Transformations-Plänen (von der Republik zweier Völker zur Republik dreier Völker) den zweiten Versuch darstellte, ein politisches Modell zwischen- staatlicher Beziehungen für eine gesamte Region zu konzipieren, in der Polen und die Ukraine als Bestandteile enthalten wären.

5. Modern und nun im eigentlichen Sinne zwischenstaatlich wurden die Beziehungen Polens zur WESTUKRAINISCHE VOLKSREPUBLIK (WUVR) und zur UKRAINISCHEN VOLKSREPUBLIK (UVR) in den Jahren 1917 bis 1920. Leider nahmen sie im Falle der

виборів чи референдумів. На т. зв. “народному референдумі” 1947 р. було винесено на голосування лишень справу західнього кордону по Одрі і Нисі Лужицькій.

Після ратифікації східньої лінії кордону було створено мішану Польсько-Радянську Делімітаційну Комісію, яка в період від 7 березня 1946 р. до 27 квітня 1947 р. визначила на місці перебіг кордону. Було зроблено лише дрібні корективи відносно його проекту, наміченого в Москві на карті.

Польсько-радянський кордон на українському відтинку залишався незмінним до 1951 р. Бо 15 лютого 1951 р. було підписано договір про взаємний обмін територіями. Польща змушена була віддати 480 кв. км, т. зв. “коліно Бугу”, себто територію на лівобережжі Бугу на захід від Сокаля між Солокією і Бугом, а взамін отримала територію такої самої площі в районі Бешадів з малим містечком Устрики Долішні. Причиною цього обміну було відкриття на польській території покладів кам'яного вугілля. Після здобуття згаданого ареалу Радянський Союз вибудував там кілька вугледобувних шахт із середньорічною видобувною потужністю бл. 15 млн. тон. До того ж новоздобуті землі відзначалися добрими ґрунтами. Польща, натомість, отримала гористий терен з кепськими ґрунтами й вичерпаними родовищами нафти. Після освоєння протягом років він став, однак, вельми привабливим для туристики, а з часом там було побудовано ще й греблю на Сяні в Солині, яка також має господарське значення з огляду на розміщену там гідроелектростанцію.

Як могли б ми оцінити демаркацію польсько-радянського кордону з точки зору польського державного права? Так от, не підлягає сумніву, що кордон цей був накинений Польщі силою, і в перші повоєнні роки його повністю схвалював лише нелегальний режимний осередок влади. Польська громадськість освоювалася з новим кордоном

АННА РОГОВСЬКА, СТАНІСЛАВ СТЕМПЕЊ. ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН В ОСТАННІ ПІВСТОЛІТТЯ
TARAS WOZNIAK. MODELLE DES POLNISCH-UKRAINISCHEN GEGENEINANDER, NEBENEINANDER - MITEINANDER

WUVR sehr schnell die Form von militärischen Auseinandersetzungen an. Im Falle der UVR hingegen erkennen wir Beispiele einer ziemlich erfolgreichen zwischenstaatlichen Kooperation mit Polen, aus der die Ukraine freilich, im Gegensatz zu Polen, kaum Nutzen zog. Erstaunlicherweise gelang es bekanntlich der polnischen Regierung, für die Annexion der Westukraine (WUVR) die Zustimmung der ostukrainischen Regierung (UVR) zu erlangen Gleichwohl können wir feststellen, daß erstmals die polnisch-ukrainischen Beziehungen in etwa dem Modell moderner zwischenstaatlicher Beziehungen (gleichbleibende Subjekte des internationalen Rechts) entsprachen, und die UVR mußte nun die Beziehungen zu ihren Minderheiten - also auch zu den Polen in der Ukraine - und die Beziehungen zu den Nachbarn - also auch zur Polnischen Republik - regeln.

In dieser Periode entwickelten sich in der Ost- und der Westukraine zwei verschiedene Modelle der polnisch-ukrainischen Beziehungen, im Westen ein völkisch-ethnisches Modell, das sich allerdings nicht zum staatlichen verfestigen konnte, im Osten (UVR) eher ein

zwischenstaatliches. Im Verhältnis zu den nationalen Minderheiten entschied sich die Ukrainische Volksrepublik sofort für das Prinzip der national-kulturellen Autonomie, und man kann sagen, in dieser Periode gab es dort keine bedeutenden polnisch-ukrainischen Konflikte ethnischer Natur. Im Bereich der Außenpolitik ist es trotz des polnisch-ukrainischen Krieges in Galizien gelungen, eine Union zwischen der UVR und Polen zu verwirklichen. Aber nach dem Scheitern der UVR, nach der Gründung einer ephemeren UKRAINISCHEN SOZIALISTISCHEN

SOWJETREPUBLIK im Osten und nach dem Verlust von genuin ukrainischem Territorium an Polen im Westen, kam es wieder zu ganz anderen Modellen der polnisch-ukrainischen Beziehungen.

Nachdem der Aufstand im Westen gescheitert war, begann sich dort vor dem Hintergrund aufsteigender faschistischer Tendenzen in ganz Europa die nationalistische Ideologie zu etablieren, und zwar auf der ukrainischen wie auf der polnischen Seite. Der junge ukrainische Nationalismus entschied sich für ein extremes Modell des totalen Kampfes nicht nur gegen den Staat, sondern auch de facto gegen das polnische Volk. So wurde es zumindest auf der Ebene der Ideologie verkündet. Allerdings

поступово. Примирення з ним, хоч закорінювалося дуже повільно, все ж таки постійно зростало. Серед чинників, які на це впливали, можемо вирізнити суспільні факти як негативного, так і позитивного характеру. До найважливіших із них належали:

1) почуття безсилля супроти московського режиму, підтримуваного у справах кордонів Сполученими Штатами й Англією;

2) міжнародне визнання васального відносно СРСР польського крайового уряду, який твердо став на позицію нових кордонів;

3) обмін населенням, після якого відпав аргумент, що, мовляв, польська людність залишається на українській території;

4) розпалення місцевим режимом у перших роках після війни масованої пропаганди, яка зображала українців як одвічних ворогів Польщі, винних, зокрема, у велетенських злочинствах проти поляків під час Другої Світової війни; польське населення, яке далі жило б серед українців, завжди почувало б себе непевно, тому що українці, мовляв, завжди об'єднувалися б із ворогами Польщі в боротьбі за території, що їх вони вважають українськими, напр., ніколи б не подарували полякам приналежності Львова до Польської держави;

5) розгортання у школах і засобах масової інформації низки освітніх програм, які говорили про території, що залишилися на українському боці, як про історично українські землі. Цей аргумент поєднувано, як правило, з наведенням позитивів, які випливають з факту, що Польща отримала відшкодування у вигляді західних і північних земель, а отже, говорилося про "повернення до неньки-Польщі прастарих п'ястівських земель". Підкріпленням цієї аргументації дуже часто слугувало й економічне обґрунтування. Вказувалося на сировинне убогство і погану якість ґрунтів східних земель та на велику вартість західних і

АННА РОГОВСЬКА, СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ, ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН В ОСТАННІ ПІВСТОЛІТТЯ
TARAS WOZNIAK. MODELLE DES POLNISCH-UKRAINISCHEN GEGENEINANDER, NEBENEINANDER - MITEINANDER

versuchten die Parteien der Mitte auch im Rahmen der polnischen Verfassung und mit Berufung auf internationales Recht zu agieren - immerhin verstieß die Regierung ständig und recht brutal gegen die Prinzipien der galizischen Autonomie.

Ein Teil der polnischen Gesellschaft lehnte die ukrainischen Bestrebungen nach Autonomie oder Selbstverwaltung grundsätzlich und ganz entschieden ab, aber die weitsichtigeren und nüchternen politischen Denker, insbesondere aus dem Lager der Pilsudski-Anhänger, versuchten, ein angemessenes Modell, das der JAGIELLONISCHEN POLNISCHEN REPUBLIK zu entwickeln. Aber man vergaß, die potentiellen Adressaten - Ukrainer, Weißrussen, Litauer - über dieses interessante Angebot zu informieren, und letztendlich wurde es ja auch nicht realisiert. Gewonnen hat leider in beiden Lagern, wie an den anderen Orten in Europa auch, das extremistische Modell.

6.

Zur selben Zeit entstand in der Sowjetukraine ein Konfliktmodell auf der Basis der Klassenzugehörigkeit, d.h. die Beziehungen wurden interpretiert nach dem Paradigma der

Gegensätze Kommunismus/Kapitalismus bzw. Proletariat/Bourgeoisie, obwohl auch gewisse ethnische Elemente mit im Spiel waren, wenn man z.B. an die Rede von den "Weißpolacken" denkt. Natürlich handelt es sich hier nur um den Teil eines größeren Konstrukts von Beziehungen, nämlich zwischen der Sowjetunion und Polen, zwischen dem angeblich klassenlosen sozialistischen Staat, der weltweit die kommunistische Revolution betrieb auf der einen Seite, und dem "Marionettenstaat der polnischen Herren" auf der anderen Seite. In der ersten Zeit wurde der nationale Aspekt dieses Gegensatzes nicht allzusehr betont, erst später begann man, das Messianische der Idee von der Weltrevolution mit der Formel vom großen russischen,, bzw. dem "großen sowjetischen Volk" zu verknüpfen, wobei dann Stalin "russisch" und "sowjetisch" ganz bewusst gleichsetzte. Auf der polnischen Seite hingegen wurde von Anfang an der nationale Aspekt betont, das nationale Anderssein, das Polen von Russen und Ukrainern trenne. Unmittelbar vor dem Zweiten Weltkrieg dann zog (mit durchsichtigen Absichten) die Sowjetpropaganda gleich und begründete den Kriegseintritt mit der nationalen Unterjochung der Ukrainer und Weißrussen in der

північних земель, м. ін., на багатство покладів кам'яного вугілля в Силезії, а також на широкий доступ до моря. Часом додавалися також аргументи про характер безпеки кордонів: говорилося, що тепер Польща має безпечні кордони, базовані на природніх географічних умовах, таких як гори Судети і Карпати, ріки Одра і Ниса Лужицька, а також Балтійське море.

Велике значення для визнання польською громадськістю українсько-польського кордону мали діалоги і контакти польської й української діаспори на Заході, певну роль відіграли там також контакти інтелектуалів, статті й публікації, що друкувалися в паризькій "Культурі" та "Історичних Зошитах", а до того ж деякі передачі радіо "Свобода — Вільна Європа". Під кінець сімдесятих років заініційовано було розмови між польським та українським урядами, що діяли в еміграції. Щоправда, ті інституції не мали міжнародного визнання і діяли в рудиментарних формах, та все ж таки їхній авторитет в обидвох країнах був значущим. Розмови ті завершилися підписанням у Лондоні 28 листопада 1979 р. польсько-української декларації про співпрацю. Це мало великий вплив на демократичну опозицію в Польщі, яка, особливо у вісімдесятих роках, на сторінках видаваних у другому обігу публікацій трактувала польсько-український кордон як справедливий і як такий, що не підлягає дискусії. Ця позиція підтверджувалася під час нелегальних зустрічей з українською опозицією.

Як можна оцінити функціонування польсько-українського кордону протягом останніх 50 років? Після остаточної його демаркації в 1947 р., упродовж кількох десятиліть він фактично став кордоном, який було дуже важко перетнути. Виїхати з Польщі на Україну до 1991 р., себто в період її приналежності до СРСР, можна було лише на підставі запрошення з метою залагодження родинних справ, причому польські паспортні органи намагалися максимально обмежувати такі виїзди. В залежності від того, який період

АННА РОГОВСЬКА, СТАНІСЛАВ СТЕМПЕЊ. ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН В ОСТАННІ ПІВСТОЛІТТЯ
TARAS WOZNAK. MODELLE DES POLNISCH-UKRAINISCHEN GEGENEINANDER, NEBENEINANDER - MITEINANDER

Polnischen Republik.

Von 1939 bis 1944 befanden sich sowohl Polen als auch Ukrainer vollkommen in der Gewalt von Besatzungsmächten und waren nur teilweise Subjekte realer Politik. Die polnische Gesellschaft erlebte die Niederlage Polens als Tragödie und bezichtigte die Ukrainer des Verrats (obgleich schwer auszumachen ist, worin dieser Verrat eigentlich bestanden haben sollte), ja, die Bezeichnung "Ukrainer" wurde quasi zum Synonym für "Verräter", "Bolschewiken-Helfer", "Nazi-Helfer", wie es gerade zu passen schien, und schließlich, nach Beginn des ukrainischen bewaffneten Widerstands gegen Nazis und Bolschewiken, ganz einfach zum Synonym für "Bandit". Spontan wächst zwischen den beiden Völkern (und nicht nur zwischen den politischen Klassen!) eine folgenschwere Entfremdung.

Ein Teil der Ukrainer hegte tatsächlich die illusionäre Hoffnung auf die Restauration des ukrainischen Staates unter deutschem Protektorat, und als diese Erwartung endgültig enttäuscht war, gingen sie in eigener Sache zum Partisanenkrieg über und gründeten die Ukrainische Aufständische Armee (UPA). Im Gegensatz dazu richteten

die polnische Exilregierung in London und die polnische Landesarmee ihre Bemühungen auf die Wiederherstellung Polens in den Grenzen von 1939 und entfalteten mit diesem Ziel ihren eigenen Widerstand auf ukrainischem Territorium. Die Folge: Ein Partisanenkrieg zwischen der polnischen Landesarmee und der ukrainischen UPA in dem von den Deutschen besetzten Territorium. Gleichzeitig führten aber beide Untergrundarmeen auch noch Krieg gegen die Deutschen und gegen die Bolschewiken. In diesen heillosen und unübersichtlichen Krieg aller gegen alle wurde zunehmend die Zivilbevölkerung verwickelt, und es kam zu blutigen "ethnischen Säuberungen".

Das Modell der Beziehungen war in jener Zeit fast ausnahmslos ein harter ethnischer Kampf, verschärft durch das Bewußtsein der Aussichtslosigkeit, denn beide, sowohl die Polen als auch die Ukrainer, konnten in der Tat in geopolitischer Hinsicht über nichts mehr wirklich selbst entscheiden. Die politischen Führungen unternahmen nichts mehr, um nach einer Verständigung zu suchen, und sie orientierten sich auf die entgegengesetzten Pole des damaligen globalen Widerspruchs: Die Polen auf die westlichen Alliierten und die Sowjetunion, die nationalistischen Ukrainer zuerst auf

тривав у СРСР, — відлиги чи зміцнення режиму, — їх було більше або менше. Найважче було перетнути польсько-радянський кордон у сталінський період. У той час кожного, хто вирудав на Радянську Україну, прискіпливо перевіряли органи безпеки, а дозвіл на виїзд здобути було надзвичайно важко. Пізніше, попри те, що приписи стали трохи ліберальніші, все одно кожен громадянин Польщі після приїзду до даної української місцевості зобов'язаний був відмітитися в місцевому відділку міліції, перебувати мусів лише в місці запрошення, подорожувати — виключно визначеними для цього дорогами і покинути СРСР саме в той день, у який закінчувалося його запрошення. В той період особами, які перетинали польсько-український кордон, найчастіше були польські громадяни української національності, бо передусім вони могли обґрунтувати свій виїзд доконечністю відвідати рідних або залагодити важливі родинні справи. Натомість без особливих перешкод виїжджали на Україну представники польських державних і партійних органів під час офіційних візитів або, напр., для проведення спільного партійно-політичного вишколу; виїжджала в рамках обміну також молодь, згуртована в соціалістичних організаціях. Допіру в сімдесятих та вісімдесятих роках зросло число екскурсій, організованих польськими туристичними бюро, але можливість участі в них розглядалася за принципом відзначення за громадську роботу, добру успішність у навчанні або в професійній праці. Обмін молоддю мав невеликий засяг і, організовуваний соціалістичними союзами молоді, завжди був поєднаний з ідеологічним вишколом та тісними контактами з тамтешнім комсомолом. Для багатьох пересічних польських громадян єдиною можливістю виїхати на Україну без запрошення були т. зв. "потяги дружби", тобто зорганізовані залізничні екскурсії, які відбувалися по наперед запланованих маршрутах і за строго визначеною програмою, що мала показати її учасникам досягнення соціалістичного будівництва в СРСР, вищість

АННА РОГОВСЬКА, СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ, ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН В ОСТАННІ ПІВСТОЛІТТЯ
TARAS WOZNIAK, MODELLE DES POLNISCH-UKRAINISCHEN GEGENEINANDER, NEBENEINANDER - MITEINANDER

Deutschland und dann im Grunde nur noch auf sich selbst, und die Ost-Ukrainer, soweit sie sich noch als Ukrainer verstanden, angesichts der deutschen Greuelthaten dann doch wieder auf die UdSSR. In den polnisch ukrainischen Grenzgebieten tobte ein zwischen- ethnischer Konflikt, der unzählige Opfer kostete. Dieses damals gültige Modell schloß die Idee der Koexistenz aus. Ganz gewiß ist dieser Konflikt nicht ohne Zutun von außen zustande gekommen (Deutschland, UdSSR), aber der Geist des Konflikts war keineswegs ein externer - in diesem Grenzgebiet selbst herrschten die nationalistischen Stimmen, und auch das Kriegsende änderte nichts wesentliches an dieser Situation.

7.

Die antiukrainischen Stimmungen im angeblich "internationalistischen" Nachkriegspolen und der fortdauernde ukrainische Widerstand (UPA) führten schließlich zu jenen "ethnischen Säuberungen" - hier die AKTION WISLA (WEICHSEL), dort die Aussiedlung der Polen nach Westen, schließlich die Vertreibung der Ukrainer, die zum größten Teil loyale polnische Bürger waren, aus ihren ethnischen Gebieten in die ehemals deutschen Gebiete Schlesien, Pommern usw.,

und noch im Jahre 1949 wurden Ukrainer verübergend im ehemals deutschen KZ Auschwitz/Jaworzno interniert. Zur gleichen Zeit dann die endgültige Aussiedlung der gesamten polnischen Bevölkerung aus der Ukraine. Die einen flohen vor dem bolschewistischen Regime nach Westen, die anderen wurden gewaltsam nach Sibirien und Mittelasien deportiert und dort denationalisiert und russifiziert.

Schließlich war es dann soweit, daß kein gemischtes Grenzgebiet mehr existierte, wo Polen und Ukrainer hätten miteinander in Kontakt kommen können. Die Grenzen der UdSSR schlossen sich endgültig für die nächsten fünfzig Jahre, und die polnisch-ukrainischen Beziehungen wurden im Rahmen der sowjetisch- polnischen Beziehungen unter der strengen Aufsicht Moskaus als Beziehungen zweier "brüderlicher" Staaten modelliert.

Im Exil hingegen kam es nach den blutigen Kämpfen der 40er Jahre zu den ersten Dialogversuchen, u.a. dank der polnischen Zeitschrift KULTURA und der ukrainischen SUCHASNIST. Besonders interessant war damals das Konzept eines polnischen politischen Denkers im Exil, Julicz Miroszewski, der die

устрою, який там панує. Такі екскурсії були, однак, заманливі для польських громадян з іншого огляду, а саме, вони давали нагоду закупляти дефіцитні або дорогі в Польщі товари, великою популярністю користувалася, зокрема, вироблена із золота біжутерія. Таким робом учасники тих екскурсій спробували не тільки повернути собі кошти подорожі, але й навіть непогано заробити. Зовсім не існувала в той період індивідуальна туристика. До т. зв. "ущільнення" польсько-радянського кордону дійшло в 1980 р., після виникнення в Польщі "Солідарности", і воно тривало майже до середини вісімдесятих років, причому найбільший контроль польських громадян тривав у період воєнного стану в Польщі, тобто від 13 грудня 1980 р. до 22 липня 1983 р. Певна лібералізація у виїздах до СРСР настала під кінець вісімдесятих років, у період здійснюваної тодішнім генеральним секретарем Комуністичної Партії Радянського Союзу Михайлом Горбачовим "перебудови" [16]. Тоді можна було вже більш вільно подорожувати по Україні. В 1990 р. на виїзд достатньо було запрошення будь-якої з діючих в Україні громадських організацій. В ширшому масштабі розпочався тоді польсько-український культурний обмін, хоч він і далі мав офіційний характер і контролювався державним апаратом. До того ж у той час масовими стали виїзди польських громадян на Україну з метою закупівлі дешевших на тамтешньому ринку промислових і продовольчих товарів. Це будило протести українських громадян, позаяк на українському ринку відчувалася недостача згаданих товарів. У зв'язку з цим чинився тиск на державні органи і митне управління, щоб максимально обмежити вивіз товарів з України. До дальшого пом'якшення контролю Української держави над питанням проникності державного кордону доходить після проголошення 16 липня 1990 р. Декларації суверенітету України, а відтак, 24 серпня 1991 р. — Акту державної незалежності. Польща тоді першою визнала незалежність України. Це сталося вже на другий день після проведеного

АННА РОГОВСЬКА, СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ. ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН В ОСТАННІ ПІВ СТОЛІТТЯ
TARAS WOZNIAK. MODELLE DES POLNISCH-UKRAINISCHEN GEGENEINANDER, NEBENEINANDER - MITEINANDER

künftig möglichen Beziehungen untersuchte zwischen Polen und einem künftig von der russischen Herrschaft befreiten Raum, den er ULB nannte - UKRAINE-LITAUEN- BIELORUS. Sein Konzept setzt keine Revision der Nachkriegsgrenzen Polens voraus, denn er verstand wohl, daß es künftig unmöglich sein würde, Realpolitik auf nationalistischer Grundlage zu betreiben. In beiden Ländern entstanden Untergrundbewegungen der Dissidenten, die das Problem der zwischen-ethnischen Beziehungen neu, nämlich pluralistisch und demokratisch betrachteten, und schließlich wurden auch alle revanchistischen Pläne, die verlorenen Territorien betreffend, ad acta gelegt. Letzten Endes stand keine polnische oder ukrainische Idee zur Debatte, sondern eine größere, die allgemeine europäische. Außerdem hatte Polen, nachdem es die "Grenzgebiete" im Osten verloren und die "wiedergewonnenen Gebiete" im Westen erhalten hatte, im Grunde seinen geopolitischen Status gewechselt und war aus einem osteuropäischen zu einem mitteleuropäischen Land geworden.

ukrainischen Beziehungen begann mit dem Zerfall der UdSSR und seines Satellitensystems. Schon Anfang der 80er Jahre nahmen die Dissidentengruppen untereinander Kontakt auf, wobei die Initiative von den Polen ausging, deren Startbedingungen nun mal bedeutend besser waren. Gekrönt wurde der Versöhnungsprozeß nach der ukrainischen Unabhängigkeitserklärung dadurch, daß die Republik Polen als erster Staat überhaupt den neuen ukrainischen Staat anerkannte, und seither können sich die Beziehungen nun endgültig auf einer zwischen-staatlichen Basis entwickeln.

Nummehr müssen sich beide Staaten über ihren Status und ihre Orientierung in der heutigen Welt klar werden. Die Republik Polen hat das sofort getan. Sie hat sich als mitteleuropäischer Staat definiert und für die europäischen Organisationen und die NATO entschieden. Die Ukraine war gesellschaftlich und politisch zu ähnlichen Entscheidungen noch nicht bereit. Stattdessen wurde, nach russischem Muster und auch aus Trägheit, die eurasische Entwicklungsvariante diskutiert, und erst in der neueren Zeit begann man mehr oder weniger konkret, von einer eindeutigen Integration der Ukraine in die europäischen Strukturen zu sprechen - immer vorausgesetzt, das wäre in absehbarer Zukunft überhaupt möglich. Aus einer politischen Novität könnte so die Ukraine zu einem der

в тій державі 1 грудня 1991 р. народного референдуму [17]. З того часу польська сторона при кожній нагоді, — як в офіційних контактах, так і під час зустрічей з українськими політиками, — підкреслювала непорушність існуючого польсько-українського кордону. Це мало місце, зокрема, в розмовах, які відбувалися під час візиту до Польщі прем'єр-міністра українського уряду Вітольда Фокіна 4 жовтня 1991 р., візиту міністра оборони України ген. Костянтина Мороза 14 січня 1992 р. [18]. На міжнародному рівні офіційна позиція у справі польсько-українського кордону була висловлена в підписаному у Варшаві 18 травня 1992 р. «Договорі між Польською Республікою та Україною про добросусідство, дружні взаємини і співпрацю», який містив засвідчення, що «існуючий і демаркований на місці кордон між Польщею й Україною сторони вважають непорушним і водночас підтверджують, що не мають одна супроти одної жодних територіальних претенсій і не будуть їх висувати в майбутньому» [19].

Слід підкреслити, що цей договір був увінчанням процесу, що вже раніше здобув підґрунтя в польському суспільстві, яке, як ми згадували, поступово щораз більше визнавало перебіг державного польсько-радянського, а надто, після 1991 року, польсько-українського кордону. Нині в Польщі не існують політичні сили, які б домагалися перегляду польсько-українського кордону. Практично не трапляються навіть публічні виступи, які б негували його перебіг. Цього немає навіть у т. зв. «земляцьких» середовищах, які, натомість, часто подають голос у справі потреби охорони польської культурної спадщини та історичних пам'яток на Україні. Зате в Польщі існують, особливо в середовищах менш освічених людей, певні острахи перед українським територіальним ревізіонізмом. Тому трапляється, що політично менш грамотні кола, а також другорядні регіональні часописи, роздувають спорадичні антипольські виступи на Україні. Так було, напр., кілька років тому, коли на

АННА РОГОВСЬКА, СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ. ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН В ОСТАННІ ПІВ СТОЛІТТЯ
TARAS WOZNIAK. MODELLE DES POLNISCH-UKRAINISCHEN GEGENEINANDER, NEBENEINANDER - MITEINANDER

wichtigsten Glieder der mitteleuropäischen Politik werden. Allerdings weiß heute noch niemand, welchen Status das Land innerhalb dieser allgemeinen Strukturen haben könnte. Für die nächsten Jahre wird es wohl auf eine "besondere Art von Partnerschaft" hinauslaufen, was immer das dann konkret bedeuten mag.

Zunächst sollte die Ukraine wenigstens ihre Bewegung in Richtung Europäische Union mit anderen mitteleuropäischen Staaten, also auch mit der Republik Polen, synchronisieren und so die neue Form der polnisch-ukrainischen Beziehungen herausfinden und ausgestalten. Nach dem endgültigen NATO-Beitritt Polens und dem Beitritt zur EU, der zu erwarten steht, sollten sich diese Beziehungen nicht mehr bilateral, sondern im Rahmen von NATO und EU entwickeln. Zu Zeit scheinen beide Länder noch souverän zu sein, aber später wird Polen einen Teil seiner Souveränität an die europäischen Strukturen delegieren und somit seine Politik, also auch die Modelle der polnisch-ukrainischen Zusammenarbeit, mit jenen abstimmen müssen. Andererseits, falls einmal (eine sehr ferne Perspektive) die Ukraine beitrifft, dann wäre so etwas wie ein Tandem Polen/Ukraine vorstellbar.

Zur Zeit scheint die Kooperation zwischen beiden Ländern auf Regierungsebene sehr gut zu funktionieren, obwohl beide

Seiten offensichtlich verschiedene Ziele verfolgen. Für die Ukraine ist die Zusammenarbeit mit Polen eine ganz reale, durch wirtschaftliche und menschliche Kontakte bestätigte Alternative und ein Schutz vor russischem Einfluß, und (verglichen mit den Kontakten zu anderen mitteleuropäischen Ländern) man kann sagen, in diesem Fall kann die Quantität der polnisch-ukrainischen Projekte tatsächlich in eine neue Qualität umschlagen.

9.

Im Gegensatz zum tatsächlichen Stand der Zusammenarbeit steht es ziemlich schlecht um ein ausformuliertes Konzept, um einen Entwurf auch für eine absehbare Zukunft. Beide Seiten handeln eher situativ, weil sich offenbar die politischen Realitäten in der Region zu schnell verändern.

Es gab allerdings schon einige Versuche, den Gesamtrahmen für die Zusammenarbeit der beiden Länder zu konkretisieren, ich nenne die VISHEGRAD-INITIATIVE, die Idee vom OST-SCHWARZMEER-BOGEN, die ZENTRALEUROPÄISCHE INITIATIVE oder das KONZEPT DREIER MEERE. In allen diesen Modellen war Polen ein zentrales Glied und so eine Art Anführer Mitteleuropas. Und im Laufe der Zeit hat Polen, wo fast alle internationalen nach Osten gerichteten Aktivitäten ihren Sitz

з'їзді Народного Руху України появилися герби Перемишля і Холма. Неприязні до України політичні кола в Польщі намагалися надати цьому широкого розголосу, попри те, що назагал у Польщі добре відомо, що Народний Рух України — далеко від націоналізму й ревізії кордонів політичне угруповання. Більш небезпечні були, натомість, статті, публіковані на шпальтах таких українських часописів, як “Націоналіст” чи “Український Час”. Цей останній, напр., опублікував у 1991 р. мапу, на якій українська територія сягала далеко вглиб Польщі. Публіковані там статті намагалися розповсюдити погляд, що повна українська державність буде досягнена лише тоді, коли Україна охопить усі ті території, на котрих у минулому жило українське населення [20]. Попри те, що обидва ці часописи були малотиражні і мали мінімальний політичний вплив, все-таки їхні публікації призводили до того, що в не вельми політично грамотної частини польського населення, яка за ними стежила, складалося переконання, що українці не визнають існуючого нині кордону з Польщею. Ці острахи, однак, ніколи серйозно не бралися до уваги тими, хто вирішував польське політичне життя, та інтелектуальними середовищами.

На польсько-українське зближення і співробітництво, а почерез це також і на функціонування кордону, мали вплив, крім того, угоди і порозуміння, що уклалися на льокальному рівні представниками місцевої і самоврядної адміністрації прикордонних регіонів. Перше таке порозуміння було підписане вже через неповних три тижні після референдуму у справі незалежності України. А саме, 18 грудня 1991 р. в Томашові Любельському з польської сторони чотири воєводи, холмський, замойський, перемиський і кросненський, підписали з двома головами українських обласних Рад народних депутатів, волинським і львівським, “Порозуміння про співпрацю прикордонних воєводств і областей Польщі та України”. Метою підписаного порозуміння було створення умов, які сприяли б

АННА РОГОВСЬКА, СТАНІСЛАВ СТЕМПЕЇ. ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН В ОСТАННІ ПІВСТОЛІТТЯ
TARAS WOZNIAK. MODELLE DES POLNISCH-UKRAINISCHEN GEGENEINANDER, NEBENEINANDER - MITEINANDER

haben, diesen Anspruch auch tatsächlich ausgefüllt und ist zum führenden Koordinator der ganzen Region geworden.

Jedoch ist es der mitteleuropäischen Region nicht gelungen, sich als eine geopolitische Einheit auszuformen, und so begann denn zwischen dem Westen und Rußland das Einflußzonen-Spiel.

Solange Polen pragmatisch agiert und sich in Richtung NATO und EU bewegt, nimmt es für Mittel- und Osteuropa die Rolle eines Lotsen nach Westen ein. Manchmal allerdings versucht Polen im Westen eine Art übereifriger Promotor für die ukrainischen Interessen zu spielen, was, wenn der Bogen überspannt wird und Polen schon heute im Namen jenes

(gedachten) Tandems spricht, durchaus zu Mißverständnissen in der Ukraine führen kann. Aber dieses möglicherweise künftige Modell kann nur dann effektiv sein, wenn jeder Partner darin seine souveräne Rolle spielt.

Zum gegenwärtigen Zeitpunkt sollten wir uns darauf einstellen, daß Polen sowohl der NATO als auch der EU beiträgt, aber noch vor dem polnischen Beitritt sollte die Ukraine den besonderen breiten und höchst realen Kontakt mit Polen deutlich machen und für die Zukunft auf einen besonderen Status hinarbeiten. Die Form dieser besonderen Partnerschaft sollte weitgehend mit realen Inhalten aufgefüllt werden, so sollte man beispielsweise

auch m.E. zwischen Polen und der Ukraine eine besondere Grenzordnung ausarbeiten.

Die politische und wirtschaftliche Zusammenarbeit zwischen Polen und der Ukraine und die Synchronisierung ihrer Bewegung in Richtung Westen könnte zum ausbaufähigen Modell der polnisch-ukrainischen Beziehungen von heute werden, und allein die Tatsache, daß wir schon über gemeinsame militärische und wirtschaftliche Organisationsformen verfügen, macht einen künftigen Sonderstatus der Ukraine in Beziehung zur NATO und EU dringlich und wahrscheinlich, denn für einen schnellen Beitritt fehlen zur Zeit noch die materiellen Voraussetzungen.

Als ≥Vermittler ukrainischer Interessen, könnte Polen im neuen Europa einen originellen Platz finden, müßte dann allerdings auch das Gewicht seiner Ostpolitik vergrößern. Denn seine Lotsenrolle in der Region und die konkreten politischen Aufgaben, die aus NATO - und EU-Beitritt resultieren, zwingen Polen dazu, auch seine Beziehungen nach Osten (Ukraine, Litauen, Weißrußland, Rußland) definitiv zu regeln und auszubauen. Dazu kommen die wirtschaftlichen Überlegungen, denn in Zukunft werden die Märkte und die Rohstoffquellen des Ostens noch attraktiver werden, als sie es heute schon sind. Viele Interessen Polens liegen also (trotz der gegenwärtigen populären

розвиткові багаторівневої співпраці згаданих прикордонних регіонів. З цією метою утворена була Мішана Комісія, завданням якої було проаналізувати правові приписи, що регулюють діяльність економічних суб'єктів, поліпшити телекомунікацію та рух через кордон. Великі надії на поживлення контактів прикордонних регіонів пов'язувалися з утворенням 14 лютого 1993 р. Міжрегіонального Союзу "Карпатський Еврорегіон", сторонами-учасницями якого, крім Польщі й України, є Словаччина й Угорщина. На жаль, у Польщі та Словаччині ця ініціатива наštтовхнулася на певні суспільні опори, підживлювані правими партіями, які у творенні понаднаціональних структур, що охоплювали б частини територій згаданих держав, вбачали загрозу територіальній інтегральності держави. До того ж у випадку Польщі й України в рамках еврорегіону в той час не існувала спільна лінія кордону, що змінилося допіру останнім часом, коли до еврорегіону приєдналася Львівська Область України. Відтак підписано було два порозуміння, які унормовували вибрані царини суспільного життя. А саме, 28 червня 1993 р. між перемиським воєводою і начальником штабу Цивільної оборони Львівської області було підписане порозуміння про співпрацю у сфері ліквідації загроз мирного періоду та стихійних лих, а 24 листопада 1994 р. — угода у справі польсько-української транскордонної співпраці у сфері туризму. Черговим етапом у царині розвитку руху через кордон було укладення низки угод про комплексну співпрацю між воєводами і головами прикордонних областей [21]. Услід за цим ідуть порозуміння, підписувані органами самоврядування. Таке порозуміння підписали, напр., 10 червня 1995 р. мери Перемишля і Львова.

Оцінка реалізації підписуваних порозумінь і угод залишає, однак, бажати кращого, бо, здається, вони надто повільно впливають на таку перемену функціонування польсько-українського кордону, яка елімінувала б його позицію, сформовану в часи комуністичного

АННА РОГОВСЬКА, СТАНІСЛАВ СТЕПЕНЬ. ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН В ОСТАННІ ПІВТОРІТТЯ
TARAS WOZNIAK. MODELLE DES POLNISCH-UKRAINISCHEN GEGENEINANDER, NEBENEINANDER - MITEINANDER

Begeisterung für den Westen) im Osten. Daraus ergibt sich ein neuerliches Ungleichgewicht in der Beziehung zur Ukraine. Denn Polen sucht und entwirft Modelle der Zusammenarbeit, wirkt also eher offensiv, und die Ukraine eher defensiv. Wir wollen indes die anderen Köche nicht vergessen, denn mit der Herstellung von Modellen der Zusammenarbeit in dieser Region sind natürlich auch Deutschland, Rußland und die USA beschäftigt, aber namentlich und in besonderem Maße die ehemaligen Staatssekretäre Kissinger und Brzezinski. Ihre Aktivitäten haben dazu geführt, daß ein besonderer KISSINGER-BTZEZINSKI-FAKTOR entstand, der die Gestaltung von Modellen polnisch-ukrainischer Existenz als Element der globalen Geopolitik sowohl innerhalb der beiden Länder als auch weltweit aktiv beeinflußt. Bleibt uns noch abschließend ein Hinweis auf die gefährlichen Varianten künftiger polnisch-ukrainischer Beziehungen.

1. Wenn sich die Ukraine bei rein formaler Behauptung ihrer Unabhängigkeit tatsächlich wieder in einen Satelliten Rußlands zurückverwandeln würde, bliebe von dem Modell polnisch-ukrainischer Beziehungen praktisch nur noch ein untergeordnetes Element des neuen Ost-West-Gegensatzes übrig.
2. Für den Fall, daß die Ukraine zu einer Pufferzone zwischen Rußland und der NATO würde, wären die Beziehungen zwischen der

Ukraine und Polen auf die Ebene von unbestimmt mobilen, lokalen und situativen Verträgen reduziert. Ein derartiges Modell wäre gefährlich wegen seiner Instabilität. Zwangsläufig ergäben sich wirtschaftliche Probleme, und die daraus resultierende Unzufriedenheit würde sich fraglos früher oder später entladen.

режиму, на користь максимального спрощення особистого руху і перепливу матеріальних благ згідно з європейськими стандартами. Причин такого стану справ багато. До них належать, безперечно, психологічно-соціальні бар'єри. Обидва народи, польський і український, упродовж майже половини століття були призвичаювані до того, що співпраця між прикордонними регіонами може відбуватися виключно за посередництвом центральної влади. Адже будь-які льокальні ініціативи піддавалися рестрикціям з боку державного апарату. Прикордонні служби проходили такий вишкіл, щоб кожного, хто перетинає кордон, трактувати як потенційного злочинця, тим більше, що нестаток благ в обох країнах призводив до того, що кожен перетинач кордону ввозив товари, котрих бракувало в країні, до якої він прямував, і вивозив такі, дефіцит яких існував у його країні. Ці навички, які часом межують із браком особистої культури митних служб та військовиків-охоронців кордону, елімінуються дуже повільно, тим більше, що в переважній більшості ці люди виконували свої функції ще в комуністичний період. З українського боку далі значною мірою функціонують правові приписи, що виникли ще в радянський період. Не можна, напр., перевезти навіть одного примірника словника чи енциклопедії, куплених для власних потреб.

Польсько-український кордон страждає від браку прикордонних переходів. Ті, що існують, потребують модернізації. Позаяк вони виникали в період, коли перетинання кордону мало обмежений характер, тепер вони не в стані справно пропускати постійно зростаючу кількість осіб і товарів, а митний і паспортний перегляд відбувається дуже довго. Наявні переходи — це, згідно з приписами, переходи виключно для транспортного руху, їх не можуть перетинати пішоходи, що в нинішній день видається абсурдом. Це значне ускладнення особливо для тих осіб, які проживають у безпосередньому сусідстві

АННА РОГОВСЬКА, СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ. ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН В ОСТАННІ ПІВСТОЛІТТЯ

GONTA

aus den "HAIDAMAKEN"

TARAS SCHEWTSCHENKO

з кордоном. Важка фінансова ситуація в обох державах є причиною того, що вже розроблені пляни збільшення кількості прикордонних переходів та модернізації тих, які нині діють, здійснюються дуже повільно. Певні сподівання на поліпшення руху через кордон пов'язуються з плянованою будовою автостради Захід — Схід. Перемиське воеводство, через яке мала б проходити автострада, пов'язує з нею пляни економічного пожвавлення в регіоні. З думкою про це в 1995 р. була створена Вільна Митна Зона Перемишль — Медика.

Незважаючи на згадані невігоди й ускладнення, проведена після 1989 р. в Польщі, а відтак після 1991 р. в Україні, лібералізація правил видавання паспортів, що дають право виїжджати за кордон, а також правил про прикордонний рух, привела до велетенського, більш спонтанного й індивідуального руху громадян обох країн через кордони. У переважній більшості він пов'язаний з т. зв. базарною торгівлею.

З польського боку практично немає тенденцій обмежувати приїзд українських громадян до Польщі. Щоправда, в минулі роки такі голоси появлялися з боку льокальних діячів Християнсько-Національного Союзу (Zwiazek Chrzescijansko-Narodowy), але як головну мотивацію такої позиції вони подавали не політичні міркування, а факти коєння чужоземцями повсякденних злочинів. Чинилися також спроби піднімати цю проблему в період, коли в Україні реєструвалися випадки захворювань на холеру. Практично ці постулати ніколи серйозно не бралися до уваги, а польське Міністерство Закордонних Справ рішуче стояло на позиції впровадження на східньому кордоні — в міру можливості — європейських стандартів. Досі приїзди громадян України до Польщі та польських громадян — на Україну відбувалися на підставі індивідуальних або службових запрошень, причому ці останні можна було здобути дуже легко, позаяк вистачало печатки будь-якої правно зареєстрованої організації, щоб запрошення було дійсне. Однак найпростішим способом перетнути кордон

АННА РОГОВСЬКА, СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ. ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН В ОСТАННІ ПІВСТОЛІТТЯ

Mit zwei Knaben sehn sie kommen

Einen Jesuiten.

“Gonta, hier sind deine Kinder!

Hab, sie nicht zu hüten!

Du erschlägst uns - schlag auch sie tot:

Sie sind Katholiken.

Was, du zauderst? Schlag sie nieder!

Heut sind sie noch Küken,

Darum schlag sie tot; sie werden

Später dich erschlagen...”

“Teufel!” Und mit einem Hiebe

Trennt er ihm den Kragen.

“Holt das Volk her! Nun, gesteht ihr,

Daß ihr Katholiken?

“Katholiken... unsere Mutter...”

“Gott, mir das zu schicken!

Schweigt! Ich weiß. Ich will nichts hören.”

Alles drängt zur Nähe.

“Meine Kinder - Katholiken...”

Daß mich niemand schmähe,

Daß ich je Verrat begangen...

Seht, wie ich hier stehe,

Tod den Katholiken schwur ich,

Fühlte mich Vergelter

Unsres Bluts. Oh, meine Kinder,

Wärt ihr doch schon älter!

Warum schlagt ihr nicht die Polen?

“Werd,n sie schlagen Vater!”

“Nein, ihr werdet’s nicht! Die Mutter

Hat uns all, verraten,

Die verfluchte Katholikin,

Die zur Welt gebracht euch!

Warum hat sie, kaum geboren,

Nicht gleich totgemacht euch?

Brauchtet nicht als Katholiken

Von der Welt jetzt scheiden;

Aber nun, ihr meine Kinder,

Muß ich mit euch leiden!

Küßt noch einmal euren Vater!

Denn nicht ich erschlag, euch -

S’ist mein Eid!”

Nach zwei Streichen

Sie am Boden lagen.

“Vater!” lallt, es noch. Im Blute

Wühlten ihre Hände.

“Vater... Wir sind keine Polen!

“Wie...” - dann war’s zu Ende.

“Wo begraben?” - “Katholiken

Werden nicht begraben.

Meine Kinder, meine Söhne!

Wärt ihr nicht mehr Knaben!”

була купівля ваучера, ціна якого була настільки низькою, що її можна назвати символічною.

Черговим заходом, який, цього разу, вже цілковито лібералізує рух через кордон, є впровадження 17 вересня поточного року польсько-української безвізової угоди. Громадяни обох держав на основі чинних правил можуть перетинати кордон без віз, якщо мають дійсні закордонні паспорти, і перебувати на території сусідньої держави до 90 днів або подорожувати через цю країну транзитом. На довше перебування потрібна віза.

Аналізуючи польсько-український прикордонний рух в останні роки, варто звернути увагу на помітний спад виїздів польських громадян на Україну і постійно зростаюче число приїзду українських громадян до Польщі. Напр., у 1995 р. найбільший прикордонний українсько-польський перехід у Медиці перетнуло в обидвох напрямках 3 млн. 400 тис. осіб. З цього числа до Польщі в'їхало 1 млн. 500 тис. чужоземців і тільки 100 тис. поляків, а з Польщі виїхало 1 млн. 700 тис. чужоземців і також лишень 100 тис. поляків. Подібно було на решті польсько-українських прикордонних переходів. У 1996 р. їх перетнуло в сумі аж 10 млн. 600 тис. осіб. То був, як ми вже раніше згадували, постійно зростаючий рух, бо в 1996 р. відсоток осіб, що перетнули польсько-український кордон, порівняно з 1995 р. зріс на 10,4%, а порівняно з 1994 р. — аж на 60,5% [22]. Так само і в поточному році утримується постійна тенденція до зростання кількості осіб, що перетинають міждержавний кордон.

Підсумовуючи оцей наш огляд, можемо дійти до наступних висновків:

1) Попри те, що польсько-український кордон був силоміць накинений Польщі державами антигітлерівської коаліції в обхід легальної польської влади, сьогодні цей кордон — повністю визнаний польською громадськістю. Серед багатьох чинників, які на це склалися, до найважливіших належать, безсумнівно: переселення поляків з українських теренів до

АННА РОГОВСЬКА, СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ. ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН В ОСТАННІ ПІВСТОЛІТТЯ

andrij pawlischyn

“Der letzte Aufstand (Polen im Januar 1863) wurde für uns zum Wegweiser für unser künftiges Handeln ... Und er hat uns gelehrt, unsere Begriffe über die Beschränktheit des Egoismus und des falschverstandenen Patriotismus hinaus weiterzuentwickeln und unsere Taten auf die Beachtung der Menschenrechte zu verpflichten.”

Jaroslaw Dombrowskyj, AUFRUF AN DIE EMIGRANTEN, 19.11.1865

1.

Das im folgenden Text angesprochene Problem ist für beide Nachbarvölker scharf und schmerzhaft. Es enthält ein gefährliches explosives Potential und wird sich noch lange Zeit auf die Gestaltung der Koexistenz, auf die zwischenstaatlichen Beziehungen und auf die Mentalität beider Völker auswirken. Am 21.Mai 1997 unterzeichneten die Präsidenten Polens und der Ukraine einvernehmlich eine bilaterale Erklärung zur historischen Versöhnung. Dieses Dokument bezeichnet einen Durchbruch ins 21.Jahrhundert, ist aber dennoch nur einer der ersten Schritte auf dem langen Weg, den es noch braucht, bis

STUDIEN ZUR ENTSTEHUNG DER POLNISCH- UKRAINISCHEN KONFLIKTE IM XX.JAHRHUNDERT (Auszüge)

Польщі, а українців з Польщі — на Україну та обґрунтування перебігу кордону міркуваннями історичного й етнографічного характеру. Крім того, на це визнання безпосередній вплив мали: співпраця польської й української антикомуністичної опозиції та здобуття обома державами незалежності від московської опіки;

2) В радянські часи польсько-український кордон був бар'єром, який утруднював і унеможлилював вільну транслюкацію людей і матеріальних благ;

3) У 1989—1991 роках було започатковано процес перебудови функціонування кордону між Польщею й Україною, який характеризувався поступовою лібералізацією правил, аж до впровадження останнім часом безвізового руху;

4) З метою дальшого поступу у справі швидшого перетинання кордону необхідно збільшити кількість прикордонних переходів, модернізувати ті, що нині існують, і краще вишколювати прикордонні служби;

5) В майбутньому польсько-український кордон буде відогравати одну з найважливіших ролей у комунікації й економічній співпраці між Європейським Союзом і Східною Європою.

П р и м і т к и а в т о р і в:

[1] Див. *Nazi-Soviets Relations 1939—1941. Documents from the Archives of the German Foreign Office*, Вашингтон 1948; *Білі плями. СРСР—Німеччина. Документи і матеріали щодо радянсько-німецьких стосунків у період від квітня 1939 р. до липня 1941 р.*, Вільнюс 1990.

[2] J. Karski, *Wielkie mocarstwa a Polska od wrzesnia do Jalyty*, "Zeszyty Edukacji Narodowej" KOS, 1987, с. 30.

АННА РОГОВСЬКА, СТАНІСЛАВ СТЕПЕНЬ, ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН В ОСТАННІ ПІВТОРІТТЯ
ANDRIJ PAWLYSCHYN. STUDIEN ZUR ENTSTEHUNG POLNISCH-UKRAINISCHER KONFLIKTE IM 20 JAHRHUNDERT

die Wunden vernarbt sind, welche die durch die Konfrontation aggressiver Nationalismen und antidemokratischer Regimes geprägten Jahrzehnte dem ukrainischen und dem polnischen Volk geschlagen haben.

Wenn es um ihre ideologisch bestimmten Modelle ging, achteten die Protagonisten des historischen Prozesses Leiden und Tod ihrer Landsleute nur noch gering. Später - nach dem bewährten Muster des divide et impera - schürten die totalitären kommunistischen Regimes den Konflikt und zwangen den beiden Nachbarvölkern recht erfolgreich xenophobe Propaganda-Mythen auf. Denn die mittel- und osteuropäischen Kommunisten ließen sich keineswegs leiten vom Internationalismus, den hat es in Wirklichkeit nie gegeben. Unter der marxistischen Phrase lag nur schlecht getarnt ein ungezügelter Chauvinismus, den sowohl Polen als auch Ukrainer auf beiden Seiten der Grenze zu spüren bekamen.

Der Chauvinismus ist auch heute wieder im Begriff, einen dicken Strich durch alle Bemühungen um gutnachbarschaftliche Beziehungen zu machen. Besonders deutlich zeigt sich das in Wahlkampfzeiten, wenn verantwortungslose Politiker der Rechten wie der Linken Fremdenfeindlichkeit schüren.

Nehmen wir z.B. einige Begleitumstände beim Besuch des polnischen Präsidenten Kwasniewski in der Ukraine. Die Lwiwer Zeitung WYSSOKI ZAMOK berichtete: *Unter den Mitgliedern der Delegation fehlte der Botschafter Dr.M.Czech. Seine Absage begründete er mit dem Hinweis darauf, daß zur Delegation als "Experte für ukrainische Fragen" die Senatorin von Wroclaw, Frau Maria Berne, gehöre. Frau Berne habe aber in der Senatssitzung vom 17.April mit starken Worten versucht, nachträglich die "Aktion Wisla" zu rechtfertigen. Weiterhin habe sie sich gegen die*

Rehabilitierung der ukrainischen KZ-Häftlinge aus Jawozna ausgesprochen und habe diese als "Mörder" beschimpft. Der sowjetischen Sprachregelung folgend habe sie das ukrainische Volk aufgeteilt in einen "richtigen" Teil und "die Nationalisten". Mit solchen Reden unterstützt Frau Berne die ukrainischen Kommunisten in ihren Bemühungen, den Versöhnungsprozeß zu unterminieren.

Ein anderer Fall: Anlässlich einer Jubiläumsfeier zur Erinnerung an die Proklamation eines ukrainischen Staates im Jahr 1941 mußte die ukrainische Öffentlichkeit unangenehm überrascht erleben, wie die heutigen ukrainischen Rechtsradikalen in Lwiv die Staatsfahne ihrer polnischen Nachbarn demonstrativ schändeten.

2.

Die Erforschung dieses Konflikts war in der kommunistischen Zeit vollkommen tabuisiert. Infolgedessen konnte man damals der Öffentlichkeit in Polen und in der Sowjetunion (gelegentlich auch mit Hilfe von linken Intellektuellen im Westen) immer wieder ungestraft gefälschte Dokumente vorlegen. G.Orwell hat solche Zustände in seinem Roman "1984" sehr genau beschrieben.

In Polen hatte die Wissenschaft etwas mehr Spielraum, sodaß dort die Forscher ihr Gewissen nicht allzusehr belasten mußten. Trotzdem, als im Jahr 1973 die beiden Militärhistoriker A.Szczensniak und W.Szota ein methodisch völlig marxistisch-angepaßtes Buch herausbringen wollten, DER WEG NACH NIRGENDWO. DIE AKTIVITÄTEN DER ORGANISATION UKRAINISCHER NATIONA-LISTEN (OUN) UND IHRE LIQUIDIERUNG IN POLEN (Verlag des polnischen

[3] P. Eberhardt, *Polska granica wschodnia (1939–1945)*, Warszawa, b. r. w., s. 100–105.

[4] J. Karski, op. cit., s. 36–37.

[5] W. Kowalski, *Walka dyplomatyczna o miejsce Polski w Europie (1939–1945)*, Warszawa 1979, s. 426.

[6] P. Eberhardt, op. cit., s. 112.

[7] Polska Partia Robotnicza (PPR) — комуністична партія сталінського типу, що була зорганізована комуністичними діячами, присланими в часі війни з СРСР, а також представниками польських комуністів, членів розпущеної Комінтерном у 1938 р. Польської Комуністичної Партії. PPR зорганізувала власні збройні сили — Народну Гвардію (Gwardia Ludowa), перетворену в січні 1944 р. в Народну Армію (Armia Ludowa). PPR була також головною організаторкою комуністичних осередків влади — Крайової Національної Ради (Krajowa Rada Narodowa) та Польського Комітету Національного Визволення (Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, PKWN). Після визволення польських земель вона відіграла головну політичну роль в керуванні державою та її органами. В 1948 р. вона об'єдналася з лівим крилом Польської Соціалістичної Партії (Polska Partia Socjalistyczna, PPS), утворюючи таким чином Польську Об'єднану Робітничу Партію (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza).

[8] Związek Patriotów Polskich — утворена в СРСР польська організація, в якій домінували комуністи і яка була цілковито підвладна Сталіну. Патрунувала утвореному в СРСР Польському Народному Війську (Ludowe Wojsko Polskie).

АННА РОГОВСЬКА, СТАНІСЛАВ СТЕПЦЕНЬ. ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН В ОСТАННІ ПІВСТОЛІТТЯ
ANDRIJ PAWLYSCHYN. STUDIEN ZUR ENTSTEHUNG POLNISCH-UKRAINISCHER KONFLIKTE IM 20 JAHRHUNDERT

Verteidigungsministeriums, Auflage 3.500), kam es zu einer unvorstellbaren Aufregung. Das Buch wurde beschlagnahmt und ein Großteil der schon gedruckten Auflage eingestampft. Warum? Der polnische Publizist P.Lewizky schreibt:

“Die Hauptsünde war die Präsentation von zahlreichen Fakten, die Licht ins Gerüchte-Dunkel der polnisch-ukrainischen Konflikte hätten bringen können, sowie genaue Angaben über die Zahl der polnischen und der ukrainischen Opfer. Der vielleicht wichtigste Grund für das Verbot war wohl die Idee der Autoren, sie müßten zeigen, daß die “ukrainischen Nationalisten nicht das ganze ukrainische Volk sind,.. Damit aber in Polen weiterhin die Ukrainer als kultur- und prinzipienlose “Haidamaken-Bandera-Banditen” dargestellt werden konnten, wurden auch gleich mal sieben weitere für das Ukraine-Heft der Zeitschrift ZNAK vorbereitete Texte beschlagnahmt, die der ukrainischen Kultur, dem ukrainischen religiösen Leben, der Geschichte der griechisch-katholischen Kirche und dem polnisch-ukrainischen Konflikt gewidmet waren. Dabei handelte es sich natürlich um Texte, die durchaus geeignet gewesen wären, das über viele Jahre hinweg gepflegte Stereotyp des “Ukrainers”, infrage zu stellen.”

Katastrophal war der Wissensstand in der Sowjetukraine. Als Informationsquelle über die polnisch-ukrainischen Beziehungen lagen ausschließlich brutale propagandistische Pamphlete vor, wie z.B. die von W.Bjeljajew, J.Melnytschuk oder T.Migal. Um auch noch den Rest von Information in diesen Büchern auf ein Minimum zu reduzieren, unterschlugen die sowjetischen Herausgeber das wissenschaftliche Konzept, zitierten kaum die Quellen oder manipulierten sie rundum, rissen Texte aus dem Zusammenhang und verzichteten überhaupt auf

Belege und Verweise. Ein westlicher Wissenschaftler wird sich kaum vorstellen können, wie einem östlichen Historiker zumute war, wenn er nach Überwindung aller bürokratischen Hindernisse endlich ins Geheimarchiv eingedrungen feststellen mußte, daß er den Katalog gar nicht benutzen durfte und andere Informationsquellen auch nicht. Dann ging er entweder ratlos und unverrichteter Dinge wieder nach Hause, oder er blieb da, eingewiesen vielleicht von einem älteren Kollegen, der die Tricks kannte, wurde vielleicht sogar fündig und erfuhr schließlich, daß er seine sämtlichen Notizen (wenn man sie ihm nicht gleich wegnahm) zur Kontrolle einem Archiv-Beamten unterbreiten mußte. Vielleicht wurde dann doch noch letztendlich sein wissenschaftlicher Bericht veröffentlicht, allerdings ohne ausführliche Fußnoten oder andere Hinweise. Das war nun mal streng verboten, die Leser sollten weiter in Unwissenheit bleiben, eine Überprüfung von Tatsachen blieb ausgeschlossen.

Die Studien zum selben Thema, die außerhalb von Polen und der Ukraine, also vor allem im Exil-Milieu zustande kamen, waren leider fast ausschließlich apologetischer Natur, d.h. sie zielten darauf ab, jeweils die Taten der eigenen Landsleute zu rechtfertigen, Argumente zu finden, um eine vorgefaßte Meinung zu stützen, kurz, diese Arbeiten waren keineswegs dazu geeignet, zum Brückenschlag zwischen den beiden Nachbarvölkern beizutragen. Wenn es um die Verteidigung der eigenen Leute geht, werden alle emotionalen Register gezogen, aber die Leiden und Bedrängnisse der anderen Seite werden fast vollständig ausgeblendet. Nur in den wenigen demokratischen Kreisen des Exils war man bemüht, den Konflikt mit anderen Augen zu betrachten und zeitgemäße Lösungen zu diskutieren. Ich nenne hier einige Intellektuelle von Weltrang, die sich um die polnische Zeitschrift KULTURA (Erscheinungsort Paris)

[9] Ludowe Wojsko Polskie – мілітарна сила, зорганізована в СРСР польськими комуністами в 1943 р., після виведення з СРСР Польської Армії ген. Владислава Андерса на Близький Схід. Ludowe Wojsko Polskie спільно з Радянською Армією брало участь у визволенні польських земель від німецької окупації.

[10] Цит. за П. Ебергардтом, op. cit., с. 156.

[11] Станіслав Міколайчик (1901–1966) – політик, діяч селянського руху; в часі Другої Світової війни – в еміграції; XII 1939 – IX 1941 заступник голови Національної Ради Польської Республіки на Чужині; IX 1941 – VII 1943 віце-прем'єр і міністр внутрішніх справ уряду ПР в еміграції; після смерти прем'єр-міністра ген. Владислава Сікорського, від 14. VII 1943 до 24. XI 1944 прем'єр-міністр уряду ПР; VIII і X 1944 провадив під британським натиском розмови в Москві на тему східного польського кордону, не отримав, однак, згоди уряду на компроміс і подав у відставку; в VI 1945 учасник московських розмов зі Сталіним та польськими комуністами в справі утворення Тимчасового Уряду Національної Єдності; після його виникнення, від 28. VI 1945 до 8. II 1947 другий віце-прем'єр і водночас міністр рільництва та земельних реформ; творець і лідер Польської Селянської Партії (Polskie Stronnictwo Ludowe) – легальної опозиційної партії, яка виступала проти васального відносно СРСР правління польських комуністів; після поразки своєї партії у сфальсифікованих виборах до Законодавчого Сейму в 1947 р. потаємно покинув країну.

[12] Причому варто зазначити, що згода на лінію Керзона означала для Польщі відмову від близько 45% власної території, на якій перед війною проживала 1/3

АННА РОГОВСЬКА, СТАНІСЛАВ СТЕМПЕЇ, ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН В ОСТАННІ ПІВСТОЛІТТЯ
ANDRIJ PAWLYSCHYN. STUDIEN ZUR ENTSTEHUNG POLNISCH-UKRAINISCHER KONFLIKTE IM 20 JAHRHUNDERT

gruppierten: Jezy Hedrojz, Czeslaw Milosz, Jezy Stempowsky, Juliusz Mieroszewsky, Josef Lobodowsky, sowie die in verschiedenen Ländern des Exils verstreuten Ukrainer I.Lyssiak-Rudnyzkyj, B.Ossadtschuk, P.Potitschnyj, R.Schporliuk und B.Mokryj.

3.

Eine wirklich umfassende Analyse der Problematik konnte aber erst seit der Unabhängigkeit geleistet werden, denn seither wurden erstmals zahlreiche Dokumente zum Thema veröffentlicht, und es kam auch zu regen, politisch unbelasteten Kontakten zwischen den Historikern. Hier seien vor allem die Arbeiten erwähnt von M.Papierzynska-Turek, A.Chojnowsky, R.Torzeczy, J.Missylo, T.Olschansky, I.Bilas, M.Schwahuliak, J.Slywka, J.Kryszak, M.Lytwyn, O.Zaizew.

Allerdings gibt es natürlich immer noch jede Menge Schwierigkeiten. Sehr schwach sind - vor allem bei den ukrainischen Wissenschaftlern - die methodischen Grundlagen ausgebildet. Allzuvielen Vorurteile müssen noch abgebaut werden. Allzu groß ist noch die Versuchung, dem Publikumsgeschmack nachzugeben, der nun seinerseits von den nationalistischen und kommunistischen Mythen geprägt wurde. Ziemlich krasse Beispiele für Xenophobie finden sich z.B. in den Publikationen des polnischen Ukraine-Hassers Edward Prus und bei den polnischen Lemberg-Vereinen, oder auf der anderen Seite bei den Redakteuren der Lwiwer Zeitung FÜR EINE FREIE UKRAINE und den Rednern der verschiedenen ukrainische Para-Nazi-Organisationen wie UNA/UNSO.

Die Radikalen in beiden Ländern lassen sich leiten von Mißtrauen und Feindseligkeit, das einzige Gegengift gegen ihre Denkweise wären die Wahrheit und ein vertieftes gegenseitiges

Kennenlernen. Ich stimme vollkommen mit den Ausführungen von Dr.Czeslaw Reizia überein, der sich im Jahre 1990 bei einer Diskussion der Kunzewicz-Stiftung wie folgt äußerte: "Der gegenwärtige miserable Wissensstand ist ein ernstes Hindernis für eine gegenseitige Annäherung. Nach dem Zweiten Weltkrieg sind wir zerstritten auseinandergegangen, und offenbar sind nur die Vorurteile und Beleidigungen in Erinnerung geblieben, aber sie verdecken die guten Seiten, die schönen Traditionen unserer Koexistenz. Uns trennten das im Bruderkrieg vergossene Blut und der Stacheldraht an den neuen Grenzen. Über vierzig Jahre hinweg wurden die Polen in der Ukraine und die Ukrainer in Polen in den offiziellen wissenschaftlichen und populären Publikationen verfälscht dargestellt. Schamlos konnten wir Halbwahrheiten schreiben, die den alten Streit wieder heraufbeschworen und die alten Wunden offen hielten. Jetzt geht diese schlimme Zeit ihrem Ende entgegen. Aber noch sind wir weit voneinander entfernt.(...) Im Interesse einer künftigen guten und freundschaftlichen Nachbarschaft müssen wir sehr genau unsere Vergangenheit aufarbeiten, und wir dürfen uns dabei nicht nur auf den Zweiten Weltkrieg beschränken. Wenn wir im historischen Rückblick unter einem Rechtfertigungszwang weiterhin der jeweils anderen Seite die Schuld zuschieben, werden wir den Dingen niemals auf den Grund kommen und kein Vertrauen zueinander gewinnen. (...) Wir sind keineswegs schuldlos. (...) Die Tatsache, daß die Kommunisten ihre Hand im Spiel hatten, kann uns nicht vollkommen entschuldigen, insbesondere da ihre Verbrechen bis heute noch nicht ermittelt und verurteilt worden sind."

населення держави. Згідно з чинною тоді в Польщі Конституцією таке рішення міг прийняти лише парламент.

[13] Цит. за П. Ебергардтом, *op. cit.*, с. 187.

[14] Польща втрачала бл. 180 тис. кв. км на Сході, а взамін здобувала бл. 100 тис. кв. км на Заході.

[15] Див. *Dokumenty i materialy do historii stosunkow polsko-radzieckich. Styczen 1944 – grudzien 1945*, t. VIII, Warszawa 1974, с. 582–583.

[16] Започатковані Горбачовим реформи відомі під російськими назвами “перестройка” і “гласность”.

[17] Сейм ПР підтвердив це визнання 6 грудня 1991 р. — див. “Monitor Polski” ч. 45 за 1991, поз. 316.

[18] Див. W. Gill, N. Gill, *Stosunki Polski z Ukraina w latach 1989–1993*, Torun – Poznan 1994, с. 21–24.

[19] Див. “Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” ч. 125 за 1993 р., поз. 573.

[20] “Український Час” 1991, ч. 1(8), с. 2; пор. також S. Stepień, *Echo 17 wrzesnia 1939 r. na Ukrainie – wspolczesne rozumienie nacjonalizmu w ukraińskim zyciu politycznym*, в: *Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego Polskiej Akademii Umiejetnosci*, том 78, Краків 1994, с. 195–204.

[21] Приміром, 15 травня 1997 р. таке порозуміння було підписане між перемиським воєводою і головою Львівської обласної державної адміністрації.

[22] Дані, отримані у воєводській адміністрації в Перемишлі.

Переклав Андрій Доместик

АННА РОГОВСЬКА, СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ. ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН В ОСТАННІ ПІВСТОЛІТТЯ
ANDRIJ PAWLYSCHYN. STUDIEN ZUR ENTSTEHUNG POLNISCH-UKRAINISCHER KONFLIKTE IM 20 JAHRHUNDERT

Erstmals wird auch in der ukrainischen Geschichtsschreibung das Problem von Schuld und Sühne bewußt aufgegriffen. In seinem ABRISS DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE von 1997 erklärt Dr.J.Hryzak die defensive Rechtfertigungs-Haltung früherer ukrainischer Historiker zum Thema Polenhaß und Antisemitismus damit, daß sie sich ja auch immer gegen offizielle anti-ukrainische Ideologien, eine repressive fremde Staatsverwaltung und ein feindseliges akademisches Establishment hätten zur Wehr setzen müssen: “Als die schwächere Seite hatten sie (die ukrainischen Historiker demokratischer Gesinnung. Anm. A.P.) es schwer, von den üblichen Entschuldigungen wenigstens zur Anerkennung einer nationalen Teil-Schuld überzugehen.” Aber jetzt, nach der vollständigen Unabhängigkeit der Ukraine und Polens, habe sich die Situation grundlegend gewandelt. Hryzak fährt fort: “Die ukrainische Geschichtsschreibung hat heute einen formal ganz anderen Status als früher. Dies gibt Anlaß zur Hoffnung, daß die Historiker ihre defensive Haltung aufgeben und zur abwägenden Faktenanalyse übergehen. Momentan wagen sie es noch nicht, diesen wichtigen Schritt zu machen, aber früher oder später wird es soweit sein, denn nur die kritische Analyse des nationalen Erbes und die Anerkennung der nationalen Schuld kann als Beweis für moralische Kraft gelten, und nur so kann dann auch ein Vertrauen in die ukrainische Geschichtsschreibung zurückgewonnen werden.”

Für mich persönlich wurde ein Gespräch mit dem bekannten polnischen Historiker und Publizisten Tadeusz Andrzej Olszansky zu einem großen intellektuellen Erlebnis. Er war in Polen einer der ersten, die sich von den üblichen nationalen

Stereotypen verabschiedeten. Ich zitiere die Schlußworte aus seinem Bestseller GESCHICHTE DER UKRAINE IM 20.JAHRHUNDERT, mit denen ich voll und ganz übereinstimme und die ich jedem, der an einer polnisch-ukrainischen Zusammenarbeit interessiert ist, ans Herz legen möchte: “Nach dem Zweiten Weltkrieg sind in Polen und in der Ukraine neue Generationen herangewachsen, die keine persönliche Verantwortung für die Tragödie der 40er Jahre tragen. Aber sie tragen die Last der Verantwortung für die Zukunft ihrer Völker, also auch für die Vergangenheit, aus der sich diese Zukunft herleitet. Diesen Generationen, anders als den damals unmittelbar Beteiligten, wird es leichter fallen, um eine Annäherung und die Entwicklung der polnisch-ukrainischen Beziehungen zu ringen. Sie arbeiten daran, wenn auch langsam. Wenn es aber um eine Annäherung an Andere geht, muß man bei sich selber anfangen, ungeachtet der eigenen Frustration und der persönlichen Leiderfahrung, durch die Überwindung von Haß und Hochmut. Man muß bei sich selber anfangen mit der Erkenntnis der eigenen, wenn auch noch so geringen Schuld, mit der Austreibung von Haß und Hochmut aus dem eigenen Herzen. Aus diesem Grund entstand dieses Buch, und deshalb erlaubt sich der Autor, ein Pole, der nach dem Krieg zur Welt kam, dieses Buch zu beschließen mit einer persönlichen Deklaration: Er verzeiht alle Kränkungen, die seinem Volk angetan worden sind, und bittet, alle Beleidigungen zu verzeihen, die sein Volk anderen zugefügt hat.”

4.

Der polnisch-ukrainische Konflikt hat eine jahrhundertalte Geschichte, die bis ins 10.Jahrhundert zurück reicht. Im 14.Jahrhundert nutzte der polnische Staat eine Schwächung des Rus,

ГОРОДОК

Увечері бряжчать ліси осінні
Зброєю смерти, злочені рівнини
Й блакитяні озера, зверху сонце
Хмурніше котиться; вгортає ніч
Вмирущих воїв, дикий зойк
Іх уст калічних.

Та тихо збирається на верболознім тлі
Червоне хмар'я, де гнівливий бог,
Пролита кров, схолода місяцева;
Усі шляхи ведуть у чорний тлін.
Під злоченим гіллям зірок і ночі
Сестрина тінь іде німотним гаєм

Звитажців духи, їх криваві глави вітати;

І зглушено звучать в очеретах флюяри осени.

О гордший смутку! Крицевий олтаре,
Днесь живить біль огненний пломінь духу,
Ненароджених онуків.

ANDRIJ PAWLYSCHYN. STUDIEN ZUR ENTSTEHUNG POLNISCH-UKRAINISCHER KONFLIKTE IM 20 JAHRHUNDERT

durch die Mongolotataren aus und betrieb seine Expansion in die ethnisch ukrainischen Länder. So konnte er dort seine Vorherrschaft aufrichten und bis zur Teilung Polens am Ende des 18. Jahrhunderts den größten Teil des Territoriums der heutigen Ukraine kontrollieren.

Das Schicksal der Ukraine, eines christlichen Landes, das gleichwohl unter der Parole der Heidenmission erorbert wurde, ähnelt dem Schicksal der von den Franzosen eroberten Provence. Allerdings, die Ukrainer konnten im Gegensatz zum Languedoc den Untergang vermeiden, sie bewahrten ihre Geschichte und ihre einzigartige Identität. Hier sei erinnert an die Adels-Demokratie der Rzecz Pospolita, an die ukrainischen Kosaken, jene Heldengestalten des Ostens, an die tief in die Vergangenheit zurückreichende ukrainische Volkskultur, oder an die kämpferischen nationalen christlichen Kirchen - die orthodoxe (ab 988) und die griechisch-katholische (ab 1596).

Die fast tausendjährige Geschichte der offiziellen Beziehungen zwischen Polen und Ukrainern ist leidvoll und voller Konflikte. Ich stimme voll überein mit Professor I. Lyssiak-Rudnyzkyj von der Universität Alberta, der in seinem Essay **POLNISCH-UKRAINISCHE BEZIEHUNGEN: DIE LAST DER GESCHICHTE** erklärt: "Über einen langen Zeitraum waren die polnisch-ukrainischen Konflikte (...) für beide Völker katastrophal. Der polnisch-ukrainische Konflikt war auch der Hauptgrund für den Verlust der nationalen Eigenständigkeit sowohl der Ukraine als auch Polens, in zwei verschiedenen Epochen, zuerst im 17. und dann noch einmal im 20. Jahrhundert." Weiter fragt der Autor nach der Verantwortung beider Konfliktparteien und belastet zunächst die polnische Seite mehr, weil "Polen seit Ende des Spätmittelalters im großen und ganzen weiter entwickelt war als die Ukraine", was durch

die unterschiedliche geopolitische Lage zu erklären sei. Und weiter schreibt er: "Wenn ich die Hauptverantwortung für die katastrophale Entwicklung der polnisch-ukrainischen Beziehungen den Polen anlaste, möchte ich keineswegs die Ukrainer freisprechen. Auch sie haben reichlich Fehler zu verantworten."

Das alles betrifft gewissermaßen die moderne Geschichtsperiode. Aber die Konflikte, die im 20. Jahrhundert aufkeimten, waren schon in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts von den polnischen Neo-Romantikern gesät worden, namentlich von dem polnischen Geographen Wincent Pol. Zwischen 1840 und 1852 schuf dieser eine Ritter-Rhapsodie mit dem Titel **MOGORT**, wo zum ersten Mal der Begriff **KRESY** politisch aufgeladen auftaucht, und zwar als Bezeichnung für die nach einem angeblich historischen Recht zu Polen gehörigen Territorien in der Ukraine, Weißrußland und Litauen.

Der Historiker und Literaturwissenschaftler Jazek Kolbuszewsky schreibt in seinem Werk **KRESY: "MOGORT und DAS LIED VON UNSERER ERDE** waren für viele Jahre die populärsten Bücher von Pol. Ohne Übertreibung kann man sagen, daß diese Bücher etwa bis 1922 die volkstümliche Auffassung von einer künftigen wiedergeborenen Rzecz Pospolita wesentlich mitgeprägt haben."

Die Hauptgedanken Pols wurden später von dem Nobelpreisträger Henrik Sienkiewicz (**QUO VADIS?**) in seinem xenophoben Roman **MIT FEUER UND SCHWERT** weiterentwickelt. Dieses ist bis heute ein polnischer Super-Bestseller geblieben und wird auch gegenwärtig noch an den polnischen Schulen als obligatorische Lektüre verwendet. Der

МИТРОПОЛИТ

(фактографічні нотатки)

Андрій Шкраб'юк

ANDRIJ PAWLYSCHYN. STUDIEN ZUR ENTSTEHUNG POLNISCH-UKRAINISCHER KONFLIKTE IM 20. JAHRHUNDERT

Roman von Sienkiewicz ist durchaus spannend geschrieben, vielschichtig, bunt, und er erinnert formal an die Dumas-Epen. Der politische Unsinn aber, Modelle für eine Konfliktlösung in Gestalt einer Feuer-und-Eisen-Kur anzubieten, und die Glorifizierung des blutigen Jeremija Wyschnyewsky, der seine Karriere nach Janitscharenart durch Verrat an Volk und Glauben macht, nur um die Macht für seinen Sohn Michal Korybut-Wyschnyewsky zu gewinnen, das alles nahm viele künftige reale Leiden und Not vorweg. Czeslaw Milosz, ebenfalls ein Nobelpreisträger aus Polen, schreibt in seiner GESCHICHTE DER POLNISCHEN LITERATUR: "Sienkiewicz, Ideal ist ein frommer, gesunder, katholischer Soldat, unbelastet von übermäßiger Reflexion, geübt im Fechten, Saufen und in der Liebe. Boleslaw Prus, der Sienkiewicz einer bissigen Kritik unterzog, hat darauf hingewiesen, daß der Krieg, der dem Helden zum Hauptberuf wird, ein ganz und gar märchenhafter ist. Köpfe und Hände werden abgeschlagen, die Leichenberge wachsen an, aber das Blut fließt dann doch nur wie Rübensaft..."

Diesem Roman haben wir das Stereotyp des Ukrainers zu verdanken, eines gemeinen Wesens, getrieben von "Blutdurst, Haß, Rachsucht und Verrat", für den keine Strafe jemals hart genug sein kann.

5.

J.Daschkewytsch, ein hervorragender ukrainischer Kenner der Materie, weist in seiner Analyse des polnischen extremistischen Nationalismus ganz überzeugend nach, daß wir in unerer modernen Geschichte Phänomene erkennen, die bereits

im 16. und 17. Jahrhundert entstanden sind, und die sich dann im 18. bis ins 20. Jahrhundert entfalten, und zwar unter dem Einfluß von katastrophalen Faktoren des Massenbewußtseins in der politischen Klasse, deren wichtigste sind:

1. Die territoriale Expansion gen Osten mit dem Ziel einer Herrschaft Polens mit "Feuer und Schwert" und "von Meer zu Meer".

2. Das spezifisch polnische Modell des lateinischen Katholizismus, das die anderen christlichen Bekenntnisse östlich des polnischen ethnographischen Territoriums völlig ignorierte, sogar die Katholiken mit griechischem Ritus.

3. Eine besonders absurde Variante des Rassismus, der sogenannte SARMATISMUS, der die polnische Elite nicht aus dem Slawentum, sondern genetisch aus der persischen (= sarmatischen) Aristokratie herzuleiten versuchte. Daraus entstand dann das Konzept eines auserwählten Aristokraten- (Herren-) Volkes, das über die minderwertigen Massenmenschen herrschen sollte.

Die Idee der römisch-katholischen Mission und der militant-kolonialistischen Kulturträgerfunktion wurden am Ende des 19. Jahrhunderts zur politischen Ideologie der polnischen Nationaldemokraten, an deren Spitze R.Dmowsky stand, während die polnischen Sozialisten ein Programm der "politischen" Assimilierung im Rahmen der bürgerlichen Gesellschaft propagierten, das dann wiederum von Marschall J.Pilsudsky, dem Begründer des modernen polnischen Staates, übernommen wurde.

Das Programm der polnischen Nationaldemokraten verkündete eindeutig und kompromißlos die Strategie des totalen Krieges gegen alles, was ukrainisch hieß. Die polnische Rechte wollte die Existenz eines ukrainischen Volkes sowieso nicht anerkennen, noch nicht einmal den Begriff "Ukrainer" - den hätten nur die

17 січня 1901 року, в переддень Навечерія Богоявлення, на початку нового року і нового століття, в архикатедральному соборі Святого Юра у Львові відбулася торжественна інтронізація — вступ на владичий престол — нового митрополита Галицького, архієпископа Львівського і єпископа Кам'янець-Подільського. Ним став 35-річний Роман Марія Александр граф на Шептицях Шептицький, який у чернецтві прийняв ім'я Андрея. Властиво, він був іменованій на галицького митрополита ще в кінці 1900 р., але ув очач церковної і народної громади ставав владикою і пастирем саме нині, 17 січня, та й для нього самого цей день важив дуже багато.

Галицька митрополія означала в той час Греко-Католицьку Церкву, а собор Св. Юра — це, звісно, був і є мініатюрний галицький Ватикан. Сам *Галич*, який дав назву історичній землі та митрополії, давно полишив свою величну княжу історію в непам'яті і мало чим вирізнявся з-посеред інших містечок коронного краю, що ж до наявного в митрополічному титулі *Кам'янець-Подільського*, то він давно вже перебував у російській займанщині і на початку ХХ ст. не мав серед своїх мешканців, здається, жодного живого греко-католика. (Однак, під час Другої Світової війни православні священники і миряни Кам'янець зверталися до митрополита Шептицького по допомогу — фінансову і суто церковну: книги, ризи, літургійне начиння тощо, — посилаючись на те, що він же є єпископом їхнього міста, — і митрополит у допомозі не відмовив.)

Отже, початок року і початок сторіччя. Митрополит очолюватиме Греко-Католицьку Церкву 44 роки, проведе її крізь усі бурі й потрясіння першої половини ХХ віку, коли Галичина п'ять разів мінятиме державні кордони і кольори, її розтинатимуть чужі армії, вона переживе своє "переселення народів", врешті вона майже загине, зникне, як майже зникне в ній Греко-Католицька Церква, — але світлий день 17 січня 1901 року ще нічого цього не віщує, ще цілковито належить ХІХ вікові, молодому митрополитові і, здавалося б, невмирущому австрійському цесареві. ХІХ сторіччя закінчиться в Галичині пізніше: 3 вересня 1914 року об 11 годині 45 хвилини, коли Львів окунують російські війська.

АНДРІЙ ШКРАБ'ЮК, МИТРОПОЛИТ

ANDRIJ PAWLYSCHYN, STUDIEN ZUR ENTSTEHUNG POLNISCH- UKRAINISCHER KONFLIKTE IM 20 JAHRHUNDERT

trickreichen Österreicher in die Welt gebracht, als ein Mittel im Kampf gegen die Freiheitsbestrebungen der Polen. So war es denn auch in der Zwischenkriegszeit ganz offiziell verboten, das Wort "Ukrainer" und seine Ableitungen zu verwenden. Stattdessen wurde das Wort "Ruthene" vorgeschrieben.

Der geistige Vater des modernen polnischen Nationalismus R.Dmowsky schreibt in DIE GEDANKEN EINES MODERNEN POLEN (1905): "Was die Ruthenen betrifft, so gibt es im Interesse unserer nationalen Zukunft nur zwei Möglichkeiten, nämlich 1.)entweder werden alle Ruthenen (oder zumindest ein Teil von Ihnen) Polen, oder 2.) sie bleiben eigenständig und werden ihrer selbst bewußt, damit sie sich nicht nur gegen uns, sondern auch gegen die Russen wehren können. (...) Wenn die Ruthenen zu Polen werden sollen, dann müssen sie eben polonisiert werden. Wenn sie aber eigenständig werden sollen, d.h. auch lebensfähig und kampfbereit, dann muß man sie dazu zwingen. Dann müssen sie sich im Kampf härten lassen, weil sie von ihrer Natur her passiver und fauler sind als wir. (...) Dort, wo wir unsere Kräfte zum zivilisatorischen Werk stärken können, indem wir andere Elemente verschlingen, verbietet uns das kein Gesetz, im Gegenteil, wir sind dazu verpflichtet, es zu tun."

Paradoxerweise inspirierte gerade diese polnische Aggressivität die weitere Ausformung des ukrainischen Nationalbewußtseins. Der polnische Historiker A.Frischke berichtet zum Beispiel in der Zeitschrift WIK von einem Gespräch mit W.Janiw, einem führenden Mitglied der OUN (Organisation ukrainischer Nationalisten) in den 30er Jahren. Der ukrainische Politiker aus dem nationalistischen Lager erzählte, sein Polnischlehrer habe besonders großen Einfluß auf die Bildung seiner patriotischen Gefühle gehabt, weil er nämlich die Schüler mit Zitaten von Adam Mizkiewicz dazu

anhielt, ihre Heimat zu lieben. Die ukrainischen Kinder hätten dann allerdings in Gedanken das Wort "Polen" durch das Wort "Ukraine" ersetzt.

6.

Die polnischen Sozialisten Ludwig Innländer, Ignatiusz Daszynsky, Ignatiusz Moszizky, Josef Pilsudsky, Leon Wassylewsky u.a. traten durchaus für das Recht der Nationen auf Selbstbestimmung auf, sahen aber nach ihrer sozialistischen Weltanschauung die einzige realistische Chance in einer freien Föderation der ehemaligen Völker der Rzecz Pospolita.

Den Entwurf für eine solche Föderation hatte der Kapuziner Iszдор Kajetan Wyslouch in seinem Buch EINIGE ANMERKUNGEN ZUM SOZIALISMUS entwickelt. Er schreibt: "Der Sozialismus verneint den Eroberungspatriotismus, der nach Vergrößerung der eigenen Heimat auf Kosten der anderen strebt." Er schlägt stattdessen die Neugründung eines polnischen Staates vor, der sich föderativ mit Litauen und Rus' (=Ukraine) verbinden würde, und da sie alle zusammen teilhätten an der Föderation der "Völker Europas", hätten sie so die "Möglichkeit, den Imperialismus mit vereinten Kräften zu schlagen. Auf dem harten Weg zur Unabhängigkeit werden Polen, Litauer, Ruthenen, Tschechen, Kroaten, Slowenen, Finnen, Letten, Georgier, Armenier, Tataren u.a. dank der Föderation ihres Rechtes auf eine eigenständige nationale Entwicklung bewußt."

Au dieser Stelle sollte natürlich die Tatsache in Erinnerung gerufen werden, daß politische Projekte nicht immer der praktischen Politik entsprechen. Die gerechten Forderungen nach Selbstbestimmung aller Nationen und ihrer freien

На початку ХХ сторіччя – щоб провести аналогію до Рах Романа за часів Октавіана Августа – європейські держави, і одноцільні, й клаптикові, лежать у мирі, війни точаться десь на узбіччях і узбережжях християнського світу, десь на півдні Африки, на Кубі або на Філіппінах. У центрі Європи також панує свій “австрійський мир”, завдяки якому, попри всі балканські конфлікти, поштивки з Сараєва доходять до Львова за два дні.

Восьмий (після відновлення митрополії в 1808 р.) галицький митрополит на разі є для галичан загадкою. Їх, звиклих до церковної геронтократії, вражає його молодість і висока, велична постава. Вражає і його стрімка кар’єра: 1888 – вступ до василіян у Добромилі, 1892 – священник і чернець (ієромонах), 1896 – ігумен Онуфріївського монастиря у Львові, 1899 – станиславівський єпископ, і ось тепер – галицький митрополит. Хто він? Троянський кінь, руйнівник Церкви і народного життя, польський підсланець, “Конрад Валленрод”, як у 1908 р. обізвав його Кирило Трильовський, чи своєрідний Deus ex machina, народний ізбавитель, шевченківський “апостол правди і науки”?

“Я з діда-прадіда русин і полюбив нашу Церкву і наш святий обряд цілим серцем”, – написав він у першому пастирському листі, коли став станиславівським єпископом.

Так, на початку, під впливом родинної традиції, він почуває і називає себе радше русином, ніж українцем. Звичайно ж, у тодішній австро-угорській займанщині слова *русин*, *руський* були рівнозначними словам *українець*, *український*. Тож “*русинство*” митрополита Шептицького аж ніяк не означало москвофільства, яке вважало, що на всьому просторі від Перемишля до Владивостока, від Лемківщини до Льодовитого Океану живе єдиний неподільний “руський народ”. У митрополитовому словнику існувало радше поняття “*руський світ*”, який населяють три великі східнослов’янські народи і який треба привести до унії з Римом.

Задля цього приведення митрополит пускався в небезпечні виправи інкогніто на терени Російської Імперії. В 1908 р. одна з таких виправ (до Білорусі) мало не скінчилася арештом: “Відростивши бороду, за паспортном д-ра Олесницького він їде до Вільни, до Менська, до Слущька, потім до Москви й Петербургу. По дорозі з Менська до Вільни обкрадено його, взяли й документи. Газета

АНДРІЙ ШКРАБ'ЮК, МИТРОПОЛИТ

ANDRIJ PAWLYSCHYN. STUDIEN ZUR ENTSTEHUNG POLNISCH-UKRAINISCHER KONFLIKTE IM 20. JAHRHUNDERT

Entwicklung haben damals bekanntlich auch solche politischen Monster wie W.Uljanow-Lenin und J.Stalin verkündet. Aber weder im unabhängigen Polen, wo J.Pilsudsky und seine Parteifreunde regierten, noch in der Sowjetunion, wo der proletarische Internationalismus mit seiner Behauptung des Selbstbestimmungsrechtes offizielle Ideologie war, wurden diese politischen Programme verwirklicht. Im Gegenteil, diese Regimes verhielten sich kraßrepressiv gegen die untergeordneten Nationen. Das Ausmaß der Repression war recht unterschiedlich, aber die Tatsache der Repression bleibt bestehen.

7.

Die ukrainischen Eliten im Westen wie auch im Osten der Ukraine waren sehr viel kleiner und schwächer als die polnischen (im Westen) bzw. die russischen (im Osten). Sie verfügten im Gegensatz zu den Polen über keine Tradition der Staatlichkeit, und im sozialen Raum konnten sie sich nur auf die Bauern stützen. Nationalität fiel im Grunde mit Klassenzugehörigkeit zusammen. Fast alle Ukrainer, mit Ausnahme einer schmalen Intelligenzschicht, waren Bauern. Die Gutsbesitzer und die Beamten hingegen waren Polen bzw. Russen, die Kaufleute hauptsächlich Juden. Unter solchen Umständen wurde jede Nationalbewegung zur Klassenbewegung, deren Anführer auf Agrarreform und die Befreiung der Bauern zu pochen hatte.

Die Regierung des russischen Reiches setzte alle Mittel ein, um eine institutionelle Strukturierung der Ukrainer zu verhindern. Hier sei an die Repressalien gegen die Kyrill-und-Methodius-Gesellschaft, insbesondere auch gegen Taras Schewtschenko, erinnert, an das Verbot der Zeitschrift OSNOWA,

an den WALUJEW-UKAS von 1863 und an den EMSER UKAS von 1876, die das ukrainische Verlagswesen völlig verboten. (Man erlaubt, DAS KAPITAL von Karl Marx auf russisch zu drucken, und man verbietet zur selben Zeit den Druck einer Bibel in ukrainischer Sprache!) Das Ziel derartiger Maßnahmen war, die Bildung von ukrainischen Fachleuten in den freien Berufen zu verhindern, weil sie in der Zukunft eine ukrainische politische Klasse hätten bilden können.

Professor R.Sporliuk von der Harvard University schreibt: “Will man die Entwicklungstendenzen von damals verstehen, muß man berücksichtigen, daß das ukrainische Volk nach polnischer Ansicht ein Teil der polnischen politischen Nation war, während nach russischer Ansicht alle Ukrainer eigentlich Russen waren. So wurden die Ukrainer weder von der höchstentwickelten Nation in Ostmitteleuropa ohne Staat (Polen - A.P.), noch vom stärksten Staat, dem Reich ohne Nation (Rußland - A.P.) anerkannt.”

8.

Einige wenige Intellektuelle aus dem urbanen Milieu (u.a. W.Antonowitsch, M.Drahomanow, I.Franko, M.Hruschewskyj), die sich im Lager der Sozialisten oder der Volkstümmler sammelten, vertraten die Ansicht, der demokratische und soziale Staat sei auch durch ethnographische Faktoren zu definieren. Und weil die Ukraine seit Jahrhunderten auf einen eigenen Staat hatte verzichten müssen, wurde “das Volk” als ethnographisch-kulturelle Ganzheit zum Kriterium. Und seit im Jahre 1895 der junge Sozialist J.Batschynsky sein Buch UKRAINA IRREDENTA veröffentlicht hatte, stellten sich die ukrainischen Eliten die Zukunft ihres Volkes vor als die einer Nation im Raum “vom San bis zum Don”.

“Новое Время” погрозувала тоді, що вдруге митрополита вже не пожаліють, а “изловят і посадят” (А. Луцкевіч, “Мітрапаліт Шептицькі і беларускі рух”).

Немислимим ув очах східних українців ризиком була відправлена митрополитом у Києві в 1912 р. (часи антиукраїнської реакції) панахида за Шевченком. Псевдоготичний Миколаївський костел, де сам-один митрополит правив панахиду, оточила кінна поліція, здавалося, от-от дійде до кривавої сутички, проте, вочевидь, по-справжньому духовна і велична постава Шептицького (та його по-справжньому християнська проповідь) змогла відвернути таке лихе закінчення богослужби.

Поступовий перехід Шептицького до визначення себе як *українця* бачимо лише в 1912–1923 рр., надто підо впливом визвольних змагань 1917–1919 рр., а остаточно – вже за Польщі.

Любов митрополита до слів *Русь, русин* можна б пояснити шляхом, що його він пройшов, повертаючись до народу і віри предків. Шлях цей вів через красу слов'янських кирилических літер, через веліч старовинних ікон і церковних обрядів. “Ще заки я навчився читати й писати, ще дитиною, коли я не здавав собі справи з почувань, я серцем відчував красу старої нашої ікони. Я був відай дуже малим хлопчиком, коли в нашій старенькій дерев'яній церкві в Прилбичах, стоячи перед іконостасом, відчував я ту якусь непонятну емоцію, що я її нині назвав артистичною емоцією. Я мусів бути маленьким хлопчиком, бо наш старенький парох, якого я відтак на добру голову переріс, видавався мені великаном, як він у святих ризах виходив дияконськими дверми на великий вхід. Гератичні постаті в іконостасі, на мене звернений зір Христа Спасителя і св. Його Матері, та якась містична темрява, в якій світили тільки свічки і їх відблиск на золотих тлах ікон, дим кадила, що возносився до неба разом зі звуками пісні, все те складалося на якесь вражіння таке глибоке, яке ледви коли в життю пам'ятаю. А глибоке вражіння було якраз тому, що поза тими зовнішніми проявами відчувало серце якусь таємну глибину, що наче промінчик спливав на душу з-поза світа, неначе з неба” (Андрій Шептицький, “Мої спомини про предмет музейних збірок”).

“Непонятна емоція” – то було в дитинстві відкриття краси забутого й затьмареного латинцям християнського Сходу. Митрополит Андрей немовби пересягнув віки золототканого й обважнілого

АНДРІЙ ШКРАБ'ЮК, МИТРОПОЛИТ

ANDRIJ PAWLYSCHYN. STUDIEN ZUR ENTSTEHUNG POLNISCH-UKRAINISCHER KONFLIKTE IM 20 JAHRHUNDERT

Natürlich lebten auch die Ukrainer mit ihren Klischees, vor allem mit den Polen-Stereotypen. Bei der Ausbildung einer nationalen Identität spielt die Abgrenzung von den Nachbarvölkern eine große Rolle. Und was die Polen betrifft, so fand die Abgrenzung auf der konfessionellen, der kulturellen und der sozialen Ebene statt. Diese Grenze war sehr scharf gezogen, viel schärfer als gegen die Russen. Infolgedessen waren auch die Spannungen sehr viel schärfer.

Als positive Archetypen dominierten in den ukrainischen kollektiven Phantasien die Figuren der Kosaken und der Haidamaken, die in Verteidigung des orthodoxen Glaubens (15.-18.Jhdt.) dem polnischen Adel erbitterte Kämpfe lieferten. Besonders beliebte Gestalten aus diesem historisch-legendären Kontext blieben fast 200 Jahre lang Taras Bulba aus der gleichnamigen Erzählung von Mykola Gogol (1832) und Gonta aus dem Versepos DIE HAIDAMAKEN von Taras Schewtschenko (1841). Beide literarischen Helden töten ihre eigenen Kinder, weil sie Polen wurden. Im ersten Fall hat sich der Sohn des Taras Bulba aus Liebe zu einer schönen Polin bewußt zum Frontwechsel entschieden, im zweiten Fall besteht die “Schuld” der Kinder nur darin, daß ihre Mutter Polin ist. Der von den Dichtern dargestellte tragische Konflikt ist vor allem sozialer und konfessioneller Natur und richtet sich nicht gegen die Polen, sondern gegen diejenigen, die ihre Identität wechseln, gegen Opportunisten, Renegaten, Konvertiten. Besonders deutlich wird es bei Gogol, der seinen Helden schließlich in einen Kriegszustand mit der ganzen opportunistisch gestimmten Umwelt versetzt und in einem ungleichen Kampf seinen Tod sterben läßt, und wir erkennen den gogolischen Fatalismus und seine Ablehnung der von Taras Bulba repräsentierten Werte. Der berühmte ukrainische Autor verbrachte bekanntlich seine wichtigsten Lebensjahre in Rom und Petersburg - man wird ihm wohl

kaum blinden Haß auf Katholiken oder gar einen ukrainischen Antiimperialismus anlasten wollen...

Während Gogols Erzählungen allen Lesern im (russischen) Original zugänglich waren, konnten die (ukrainischen) Werke von Taras Schewtschenko bis zur Russischen Revolution von 1905 nur in kopierten Manuskripten oder im Ausland gedruckten und nach Rußland geschmuggelten Exemplaren verbreitet werden. Lediglich im (polnischen) Galizien konnte man Schewtschenkos Werke frei studieren und propagieren. Dort wurde er dann allerdings auch von interessierten Kreisen für die Verschärfung des polnisch-ukrainischen Gegensatzes instrumentalisiert, indem man sein Genie verkleinerte und seine visionär-mythologische Dichtung dem politischen Tagesbedarf anpaßte. Zu recht sagt der große ukrainisch-amerikanische Schriftsteller W.Barka: “... im Poem DIE HAIDAMAKEN gibt es keine aus Haß und Verachtung genährte “Theorie der Gewalt”. Im Gegenteil, Schewtschenko dauern die Menschen. Ihn schmerzt das vergossene Blut (...) er plädiert für die Brüderlichkeit unter den Menschen, die Kinder eines Vaters sind...” Die “blutige” romantische Atmosphäre (zum größten Teil erfunden, wie auch die Geschichte des Gonta. Tatsächlich hatte er gar keine Söhne.) diente dem Dichter vielmehr als Hintergrund und Kontrast für seinen idealistischen Aufruf zur Brüderlichkeit zwischen allen Nationen, gedacht in einem föderativen Staat mit lokaler Selbstverwaltung.

Anti-polnische Stimmungen wurden auch oft ungewollt verstärkt von den Historikern aus der Schule der “Volkstümmler” wie M.Kostomarow, W.Antonytsch, P.Kulisch, M.Hruschewskij, die zur sogenannten “organischen” Bewegung in der zweiten

візантійства і прийняв для себе по-патристичному простий етос “східного” владики. Вражає простота його архиєрейських риз. Настає початок “єри вишиваних фелонів”, яка триває ще й нині. Ту саму любов до першохристиянської простоти можемо добачити і в турботі митрополита про збереження дерев’яних церков. (Засновані Шептицьким “найвосточніші” греко-католицькі ченці — студити — отримують для богослужень саме дерев’яну церкву з Бойківщини).

Життя митрополита історики поділяють на різні періоди, — за Австрії, в російському полоні, роки подорожей (від Стокгольму до Бразилії), під Польщею, “перші совіти”, “німці”, “другі совіти”, — але зовсім-таки різне екзистенціальне забарвлення мають (назвимо їх за христологічною аналогією) *період скритого зростання* (1865—1901) і *період архипастирського служіння* (1901—1944).

Коротке єпископство у Станиславові (1899—1900) Андрей Шептицький почав з візитації гуцульських і буковинських парохій. Ніхто з єпископів раніше не писав до гуцулів послання їхнім діалектом (“До моїх любих гуцулів”): “Періш усеґо Ви, деді і нені христенці, сокотіт свої гіти вид згіршення”. Інша неґадана для властей річ: відвідав арештантів у Станиславові, відкрив для них школу.

“... А. Шептицький від самого свого вступлення на єпископство почав призвичаювати нас до іншого тону, інших форм... Почати з того, що замість заплісної псевдо-церковщини, якою промовляли його попередники, ... він пише листи чисто галицько-руською народною мовою, — річ досі нечувана у наших церковних достойників.

Він не промовляє так, як його попередники, звисока, авторитетно, напускним, ніби маєстатичним тоном, не ходить на ходільцях і не “возвіцає”, а говорить попросту, як рівний до рівних, як чоловік до людей, радить, упоминає, іноді й полає, не лякаючись ужити енергійного слова, де річ того вимагає” (І. Франко, 1904).

Сили, які діяли в українському житті Галичини, коли на митрополичий престол вступив Андрей Шептицький (за спогадами Вол. Дорошенка):

1. Греко-Католицька Церква (найбільша з уніяських Церков); спершу — певна дивовижа для австрійської влади; асоціювалася в українському народі просто з собором Святого Юра (тут є

АНДРІЙ ШКРАБЕЮК, МИТРОПОЛИТ

ANDRIJ PAWLYSCHYN. STUDIEN ZUR ENTSTEHUNG POLNISCH-UKRAINISCHER KONFLIKTE IM 20 JAHRHUNDERT

Hälfte des 19. Jahrhunderts gehörten. Deren eher “defensive” Polenfeindschaft paßte nun wieder der Zarenregierung hervorragend ins Konzept, die in der Ukraine mit allen Mitteln antipolnische und antikatholische Stimmungen anheizte und ständig die Gefahr einer polnischen nationalen Befreiungsbewegung beschwor, insbesondere nach den Aufständen von 1830/31 und 1863.

Die polnischen Eliten im östlichen (russisch beherrschten) Teil der Ukraine pflegten eher einen regionalen Patriotismus, der sich nicht nur in der Poetisierung der ukrainischen Heimat ausdrückte (S. Hoszczynsky, J. Slowazky, J. Iwaschkewytsch), sondern durchaus auch in politischen Programmen, die auf eine Befreiung vom Joch des russischen Imperialismus hinausliefen. Die politischen Konzepte etwa von Sadyk-Pascha und Franziszek Duchinsky legten damals Fundamente für den Bau des ukrainischen Nationalbewußtsein.

Die Geschichte der ukrainischen Nationalbewegung ist auch ohne die in der Ukraine geborenen Wolodymyr Antonowytsch, Tadej Rylskyj, Borys Posnanskyj, Wjatscheslaw (Wazlaw) Lypynskyj undenkbar. Um den letzteren gruppierte sich die patriotisch gestimmte Gemeinde der “römisch-katholischen Ukrainer”, zu der u.a. Josyp Jurkewytsch, Franziska Wolska und Ludwig Siedlezky gehörten. Ihr Publikationsorgan war die Kyjiver Wochenzeitschrift PRZEGLAD KRAJOWY (1909).

Gleichzeitig entstand aber auch gerade im russischen Reich das Konzept des schon erwähnten R. Dmowsky. Dieser Politiker und Ideologe des polnischen Nationalismus war beeinflusst von der russischen imperialistischen Idee, und er blieb auch sein Leben lang ein fanatischer Russophile. Seine

Einstellung zur ukrainischen Frage war identisch mit der russischen: “Sowas gab es nicht, gibt es nicht, kann es nicht geben.”

9.

Ein ernster ideologischer und politischer Konflikt in der Frage der polnisch-ukrainischen Koexistenz entstand zwischen den polnischen und ukrainischen Eliten auf dem Territorium von Österreich-Ungarn, wo die freie Ausübung politischer Tätigkeit von der liberalen Verfassung der Monarchie garantiert war. Zwar war die Bevölkerung in Galizien und Wolhynien formell dem Kaiser untertan, aber nach 1867 war es den Polen gelungen, die lokale Selbstverwaltung an sich zu ziehen. Vor Gericht, in Schulen und Behörden wurde Polnisch als offizielle Amtssprache eingeführt. An der Spitze der Statthaltereien und des Wiener Ministeriums für Galizien standen polnische Politiker.

In der Westukraine (wie auch in den von Rußland besetzten Gebieten) hatte der nationale Konflikt seine tiefen sozialen Wurzeln. Die Führung in Wirtschaft und Politik lag bei polnischen oder zumindest polonisierten Kreisen, und deren Interesse zielte darauf ab, in Ostgalizien Voraussetzungen für eine künftige Wiedervereinigung des in drei Teile zerspaltenen polnischen Staates zu schaffen.

Im ukrainischen Milieu vollzogen sich nun aber sozusagen spiegelverkehrt ganz ähnliche Prozesse: Die galizischen Ukrainer bemühten sich (mit materieller Unterstützung der Ostukrainer) eine Ausgangsbasis für den Aufbau einer ukrainischen politischen Nation zu schaffen. Damals dominierten populistisch-sozialistische und “volkstümelnde” Ideen, und so entstanden die Radikale Partei (1890), die National-Demokratische Partei (1899) und die Sozial-Demokratische Partei (1899).

паралель із Святою Софією Київською в уявленні наддніпрянців: і галичанам, і наддніпрянцям було, врешті-решт, однаково, хто “владичить” у їхньому храмі-символі); Юр — творіння попередніх митрополитів Шептицьких: побудований у середині XVIII ст., найкрасивіша будівля стилю рококо у Східній Європі.

60ті — 90ті роки XIX ст. — українська інтелігенція Галичини поступово виростає із священничої коліски; священство, однак, продовжувало відігравати величезну ролі, будучи своєрідним заміником державних структур (роля, яка припадає йому в недержавних народів).

Попри всі вагомні прогресивні чинники, Греко-Католицька Церква впадає перед початком XX ст. в якусь заціпенілість (оту “запліснілість”, про яку писав Франко); митрополит Сильвестр Сембратович втягає Церкву в політиканство; могутньою силою є в Церкві москвофіли.

Із спогадів матері: “Від найдавніших часів я чула, як про руське духовенство говорено з погордою, на що воно заслуговувало своїми хибами й бездонною темнотою, захланністю й обичаями. Обряду я не знала зовсім, я бачила тільки його представників у найнижчому відразливому суспільному шарі, що в тій верстві викликували згіршення, знеохочували і відштовхували простацтвом, а те, що не було темне й дике, від кільканадцяти літ виступало як ворог латинської Церкви і польської національності. ... все те сичало довкола мене, як гадюки, і підносило голови ... хотіло мені видерти дитину і втопити в безодні свого бруду”.

2. Австрійська державна влада, яка асоціювалася в народі передусім із *цісарем* (особа якого крила в собі щось літургійно-священне: Його *Апостольська* Величність); нам тепер навіть важко собі уявити ту величезну повагу галичан до “тата”-цісаря (тут також бачимо паралель із ставленням наддніпрянців до царя); льюльні до Франца-Йосифа і “тверді” старорусини, і “м’які” народовці.

Ця повага почала давати тріщини лише після того як цісар не справдив надії галичан утвердитися супроти поляків (коротка відповідь галицько-українській делегації в 1891 р.: *Adieu, meine Herren!*).

3. Поляки. Шептицький стає першим “владущим” і впливовим українцем, з яким справді треба серйозно рахуватися. Сподівання польських кіл власне на “валленродизм” молодого графа-поверненця

АНДРІЙ ШКРАБІЮК, МИТРОПОЛИТ

ANDRIJ PAWLYSCHYN, STUDIEN ZUR ENTSTEHUNG POLNISCH-UKRAINISCHER KONFLIKTE IM 20 JAHRHUNDERT

Ihrer Unversöhnlichkeit und Unnachgiebigkeit in der sozialen Frage entsprach ihre Härte in der nationalen Frage, und die Feindseligkeiten steigerten sich nach und nach zum Äußersten. Zu Beginn des Ersten Weltkrieges jedenfalls waren die Parteien sowohl politisch als auch militärisch für die kommenden Kämpfe gerüstet, und von da an entlud sich der Konflikt gewaltsam und bestimmte die ganze erste Hälfte des Jahrhunderts. Wir wollen uns hier auf die Beschreibung der wichtigsten Etappen beschränken.

10.

Die erste Etappe (1918 bis 1923) ist charakterisiert durch scharfe Konfrontation, das heißt konkret

- Die fast gleichzeitige Ausrufung sowohl eines ukrainischen als auch eines polnischen Staates auf ein und demselben Territorium im posthabsburgischen Raum,

- darauf folgend der ukrainisch-polnische Krieg,
- die Besetzung der Westukraine durch die polnische Armee,
- die totale Zerschlagung des ukrainischen bewaffneten Widerstandes.

Auf beiden Seiten sehen wir verantwortliche und bis in die staatsrechtliche Ebene hinein durchstrukturierte Organisationen. In jenen Jahren stand der polnischen Regierung eine Regierung des westukrainischen Volksrepublik (WUVR) gegenüber, zuerst im Land selbst, später im Exil. Die Volksrepublik der Ostukrainer (UVR) aber entwickelte Gemeinsamkeiten mit der polnischen Regierung. Sie unternahm zusammen mit den Polen einen großen Feldzug nach Kyjiv, erreichte aber ihr Ziel nicht und trat wieder von der Bühne ab. Entscheidend für den Ausgang des Konflikts waren externe Faktoren, nämlich die Interessen der Siegermächte des Ersten Weltkriegs. Die

polnische offizielle chauvinistische Propaganda ignorierte diese Faktoren und opferte hunderttausende Polen im großen politischen Spiel um die Erdöl-Region Boryslaw und das fruchtbare Ackerland in Galizien und Wolhynien.

Die Niederlage der galizischen Ukrainer im polnisch-ukrainischen Krieg hatte katastrophale Folgen für die Zukunft der ukrainisch-polnischen Beziehungen in dieser Region. Der amerikanische Historiker Frank Sysyn bemerkt sehr zutreffend: “Die Polen demonstrierten der in der österreichischen Tradition aufgewachsenen ukrainischen Intelligenz, daß nach polnischer Ansicht die Völker nicht mithilfe von Recht und Gesetz, sondern nur mit Gewalt den Siegerringen können. (...) Das hat die Ukrainer davon überzeugt, daß ihnen als letztes Mittel nur noch die Gewalt, ja, auch der Terror bleibt.”

11.

Die zweite Etappe (1923-1939) ist ein Kampf mit ungleichen Waffen zwischen dem polnischen Staat und dem ukrainischen Widerstand in Galizien und Wolhynien. Polen besetzte die Stadt Vilnius und verschlechterte damit für die gesamte Dauer der Zwischenkriegszeit seine Beziehungen zu dem unabhängigen Staat Litauen. Durch Einführung eines Polizei-Regiments in West-Weißrußland und in der Westukraine war Polen gezwungen, in diesen Gebieten gewaltige Polizei-, Gendarmerie- und Militär-Einheiten zu stationieren, deren Aufgabe es war, die inneren Probleme des Staates gewaltsam zu lösen. Das wirkte sich natürlich äußerst negativ auf die innenpolitischen Verhältnisse aus und erinnerte an eine autoritäre Diktatur. Die polnischen territorialen Ansprüche gegenüber

швидко виявляються марними; Вол. Дорошенко згадує, що Шептицького ненавиділи не менше, ніж Михайла Грушевського (творця і проводаря “гайдамацького” руху в Галичині); особливо логували т. зв. “вшехполяки”, які “раді були б його злінчувати”.

Шептицький і Грушевський були в Україні не єдиними поверненнями до українства — тоді ж діяли Тадей Рильський, Вол. Антонович, Вяч. Липинський, у Хорватії подібний приклад — архієпископ Штросмаєр (пом. 1905 р.).

4. Українське громадянство, розбите перш за все на два ворожі табори: *москвофіли* — які, до речі, мали великий вплив при св. Юрі (по-москвофільськи настроєні генеральні вікарії о. Андрій Білецький та о. Олександр Бачинський відзначалися ще й непересічним довгожителством); *народовці, радикали і соціалісти* — насправді серед них було мало безбожників (як стверджує Вол. Дорошенко), їхній антиклерикалізм був по суті антимосквофільством: селяни-радикали вірно трималися своєї Церкви, хоч і висмівали свого “кацапствующого” пароха.

Зростання авторитету митрополита в українському суспільстві:

1. Тільки поволі вдалося Шептицькому перебороти нехоть і упередження українського громадянства до Св. Юра, це треба ствердити на противагу рожевим тонам багатьох сучасних біографів—агіографів” митрополита (“Між ними [себто укр. громадянством і св. Юром] існувало взаємне розуміння, гармонія і співпраця”, пише, напр., Степан Баран). Удалося перш за все завдяки особистим рисам Андрія Шептицького. І сам митрополит, і громадянство мусили пройти певну еволюцію. Спершу — і довго — в українській громаді існувало підозріння, недовіра і вичікування. Це видно хоча б на прикладі неприхильного ставлення галичан до надання заснованому митрополитом Церковному Музеєві назви Національного (*національним* може бути тільки музей НТШ, твердив Грушевський).

2. Деякі несподівані акції митрополита, в яких він виявив свою рішучу солідарність із українським суспільством: 1901 року закрити — на превелике здивування австрійського міністра освіти — гр.-кат. семінарію на знак підтримки сесії українських студентів із Львівського університету. 1903: приєднався до бойкоту українськими депутатами галицького сейму.

АНДРІЙ ШКРАБ'ЮК, МИТРОПОЛИТ

ANDRIJ PAWLYSCHYN. STUDIEN ZUR ENTSTEHUNG POLNISCH-UKRAINISCHER KONFLIKTE IM 20 JAHRHUNDERT

sämtlichen Nachbarn und die vollkommen ineffiziente Außenpolitik erzwangen letztendlich den Ausbau eines unangemessen großen und teuren Gewaltapparates, was wiederum den Staatshaushalt überlastete und wirtschaftliche und soziale Reformen lähmte und so das alltägliche Leben für die einfachen Leute ständig verschlechterte.

Die polnischen Politiker tragen für die Verhältnisse in der zweiten Rzecz Pospolita von 1918-1939 eine besondere Verantwortung. Sie waren nicht in der Lage, für die “ukrainischen Probleme” Lösungen zu finden, und sie führten ihre Heimat in die nationale Katastrophe. Sie haben die durch internationales Recht garantierten Minderheitsrechte mißachtet, und sie haben rücksichtslos die Polonisierung und die erzwungene Bekehrung zum römischen Katholizismus vorangetrieben, was die polnisch-ukrainischen Beziehungen vor allem im orthodoxen Wolhynien und in Cholm zuspitzten. Eine breite Palette von Repressalien wurde eingesetzt: Die Verfolgung von Andersdenkenden, Verhaftung wegen abweichender Ansichten in politischen, religiösen und nationalen Fragen, Folter und gesetzwidrige Hinrichtung, Mißbrauch des Prinzips der “kollektiven Verantwortung”, angewandt auf die nationalen Minderheiten.

12.

Als ein weiterer konfliktverursachender und -verschärfender Faktor muß an dieser Stelle der in den 20er Jahren entstandene ukrainische Nationalismus genannt werden, der Hand in Hand mit dem polnischen Chauvinismus auf dem Weg zu den blutigen Kämpfen und zu soviel menschlichem Leid voranschritt. J.Armstrong hat den Entstehungsprozeß des ukrainischen

Nationalismus untersucht, und er betont, daß er hier “zu einer Erb- und Schutz-Reaktion gegen fremde nationalistische Phänomene wurde”. Und in der Tat, die ukrainischen Nationalisten waren ein perfektes Spiegelbild der polnischen Nationalisten.

Wortführer dieser Ideologie wurde der aus der Ostukraine zugewanderte D.Donzow. Er verkündigte einen extremen Individualismus und voluntaristischen Amoralismus. In seinen Werken wimmelt es von Blut-Visionen und Exterminations-Phantasien. J.Armstrong schreibt, die Lehre Donzows sei so etwas wie ein integraler Nationalismus mit der Verherrlichung von “Aktion, Krieg und Gewalt als dem höchsten Ausdruck der biologischen Lebenstüchtigkeit einer Nation.” Dabei ist Donzows Stil durchaus unwissenschaftlich, journalistisch zugespitzt, subjektiv, und seine Begeisterung für den italienischen Faschismus wurde bereits in den 30er Jahren einer scharfen Kritik aus Kreisen der ukrainischen Demokraten und Katholiken unterzogen.

Im Sommer 1920 wurde eine “Ukrainische Militärorganisation (UWO) gegründet, aber unter dem Einfluß von Donzow revidierte ein Teil der UWO-Mitglieder schon bald seine Meinung und verkündete 1929 bei einem Kongreß in Wien die Gründung der ORGANISATION DER UKRAINISCHEN NATIONALISTEN (OUN). Die OUN orientierte sich an den damals in Mitteleuropa modernen Organisationsmodellen wie z.B. der kroatischen USTASCHA, der rumänischen EISENGARDE oder der polnischen OHP. Ihre Taktik: Aufläufe, Straßenkampf, Attentate gegen die ≥Besatzer,.. So sollte schließlich eine revolutionäre Situation herbeigeführt werden. Terror wurde ausdrücklich nicht ausgeschlossen. Die Opfer des Terrorismus waren Polen, Ausländern, ukrainische “Verräter”.

3. Подія, яка підживила неприхильне ставлення укр. громадськості до митрополита, — осуд Січинського. Послання перед Томиною Неділею 1908 р. Обурення “патріотів”. Народ по селах співає: “Наш Січинський най живе, а Потоцький най гние!” Масове надавання дітям імені *Мирослав*. Послання було продиктоване не тільки християнськими мотивами, але й політичними: його вимагав Відень як передумову для натиску на поляків, щоб ті зробили українцям поступки (Вол. Дорошенко). Тож іще раз зазначмо: ставлення укр. громадянства до митрополита Шептицького напередодні Першої Світової війни не було таким рожевим, як змальовують його теперішні агіографи.

Але зближення між обома сторонами йшло.

Митрополит, зазначмо для прикладу, не міг, хоч би й хотів, так просто усувати москвофілів з парохій (цього очікували від нього українські кола), — це було неприпустиме за австрійськими законами.

4. Найбільш вдала акція Шептицького — 1914: досягнення домови з польською стороною про виборчу реформу, яка б збільшила політичне представництво українців у галицькому сеймі. Здійснити її завадила, звісно, війна.

Загальна позиція митрополита у політичних справах: закликає духовенство не ув’язуватися в політику і сам подає приклад; як галицький митрополит він *ex officio* був депутатом віденського парламенту і галицького сейму, але в стінах обох цих шановних закладів до 1914 р. з’явився лише двічі і обидва рази виступав не на політичні, а на освітянські теми. *Духовенство* може мати лише *духовний* авторитет (рішучий відхід від політиканства у стилі Сильв. Сембратовича). Цим духовенство здобуде собі *незалежність* (воно повинне не боятися засуджувати нехристиянські акції, такі як убивство Січинським графа Потоцького). Від цього, на глибоке переконання митрополита, виграє і український національний рух, і Греко-Католицька Церква. *Ця позиція надалі виявилася надзвичайно плідною і мудрою.*

5. Найбільше прихилили до святоюрського владики його особисті риси; він був надзвичайно приступний і тактовний із людьми, у спілкуванні з ним не відчувалося з його боку жодного

АНДРІЙ ШКРАБ'ЮК, МИТРОПОЛИТ

ANDRIJ PAWLYSCHYN, STUDIEN ZUR ENTSTEHUNG POLNISCH-UKRAINISCHER KONFLIKTE IM 20 JAHRHUNDERT

In gewisser Hinsicht kann man allerdings auch sagen, daß dieser Terror auch von der politischen Polizei inspiriert war. Diese war recht gut über die Aktivitäten der OUN informiert und provozierte gern eine Zuspitzung der polnisch-ukrainischen Beziehungen, um dann die ukrainische Bewegung insgesamt und engültig zu zerschlagen und in den Augen der Ukrainer diskreditieren zu können.

Eindeutig verurteilt wurde die Grausamkeit der OUN-Terroristen von den legalen ukrainischen politischen Kräften und von der griechisch-katholischen, also der ukrainischen National-Kirche. Ihr Metropolit Andryj Scheptyzkyj brandmarkte sie in einem Hirtenbrief als “gemeine Mörder, Verbrecher und Feinde des Volkes”.

Noch dramatischer war indes in der Sowjetukraine die Lage der polnischen Minderheit, die in der zweiten Hälfte der 30er Jahre praktisch einem Genozid zum Opfer fiel. Ursache dafür waren allerdings keine nationalen ukrainischen Interessen, sondern die stalinistische Politik der Kommunistischen Partei. Die Beziehungen zwischen Polen und der UdSSR hatten sich in der Zwischenkriegszeit zunehmend verschlechtert. Sie waren völlig von den geopolitischen und ideologischen Interessen der Sowjetunion einerseits und den Interessen der europäischen Großmächte andererseits determiniert.

Obwohl die demokratischen Reformen, die in der heute unabhängigen Ukraine durchgeführt wurden, der polnischen Minderheit in der Ukraine wieder Gelegenheit gibt, ihre eigene Kultur zu pflegen und ihren konfessionellen Kultus auszuüben, kann das geschehene Unrecht nicht wiedergutmacht werden. Unsere Öffentlichkeit weiß noch viel zu wenig über diese polnische Tragödie, aber das Schicksal der polnischen Minderheit auf ukrainischem

Boden muß für uns genauso wichtig sein wie das der ukrainischen Minderheit in Polen.

13.

In dem durch die stalinistische und nazistische Repression äußerst geschwächten ukrainischen politischen Milieu machte sich während des Zweiten Weltkriegs die utopische Vorstellung breit, die totalitären Ungeheuer würden sich im Krieg gegenseitig so sehr schwächen, daß auf ukrainischem Boden eine offene Situation entstehen könnte, ähnlich wie nach dem Ersten Weltkrieg. Man wollte also Vorkehrungen treffen, um die günstige Situation diesmal nicht zu verpassen. In Erwartung eines Dritten Weltkrieges ignorierte man vollkommen die schlichte Tatsache, daß die ukrainische Position irgendwie in Übereinstimmung gebracht werden müßte mit dem neuen komplizierten geopolitischen Kontext. Denn bekanntlich zählen in der Politik zunächst einmal die Interessen der Großmächte und nicht irgendwelche moralischen Erwägungen.

Die Verantwortung für die durch die ukrainische nichtkommunistische Widerstandsbewegung in Galizien und Wolhynien ausgeübte Politik lag größtenteils bei der illegalen Leitung von OUN und UPA (UKRAINISCHE AUFSTANDSARMEE), die 1943 umbenannt wurde in UKRAINISCHER ZENTRALER BEFREIUNGSRAT. In diesen Rat wurden verschiedene politische Gruppierungen, also nicht nur die Anhänger von Stepan Bandera, aufgenommen.

Im Sommer 1943 erreichten die antipolnischen

намагання перед кимось вивищитися, він мав завжди (!) відкриті двері для кожного. Потрапити на прийом до митрополита, якщо він був у Львові, не складало жодної труднощі. Митрополит нікого не уникав. Усім він мимоволі починав імпонувати. Але швидше, ніж із інтелігенцією, він тісно зблизився із народними масами.

6. Остаточо його авторитет утвердився під час Першої Світової війни.

Арешт Шептицького російською окупаційною владою 19 вересня 1914, в суботу, коло 10 год. ранку, – не був для нього жодною несподіванкою. Граф Шереметьєв дав йому, за доброю російською традицією, лишень дві години на збори. Претекстом для арешту послужила аж ніяк не войовнича проповідь у Волоській (Успенській) церкві у Львові, де митрополит говорив якраз про *спільність* східнохристиянських традицій галичан і окупантів, спільність, завдяки якій могло б народжуватися якесь порозуміння.

“Галичина в час окупації опинилася в руках поліцейської та чиновничої наволочі, що її послано сюди на посади, а вона, користаючи з воєнного стану, робила, що хотіла” (М. Грушевський).

Звільнено митрополита з заслання лише стараннями красноярського (sic!) єпископа Никона, який звернувся з клопотанням до Керенського.

На розпити, як йому велося у важких умовах заслання, митрополит жартома ухильно відповідав, що там він зміг купу всього перечитати, на що ніколи не мав би часу в нормальних умовах.

Християнська велич: найбільше наполягали на арешті і засланні митрополита православні єпископи Антоній і Євлогій (Холмський) – як тепер говориться, україножери. І от у 1919 р., коли уряд УНР вислав їх за антинародну діяльність до Галичини, вони отримали допомогу від Шептицького!

Однією з малозгадуваних (але значущих для висвітлення його christianitas) соціальних акцій митрополита було те, що він добився в австрійського уряду допомоги для вдів священників.

Шептицький стояв вище галицьких неприхильностей і упереджень: якое дочка Франка (Анна) прийшла до митрополії просити про панахиду за батьком; її зустрів о. Михайло Цегельський і заявив, що Франко помер без Бога, і Церква не може і не буде за нього молитися; аж тут із-за

АНДРІЙ ШКРАБ'ЮК, МИТРОПОЛИТ

ANDRIJ PAWLYSCHYN. STUDIEN ZUR ENTSTEHUNG POLNISCH- UKRAINISCHER KONFLIKTE IM 20 JAHRHUNDERT

Aktivitäten der UPA ihren Höhepunkt. Obwohl keine dokumentarischen Beweise für den planmäßigen Charakter dieser “ethnischen Säuberungen” in Wolhynien und Galizien vorliegen, erlaubt uns der Verlauf der Ereignisse, einige Schlußfolgerungen zu ziehen. Es gab von ukrainischer Seite einen gezielten Druck auf die einheimische polnische Bevölkerung. Man wollte sie zur Umsiedlung auf ethnisch polnisches Territorium zwingen. Aus mehreren Gründen erreichte diese Aktion ein sehr großes Ausmaß an Brutalität:

- Zum einen spielte auf beiden Seiten die Unnachgiebigkeit in der Frage der staatlichen Zugehörigkeit der Konfliktgebiete eine Rolle.

- Dazu kam verschärfend, daß der Kampf Züge sowohl eines Konfessions- und Glaubenskrieges (römisch-katholisch gegen orthodox), als auch eines Bauernkrieges annahm.

- Zur blutigen Härte der militärischen Aktion kamen hinzu: Haß und Vergeltung, Nachbarschaftsrache und die besondere Mordbereitschaft für “das eigene Stück Land”. Der Widerstand der UPA dauerte bis Ende der 40er Jahre und endete Anfang der 50er. Nachdem die endgültige Grenzlinie zwischen Polen und der UdSSR entlang der früheren Curzon-Linie feststand, kämpfte die UPA auch noch hinter dieser Linie in polnischen Gebieten mit ukrainischer Minderheit. Sie wollte dort die eigenen Leute schützen vor Überfällen durch Militär oder Sicherheitskräfte oder polnische antikommunistische Einheiten oder auch ganz einfach durch Kriminelle.

Im Jahr 1947 holte dann die polnische Regierung zum entscheidenden Schlag gegen die UPA aus: Die gesamte ukrainische Bevölkerung im östlichen Grenzgebiet wurde unter

Anwendung brutaler Gewalt in die vormals deutschen Gebiete West- und Nordpolens umgesiedelt. Alles sozialen und nachbarschaftlichen, ja sogar die Familienbeziehungen sollten endgültig zerrissen werden. In dieser Art und Weise also “löste” Polen sein Problem mit der ukrainischen Minderheit.

Während des deutsch-sowjetischen Krieges gewann die Sowjetunion in den Polen, die in der Westukraine lebten, unfreiwillige Alliierte, denn die Partisanen der ARMIJA KRAJOWA (AK) und die polnischen Gemeinden mußten mit den sowjetischen Partisanen zusammenarbeiten. Die Polen lieferten Personal, Nahrungsmittel und Informationen und bekamen von den Roten im Gegenzug Waffen und militärische Unterstützung bei ihren Überfällen auf ukrainische Dörfer und auf Einheiten der UPA. Die polnische Untergrundbewegung - obwohl antikommunistisch - wurde von ihrer Leitung dazu vergattert, sich den Roten Partisanen gegenüber (“die Alliierten unserer Alliierten”) loyal zu verhalten. Die Partisanen der AK hatten meistens keine Alternative, denn ihre (polnischen) Dörfer lagen mitten im Kampfgebiet. Der einzige Ausweg war Flucht. Diese vertriebenen Polen kamen später wieder zurück und rächten sich (mit der Begründung einer ukrainischen Kollektivschuld) grausam an der ukrainischen Bevölkerung von Cholm, Pidliaschja, Nadsianja, Lemkiwtschyna. Die roten Partisanen (geführt von sowjetischen Sicherheitskräften) und gewisse Strafkommandos provozierten häufig Konflikte zwischen Polen und Ukrainern. Später dann, nach dem Krieg, bedienten sich die Sondereinheiten des Innenministeriums der UdSSR derselben üblen Methoden. Das Ziel dieser Provokationen war immer die Diffamierung der ukrainischen nationalistischen Bewegung bei der Bevölkerung. Massenhaft durchsetzten auch Agenten der sowjetischen Politischen Polizei den ukrainischen Untergrund, vor

дверей пролунав голос: “Помиляється, отче Цегельський!”.

Рабин Єзекїїл Левін звертався до митрополита по допомогу (під час погрому у Львові), коли митрополит був під польським домашнім арештом у палатах навпроти собору Юра (не мав дозволу пройти навіть до самого собору); Шептицький сказав, що не може якось зарадити, проте дав рабиніві дискретно 500 корон.

“Завжди, коли я перебував у тих малих галицьких містечках, — а Ти їх, мамо, теж добре знаєш, — мені чомусь здавалося, що найбіднішими серед бідних то є жиди... І ці жидівські кагали, в яких більшість була біднота, були найпобожніші” (цитата з літературної містифікації Гр. Лужницького — “листів митрополита до матері”; в підґрунті цієї містифікації, проте, лежать справді якісь автентичні матеріали, якими послуговувався Лужницький).

За Польщі становище українства в Галичині різко погіршилося; знову, як у середині XIX ст., провідну ролю почала відігравати Церква; якщо за Австрії митрополит був для українців *одним із* авторитетів, бо поряд з ним стояли й інші авторитети — напр., Голова Народного Комітету та Парляментарної Репрезентації, а також Голова НТШ, то за Польщі залишився *один* митрополит як “батько батьків”.

Цісаря не стало, як не стало і віденського парламенту, що були певною мірою арбітрами польсько-українських зіткнень. Варшавський сейм — то був уже не австрійський парламент.

Тож за Польщі авторитет Шептицького серед українців — найвищий і незаперечний. НТШ обирає його в 1925 своїм дійсним членом.

Конфлікти за Польщі: в ніч із 22 на 23 серпня 1923 Шептицького заарештовують — хворого — на польсько-чеському кордоні з вимогою виступити з вірнопідданчою заявою щодо польської влади. Врешті-решт він зустрічається з президентом Войцеховським, і справа (після їхньої десятихвилинної розмови віч-на-віч) дещо залагоджується.

Широко відомі протести греко-католицького архиєпископа проти руйнування православних храмів на Холмщині (1936-38; зруйн. 91 церква; пастирське послання-протест було конфісковане польською

АНДРІЙ ШКРАБ'ЮК, МИТРОПОЛИТ

ANDRIJ PAWLYSCHYN. STUDIEN ZUR ENTSTEHUNG POLNISCH-UKRAINISCHER KONFLIKTE IM 20 JAHRHUNDERT

allein um die Unterstützer in der Bevölkerung herauszufinden.

Auf der anderen Seite Nazi-Deutschland: Die ukrainische nationalistiche Bewegung war für die Nazis nur als Mittel für andere (eigene, mörderische) Zwecke interessant. Alle Versuche der Ukrainer, politisch selbständig zu handeln, wurden brüsk abgeblüht. Gleichwohl kam aus dieser furchtbaren Epoche ein nationales Stereotyp als Ergebnis einer rassistischen Betrachtungsweise in die Welt, das besagt, alle Ukrainer seien ein und derselbe Typ, d.h. die unbestreitbaren von Randgruppen begangenen Verbrechen werden einem ganzen Volk angelastet. Aber Verbrecher gibt es bei allen Völkern und zu allen Zeiten. Man sollte also besser sowohl die allgemeine als auch die pathologische Kriminalität, die im Rahmen eines totalen Krieges ausbrachen und ihren Spielraum fanden, genau unterscheiden von der bewußten politischen Absichtserklärung.

nur nach und nach aufgearbeitet, und es wird noch Jahre dauern, bis man ein neues, für beide Völker akzeptables Konzept der Vergangenheitsbewältigung auf der Grundlage von Demokratie, Toleranz und Achtung der Menschenrechte entwickeln kann. Wollen wir hoffen, daß wir dann auch das Buch über die polnisch-ukrainischen Konflikte endgültig zuschlagen können.

14.

In jeder Phase des Konflikts waren die Polen sehr viel besser organisiert und besser ausgebildet. Sie verfügten über einen Apparat und die notwendigen Beamten und Militärs, d.h. sie konnten zielbewußt und kontinuierlich nach einem klar umrissenen Modell handeln.

Die Ukrainer dagegen verloren immer wieder ihre zahlenmäßig sehr schwache Elite, worauf bei ihnen auch immer wieder chaotische Zustände herrschten. Diese Tatsachen muß man berücksichtigen, wenn man die allseits verbreiteten Halbwahrheiten und Manipulationen am historischen Material aufklären will.

Nach den Umsiedlungen und Deportationen entwickelte sich der polnisch-ukrainische Konflikt von seiner “heißen” Phase zum “Kalten Krieg”. Aber dessen Kriegsgeschichte wird erst heute und

цензурою і поширювалося нелегально) та проти гвалтівного перетягання цілих сіл на католицтво (sui generis “релігійна чистка” – за аналогією до сучасних етнічних).

Конфлікти з польськими окупаційними властями розгорялися і щодо дрібніших речей. За польським законодавством, уся документація мала бути ведена по-польськи. До митрополита постійно чіплялися під приводом того, що метрикальні книги Галицька Митрополія веде по-українськи. Тож коли причіпки в цій справі стали нестерпними, Шептицький у 1925 перевів усі метрикальні книги на *латину*.

Діяльність митрополита Шептицького як фундатора й організатора та мецената не має собі рівних. Лише *одне* з усіх звершених ним починань увічнило б його ім'я в історії України – а починань тих було сотні!

Засновує Український Національний Музей, купує в 1905 для нього приміщення за 34 тис. доларів (з доп. євреїв, бо поляк-власник не бажав продавати будинок українцям).

Церковні, гуманітарні фундації: найперша – Єпархіальна бібліотека в Станиславові (передав 4 тисячі книг із особистої бібліотеки), Академічний Дім, Народня Лічниця, гімназії; клопотанням до чеського уряду врятував українську господарську академію в Подєбрадах. Був співзасновником українських банків.

Ним заснована Львівська Богословська Академія (1928; єдиний український вищий навчальний заклад за Польщі); на сиротинці передав разом 1 млн. доларів; посилав подарунки на Песах єврейським убогим дітям.

Заходами Комісії охорони природи при НТШ митрополит дав розпорядження утворити на землях Львівської митрополії заповідник кедрових лісів на горі Яйце, що біля Підлютого, та заповідник степової рослинності біля Чортової Гори на Рогатинщині. То були одні з перших природних заповідників у Західній Україні. Сприяв відкриттю курортів (напр., Черче).

Ця величезна діяльність митрополита мала небагато аналогів ув історії XX сторіччя, але нею він певним чином продовжував родинну традицію Шептицьких.

АНДРІЙ ШКРАБЕЮК, МИТРОПОЛИТ

Heinrich Heine ZWEI RITTER

Crapülinski und Wachlapski,
Polen aus der Polackei,
Fochten für die Freiheit, gegen
Moskowitzertyranei.

Fochten tapfer und entkamen
Endlich glücklich nach Paris -
Leben bleiben, wie das Sterben
Fuer das Vaterland ist süß.

Wie Achilles und Patroklos,
David und sein Jonathan,
Liebten sich die beiden Polen,
Küssten sich: “Kocham! Kocham!”

Keiner je verriet den andern,
Blieben Freunde, ehrlich, treu,
Ob sie gleich zwei edle Polen,
Polen aus der Polackei.

Wohnten in derselben Stube,
Schliefen im demselben Bette;
Eine Laus und eine Seele,
Kratzten sie sich um die Wette.

1284 князь Лев (?) надав Шептицьким грамоту на боярство, яке було підтвержене 1469 (з 1772 р. всі ці галицькі бояри стають “графами” й поступово асимілюються — польшаться). Однак у випадку Шептицьких що то було за “спольщення”? Чи є це аж таким однозначним? Дивовижний приклад, який заперечує оцю “одновимірну” спольщеність роду: зима 1862 (митрополит Андрей народився 29 липня 1865): “ми верталися саньми присмерком з далекої прогулянки і говорили про сподівану нашу першу дитину. Пам’ятаю, як у віддалі блимали прилбицькі світла, а коли ми перелітали через Чолгинські луки, тоді мій чоловік сказав: Якщо я матиму кількох синів, то я хотів би, щоб один із них став уніятським священиком” (спогади Софії з Фредрів (чехів за походженням) Шептицької).

Сини Яна і Софії Шептицьких: Станислав і Александр — вважали себе римо-католиками; Лев, Казимир (пізніший ігумен Климент), Роман (митрополит Андрей) — греко-католиками.

З дитячих пристрастей слід відзначити любов малого Романа до полювання. В домі панувала не так польська, як радше французька мова. Зі Станиславом, своїм братом-антагоністом, польським генералом, митрополит дипломатично говорив власне по-французьки.

Александр, землевласник, був убитий гестапо в Замості 1940 року; Лев — убитий у Прилбичах НКВД (експлуататор!) 27 вересня 1939 з 13 членами сім’ї і слугами; енкаведисти викинули з гробівца кості батьків, зруйнували родинне гніздо Шептицьких, знищили цінні давні документи.

Найбільше випробування свого поклонання Роман пережив, коли проходив реколекції в найдавнішому бенедиктинському монастирі Монте-Кассіно: “Під час молитви заволоділо мною нараз таке глибоке пізнання-візія, такої могутності й величавости латинської Церкви, її краси й духовних скарбів, що мені здавалося, що я не зможу від неї відірватися і поза нею не зможу служити Богові”.

Під час подорожі до Риму Роман зустрічається, зокрема, зі стареньким кардиналом Масаєю, і той дарує юнакові працю свого життя — етіопську граматику (ця коротка зустріч неабияк вплинула на Романів *шлях до християнського Сходу*); потім були подорожі до Києва і Росії, відома зустріч із Соловйовим, який у своїй теорії “всеедності” обстоював возз’єднання розколених Церков.

АНДРІЙ ШКРАБ’ЮК, МИТРОПОЛИТ
HEINRICH HEINE ZWEI RITTER

Speisten in derselben Kneipe,
Und da keiner wollte leiden,
Dass der andre für ihn zahle,
Zahlte keiner von den beiden.

Auch dieselbe Henriette
Wäscht für beide edle Polen;
Trällernd kommt sie jeden Monat -
Um die Wäsche abzuholen.

Ja, sie haben wirklich Wäsche,
Jeder hat der Hemden zwei,
Ob sie gleich zwei edle Polen,
Polen aus der Polackei.

Sitzen heute am Kamine,
Wo die Flamme traulich flackern;
Draussen Nacht und Schneegestöber
Und das Rollen von Fiakern.

Eine grosse Bowlе Punsch
(Es versteht sich, unverzückert,
Unversäuert, unverwässert)
Haben sie bereits geschluckert.

Und von Wehmut wird beschlichen
Ihr Gemüte; ihr Gesicht
Wird befeuchtet schon von Zähren,
Und der Crapülinski spricht:

“Hätt ich doch hier in Paris
Meinen Bärenpelz, den lieben
Schlafrock und die Katzfellnachtsmütz,
Die im Vaterland geblieben!”

Ihm erwiderte Waschlapski:
“O, du bist ein treuer Schlachzittz,
Denkest immer an der Heimat
Bärenpelz und Katzfellnachtsmütz.

Polen ist noch nicht verloren,
Unsre Weiber, sie gebären,
Unsre Jungfrau tun dasselbe,
Werden Helden uns bescheren,

Helden, wie der Held Sobieski,
Wie Schelmufski und Uminski,
Eskrokewitsch, Schubiakski,
Und der grosse Eselinski”.

(aus dem Romancero, 1851)

Оце “з’єднання” стало домінантою церковної діяльності митрополита: привести до унії цілий Схід. Ці пляни були, звісно, фантастичні: роки світових воєн – і думки про унію!

Якраз під час Другої Світової війни митрополит робить низку таких фантастичних унійних заходів-призначень: Миколая Чарнецького призначає екзархом Волині, Полісся, Холмщини, Підляшшя; свого брата Климента, ігумена студитів, – екзархом Росії і Сибіру (куди Климент потрапив уже не як екзарх, а як в’язень); Йосифа Сліпого, свого наступника, – екзархом Сх. України; екзархом Білоруси – Антонія Неманцевича.

Можливо, вбивство родини у Прилбичах та страхітливі злочинства “перших світів” ще стояли в нього перед очима, коли він вітав “побідоносне німецьке військо” 5 липня 1941 року. Проте ніхто з єпископів – “князів Церкви” – у цілій Європі не виступав потім так відкрито й беззастережно проти фашизму в багатьох пастирських посланнях (грудень 1941; лютий 1942 – лист до Гімлера; березень 1942; 29–31 серпня 1942 – розпачливий лист до папи Пія XII; 21 листопада 1942 – послання “*Не убий*”). Це приводило до фашистських обшуків на Св. Юрі, під час яких німці розкривали навіть труни покійників.

Наказав сховати понад 300 єврейських дітей та цінні єврейські документи. У рятуванні євреїв йому допомагали, серед інших, сестра Йосифа Вітер (1946 її ув’язнено загалом на 30 років) і брат Климент (37 євреїв; на фабриці взуття, яка належала студитам, – ще 16 євреїв; арештований 1947). Мусимо, однак, сказати, що митрополит приховував цю свою порятункову акцію від більшої частини духовенства – і тому, що цього вимагали обставини, і через антисемітизм значної частини священиків.

Передчуваючи, що радянська влада буде нищити Церкву, митрополит заповідав, щоб священики, ченці і черниці вчилися якогось ремесла.

Помер Владика 1 листопада 1944 року, коло 13 год., три дні перед тим переставши з будь-ким розмовляти.

5 листопада відбувся похорон у Львові. По суті, то був похорон Галичини – величній,

АНДРІЙ ШКРАБ’ЮК, МИТРОПОЛИТ

GALIZIEN. DIE ÄUSSEREN UND INNEREN OLEH TURIJ GRENZEN. KURZE EINFÜHRUNG UND ÜBERBLICK

1772 - 1997

I. Einige Stichworte zur Vorgeschichte Galiziens.

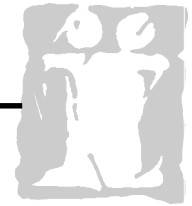
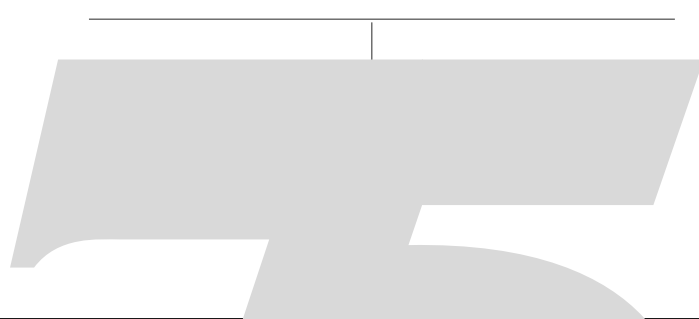
Wir wissen, daß vom 7. bis zum 10. Jahrhundert der slawische Stamm der WEISSKROATEN in der Vorkarpathen siedelte und daß um die Jahrtausendwende die westlichen Randgebiete des heutigen Galiziens unter den Einfluß des GROSSMÄHRISCHEN IMPERIUMS gerieten. Vermutlich zur

фееричний і зловісний, з ворожим військовим супроводом. Хрущов нібито приїхав із вінком від Сталіна (невідомо, правда це, чи міт); один большевицький достойник сказав, що Шептицький після Шевченка то був найбільший українець.

Чому його таки не вбили займанці? Не наважилися німці, приносили по ночах хрестити дітей енкаведисти (правда чи міт?).

...
«Вже тільки для Вас маю жити, — для Вас усе посвятити, — ба навіть за Вас, як цього треба буде, і життя своє віддати... Отже, нині wraz із апостолом кажу і заявляю, — а Бог свідком, що з чистим сумлінням заявити це можу: “Я сам бажав би бути відлученим від Христа за моїх братів, рідних мені по тілу!” (Рим 9,3).

Нехай нині умру, — нехай у вічності не зазнаю щастя, нехай відлучений буду від Христа, — коби лиш Ви, Браття мої по крові, були спасенні» (“Перше Слово Пастиря”, 1900 рік).

АНДРІЙ ШКРАБ'ЮК, МИТРОПОЛИТ

OLEH TURIJ. GALIZIEN. DIE ÄUSSEREN UND INNEREN GRENZEN.KURZE EINFÜHRUNG UND ÜBERBLICK

selben Zeit missionierten dort die Nachfolger der Slawen-Apostel KYRILL und METHOD.

Als Beginn der schriftlichen Überlieferung der Geschichte Galiziens gelten die Mitteilungen der ruthenische Chronisten über den Kriegszug des Kiewer Fürsten WOŁODYMYR ins polnische Land (981) und den Anschluß von PRZEMYSL, TSCHERWEN' und anderen Städte an den RUS'. Vor allem die Festung von TSCHERWEN' war ständig umstritten und umkämpft, bis sie schließlich unter dem Fürsten JAROSŁAW MUDRYJ zum festen Bestandteil des Kiewer Staates wurde.

Ende des 11.Jahrhunderst gründeten die drei Urenkel von JAROSŁAW MUDRYJ, nämlich RIURYK, WOŁODAR und WASYLKO ihre Teilfürstentümer in ZWENYHOROD, TEREBOŪLA und PRZEMYSL und begründeten die Dynastie der ROSTYSŁAWYTSCHI. Mitte des 12.Jahrhunderts vereinigte dann WOŁODYMYRKO WOŁODAREWYTSCH, ein Fürst aus dieser Dynastie, die drei Teilgebiete zu einem einzigen Fürstentum mit dem Zentrum HALYTSCH. Sein Nachfolger JAROSŁAW OSMOMYSL (1153-1187) erweiterte das Galizische Fürstentum bis zum Unterlauf des Dnister und zur Donaumündung. Aber die ständigen Konflikte zwischen Fürst und Bojaren schwächten den Staat,eine Tatsache, die sich der ungarische König BELLA III. zunutze machte, indem er vorübergehend den Thron in HALYTSCH für seinen Sohn Andrij gewann.

Nach dem Erlöschen der Rostyslawowyschi-Dynastie boten die Bojaren dem Fürsten von Wolhynien, ROMAN MSTYSŁAWOWYTSCH die Krone an, und dieser vereinigte

GALIZIEN und WOLHYNINIEN und begründete eine neue Dynastie. Der galizisch-wolhynische Staat erreichte seine Blüte unter DANYŁO ROMANOWYTSCH(1238-1264), der für einige Zeit das gesamte Territorium der Ukraine rechts des Dnipro einschließlich Kiew kontrollierte. Er ließ sich vom Papst zum Königkrönen (1253) und gewann so die Anerkennung als ein europäischer Monarch. Sein Sohn LEW erweiterte Galizien um das Gebiet von LUBLIN und einen Teil von Transkarpathien und bestimmte LWIW zur Hauptstadt des Fürstentums. Nach seinem Tode wurde schließlich sogar eine von Kiew unabhängige GALIZISCHE ORTHODOXOMETROPOLIE geschaffen.

Diese Blütezeit des Galizisch-Wolhynischen Fürstentums war zugleich der Beginn eines raschen Verfalls. Streit im Fürstenhaus, Konflikte mit den Bojaren, Mongolen-Überfälle, ständig Kriege mit den Nachbarn und schließlich (1340) das Erlöschen der regierenden Dynastie. Die Erbfolgekriege zwischen Polen, Litauen und Ungarn führten dann im Jahre 1387 zur endgültigen Einverleibung Galiziens in das Polnische Königreich, während Wolhynien dem Großen Litauischen Fürstentum zufiel. Bis 1772 blieb Galizien als separate Verwaltungseinheit - "RUS'sche WOJWODSCHAFT" oder "ROTREUSSEN" - ein Bestandteil der polnischen Krone

II. *Das Königreich Galizien und Lodomerien.*

1772 - Rußland, Preußen und Österreich teilen unter sich den Polnisch-Litauischen Staat auf, Galizien gerät unter Herrschaft

МИТРОПОЛИТ

анна

вероніка

вендлянд

OLEH TURU. GALIZIEN. DIE AUSSEREN UND INNEREN GRENZEN. KÜRZE EINFÜHRUNG UND ÜBERBLICK

der Habsburger. Dabei beruft sich Maria-Theresia auf die mittelalterliche Episode der ungarischen Herrschaft, schließt allerdings die neugewonnenen Territorien nicht etwa dem ungarischen Teil der Doppel-Monarchie an, sondern unterstellt sie direkt als Kronland der Wiener Zentralregierung. Dazugeschlagen werden obendrein die ethnisch polnischen Teile der KRAKAUER (ausgenommen die Stadt selbst) und der SANDOMYRSCHEN WOJWODSCHAFTEN mit den ehemaligen HERZOGTÜMERN AUSSCHWITZ und ZATOR, auf die die Habsburger in ihrer Eigenschaft als Nachfolger der tschechischen Krone Anspruch erheben.

18. September 1773 - Polen unterzeichnet den Vertrag über die Teilung und erkennt damit ganz offiziell die österreichische Annexion der Territorien zwischen WEICHSEL und ZBRUCZ an. Österreich erhält ein Territorium von 81.900km² mit einer Bevölkerung von etwa 2,65 Millionen Menschen. Zentrum des Kronlandes ist LWIW.

1773 - Zu Galizien geschlagen wird außerdem ein kleiner Teil des ZIPS-Gebirges zwischen NOWY SACZ, BOCHNIA, WIELICZKA. (Das Gebiet war bereits 1769 besetzt und unter ungarische Verwaltung gestellt worden.)

1786 - kam die BUKOWINA dazu: (Das Gebiet war 1769 besetzt und dann mit dem Vertrag von Konstantinopel - mit Moldau und der Türkei - den Habsburgern zuerkannt worden.)

1795 - Die dritte Teilung der polnischen Rzecz Pospolita. Österreich vergrößert sein Kronland um den

nördlichen Teil der Wojwodschaften KRAKAU, SANDOMIERZ, LUBLIN und BELZ, sowie Teilen von MASOWIEN, PODLACHIEN, dem CHOLMER LAND und WOLHYNIEN zwischen den Flüssen WESTLICHER BUG, PILICA und WEICHSEL. Verwaltungsmäßig wurden diese Gebiete 1803 an das Königreich Galizien und Lodomerien angeschlossen unter dem Namen NEUES GALIZIEN oder WESTGALIZIEN. Allerdings gingen diese Landgewinne nach der Niederlage gegen Napoleon durch den Vertrag von Schönbrunn wieder an das neugegründete Herzogtum Warschau verloren. Durch denselben Vertrag kam ein Teil von Ostgalizien, das sogenannte Gebiet TERNOPIL zwischen den Flüssen ZBRUCZ und STRYPA an Rußland, bis der Wiener Kongreß 1815 diese Entscheidung wieder rückgängig machte. Allerdings wurden gleichzeitig die Gebiete von NEUGALIZIEN dem sogenannten KONGRESSPOLEN und somit dem russischen Imperium zugeschlagen. Die Freie Stadt Krakau samt Umgebung wurde gemeinsam von den Siegermächten verwaltet und 1846 nach Niederschlagung des polnischen Aufstands an das österreichische Galizien angeschlossen.

Von da an blieben die äußeren Grenzen von Galizien bis zum Zusammenbruch der Habsburger Monarchie im Jahr 1918 praktisch unverändert. Einzige Ausnahme: Der Kreis CERNOWITZ wurde am 4. März 1849 als Kronland BUKOWINA für eigenständig erklärt, 1854 von Galizien abgetrennt, 1860 wieder der galizischen Verwaltung unterstellt und 1861 wieder als autonomes Kronland daraus entlassen.

Колосальний, подібний до замку, фортеці,
але водночас легкий, сповнений грації, майже летючий
цей Святий Юр. І пливе він над нашим містом, і пливе
над нашою юністю, як весільний корабель над хмарами.
Особливо він захоплює навесні, здіймаючись над
зеленню парку і квітучими садами, які оточують
на м'яких схилах невисокі мури собору.
Овіяний усіма запахами щедрої львівської ритавера, здійснюється
цей храм до хмар, як символ небесного триумфу
над турботами земного буття...
І тут же, на траві катедрального пагорба весело
іржуть коні. Я подумав, що то, певно, коні самого Св. Юра,
патрона собору, які відпочивають на міському лузі,
але я помилився. Це були коні з єпископської стайні,
вони возять екіпаж його світлості митрополита Шептицького,
внука Александра Фредро.

Юзеф Вітлін, Мій Львів, 1946.

„Мій“ Львів, у якому я прожила добрих півтора року, вже давно переріс межі
Святоюрської гори. Але якщо дивитися на центр міста з протилежного боку, з Замкової
гори, то маємо перед очима все ту ж накреслену Вітліном картину: собор Св. Юра,

АННА ВЕРОНІКА ВЕНДЛЯНД, МИТРОПОЛИТ

OLEH TURI. GALIZIEN. DIE AUSSEREN UND INNEREN GRENZEN. KURZE EINFÜHRUNG UND ÜBERBLICK

III. Westliche Ukraine / Östliches Kleipolen.

Schon zu Kriegsbeginn wurde Galizien (vor allem der östliche Teil) zum Kriegsschauplatz. Die russischen Truppen eroberten im September 1914 ein Gebiet bis zum SAN. Die abziehende österreichische Armee (besonders die ungarischen Honweds) drangsalierte die einheimische Bevölkerung, beschuldigte sie als "Russenfreunde" und "Verräter", und viele Ukrainer wurden in österreichischen Konzentrationslagern, vor allem in dem berüchtigten TALERHOF in der Steiermark, eingesperrt.

Ein bitteres Schicksal erwartete auch diejenigen Ukrainer, die unter russische Besatzung gerieten. Die Zarenregierung verstand Ostgalizien als "altes russisches Land", das nun für ewige Zeiten "mit dem russischen Mutterland vereint" sein würde, und der neue Generalgouverneur GEORGIJBOBRINSKIJ hielt es für seine wichtigste Aufgabe, den eroberten Gebietenschleunigst "einen russischen Charakter zu verleihen": Ukrainische Kultur- und Bildungseinrichtungen wurden geschlossen, stattdessen wurde als offizielle Sprache für Kirche und Verwaltung Russisch eingeführt; gezwungenermaßen konvertierten die griechisch-katholischen Kirchen zur Orthodoxie; nationalbewußten Ukrainer wurden verhaftet und deportiert, u.a. auch das Oberhaupt der Unierten, Metropolit ANDREJ SCHEPTYZKI; schließlich kam es auch beim Abmarsch zu Massakern an der Bevölkerung. Im März 1915 eroberte die russische Armee PRZEMYSL und besetzte einen Teil von Westgalizien bis HORLICA und TARNOW. Doch der Gegenstoß der deutschen und österreichischen Truppen warf die Russen wieder fast aus ganz Galizien hinaus bis auf das Gebiet

zwischen SERET und ZBRUCZ südlich von TERNOPIL.

Sowohl Ukrainer als auch Polen versicherten zu Kriegsbeginn dem österreichischen Staat ihre volle Unterstützung und Loyalität. Gleichwohl waren sie weniger darauf bedacht, Österreich zu verteidigen, als vielmehr die Kriegssituation für eigene nationale Zwecke zu nutzen.

Radikalisiert wurde die Situation dann durch die Revolution in Rußland(1917) und die Entstehung der beiden unabhängigen Staaten Polen und Ukraine.

9.Februar 1918 - Unterzeichnung des Friedensvertrags von BREST-LITOWSK. In einem geheimen Zusatzabkommen erklärte sich die österreichische Regierung gegenüber dem Ukrainischen Zentralrat mit einer Teilung Galiziens in einen polnischen Westteil und einen ukrainischen Ostteil (als Kronland) unter Einschluß der ukrainischen Gebiete in der BUKOWINA und in TRANSKARPATHIEN einverstanden. Das Geheimpapier wird aber veröffentlicht, die polnische Seite orientiert sich drohend in Richtung Entente, und die Wiener Regierung muß ihre Versprechungen zurücknehmen.

4.Oktober 1918 - Die Niederlage der Mittelmächte. Österreich muß Wilsons 14 Punkte akzeptieren, also auch Punkt 13, der von der Wiederherstellung eines polnischen Staates handelt, unter Einschluß derjenigen Territorien, die "zweifelsfrei von Polen besiedelt sind".

16.Oktober 1918 - Manifest von Kaiser Karl, das die Umwandlung der k.u.k. Monarchie in einen Bund souveräner Nationstaaten erklärt.

епископський центр греко-католицьких митрополитів Галичини, зіймається над містом, все ще відмежовуючись від суєти вузьких вуличок середмістя. Той, хто не полінується піднятися на Святоюрський пагорб, знайде тут ще залишки садів, над якими, однак, домінує військова радіовежа, подарована містові радянськими владарями. Барокова споруда собору — „символ небесного тріумфу“ на околиці міста — довгий час була символом складної земної ситуації львівських українців: у місті, яке вони колись заснували, протягом століть панування польських королів і австрійських імператорів їх відсунуто на периферію. Як інакомислячим, схизматикам їм можна було селитися лише у передмісті і не дозволялося займати вищих посад у місті. Від кінця XVI століття вони були „уніатами“, які, хоча формально і підлягали Ватикану, але залишалися вірними православному обряду і через це не мали рівних прав з католиками. До Другої Світової війни українські мешканці Львова були меншиною в польському місті.

Але цей польський Lwów, був водночас і їхнім українським Львовом, старовинним княжим містом „іхньої“ Східної Галичини, з 1772 року частини австрійської провінції, в якій вони були більшістю. В процесі поступового піднесення церковного і релігійного життя з кінця XVIII століття Львів перетворюється на їхню безперечну столицю, і вони раз у раз заявляють про свої претенсії на нього. Тут концентрувався негустий прошарок української інтелігенції, тут знаходилися осередки важливих українських закладів. У революційному 1848 році не лише польські, а й українські патріоти домагалися тут своїх громадянських і національних прав. Східногалицькі сільські священики несли львівські гасла у провінцію, виголошували промови перед селянськими громадами, в яких вони прославляли Франкфуртський парламент — що злостило і приводило в розпач польських

АННА ВЕРОНІКА БЕНДЛЯНД, МИТРОПОЛИТ

OLEH TURJ. GALIZIEN. DIE AUSSEREN UND INNEREN GRENZEN. KÜRZE EINFÜHRUNG UND ÜBERBLICK

18. Oktober 1918 - In Lwiw konstituiert sich ein UKRAINISCHER NATIONALRAT und deklariert die Gründung eines Ukrainischen Staates in den ethnisch ukrainischen Gebieten von Österreich-Ungarn. Das Territorium umfaßt OSTGALIZIEN bis zum Fluß SAN; die LEMKIWSCHTSCHZNA, den Norden der WESTBUKOWINA mit den Städten TSCHERNIWTZI, STOROSCHYNEZ und SERET, sowie einen ukrainischen Streifen von NORDOST-UNGARN. Die Habsburg gegenüber loyalen westukrainischen Politiker wagen es nicht, ihre Einheit mit der Dnjepr-Ukraine zu erklären. Ganz anders die polnischen Politiker, die schon vor dem kaiserlichen Manifest vom 16.10. sich als Vertreter eines großen, einheitlichen und unabhängigen polnischen Staates erklärt haben.

28. Oktober 1918 - In KRAKAU konstituiert sich der POLNISCHE LIQUIDATIONS AUSSCHUSS, der am

1. November 1918 im Namen der Warschauer Regierung die Macht in Galizien übernehmen soll. Aber am

1. November wachen die Bewohner Lembergs schon als Bürger eines ukrainischen Staates auf, denn eine Gruppe von ukrainischen Militärs hat in der Stadt die Macht ergriffen, und kurz darauf erklärt der UKRAINISCHE NATIONALRAT die Gründung einer WESTUKRAINISCHEN VOLKSREPUBLIK in allen ethnisch ukrainischen Gebieten von Österreich-Ungarn. Schon am selben Tag leisten einige polnische Patrioten in Lemberg Widerstand, es kommt zu bewaffneten Auseinandersetzungen, die sehr schnell in einen Krieg

übergehen.

22. November 1918 - Die ukrainische Armee verläßt Lwiw.

Julii 1919 - Die ukrainische Armee geht hinter den ZBRUCZ zurück.

Schon während dieses Krieges und dann wieder während des sowjetisch-polnischen Konflikts im Jahr 1920 kamen von Seiten der Entente Vorschläge für eine Demarkationslinie zwischen den verfeindeten Parteien (BARTELEMI- bzw. CURZON-LINIE), aber erst im Friedensvertrag von RIGA (1920) wurde die neue Ostgrenze Polen festgeschrieben. Zwar unternahm die Entente einige Versuche, einen Sonderstatus für Ostgalizien zu erreichen, aber im

März 1923 wurde Ostgalizien als Bestandteil des polnischen Staates international anerkannt. Bereits 1920 schaffte die polnische Regierung die alten Verwaltungseinheiten Galiziens ab und teilte das Land in vier Wojwodschafteinein: KRAKAUER, LWIWER, STANISLAWER und TERNOPILER. Die letzten drei erhielten den Namen OSTKLEINPOLEN, allerdings ohne daß ihnen irgendwelche Autonomie-Rechte zugestanden worden wären. Angesichts der chauvinistischen polnischen Politik in der Zwischenkriegszeit sahen die Ukrainer keinen Spielraum mehr für irgendwelche Kompromisse. Ihre nationalen Interessen (Universität, Schulwesen, Partizipation an der Verwaltung) wurden nicht berücksichtigt, und so ging denn ein Teil der Opposition in die Illegalität bis zum Terrorismus.

IV. Zwischen Stalin und Hitler

23. August 1939 - der MOLOTOW-RIBBENTROP—PAKT

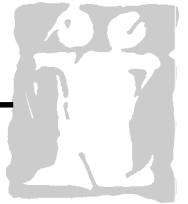

панів. Отож історія цього ніби-то „позбавленого історії“ народу починається не 1991 роком.

Львів завжди був релігійним центром галицьких українців. У часи, коли прошарок освічених українців на 90% складався з духовних осіб, греко-католицька Церква, яка називалася так від часів Марії Терезії і Йосифа II, відіграла центральну політичну роль. Митрополит, який одночасно був львівським єпископом, був найвищим представником русинів, як називали тоді українців. Духовенство відіграло важливу роль в українському національному русі аж до ХХ століття, спочатку як політична провідна сила, а потім, коли світська інтелігенція почала відділятися від кліру, – насамперед як розповсюдjuвач ідей руху по цілому краю. Молоде покоління українських активістів теж походило з греко-католицьких священицьких родин. Відповідно, українські священики і церковне керівництво часто конфліктували з адміністрацією та з галицькими поляками, які найбільше скористалися з оголошеної 1867 року фактично автономії коронної землі Галичини. Цей конфлікт загострився вперше у 80-х роках минулого століття, коли галицькі краєві адміністративні органи і віденський центр звинуватили політично активних діячів у зраді батьківщини, притягнули їх до суду і у спілці з Ватиканом провели широкоюсяжну чистку української Церкви, мотивуючи це необхідністю боротьби з „небезпечними для держави“ русофільськими тенденціями. Особливо тривожило адміністрацію те, що в межах Церкви утворився рух, який виступав за явно східноцерковний напрям для того, щоб протистояти зростаючому тискові з боку привілейованого польського католицизму. Метою „обрядового руху“, як його тоді називали, було створення сильної, незалежної української національної

АННА ВЕРОНІКА ВЕНДЛЯНД, МИТРОПОЛИТ

OLEH TURIJ, GALIZIEN. DIE ÄUSSEREN UND INNEREN GRENZEN. KURZE EINFÜHRUNG UND ÜBERBLICK

mit seinem geheimen Zusatzprotokoll über die Aufteilung der Einflußsphären führte zur Liquidation des Polnischen Staates und zur Besetzung Ostgaliziens durch die Rote Armee. Der deutsch-sowjetische Vertrag über Freundschaft und Grenzen vom 28. September 1939 bestätigte die Grenze am SAN.

Außerdem war schon im Geheimprotokoll von einer „freiwilligen Umsiedlung“ der ukrainischen und weißrussischen Bevölkerung in die UdSSR und der Heimführung der „Reichsdeutschen“ ins Dritte Reich die Rede.

Die Besetzung der Westukraine versuchte die Sowjetregierung mit rechtdurchsichtigen Propaganda-Phrasen von der „Vereinigung des ganzen ukrainischen Volkes in einem Staat“ und „Befreiung der Ukrainer von ausländischer Knechtschaft“ zu bemänteln.

22. Oktober 1939. Wahlen zur Volksversammlung in der Westukraine. Bereits vier Tage später tagte dieses Gremium und bat unverzüglich in einem Appell an den Obersten Sowjet in Moskau, freiwillig der Sowjetukraine angeschlossen zu werden. Stalin erfüllte diesen Wunsch am

1. November 1939.

Zu Beginn versuchten die sowjetischen Besatzer Sympathien in der Bevölkerung zu gewinnen, in dem sie Ukrainisch als Unterrichtssprache einführten, die griechisch-katholische Kirche tolerierten, großzügige soziale Unterstützung gewährten, die Ländereien der Großgrundbesitzer konfiszierten und eine Bodenreform zugunsten der Bauern versprochen. Aber sobald das neue Regime einmal befestigt war, drehte sich der Wind und die

Verhältnisse in Galizien wurden an die der anderen Sowjet-Gebiete angeglichen. Das bedeutete konkret: Verbot der ukrainischen politischen Parteien, Kulturgesellschaften und sogar der Genossenschaften; Verfolgung der Kirche und Oktroi der Orthodoxie; Einführung der Kolchosen; Beginn der Massenverfolgungen und Deportationen.

Etwa eine halbe Million Ukrainer aus den westlichen Gebieten (NADSIANNIA, LEMKIWSCHTSCHYNA, CHOLMSCHTSCHYNA) gerieten bereits 1939 unter deutsche Besatzung. Der Chef der deutschen Verwaltung Hans Frank tolerierte die Ukrainer, weil er daran interessiert war, den polnisch-ukrainischen Konflikt im deutschen Interesse zu nutzen.

Frühling 1940. In Krakau wird ein UKRAINISCHES ZENTRALKOMITEE gegründet, zwar ohne jegliche politische Prärogative, aber durchaus wahrgenommen als ernstzunehmendes ukrainisches Organ.

22. Juni 1941, Krieg zwischen Hitlerdeutschland und der UdSSR. Galizien wird von den Deutschen besetzt und in das Generalgouvernement eingegliedert. Für die östlichen ukrainischen Gebiete wird ein REICHSKOMMISSARIAT UKRAINE geschaffen und unter Militärverwaltung gestellt.

30. Juni 1941. In Lwiw wird neuerlich ein ukrainischer Staat ausgerufen, aber die deutsche Besatzungsmacht jagt die neu gebildete Regierung sehr schnell auseinander.

Frühling 1943. Die ukrainische Widerstandarmee UPA kämpft sowohl gegen die Deutschen als auch gegen die

Церкви, яка би відстоювала інтереси своєї безправної на власній землі пастви. Досить-таки претензійний проєкт, адже греко-католицька Церква сама була двоїстим утворенням: підпорядкована західній Церкві, за обрядом східна, на початку — продукт контрреформації польської шляхетської республіки, нав'язана вогнем і мечем православним східним слов'янам; проти неї боролися предки тих селян і священників, які тримаються за неї тепер, як за останній національний бастион. Більшість політично заангажованих українців, яка до речі, на той час була настроєна радше антиросійсько, ніж русофільсько, сприйняла державну інтервенцію як brutальне втручання з метою полонізації і латинізації цього бастиону, а слідом за ним і школи, мови та письма. У цьому вбачалося велику загрозу в той час, коли українське представництво в парламенті було мінімальним через класове виборче право, а вибори, як правило, маніпулювалися безсоромним альянсом великих землевласників, поліції, юстиції та чиновництва. Звичайно не на користь українців.

Так виглядала ситуація в країні в той час, коли граф Роман Шептицький, нащадок польської шляхетської родини українського походження, доктор права і офіцер запасу, на превелике здивування рідних вирішив стати священником, до того ж греко-католицької Церкви, тобто перейти у „віру предків“. Предків? Саме це викликало суперечки у сім'ї Шептицьких. Мати Романа була дочкою видатного польського драматурга Александра Фредра, ім'я якого і нині носить одна з львівських вулиць; один з його братів став польським генералом. Однак по батьківській лінії Роман мав блискучі зразки для наслідування: ще у XVIII столітті родина дала визначних діячів руської Церкви. Пізніше митрополит казав, що постійно жив в обох світах: у шанованій і звичній польській культурі безпосередньо його родини та в українській його східногалицького оточення і

АННА ВЕРОНІКА ВЕНДЛЯНД, МИТРОПОЛИТ
OLEH TURIL, GALIZIEN. DIE AUSSEREN UND INNEREN GRENZEN. KURZE EINFÜHRUNG UND ÜBERBLICK

sowjetische Besatzung. Dieser Widerstand dauert an bis Anfang der 50er Jahre.

V. Ein halbes Jahrhundert Union - 6 Jahre Unabhängigkeit.

Die Frage der neuen sowjetisch-polnischen Grenze wurde definitiv geregelt von der UdSSR, den USA und Großbritannien bei der Jalta-Konferenz im Jahre 1945. Grundlage für diese Grenzziehung war CURZON-LINIE.

Infolge der administrativen, sozialen, wirtschaftlichen, kulturellen, religiösen und demographischen Veränderungen, die von der sowjetischen und der polnischen kommunistischen Regierung nach 1945 verantwortet werden, hat Galizien als ein gesondertes historisch-kulturelles Subjekt praktisch seine Existenz aufgegeben.

Die Situation ändert sich in der zweiten Hälfte der 80er Jahre mit Gorbatschows Perestrojka. Allerdings bleibt, nachdem die Ukraine nun ihre Unabhängigkeit erlangt hat, die Frage offen, welchen Charakter eine neue galizische Identität haben wird/haben soll.

„його“ пастви. Знову ж таки, українці, в коло яких Роман Шептицький повернувся в результаті навернення, зустріли його спочатку з недовірою. „Польський граф“ називали вони його, коли він, уже прийнявши ім'я Андрея, розпочав свою кар'єру в чині оо. Василян, у віці 34 років уже був призначений єпископом і, нарешті, 1901 року зайняв посаду митрополита. Пізніше один впливовий російський націоналіст з Петербурга писав у лондонській „Таймс“, що галицький митрополит - „колишній кавалеристський офіцер“. Титул і біографія згадувалися не випадково: Шептицький багатом видавався на початку польським агентом, який мав завдання, діючи зсередини, надати лінії української Церкви бажаного католикама напрямку.

Невтомно виступаючи за українські інтереси, Шептицький довів, що здатний приймати рішення на користь своєї пастви, проти родині на класової солідарності. З іншого боку, його ставлення до українського національного руху перед Першою Світовою війною було дуже неоднозначним. Митрополит не бажав свої цінності, що ґрунтувалися на глибокій релігійності, приносити в жертву національній ідеї. Коли в квітні 1908 року молодий український націоналіст застрелив галицького намісника Анджея Потоцького, Шептицький був єдиним серед визначних українців, хто порушив мовчання і не розділив таємну радість членів національної партії, що послужило для багатьох приводом засудити його як відщепенця. І рішення, які він приймав у справах Церкви, теж не завжди були до вподоби націоналістам: замість того, щоби всіма засобами боротися з русофільськими тенденціями, які були все ще досить сильними, особливо серед старшого покоління духовенства, він агітував за примирення політичних таборів і заборонив націоналістично

АННА ВЕРОНІКА ВЕНДЛЯНД, МИТРОПОЛИТ
OLEH TURJ. GALIZIEN. DIE ÄUSSEREN UND INNEREN GRENZEN. KURZE EINFÜHRUNG UND ÜBERBLICK

настроєним українським священикам перетягати на свій бік віруючих із громад священиків-русофілів. Це теж було приводом для критики з боку націоналістів. Така політика є наслідком перетинання кордону зовсім іншого роду. Шептицький не належав до тих, хто безоглядно проклінав східний обрядовий рух, як нібито проросійський. У зміцненні східноцерковного напрямку своєї Церкви він убачав шлях до того, щоби повернути до себе православних віруючих по той бік східного галицького кордону. Його великою мрією було відновлення церковної єдності на Україні, яке мало би передувати національному воз'єднанню, а крім того стати вихідним моментом для подолання вікового релігійного розколу між Східною і Західною Церквами. Однак він називав своє „православ'я“ православ'ям релігійного змісту, який не має нічого спільного з бюрократичним і державно-церковним православ'ям Росії. Переслідуючи свою мрію, Шептицький перетинав і цілком реальні кордони: 1908 року він інкогніто поїхав у Російську Імперію, щоби знайти прихильників для своєї ідеї. Пізніше йому довелося ще раз примусово перейти російський кордон: у вересні 1914 року російські окупанти Галичини депортували його в російський монастир, оскільки їм була відома його роль як духовного натхненника галицьких українців, і вони боялися, що він може дати привід до заворушень у провінції.

DER METROPOLIT

Andrij Schkrabjuk

Лише тепер, в час великої війни, митрополиту вдалося розвіяти останні сумніви українського руху. Їхню велику мету — побудову об'єднаної назалежної держави з українських територій Австро-Угорщини та Російської Імперії — він повністю поділяв і підтримував. Коли українці через кількісну перевагу противників у воєнно-політичному плані вже були переможеними, митрополит невтомно продовжував розпочату ним дипломатичну місію з тим, щоби їхні права не залишалися забутими союзниками. Коли Наддніпрянську Україну охопила громадянська війна, а уряд ЗУНРу вже давно був у еміграції, митрополит продовжував виконувати свою функцію провідника і заступника українців, що далеко виходило за межі його церковної компетенції. Він залишався вірним цій ролі і тоді, коли Друга Польська республіка стабілізувала свою владу в Східній Галичині і всупереч усім своїм обіцянкам потихеньку притискала права українського населення та проводила свою політику засобами військового терору.

Поряд із цим Шептицький постійно боровся за польсько-українське примирення. І знову це був „крик волаючого у пустелі“, бо українські націоналісти своїми терористичними актами у відповідь шкодили самій ідеї, відкидаючи всі моральні засади, якщо це тільки служило національній справі. Гаслу ОУН „Нація понад усе“ він протиставляв заповідь „Не убий“.

Але саме ті моменти, коли Шептицький припиняв перетинати кордони і займав позицію однієї сторони, були темними моментами в його політично-релігійному житті. Наднаціональне мислення і християнська віра не завжди захищали його від важких

АННА ВЕРОНІКА ВЕНДЛЯНД, МИТРОПОЛИТ
ANDRIJ SCHKRABJUK, DER METROPOLIT

Am 17. Januar 1901, dem Vorabend des Taufe Christi-Festes, zu Beginn des neuen Jahres und des neuen Jahrhunderts, fand in der St.-Georgs-Kathedrale in Lviv die feierliche Inthronisierung des Metropoliten von Halysch, Erzbischof von Lviv und Bischof von Kamjanez-Podilskij statt. Es war der 35-jährige Roman Alexander Maria Graf Scheptyzkyj, der als Mönch den Namen Andrej angenommen hatte. Noch im Oktober 1900 wurde er zum Metropoliten von Halysch nominiert. Die Kirche und die Glaubensgemeinde hat ihn aber erst heute, am 17. Januar, zum Bischof und Hirten ernannt. Für Scheptyzkyj selbst war dieser Tag von besonderer Bedeutung.

Mit der Metropole von Halysch meinte man zu diesem Zeitpunkt die Griechisch-Katholische (Uniierte) Kirche schlechthin die St.-Georgs-Kathedrale war ja bekanntlich ein kleiner galizischer Vatikan. Die majestätische und ruhmreiche Geschichte von Halysch, das dem historischen Lande und der Metropole ihren Namen gegeben hat, war beinahe in Vergessenheit geraten, und die Stadt selbst unterschied sich kaum von den anderen Städten des Kronlandes. Kamjanez-Podilskij war zu jener Zeit längst unter russischer, wohl kaum einer seiner Bewohner gehörte damals der Uniierten Kirche an. Während des Zweiten Weltkriegs hatten die orthodoxen Priester und Gläubigen von Kamjanez ihn, den Metropoliten Scheptyzkyj, um finanzielle und materielle Hilfe (Bücher, Kirchengewand, Kirchenutensilien) gebeten. Sie begründeten dies damit, dass er doch Bischof in ihrer Stadt sei, und der Metropolit hat diese Unterstützung nicht abgelehnt.

Wir schreiben also das Jahr 1901. Die nächsten 44 Jahre

wird der Metropolit das Oberhaupt der Uniierten Kirche sein und sie durch alle Stürme und Erschütterungen der ersten Jahrhunderthälfte führen. Galizien wird in diesem Zeitraum fünfmal seine Staatsfarben wechseln, es wird von fremden Heeren besetzt, - es ist dem Untergang nahe, genau wie die Uniierte Kirche. Am 17. Januar 1901 anht man noch nichts davon. Dieser Tag gehört noch ganz zum XIX. Jahrhundert, zum jungen Metropoliten und zum scheinbar unsterblichen Kaiser von Österreich. Das XIX. Jahrhundert wird in Galizien später sein Ende nehmen - am 3. September 1914 um 11 Uhr 45, als Lviv von den russischen Truppen besetzt wird.

Am Beginn des 20. Jahrhunderts - um hier eine Parallele zur PAX ROMANA unter Oktavianus Augustus zu ziehen - leben europäische Staaten - zersplitterte und uniierte - in Frieden miteinander. Kriege werden nur irgendwo am Rande der christlichen Welt geführt - etwa im Süden Afrikas, auf Kuba oder den Philippinen. Im Zentrum Europas herrscht "österreichischer Frieden" - trotz aller Balkan - Konflikte erreichen die Postkarten aus Sarajewo Lemberg binnen zweier Tage.

Der achte galizische Metropolit nach der Wiederherstellung der Metropole 1808 erstaunte zunächst das galizische Volk. Die Galizier, gewöhnt an die kirchliche Gerontokratie, sind von seiner Jugend und seinem majestätischen Auftreten beeindruckt. Beeindruckend war auch sein blitzartiger Aufstieg : 1892 - Priester und Basilianer-Mönch, 1896 - Abt des Onufrij-Klosters in Lviv, 1899 - Bischof von Stanislaw, und nun Metropolit von Halysch. Wer war dieser Mann ? Das trojanische Pferd, Zerstörer von kirchlichen und volkstümlichen Traditionen,

помилко. Шептицький не дозволяв політикам втручатися в справи Церкви — він сам себе не вважав політиком. Але, на жаль і на шкоду своїй Церкві, він дотримувався цієї лінії не завжди. Так, для нього, дворянського консерватора, у воєнні і повоєнні часи ворог був завжди „зліва“, що спонукало його погоджуватися на коаліції, які мали важкі наслідки. 1918 року він підтримав реакційний режим Скоропадського, запроваджений німецько-австрійськими військовими колами на Наддніпрянській Україні, оскільки йому здавалося, що це багатообіцяючий початок для заснування української державності. Він не розпізнав того, що цей режим не знаходив підтримки серед населення. В 30-х роках він часто висловлювався з приводу політичних подій на „далекому Заході“, але тривожив його не нацизм в Німеччині, а той факт, що антифашистські сили об'єднуються з комуністами. Гітлерівський режим він вважав меншим злом. Це й зрозуміло, оскільки Німеччина була далеко в порівнянні з радянською Україною, де сталінський режим замордував мільйони селян у голодоморі небачених масштабів і знищив ціле покоління української інтелігенції — що не справило жодного враження на лівих прихильників Радянського Союзу на Заході. Коли німці в червні 1941 року окупували зайняту з 1939 року радянськими військами Східну Галичину, всі українці могли на власні очі побачити правдиву суть німецького режиму.

Шептицький, як і більшість українського населення, привітав німців як визволителів. Незабаром він переконався у тому, що моральні заклики не можуть порушити байдужости українців до долі галицьких євреїв. Його гнівне нагадування про старозавітне „Не убий!“ не перешкоджало перетворенню українців на „слухняних виконавців“ німецьких убивств. Протест проти знищення євреїв і прохання не задіювати українську поліцію в німецьких „акціях“,

АННА ВЕРОНІКА ВЕНДЛЯНД, МИТРОПОЛИТ
ANDRIJ SCHKRABUK, DER METROPOLIT

“Conrad Wallenrod” wie ihn Kyrylo Trylowskyj 1908 nannte, oder ein eigenartiger Deus ex machina, Erlöser, “Apostel der Wahrheit und der Weisheit” (Schewtschenko)?

“Schon meinen Urgrossväter waren Ruthenen, und ich liebe unsere Kirche und unseren heiligen Ritus von ganzem Herzen”, schrieb er in seinem ersten Hirtenbrief, als er zum Bischof von Stanislaw ernannt wurde. Zu Beginn, unter dem Einfluss der Familientradition, fühlte und bezeichnete er sich lieber als Ruthene, denn als Ukrainer. Gewiss, während der österreichisch-ungarischen Monarchie waren die Bezeichnungen “Ruthene”, “ruthenisch” mit jenen von “Ukrainer” oder “ukrainisch” identisch. Das Ruthenentum des Metropoliten Scheptyzkyj bedeutete keineswegs einen Hang zum Moskowphilien, wonach es “ein einheitliches untrennbares “ruthenisches” Volk gäbe, von Przemysl bis Wladiwostok, vom Land der Lemken bis zum Eisozean .

Für den Metropoliten gab es vielmehr den Begriff der “ruthenischen Welt”, die von drei grossen ostslavischen Völkern bewohnt wird, und die man zur Kirchenunion mit Rom führen sollte.

Zu diesem Zweck begab sich der Metropolit incognito auf gefährliche Reisen ins Russische Reich. 1908 hätte eine solche Unternehmung nach Weissrussland beinahe mit einer Verhaftung geendet.: “Mit einem langen Bart und dem Pass unter dem Namen eines gewissen Doktor Olesnyzkyj fährt er nach Vilno, Minsk, Sluzk, dann nach Moskau und Petersburg. Unterwegs wird er überfallen, seine Papiere entwendet. Die Zeitung “Nowoje Wremja” schreibt daraufhin, ein zweites Mal wäre der Metropolit nicht mehr verschont geblieben, sondern

gefangengenommen und verhaftet worden” (A. Luzkewisch “Metropolit Scheptyzkyj und die Weissrussische Bewegung”).

Ein für die Begriffe der Ostukrainer unvorstellbares Risiko war die von Scheptyzkyj in Kiew 1912 gefeierte Gedenkmesse zu Ehren des Dichters Taras Schewtschenko - und dies zu Zeiten der antiukrainischen Reaktion. Die neugotische Nikolaus-Kirche, in der der Metropolit alleine die Totenmesse zelebriert hat, wurde von berittener Polizei umringt- es schien, es werde gleich zu einer blutigen Auseinandersetzung kommen. Wahrscheinlich waren es aber spirituelle und majestätische Gestalt Scheptyzkyjs und seine im wahrsten Sinne des Wortes christliche Predigt, die solch ein übles Ende des Gottesdienstes nicht zulassen wollten. Ein allmählicher Übergang zur Selbstbezeichnung und Selbstidentifizierung Scheptyzkyjs als Ukrainer lässt sich erst 1912-1923, insbesondere unter dem Einfluss der Befreiungsbewegung von 1917 bis 1919 und erst recht während der polnischen Herrschaft, beobachten.

Die Vorliebe des Metropoliten für die Begriffe “Rus”, “Ruthene” könnte man mit seiner Zuwendung zum Glauben seiner Vorfahren erklären, zu den cyrillischen Buchstaben, den alten Ikonen und Kirchenrieten. “Noch bevor ich Lesen und Schreiben konnte und mir meiner Gefühle noch nicht bewusst war, empfand ich mit ganzem Herzen die Schönheit unserer alten Ikonen. Ich war ein kleiner Knabe, als ich, vor der Ikonostase stehend, in unserer alten Holzkirche in Prybyschi etwas Unerklärliches empfand, etwas, was ich heute als “ästhetische Empfindung” bezeichnen würde. Ich muss damals sehr klein gewesen sein, weil unser alte Pfarrer, der später viel kleiner war als ich, mir damals in seinem Kirchengewand vor dem Altar wie ein Riese vorkam. Die

залишилися ризикованими, але неефективними спробами. Безперечні заслуги Шептицького у порятунку євреїв та поляків стоять в тіні його спроб пов'язати вимріяну українську державність і єдність Церкви попри все з долею нацистської Німеччини. Його перші аванси по відношенню до окупантів свідчать про невірну оцінку, помилку, якої допустилися багато українців, вважаючи, що репресивна політика Німеччини щодо України, яка включала примусове вивезення на роботу, масові вбивства, голод у містах, пљондрування сіл, — це тільки непорозуміння, яке можна виправити, звернувши на нього увагу німецького керівництва.

І коли вже справа йшла до кінця, Шептицький не відступив від своєї позиції щодо необхідності вимушеної коаліції. Отож церковне благословення для створення дивізії СС Галичина, яку потім було перетворено на гарматне м'ясо, благословення, урочисто проголошене на службі в Св. Юрі, стало символом люзії, якій піддався і сам великий митрополит. Його світ, в якому слово митрополита ще щось важило, повністю розвалився; останньою краплею була кривава різня останніх місяців війни, коли польські і українські партизани різної орієнтації між двома фронтами зводили власні порахунки — ціною тисяч жертв серед цивільного (на цей раз переважно польського) населення. Шептицький ще пережив радянську окупацію Львова в липні 1944 року, яку він вимушений був визнати необхідним злом для припинення кривавої анархії, подібно до того, як і запровадження польського панування в Східній Галичині після 1918 року. Радянська окупація стала початком нового етапу „етнічних чисток“, які привели до остаточного занепаду прикордонного краю Галичини, батьківщини Шептицького.

АННА ВЕРОНІКА ВЕНДЛЯНД, МИТРОПОЛИТ
ANDRIJ SCHKRABUK, DER METROPOLIT

majestätischen Altargestalten, die auf mich gerichteten Blicke Christi und der Gottesmutter, jene nahezu mystische Dunkelheit, in der nur Kerzen und deren Spiegelungen in den Ikonen leuchteten, der Weihrauch, der samt dem Kirchengesang zum Himmel emporstieg, all das schloss sich zu einem sehr tiefen Eindruck zusammen, kaum vergleichbar mit alledem, was ich jemals sonst in meinem Leben erlebt habe. Der Eindruck war umso faszinierender, als meine Seele hinter diesen äusseren Erscheinungen eine heimliche Tiefe empfand, die sich wie ein Strahl über meine Seele aus dem Himmel ergoss.“ (A.S. “Meine Erinnerungen an die Gegenstände der Museensammlungen”).

“Die unerklärliche Empfindung” -- das war die Entdeckung des vergessenen und durch das Lateinische verstellten christlichen Ostens. Metropolit Andrej überschritt gleichsam ganze Jahrhunderte vergoldeten und verkalkten Byzantinismus - und entschied sich für den kirchenväterlich einfachen Ethos eines “orientalischen” Paters. Die Schlichtheit seiner Gewänder überrascht. Das Zeitalter der “besteckten Gewänder”, das bis heute andauert, ist angebrochen. Eine derartige Vorliebe hegt Scheptyzkyj auch gegenüber der Holzkirchenarchitektur. Das kann man auch erkennen an seiner Sorge um die Erhaltung von Holzkirchen. (Der von ihm ins Leben gerufene Studitenorden, die “östlichsten griechisch-katholischen Mönche”, erhielt für seine Gottesdienste solch eine Holzkirche aus dem Bojkenland).

Scheptyzkyjs Leben wird von Historikern in folgende Perioden unterteilt: unter Österreich; russische Gefangenschaft; Wanderjahre (von Stockholm bis Brasilien); unter Polen; “erste Sowjets”; “Deutsche”; “zweite Sowjets”. Man kann aber nach existentiellen Färbungen sehr klar zwei radikal unterschiedliche

Lebensabschnitte erkennen (der christologischen Analogie nach): die Periode des versteckten Wachstums (1865-1901) und die des pastoralen Dienstes (1901-1944).

Seine kurze Dienstzeit als Bischof von Stanislaw (1899-1900) hat Andrej Scheptyzkyj mit Besuchen von bukowinischen und huzulischen Pfarren begonnen. Vor ihm hat noch kein Kleriker Hirtenbriefe an die Huzulen in deren Dialekt geschrieben (“An meine lieben Huzulen”). Eine weitere für die Machthabenden unbegreifliche Sache waren etwa Besuche in Gefängnissen und die Errichtung einer Schule für Sträflinge.

“... A. Scheptyzkyj hat vom Augenblick seiner Einweihung an begonnen, uns einen anderen Ton, andere Formen beizubringen... Statt im verfaulten pseudo-Kirchenslawischen, wie seine Vorgänger zu predigen pflegten, ... schreibt er in der reinsten galizisch-ruthenischen Volkssprache,-- eine davor unerhörte Sache bei unseren kirchlichen Hochwürdigigen”...

Er redet nicht so wie seine Vorgänger: hochmütig, würdevoll, in einem künstlich-majestätischen Ton, er geht nicht auf Stelzen, er “predigt” nicht, sondern spricht einfach, wie Gleiche zu Gleichen, von Mensch zu Mensch, er berät, macht Vorschläge, er scheut nicht davor zurück, notfalls auch ein energisches Wort zu gebrauchen, wo es angemessen ist” (I. Franko, 1904).

Als Scheptyzkyj Metropolit wurde, wirkten im damaligen ukrainischen Leben Galiziens folgende gesellschaftliche Kräfte: (nach den Erinnerungen von W. Doroschenko):

1. Die Griechisch-Katholische Kirche (die grösste unter den unierten Kirchen); zunächst eine Kuriosität in den

Великий митрополи помер в листопаді того ж року, і його похорон став останнім великим публічним виступом його Церкви, яку незабаром радянська адміністрація заборонила. Тисячі жертв, депортованих, репресованих є підсумком довгого періоду переслідувань, який розпочався тоді і закінчився декілька років тому легалізацією греко-католицької Церкви. Це відбулося приблизно в той самий час, коли я вперше побувала у Львові. Російський православний клір, який 1946 року успадкував церкву Шептицького, мусив звільнити будівлю на Святоюрській горі; подібне відбувалося по цілому краю, супроводжуючись сутичками між православними і греко-католицькими вірними. Затягте наполягання на володінні ласими об'єктами і брак правової свідомости російського православ'я, яке було слухняним інструментом радянської репресивної політики в Галичині, характеризували один табір. Не менш непримиримими були і греко-католики, які щойно вийшли із катакомб і прагнули дістати відшкодування за заповідяну їм образу. І тут не було місця для перетиначів кордонів, та й зараз мало що вказує на зближення греко-католицької і православної Церков у Галичині. Нонконформістські спроби Шептицького подолати кордони майже забуто. Сьогодні „польський граф“ – це західно-українська національна ікона, а його серйозні суперечки з українським рухом залишаються лише темою наукової літератури.

Часи подвійної ідентичности та існування по обидва боки кордону, здається, безповоротно минули. Старі кордони впали 1989 чи 1991 року – але вже існують нові і вже виконують свої завдання. В недалекому майбутньому східний кордон фортеці Європи проходитиме, мабуть між Перемишлем і Львовом, поблизу від демаркаційної лінії

АННА ВЕРОНІКА ВЕНДЛЯНД, МИТРОПОЛИТ
ANDRIJ SCHKRABJUK, DER METROPOLIT

Augen der österreichischen Regierung, assoziierte die ukrainische Bevölkerung schlichtweg mit der St.-Georgs-Kathedrale. (Parallele zur Sophienkathedrale in den Vorstellungen der Dnipro-Ukrainer. Es war sowohl Galiziem als auch Dnipro-Ukrainern letztendlich einerlei, wer im symbolträchtigen Dom "regiert"); Die St.-Georg-Kathedrale, das Werk der früheren Metropoliten Scheptyzkyj, wurde Mitte des 18. Jahrhunderts als das schönste Rococo-Bauwerk Osteuropas errichtet.

Die 60-er und 90-er Jahre des 19. Jahrhunderts: die ukrainische Oberschicht Galiziens wächst allmählich über die Priester-Wiege heran. Das Priestertum spielt dennoch nach wie vor eine immense Rolle, indem es als Ersatz der staatlichen Strukturen auftrat (die Rolle, die dem Klerus bei staatslosen Völkern zukommt).

Trotz allen schwerwiegenden progressiven Tendenzen verfällt die Griechisch-Katholische Kirche vor Beginn des 20. Jahrhunderts in eine gewisse Starrheit, (das von I. Franko erwähnte "Verfaultsein"). Der Metropolit Silvester Sembratowysch verwickelt die Kirche in politische Affären. Eine mächtige Kraft in der Kirche stellen die Moskwophilen dar.

Aus den Erinnerungen der Mutter von Scheptyzkyj: "Seit eh und je hörte ich, wie man über das ruthenische Priestertum mit Hochmut sprach, was es wohl mit seinen Mängeln und endloser Obscurität sowie seiner Gier und seinen Sitten verdiente. Den Ritus kannte ich schon gar nicht, ich sah nur seine Repräsentanten in den untersten, abschtösslichsten gesellschaftlichen Schichten, die mich enttäuschten, abstossen und mit ihren endlosen Gemeinheit anekelten, und diejenigen in diesem

Mileau, die nicht obskur und wild waren, traten seit Jahrzehnten als Feinde der lateinischer Kirche und polnischer Nationalität auf.. Und all das zischte um mich wie Schlangen herum, hob seinen Kopf auf und wollte mir mein Kind wegnehmen und in den Abgrund seines Schmutzes stürzen".

2. Die zweite Kraft war die österreichische Staatsmacht, die die Bevölkerung vor allem mit dem Kaiser (dessen Gestalt etwas Heilig-Lithurgisches verbarg: seine Apostolische Majestät) assoziierte. Heutzutage fällt es uns schwer, uns die kolossale Verehrung des "Vater-Kaisers" durch die Galizier vorstellen (hier ist auch die Parallele zur Verehrung des Zaren durch die Ostukrainer sichtbar); loyal gegenüber Franz Josef waren sowohl "harte" Altruthenen als auch "weiche" Narodowzi.

Dieser Respekt fing erst dann abzubröckeln an, als der Kaiser den Hoffnungen der Galizier auf die Unterstützung in ihren Auseinandersetzungen mit den Polen nicht gerecht wurde (seine kurze Antwort einer ukrainischen Delegation 1891: "Adieu, meine Herren !").

3. Die dritte Kraft stellten die polnischen Kreise dar. Scheptyzkyj war der erste "regierende", einflussreiche und daher ernstzunehmende Ukrainer. Die Hoffnungen der Polen darauf, er wäre wirklich ein Wallenrod, haben sich als vergänglich herausgestellt. Verhasst war er von den Polen, nach den Erinnerungen von Wolodymyr Doroschenko, nicht weniger als Hruschewskij (der Gründer und Anführer der "Hajdamaken-Bewegung" in Galizien). Genz besonders tobt die sogenannten "Allpolen", die ihn "gerne lynchen würden".

Scheptyzkyj und Hruschewskij waren allerdings nicht

між східною і західною частиною австро-угорської Галичини. Посеред колишньої митрополії Шептицького. Тих, хто робить спроби перетнути тут кордон, людей з власними долями й історіями, які навіть не чули ніколи про Галичину, затримують і відсилають назад, у „безпечні треті країни“. Дуже важка справа — наполягати на відкритті кордонів у такі часи. Світу Шептицького більше немає, хіба що в уявленнях і, можливо в працях небагатьох, таких, хто завжди сидітиме між двома стільцями. Їм не залишаєть нічого іншого, як подібно до Юзефа Віттліна ностальгійно згадувати минуле, яке вже не повернеться. Польсько-єврейський письменник уявляє собі давно неіснуючих мешканців свого міста Лемберг-Львув-Львів учасниками процесії тіней на алеї між Оперним театром і пам'ятником Міцкевичу: „Побратавшись у смерті, під руки, як приятелі... Мовчазні тіні просуваються до містка, повертають і пливають до Академічної. І так без перерви: вперед і назад, вперед і назад, — до безконечности, до скінчення днів“. Без зусиль впізнаємо в натовпі українського митрополита Андрея, польського конвертита графа Романа Шептицького.

АННА ВЕРОНІКА ВЕНДЛЯНД, МИТРОПОЛИТ
ANDRIJ SCHKRABUK, DER METROPOLIT

die einzigen, die zum Ukrainischen zurückkehrten: zur gleichen Zeit wirkten auch Tadej Rylskyj, Wolodymyr Antonowytsch, Wjaceslaw Lypynskyj; ein ähnliches Beispiel in Kroatien war Erzbischof Strossmeier (gest. 1905).

4. Die ukrainischen Bürger waren vor allem in zwei feindliche Lager zersplittert: die Moskwohilien, die übrigens einen sehr grossen Einfluss auf die St.-Georgs-Kathedrale hatten, (moskwophilisch gesinnte Generalvikare p. A. Bilezkyj und p.O. Batschynskyj wurden darüberhinaus durch ein sehr langes Leben gekennzeichnet); und die Narodowzy, Radikale und Sozialisten - in der Tat gab es unter ihnen nur ganz wenige Atheisten (wie W. Doroschenko behauptet), ihr Antiklerikalismus war eher Antimoskwophilismus. Die radikal orientierten Bauern hielten sich an ihrer Kirche fest, wenn auch gelegentlich ihren moskwophilen Pfarrer auslachten.

Das zunehmende Ansehen des Metropolitens in der ukrainischen Gesellschaft:

1. Nur langsam gelang es dem Metropoliten, den Unwillen und die Voreingenommenheit der ukrainischen Bürger gegenüber der St.-Georgs-Kathedrale abzubauen. Dies muss deshalb besonders betont werden, weil viele gegenwärtige Biographen (um nicht "Hagiographen" zu sagen) des Metropoliten diese Zeit ausschliesslich in rosa-roten Farben schildern. Hier sei beispielsweise auf Stepan Baran hingewiesen: "Zwischen ihnen [d.h. den ukrainischen Bürgern und dem Metropoliten — A.S.] herrschten gegenseitiges Verständnis, Harmonie und Zusammenarbeit". Wenn dies geschah, dann war das nur den persönlichen Charakterzügen des Scheptyzkyj zu verdanken. Sowohl der Metropolit selbst, als

auch die gesamte Gesellschaft mussten eine gewisse Evolution durchmachen. Zunächst — und sehr lange — herrsten in der ukrainischen Gemeinde Verdächtigkeit, Misstrauen und die Neigung zum Abwarten. Diese negative Einstellung zu den Entscheidungen des Metropoliten wird etwa aus der Reaktion der Galizier auf die Verleihung der Bezeichnung "das nationale" dem von Scheptyzkyj gegründeten Museum der kirchlichen Kunst. ("national" kann ja nur ein von der Wissenschaftlichen T.-Schewtschenko-Gesellschaft gestiftetes Museum sein, -- behauptete M. Hruschewskyj).

2. Einige unerwartete Aktionen des Metropoliten, wo er entschlossen seine Solidarität mit der ukrainischen Gesellschaft zeigte: 1901 sperrte er zur grossen Überraschung des österreichischen Bildungsministers das griechisch-katholische Seminarium zu als Zeichen der Unterstützung der Boykottierung der Lemberger Universität durch die ukrainischen Studenten. 1903 schloss er sich der Boykottierung des Galizischen Sojms durch die ukrainischen Abgeordneten an.

3. Ein Ereignis, das die negative Einstellung der ukrainischen Gemeinde Scheptyzkyj gegenüber verstärkte, war die Verurteilung des Myroslaw-Sitschynsky-Mordes an den Landesgouverneur Graf Potozky durch den Metropoliten. Seine Botschaft vor dem St.-Thoma-Sonntag 1908 mit der Verurteilung von Sitschynskyj hat die Empörung der "Patrioten" hervorgerufen. Am Lande singt man folgende Lieder: "Lange möge unser Sitschynskyj leben, verwesen möge der Potozky". Neugeborene werden massenhaft mit den Namen Myroslaw und Myroslawa getauft. Diese Botschaft war nicht nur von

Леонід Фінберг

українсько-
єврейські
стосунки:
мітологія,
що підмінє
реальність

Серед проблем, що хвилюють громадян України, міжнаціональні проблеми займають 8-10 місце після проблем рівня життя, безробіття, невиплати пенсій та зарплат, занепокоєння, викликаного зростанням злочинності та ін. В свою чергу, українсько-єврейські взаємини також не є першими у ієрархії міжнаціональних взаємин та національних проблем країни: є проблеми кримських татар, власне українські етнічні проблеми та низка інших. Проте, обтяжена історією, ця тема не сходить зі сторінок мас-медіа та постійно привертає увагу політичних діячів, істориків, публіцистів.

ANDRIJ SCHKRABJUK. DER METROPOLIT

christlichen, sondern auch von politischen Motiven bedingt. — (Wien hat danach verlangt als Voraussetzung für den Druck auf Polen, um bestimmte Zugeständnisse zugunsten den Ukrainern leichter zu erreichen, — so erklärt das W. Doroschenko) Das heisst also, dass die Einstellungnahme der ukrainischen Gesellschaft dem Metropolit gegenüber lange nicht so eindeutig positiv war, wie es aufgrund der Lektüre seiner Biographen erscheinen mag.

Die gegenseitige Annäherung ging nur langsam vor sich. Der Metropolit konnte beispielsweise, selbst wenn er möchte, nicht so einfach die Moskwohilfen von ihren Pfarren absetzen (genau dies haben von ihm die ukrainischen Kreise erwartet),-- das wäre weiters ein Verstoß gegen die österreichischen Gesetze gewesen.

4. Die meist gelungene Aktion von Scheptyzkyj war die Erreichung des Abkommens über die Wahlreform mit den Polen 1914, die zur Vergrößerung der politischen Repräsentanz der Ukrainer im Sojm beitragen sollte. Der Krieg war es, der seine Umsetzung verhinderte.

Seine allgemeine Position in politischen Angelegenheiten : der Metropolit ruft den Klerus auf, sich nicht in die Politik einzumischen, er war auch selbst ein Beispiel dafür: als Metropolit von Halytsch war er ex officio Abgeordneter des Wiener Parlaments und des Sojms, ist aber vor 1914 nur zweimal hier erschienen und äusserte sich nicht einmal zu den politischen sondern Bildungsfragen. Der Klerus kann nur eine geistige Autorität haben,-- proklamiert er und distanziiert sich entschieden von der politischen Aktivitäten in der Art von Silvester Sembratowysch). Dadurch würde der Klerus seine

Unabhängigkeit erreichen (die Geistlichen dürfen sich nicht vor Verurteilung unchristlicher Taten , wie etwa dem Mord an Grafen Potozky durch Sitschynskyj zurückscheuen). Er war fest davon überzeugt, dass davon sowohl die ukrainische nationale Bewegung als auch die Griechisch-Katholische Kirche profitieren werden. Diese Position hat sich später als äusserst fruchtbar und weise erwiesen.

5. Seine persönlichen Eigenschaften waren es, die die Anderen so faszinierten; er war sehr zugänglich und taktvoll im Umgang mit den Menschen: von Arroganz oder Überheblichkeit keine Spur, seine Tür war immer (!) für alle offen. Wenn er in Lwiv war, war es überhaupt nicht schwierig, von ihm empfangen zu werden. Der Metropolit meidete niemanden. Allmählich begann er allen zu imponieren. Eher als den Intellektuellen hatte er dem Volk nähergetreten.

Endgültig hat sich seine Autorität während des Ersten Weltkrieges etabliert.

Seine Verhaftung durch die russische Besatzungsadministration am 19. September 1914, am Samstag, um 10 Uhr in der Frühe, war für ihn keineswegs eine Überraschung. Graf Scheremetjew räumte ihm nach der alten russischen Tradition nur 2 Stunden fürs Einpacken ein. Und als Vorwand der Verhaftung galt keineswegs seine "kriegsschürende Predigt" in der Walachischen Kirche in Lwiv, wo Scheptyzkyj gerade von der Gemeinsamkeit der orientalen christlichen Traditionen bei Galiziern und den Okkupanten sprach, der Gemeinsamkeit, aufgrund deren es zum gewissen Verständnis kommen könnte.

Відомий культуролог Гасан Гусейнов цю проблему сформулював так: “До важливого шару громадського самоусвідомлення відноситься “образ (постать) іншого”. У кризові моменти історії, коли власна культурна традиція в уяві людей підірвана (як це має місце в сучасних пострадянських країнах), образи “чужих” (“чужинних”) культур - усвідомлено або ні - набувають особливого сенсу та ваги під час кризи і переосмислення своєї національно-культурної ідентичності”.

Україно-єврейські взаємини як об’єкт досліджень включають:

- міжнаціональні взаємини, що склалися впродовж століть на території Руси-України;
- міждержавні взаємини України та Ізраїля;
- взаємини єврейських та українських общин в численних діаспорах — США, Канаді, Німеччині, Латинській Америці, Австралії, Польщі та низці інших країн.

Якщо взаємини діаспор і міждержавні контакти - це події лише новітньої історії, то досвід спільного проживання на території Руси-України складає близько 1000 років.

В силу різних об’єктивних та суб’єктивних обставин ці стосунки практично ніколи не ставали об’єктом професійного наукового вивчення. Один з небагатьох дослідників теми, український проф. Я. Дашкевич описує його стан таким чином: “Для української радянської історіографії проблеми взагалі не існувало... Тяжке, майже гнітюче враження справляє значна частина текстів української діаспорної науки в цій галузі”. (Від себе додаю, що мало не єдиним виключенням є роботи українського історика з Канади Івана Лисяка-Рудницького). І далі: “Єврейська радянська історіографія у Східній Україні закінчила своє існування на початку 30-х років разом з ліквідацією (частково фізичною) Єврейської історико-археографічної комісії Академії наук УРСР. В західно-українських землях єврейська історична наука скінчилася у 1939 році. В сучасній ізраїльській та єврейській діаспорній історіографії домінує тематика, пов’язана із загибеллю, знищенням та переслідуваннями євреїв”. За підрахунками історика цей період складає 4 роки, а більш ніж 350 років були періодом більш-менш нормальних стосунків.

ЛЕОНІД ФІНБЕРГ. УКРАЇНСЬКО-ЄВРЕЙСЬКІ СТОСУНКИ
ANDRIJ SCHKRABUK. DER METROPOLIT

“Zur Zeit der Besetzung geriet Galizien in die Hände von polizeilichen und beamtlichen Unholden, die hierher geschickt wurden, den Kriegszustand ausnutzten und machten, was sie wollten” (M. Hruschewskij).

Aus der Verbannung wurde der Metropolit nur dank der Bemühungen des wohlbemerkt-Bischofs von Krasnojarsk Nikon freigelassen, welcher sich darum an Kerenskij wandte.

Auf alle Fragen, wie es ihm in den schweren Umständen der Verbannung gegangen sei, antwortete Scheptyzkyj scherzhaft, er hätte sonst nie so viel Zeit gehabt wie dort, um wichtige Bücher zu lesen.

Seine christliche Würde: auf seinen Verhaftung und Verbannung haben am meisten zwei orthodoxe Bischöfe - Antonij und Jewlogij (von Cholm) besteht, - zwei, wir würden heute sagen “Ukrainophagen”. Als sie aber 1919 von der Regierung der UVR für ihre feindliche Tätigkeiten nach Galizien verbannt wurden, war der Metropolit Scheptyzkyj es, von dem sie Hilfe erfuhren.

Eine der selten erwähnten, jedoch für das Verständnis seiner christianitas wichtigen sozialen Aktionen des Metropoliten war das Erreichen der Priesterwitwenbeihilfe bei der österreichischen Regierung.

Scheptyzkyj stand über die galizischen Vorurteile und Auseinandersetzungen: einmal kam ins Metropolitpalais die Tochter von Iwan Franko Anna mit der Bitte, eine Gedenkmesse für den verstorbenen Vater zu zelebrieren. Sie wurde vom P. Mychajlo Zegelskyj empfangen, der erklärte, ihr Vater starb als Gottloser und die Kirche kann für ihn nicht beten, woraufhin hinter der Tür die starke Stimme des Metropoliten kam: “Sie irren sich, Pater Zegelskyj!”.

Der Rabbiner Jesekyl Lewin wandte sich um die Hilfe an den Metropolit während eines Pogroms in Lwiw, als dieser unter dem polnischen Hausarrest im Metropolitpalais gegenüber der Kathedrale (er durfte nicht einmal in die Kathedrale hinein) war (November 1918). Scheptyzkyj sagte ihm, er kann ihm nicht helfen, gab ihm jedoch heimlich 500 Kronen.

“Jedesmal, wenn ich in diesen galizischen Kleinstädtchen weilte, - du, Mutter, kennst sie sicherlich nun allzugut, - schien es mir, dass die ärmsten dort die Juden waren... Und diese Stel, wo die meisten Einwohner arm waren, sind die frommsten gewesen.” (Aus einer literarischen Mystifizierung von H. Lushnyzkyj von den “Metropolitens Briefen an die Mutter”).

Unter Polen, wie schon früher, Mitte des 19. Jahrhunderts, hat sich die Lage der Ukrainer wieder rapide verschlechtert, und die Kirche fängt schon wieder an, die führende Rolle zu spielen: während zu den österreichischen Zeiten der Metropolit für die Ukrainer lediglich EINE der mehreren Autoritäten war (weil neben ihm noch weitere Leitfiguren stand - etwa die Vorsitzenden des Volkskomitees, der Parlamentarischen Vertretung oder der Wissenschaftlichen T.-Schewtschenko-Gesellschaft), so blieb unter Polen der Metropolit ganz alleine als pater patris da stehen.

Es gab keinen Kaiser mehr, das Wiener Parlament war ebenfalls nicht mehr da, diese gewissermassen Schiedsrichter in den ukrainisch-polnischen Konflikten waren

Сьогодні немає жодної серйозної історичної праці з історії євреїв України, написаної після класичних книг початку століття — Дубнова та Гессена.

З історією України трохи легше — перші політично незаангажовані наукові монографії почали виходити у дев'яності роки.

Однак необхідність осмислення українсько-єврейських взаємин така важлива, що вона не може бути відкладена на десятиріччя чи століття. Історики та філософи, соціологи та публіцисти пропонують свої моделі осмислення взаємин. Однією з найбільш вартих уваги є модель, запропонована видатним українським філософом і публіцистом Мирославом Мариновичем. “Єврейський та український народи мають різні моделі виживання, — писав він у 1991 році. — Обидві моделі... неспівмірні: євреї виживають в розсіянні між чужими народами, українці - на своїй землі... Життя серед чужих та часто ворогуючих між собою етнічних субстратів ставило перед євреями нелегкий імператив: безпомилково визначити найсильнішого. Помилка могла мати трагічні наслідки. Орієнтація на інтереси найсильнішої сторони гарантувала євреям виживання у рамках, котрі визначав для них найсильніший. Оскільки українці протягом своєї історії частіше всього були більш слабкою стороною, то, зрозуміло, що в народному усвідомленні виробився стійкий стереотип ворожого відношення євреїв до українських національних інтересів... Вимагати від євреїв переходу на сторону слабких, означає вимагати від них неможливого, тобто відмови від основної умови виживання”. І далі: “Найкращий засіб не ворогувати з євреями - це стати сильними самим. А в сильну Україну євреї впишуться гармонійно...” До міри реалістичності запропонованої моделі ми ще повернемося.

Наведемо ще низку характеристик, що відносяться до україно-єврейських взаємин. У шкільних підручниках з історії СРСР, на яких виховувались декілька поколінь радянських людей на протязі 50 років, не було ніяких даних про тисячолітню історію єврейських громад, ролі євреїв в історії Руси-Росії-України. Єдиним та останнім в радянський час вузівським підручником, де ще в історії була присутня єврейська громада, був підручник, виданий у 1939-40 рр. Ці підручники не помічали навіть катастрофи європейського єврейства.

ЛЕОНІД ФІНБЕРГ. УКРАЇНСЬКО-ЄВРЕЙСЬКІ СТОСУНКИ
ANDRJI SCHKRABJUK. DER METROPOLIT

nun weg. Das Sojrn in Warschau war anders als das Wiener Parlament.

Die Autorität Scheptyzkyjs unter den Ukrainern zu den polnischen Zeiten war von daher unbestreitbar und stand ausser Frage. Die Wissenschaftliche T. Schewtschenko- Gesellschaft wählt ihn 1926 als ihr ordentliches Mitglied. nfliktete mit den polnischen Behörden: in der Nacht vom 22. auf 23. August 1923 wurde Scheptyzkyj - krank-an der polnisch-tschechischen Grenze mit der Aufforderung verhaftet, er möge seinen Untertanenstatus gegenüber der polnischen Regierung öffentlich deklarieren. Daraufhin führte er ein 10-minütiges Gespräch mit dem Präsidenten Wojziechowsky, und die Sache hat sich einigermassen erledigt.

Weit und breit bekannt sind die Proteste des griechisch-katholischen Oberhirten gegen die Zerstörung orthodoxer Kirchen im Gebiet um Cholm (1936-38; 91 Kirchen wurden abgebrannt; diese Protestbotschaft Scheptyzkyjs wurde von der polnischen Zensur beschlagnaunt; man verbreitete sie dann illegal) sowie gegen die zwanghafte Bekehrung der ukrainischen Bevölkerung dörferweise in den katholischen Glauben (sui generis religiöse Säuberung analog zu den heutigen ethnischen Säuberungen).

Konflikte mit der polnischen Besatzungsregierung entfachten sich auch um einfachere Dinge. Laut der polnischen Gesetzgebung musste die gesamte Dokumentation polnisch geführt werden. Man war dem Metropoliten dauernd vor, die Galizische Metropole führe die Gemeindebücher auf ukrainisch, so als diese Vorwürfe nicht mehr zu ertragen waren, beschloss Scheptyzkyj diese auf Latein zu führen.

Seine Tätigkeit als Mezän, Organisator und Stifter ist beispielslos. Eine einzige der von ihm angeleiteten Aktivitäten würde genügen, damit sein Name für immer in der Geschichte der Ukraine bleibt — und es sind Hunderte davon bekannt.

Er gründete das Ukrainische Nationalmuseum. Das Gebäude dafür kaufte er 1905 für 34.000 Dollar mit Hilfe der Juden, weil der Besitzer, - Ein Pole, - das Haus nicht an die Ukrainer verkaufen wollte.

Kirchliche und wohltätige Stiftungen: zu allererst die Diozösan Bibliothek in Stanislaw (4 Tausend Bücher aus der Privatbibliothek), das Akademiehhaus, das Volkssptal, Gymnasien. Indem er an die tschechische Regierung apellierte, rettete er die Ukrainische Wirtschaftsakademie in Podebrady. Er war auch Mitstifter mehrerer ukrainischer Banken.

Die Lwiwer Theologische Akademie hat ihre Gründung (1928; die einzige ukrainische Hochschule unter Polen) auch Scheptyzkyj zu verdanken. Für Waisenheimer hat er insgesamt 1 Mio Dollar gespendet, auch armen jüdischen Kindern machte er Geschenke zu Pesach.

über die Kommission für Naturschutz der Wissenschaftlichen T.Schewtschenko-Gesellschaft hat der Metropolit verordnet, auf dem Territorium der Metropole Lwiw ein Zederschutzgebiet auf dem Berg Jajze bei Pidluta sowie einen Schutzpark für die Steppenflora am Cortowa Hora bei Rohatyn aufzubauen, es waren die ersten Naturschutzgebiete in der westlichen Ukraine. Er hat zur Gründung von Kurorten (z.B. Cerce) beigetragen.

Diese gewaltig grosse Tätigkeit Scheptyzkyjs hatte nur

Абсолютно не було єврейської історії, культури ні в “Філософській енциклопедії”, ні в енциклопедії “Мистецтво країн та народів світу”, ні в тритомній історії Києва, ні в яких-небудь інших авторитетних виданнях радянського часу. Українська історія в той же період висвітлювалась не набагато краще. Канонізовані радянські підручники фальсифікували цю історію безбожно: мова і про абсолютно антинаукову “теорію” походження росіян, українців та білорусів з колись єдиної нації; і про тотальне замовчування голоду 32-33 років, і про фальсифікацію історії Другої Світової війни (ні про Українську Повстанську Армію, ні про мільйони полонених українців - ні слова)...

Цей перелік дуже легко продовжити. Його добре ілюструє така історія. У 1926 році процес за звинуваченням у сіонізмі групи єврейських діячів закінчився вироком: “вислати до Палестини”. Але у 1946 році, коли не залишилось вже ні сіоністів, ні автономістів, ні єврейських вчителів, ні навіть КДБістів, які їх винищували, до АН України надійшов запит з КДБ (нового складу): “Що таке сіонізм?”

З наведених даних добре видно: українсько-єврейські взаємини на протязі довгого часу - життя декількох поколінь - були за рамками суспільних та гуманітарних наук, за рамками серйозного осмислення.

Чи не найкращі це умови для виникнення та розповсюдження мітів?

На українсько-єврейській конференції 1991 року в Києві відомий правознавець, зараз голова “ПЕН-клубу” України, Євген Сверстюк говорив: “Може вперше в історії сини України та сини Ізраїля зустрілися, щоб розчистити авгієві стайні. Їх не чистили століттями. Там накопичились перекази про те, що було та чого не було, легенди про ворожнечу та нечувану жорстокість, про євреїв з ключами від церкви та про козака-різуна. Замість підкови на дверях стайні висять стереотипи єврея-експлуататора та українця-погромника. Головне, що у стайні немає жодного з тисяч фактів нормального людського співробітництва українців та євреїв...” І далі: “В радянські часи відбулася майже тотальна плебеїзація культури: хто зараз знає притчу Соломона та заповіді Мойсея? Та всі добре знають анекдоти про Абрама й Мойшу...”

Що ж треба чистити в цих стайнях, тобто які стереотипи накопичились за століття? Чи можливо

ЛЕОНІД ФІНБЕРГ. УКРАЇНСЬКО-ЄВРЕЙСЬКІ СТОСУНКИ
ANDRIJ SCHKRABUK. DER METROPOLIT

wenige Analogien in der Geschichte des 20. Jahrhunderts, sie war allerdings im bestimmten Sinne Fortsetzung seiner Familientradition.

1284 erteilte der Fürst Lew den Scheptyzkyjs eine Bojarenurkunde, die 1469 bestätigt wurde (seit 1772 werden alle galizischen Bojaren zu “Grafen”, allmählich assimiliert, d.h. polonisiert). Bedeutete es jedoch im Fall von Scheptyzkyjs auch Polonisierung, und wenn ja, dann was für eine? Ist es so eindeutig? Ein überraschendes Beispiel, das diese Eindeutigkeit widerlegt: im Winter 1862 (der Metropolit selbst wurde am 29. Juli 1865 geboren):

“eines winterlichen Abends kamen nach einem Schlittenausflug nach Hause und unterhielten uns über unseren Erstling, der gerade unterwegs war. Da sagte mein Mann : sollte ich mehrere Söhne haben, so möchte ich, dass einer von ihnen unierter Priester wird”. (aus den Erinnerungen von Sofia Fredro-Scheptyzka, der Mutter des Metropoliten).

Zwei von ihren Söhnen, Stanislaw und Olexander, verstanden sich als römisch-katholisch; Lew, Kazymyr (der spätere Abt Klyment) und Roman (der Metropolit Andrej) - als griechisch-katholisch.

Vorliebe zur Jagd. Zu Hause sprach man französisch. Mit Stanislaw hat nur französisch gesprochen. Olexandr - Gutsbesitzer, ermordet von Gestapo in Zamosc 1940. Lew getotet in Prylbytschi 27. September 1939 mit 13 Familienangehörigen, aus der gruft die Gebeine der Eltern weggeworfen.

Während des Aufenthaltes in Monte-Cassino (Rekollekte) “Beim Gebet beherrschte mich auf einmal eine solch tiefe

Erkennung-Vision der macht und Majestat lateinischer Kirche, dass ich glaubte, ich werde nie mich von ihr trennen und ohne sie kann ich dem Herr nicht dienen”.

Reise nach Rom und ethiopische Grammatik; Reisen nach Kijjiv und Russland, Solowjow.

Dominanten: Union. Das Phantastische. Wolynien, Polissa, Cholmland, Russland und Sibirien - Klyment. Ostukraine - Slipyj, Weissrussland - Antonij Nemanzewyz.

Für die Sache der union konnte sich mit allen machtbehörden abfinden. Eine der Ursachen von Begrussung der Wehrmacht. Dann Verurteilung in vielen Briefen und Botschaften - Dez. 1941, Februar 1942 an Himmler, Marz 1942 . Das führte zu den zahlreichen Durchsuchungen und Kontrollen in der Kathedrale. Hat verordnet, 300 jüdische Kinder und wertvolle Dokumente zu verstecken. Wusste, dass die Sowjets die Kirche vernichten werden. Bestand darauf, dass Klerus das Gewerbe lernt. 5. November (gest. am 1.) Begrabnis in Lwiw, Chruschtschow kam mit dem Kranz von Stalin. Ein bolschew. Redner sagte, nach Schewtschenko war Scheptyzkyj der grosste Ukrainer. Wundersame Kraft des Metropoliten. Warum hat man ihn nicht getotet ? Die Deutschen nicht gewagt, die NKWDisten haben zu ihm nachts ihre Kinder zur Taufe gebracht.

змінити ці стереотипи? Розгляньмо це докладніше. Я більше зосереджуся на мітології сприйняття єврейства. Акцентую на негативному.

Стереотипи сприйняття євреїв (вони часто не є специфічними, українськими; більшість із них є загальними стереотипами східно-європейського світу):

- * зрада та розп'яття Ісуса Христа;
- * ідея обраного народу - перша в історії людства ідея возвеличення одного народу над іншими;
- * євреї як помічники усіх ворогів української нації (поляків, росіян і т.д.);
- * єврейське панування у світі (капітал, мас-медіа та інш.);
- * економічна експлуатація євреями неєвреїв;
- * провина євреїв за створення комуністичної ідеології та за численні жертви комуністичних режимів;
- * Холокост - сionістський виверт, сionістський міт історії;
- * провина євреїв за економічне разграбування країни в період капіталізації, в одному випадку, та за низькі темпи капіталізації (соціалізм), в іншому випадку;
- * США - ізраїльська колонія, керована Всесвітнім єврейським конгресом.

Кожен із перелічених стереотипів сприйняття євреїв подається в десятках та сотнях публікацій радикальних (правих частіше, але й лівих не раз) мас-медіа, тиражується в книгах (більшою частиною публікованих у Росії, але розповсюджуваних і в Україні)... Прочитую лише деякі, характерні: "За вільну Україну", №49, 23.04.96, Павло Чемерис, "Добавити розстріл". Підбірка цитат оглядача-юдофоба газети "За вільну Україну" починається так: "Хаїм Срулевич Гольдман - він же Володимир Ілліч Ленін, зоологічно ненавидів "гоїв". Ставши абсолютним диктатором "країни дурнів", цей глибоко законспірований, кровожадний юдо-сionіст взявся за масове винищення людей шляхом класового терору, громадянської війни, організацією голодоморів..." "Найбільш страшним прикладом в цьому відношенні, - писав в "Майн Кампф" Гітлер-Шилькгрубер про Улянова-Леніна та його тіншовиків (більшовиків), щоб втертися в довіру "маси" німців, - є

ЛЕОНІД ФІНБЕРГ. УКРАЇНСЬКО-ЄВРЕЙСЬКІ СТОСУНКИ

Leonid

Finberg

*ukrainian-
jewish relations:
mythology
substituting for
reality*

In the hierarchy of problems worrying citizens of Ukraine, inter-nationality problems occupy 8th-10th place, following after other pressing social problems such as the standard of living, unemployment, unpaid salaries and pensions, anxiety caused by an increase in crime, etc. In their turn, Ukrainian-Jewish relations are also not first in the hierarchy of inter-nationality relations and nationality problems of the country. There are the problems of the Crimean Tatars, strictly Ukrainian ethnic problems, and a series of others. Nevertheless, this topic, burdened by history, does not leave the

Росія, де жиди в своїй фанатичній дикості винищили 30 мільйонів людей (це у 1923 році), безжалісно перерізував одних та вимордував голодом інших, - і все це тільки для того, щоб забезпечити диктатуру... невеликої зграї жидівських літераторів та біржових бандитів”. (Глава XI)

“Ідеаліст”, №1, 16.08.96, Михайло Христовий, “Чому в Україні проходить скритий голодомор?” У статті надаються 16 питань, на які автор просить надіслати відповіді, пообіцявши їх опублікувати. 1. Чому в мусульманському та буддистському світах не допускають жидів до влади, а в християнському, куди не кинеш погляд - всюди жид? ... 2. Чому в Україні прийняли за формою українську Конституцію, а за змістом та за духом - жидо-масонську, в якій немає жодного слова про те, що Україна є християнською державою? ... 11. Чому в Ізраїлі одна синагога, а в одній тільки Львівській області зареєстровано більш ніж 50 релігійних конфесій? ... 12. Чому в Ізраїлі нема українських банкірів, а в Україні їх теж немає? ... 14. Чому не довіряють українським жидам, а присилають їм раввина з-за кордону? ... 15. Чому одних жидів масово вивезли напередодні Другої Світової війни з Західної України до східних областей Росії, а інших залишили?”

Антиукраїнський міт про народ-погромник базується на фактичній та фальсифікованій історії національно-визвольної боротьби: Друга Світова війна з її поліціями, погроми громадянської війни, погроми Коліївщини та Хмельниччини. Антиукраїнська мітологія вписує в цей ряд і дореволюційні погроми, і сталинський погром 40-х - 50-х років, і хрущовську процентну норму, і брежневську антисемітську політику. “Але за всіма сучасними мітами криється фундаментальна національна травма від різні часів Богдана Хмельницького,” — писав Леонід Плющ. “Після неї виникла ересь східно-європейських євреїв — сабатіанство, що ледве не привела юдаїзм до розколу. Саме це зробило Хмельниччину знаком містичного показника, апокаліптичного зла... Хмельниччина увійшла в релігійну підсвідомість сучасного юдаїзму. Коліївщина наклалася на цю релігійну, колективну травму і також викликала релігійну відповідь у вигляді “хасидизму”. Усі подальші події накладалися на цю глибинну травму”. І христовбивця-євреї, і погромник-українець увійшли у світ, в релігійну свідомість, у фольклор, в побутову мову, в метамови української та єврейської культур. Антиукраїнські

ЛЕОНІД ФІНБЕРГ. УКРАЇНСЬКО-ЄВРЕЙСЬКІ СТОСУНКИ
LEONID FINBERG. UKRAINIAN-JEWISH RELATIONS: MYTHOLOGY SUBSTITUTING FOR REALITY

pages of mass media and constantly attracts the attention of politicians, historians, and publicists.

Well-known culturologist Hassan Husseinov has formulated the problem in this way: „The ‘image of the other’ affects the most important layers of public self-consciousness. In the crisis moments of history, when the cultural tradition conceived of by the people is undermined (as is occurring today in post-Soviet countries), images of ‘alien’ cultures - consciously or not - acquire specific meaning and weight during the experience of the crisis and the subsequent reappraisal of national and cultural identity“.

Ukrainian-Jewish relations as a subject of research consist of:

- inter-nationality relations, built up over centuries on the territory of Rus-Ukraine;
- interstate relations between Ukraine and Israel;
- the relations between the larger Jewish and Ukrainian diasporic communities—particularly in the USA, Canada, Germany, Latin America, Australia, Poland, and a number of other countries.

While the relations between the diasporas and interstate contacts are events of recent history, the experience of living together on the territory of Rus-Ukraine goes back about 1000 years.

For various objective and subjective reasons, these relations have rarely become a subject of professional academic study. One of the few researchers of the topic, Ukrainian professor J. Dashkevich describes the situation in the following way:

„For Ukrainian Soviet historiography the problem simply didn’t exist... A heavy if not oppressive impression is created by the texts of the Ukrainian diaspora in this field“. (On my own behalf, I would add, that perhaps the only exceptions are the works of the Ukrainian historian from Canada Ivan Lysiak-Rudnitsky). Furthermore: „Jewish Soviet historiography in eastern Ukraine ceased its existence at the beginning of the 1930s with the liquidation (partly physical) of the Jewish historical-archaeological commission of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR. In western Ukraine, the Jewish historical sciences ceased in 1939. In modern

тексти, що тиражують відповідні стереотипи, виходять за межами України. Їхня кількість, міра впливу на єврейські громади інших країн можуть стати об'єктом вивчення вчених Ізраїлю, США, Канади. Поки що, наскільки нам відомо, цього не сталося.

Спроби змінити стереотипи історичної недовіри між євреями та українцями здійснювала та здійснює інтелігенція обох народів.

Володимир (Зеєв) Жаботинський — один з нечислених єврейських лідерів, що добре знав українські національні проблеми, опублікував низку блискучих статей про українських духовних лідерів, про нерівність та пригнічення українства.

Симон Петлюра — український лідер часів Української Народної Республіки, ініціював публікацію низки юдофільських текстів, намагався своїми наказами в ролі командуючого армії зупинити єврейські погроми.

Митрополит Андрей Шептицький — видатний український духовний лідер першої половини ХХ століття, один з небагатьох високих ієрархів Церкви, котрий звернувся з закликом рятувати євреїв під час Другої Світової війни. Він та його сподвижники ховали в монастирях Галичини сотні єврейських дітей. Це він врятував від смерті головного львівського рабина Мейера Кахане.

Самуїл Міхоелс — геніальний єврейський актор, відомий громадський діяч. Це він запросив до роботи у Державний єврейський театр відомого українського режисера Леся Курбаса, вигнаного з України.

Іван Дзюба та Віктор Некрасов — відомі літератори, які публічно виступили проти замовчування трагедії Бабиного Яру, проти антисемітизму радянського часу.

Акції солідарності української та єврейської громадскости 80-х — 90-х років — це теж спроби розвіяти міт антисемітизму та українофобії. Маю на увазі й Гасло РУХу проти розповсюджуваних КДБ чуток про можливі погроми, і конференцію українсько-єврейської солідарности 1991 року...

Який вплив цих людей, цих та багато інших акцій, спрямованих на подолання недовіри, недоброзичливості, неприйняття в масовій свідомості? Звернемося за відповіддю до соціологів.

ЛЕОНІД ФІНБЕРГ. УКРАЇНСЬКО-ЄВРЕЙСЬКІ СТОСУНКИ

LEONID FINBERG. UKRAINIAN-JEWISH RELATIONS: MYTHOLOGY SUBSTITUTING FOR REALITY

Israeli and Jewish diasporic historiography, themes connected with the death, extermination, and persecution of Jews prevail". According to the calculations of Dashkevich, this period lasted 4 years, while for more than 350 years, Jews and Ukrainians shared more or less normal relations.

Today there is not even one serious historical work on the history of Ukrainian Jews, written after the classical books of Dubnov and Hessen at the beginning of the century.

With the history of Ukraine, the situation is a bit easier. The first academic monographies which were not engaged politically began to appear in the 1990s.

However, the necessity of comprehending Ukrainian-Jewish relations is so great, that it cannot be put aside for decades and centuries. Historians and philosophers, sociologists and publicists offer their own models for understanding these relations. One of the more deserving of attention is the model suggested by well-known Ukrainian philosopher and publicist Miroslav Marinovich. „The Jewish and Ukrainian peoples have differing models of survival“, he wrote in 1991. „Both models... are incommensurable: Jews survive dispersf among alien nations; Ukrainians - in their own land... Life among alien and often hostile to one other ethnic substrata has placed a heavy imperative in front of Jews: to determine without any mistake who is strongest. A mistake could have tragic consequences. The orientation to the interests of the strongest side guaranteed Jewish survival within the terms set by the strongest. As Ukrainians, throughout their history, more often than not have appeared on the weaker side, it is understandable that in the people's consciousness a stereotype emerged in which Jews were perceived as hostile to Ukrainian national interests. . . . To demand from Jews that they switch their loyalty to the weaker side means to demand from them the impossible, i.e. to deprive them of the basic conditions of survival“. And further: „The best way to be on friendly terms with Jews is to become strong. And in a strong Ukraine, Jews will find their place harmoniously...“ We will come back later to a discussion of the reality of the suggested model.

Несприяття євреїв і єврейства, що базуються на негативних стереотипах і мітологемах, фіксують у своїх дослідженнях соціологи. Перш за все опиратимось на своїх колег — провідних українських соціологів Н.Паніну та Є.Головаху. В Таблиці 1 наведені дані, що відображають ставлення населення України до представників різних національностей. Перші сім колонок ліворуч показують процент опитаних, які згодні допустити представників даної національності на відповідну соціальну дистанцію; остання, восьма колонка подає середнє арифметичне по лінійці в цілому — індекс несприйняття (нетолерантності, нетерпимости) певної національності.

Таблиця 1. СТАВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ДО РІЗНИХ НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ (дані 1992 р.)

ЗГІДНИЙ ДОПУСТИТИ ПРЕДСТАВНИКІВ ДАНОЇ НАЦІОНАЛЬНОСТІ В ЯКОСТІ ...
(% до всіх респондентів, N1752)

	1	2	3	4	5	6	7	1-7
	членів родини	близьких друзів	сусідів по роботі	колег	мешканців України	відвідувачів України	взагалі не допускати на Україну	індекс неприйняття
українців	79	9	3	1	7	2	0	1.55
росіян	43	24	10	3	11	7	2	2.46
білорусів	29	27	14	4	13	12	1	2.85
українців діаспори	24	22	7	4	18	23	2	3.48
поляків	15	22	14	4	12	28	5	3.77
євреїв	10	14	15	11	23	18	10	4.18

ЛЕОНІД ФІНБЕРГ, УКРАЇНСЬКО-ЄВРЕЙСЬКІ СТОСУНКИ
LEONID FINBERG. UKRAINIAN-JEWISH RELATIONS: MYTHOLOGY SUBSTITUTING FOR REALITY

Here we again cite a series of characteristics relating to Ukrainian-Jewish relations.

In the history textbooks of schools in the USSR, on which several generations of Soviet people over a span of 50 years were raised, there was no data on the 1000 year history of the Jewish communities, or on the role of Jews in the history of Rus-Russia-Ukraine. The one and only textbook for institutions of higher education in Soviet period, in which the Jewish community was still present in the history, was a textbook published in 1939-40. These textbooks did not even comment on the catastrophe of European Jewry. There was absolutely no mention of Jewish history or culture either in „The Philosophical Encyclopaedia“, or in the encyclopaedia of „The Art of Countries and Peoples of the World“, or in the three-volume history of Kiev, or in any other authoritative publication of the Soviet period. Ukrainian history in this same period was not much more enlightened. The canonized Soviet textbooks shamelessly falsified this history: including the absolutely antiscientific „theory“ of the descent of Russians, Ukrainians, and Byelorussians from one single nation and the total silence concerning the hunger of 1932-33, and the falsification of the history of World War II (not a word neither about the Ukrainian rebel army nor about the millions of captive Ukrainians)...

It is very easy to continue this list. The following story is a good illustration: In 1926, the trial of a group of Jewish public figures on charges of Zionism ended with the verdict „exile to Palestine“. However, already in 1946, when there remained neither Zionists nor autonomists nor Jewish teachers nor even KGBists (who had obliterated the others), the Academy of Sciences of Ukraine received an inquiry from the KGB (from the new personnel): „What is 'Zionism'?“

From the cited data, it is completely obvious: Ukrainian-Jewish relations for a long period of time (the lifetime of several generations) were outside the framework of the social and humanitarian sciences, outside the framework of serious interpretation. are these not the best conditions for the generation and spread of myths?

угорців	9	14	17	5	15	35	4	4.24
американців	11	13	9	15	10	38	4	4.31
німців	8	13	9	16	12	37	5	4.43
французів	9	13	8	13	11	41	4	4.45
румунів	8	12	13	6	14	38	8	4.56
японців	4	11	9	19	9	43	4	4.66
кримськ.татарів	3	6	9	5	31	29	17	5.09
грузинів	3	8	9	5	16	34	26	5.26
в'єтнамців	2	7	6	9	10	52	14	5.29
арабів	3	6	5	7	11	51	17	5.37
негрів	2	6	5	6	11	50	20	5.49
циганів	3	4	7	3	22	26	35	5.55

Толерантність до євреїв велика, але...

Аналогічні дані останніх років дають змогу створити висновок про зростання нетолерантності щодо євреїв, зростає толерантність до поляків. Ще більш красномовні — в контексті нашої теми — інші дані цих же авторів: 7% респондентів — мешканців України згодні з тим, що існує “світова сіоністська змова, спрямована на панування євреїв над іншими народами (25% не згодні з такою думкою, 68% важко відповісти), 10% вважають, що “на євреях лежить велика провина перед іншими народами” (47% не згодні з цим), 18% покладають на євреїв основну провину за лихо, яке принесла революція та масові репресії (47% не згодні), 20% знаходять, що в євреїв неприємна зовнішність та більше третини (38%) думають, що для євреїв гроші і вигода важливіші за людські взаємини.

Достатньо інформативні і дані спеціального опитування громадян та місцевих керівників про ставлення до національного відродження росіян, євреїв, кримських татарів.

ЛЕОНІД ФІНБЕРГ. УКРАЇНСЬКО-ЄВРЕЙСЬКІ СТОСУНКИ
LEONID FINBERG. UKRAINIAN-JEWISH RELATIONS: MYTHOLOGY SUBSTITUTING FOR REALITY

At the Ukrainian-Jewish conference in 1991 in Kiev, Yevgen Swerstyuk, a well-known human rights lawyer and now president of the „Pen-club“ of Ukraine, said: „Perhaps, it is the first time in our history that the sons of Ukraine and the sons of Israel have met together to clean out the Aegean stables. They have not been cleaned for centuries. Thus, they have accumulated many tales about what was and what wasn't, legends about enmity and terrible brutality, about the Jew with the keys to the church and the Cossack-lyncher. In the place of the horse-shoe on the doors of the stable hang stereotypes of the Jew-exploiter and the Ukrainian-pogromist. The main point is that in the stable there is not even one of the thousand facts of normal human cooperation between Ukrainians and Jews...” And further: „In the Soviet period, an almost total plebeianization of culture occurred: Who today knows the parables of Solomon or the Commandments of Moses? But everyone knows well the anecdotes about Abram and Moisha...”

But what should we clean in these stables, i.e. what kind of stereotypes have accumulated over centuries? Can we change these stereotypes? Let us focus in greater detail. I shall concentrate more on the mythology of perceptions of Jewry, accenting the negative points.

Stereotypes in the perceptions of Jews (they are often not specifically Ukrainian; the majority of them are common stereotypes of the eastern-European world):

- * treason and the crucifixion of Jesus Christ;
- * the idea of the chosen people - the first idea of the superiority of one nation over others in world history;
- * Jews as accomplices of all the enemies of the Ukrainian nation (Poles, Russians, etc.);
- * Jewish domination in the world (capital, mass media, etc.);
- * economic exploitation of non-Jews by Jews;
- * Jewish blame for the creation of communist ideology and for the innumerable victims of communist regimes;
- * the Holocaust as a Zionist trick, a Zionist historical myth;

Таблиця 2. СТАВЛЕННЯ РАЙОНИХ КЕРІВНИКІВ ДО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ НАЦІОНАЛЬНОГО САМОВРЯДУВАННЯ РОСІЯН, ЄВРЕЇВ, КРИМСЬКИХ ТАТАРІВ (№450), %

Чи повинні мати свої власні:	Росіяни		Євреї		Кримські татари	
	так	ні	так	ні	так	ні
церкву, синагогу, мечеть	92.1	7.9	91.2	8.8	91.4	7.6
школу	95.1	4.9	89.2	10.9	90.9	9.1
пресу на своїй мові	94.6	5.4	89.8	10.2	91.4	8.6
представників у виборних органах влади	95.5	4.5	93.5	6.5	91.3	8.7
мову, що признавалася б офіційною	67.0	33.0	46.3	53.7	50.4	49.6
заклади культури	84.7	15.3	81.8	18.2	81.8	18.2
політичні партії	67.4	32.6	66.4	33.6	66.4	33.6

Таблиця 3. СТАВЛЕННЯ МЕШКАНЦІВ УКРАЇНИ ДО ЄВРЕЙСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Як ви ставитесь до того, щоб в Україні	Позитивно	Негативно	Невизначено
Відкривались школи з єврейською мовою	63.5	15.2	21,3
У вашому місті відкрилась синагога	51,3	19,0	29.7
Діяли єврейські громадсько-політичні організації	34,1	29,1	36,8
Євреї, що виїхали з країни, створювали спільні підприємства	50,8	16,0	33,2

ЛЕОНІД ФІНБЕРГ. УКРАЇНСЬКО-ЄВРЕЙСЬКІ СТОСУНКИ
LEONID FINBERG. UKRAINIAN-JEWISH RELATIONS: MYTHOLOGY SUBSTITUTING FOR REALITY

* Jewish blame for the economic pillage of the country during the period of capitalization on the one hand and for the slow pace of capitalization (socialism) on the other hand;

* USA as an Israeli colony ruled by the World Jewish Congress.

Every one of the above-listed stereotypes in the perception of Jews is variously appearing intens and hundreds of publications of radical (often „rightist“, but not so rarely „leftist“) mass media, distributed in books (for the most part printed in Russia, but dispersed throughout Ukraine as well)...

The selection of quotations of the columnist-Judophobe (anti-Semite) from the newspaper „За Вільну Україну“ begins in the following way: „Hajim Srulievich Goldman - i.e. Vladimir Ilyich Lenin, zoologically hated „goyem“. As soon as he became the absolute dictator of the „Country of Fools“, this deeply conspiring, blood-thirsty Jewish Zionist with piety began a massive extermination of people by means of class terror, civil war, the organization of famine...“ „The most frightening example of these relations,“ wrote Hitler-Schicklgruber in „Mein Kampf“ about Ulianov-Lenin and his followers (bolsheviks) in order to worm his way into the confidence of the German masses, „is Russia, where Yids in their fanatic wildness exterminated 30 million people (in 1923), having pitilessly slaughtered some and having left the others to the inhumane tortures of famine, - and all this only to provide the dictatorship with a small gang of Yidish literary men and exchange bandits“. (Chapter XI).

At the end of the article, 16 questions are given. The author requests for readers to send him answers, having promised to publish them.

1. Why in the Islamic and Buddhist worlds are Jews not allowed to rule, but in the Christian world, wherever you look, Yids are everywhere? ...

2. Why in Ukraine did the UKrainian Constitution take in form, content, and spirit that of Yid-Masonry, in which not one word states that Ukraine is a Christian state ...

Короткий коментар: міра нетолерантності до євреїв досить висока.

В цьому сенсі характерні події, що зв'язані з іменем колишнього в.о. прем'єр-міністра Юхима Зв'ягільського (1995-96 рр.). Його, як і низку інших українських громадських діячів часу української незалежності, звинуватили у корупції. Залишаючи для судових інстанцій право відповідати на запитання, наскільки обгрунтованими є звинувачення, звертаю увагу на вражаючу готовність суспільства сприйняти стереотип, що Євреї ніколи не стане патріотом України, „він прагне тільки до збагачення, нехтуючи інтересами українського народу“. Саме таким був пафос більшості публікацій. І якщо у ліберальній пресі вони були з антисемітським присмаком, то у націоналістичних газетах була розгнута широка антисемітська кампанія.

Які висновки?

„Відкинь надію, кожен хто сюди приходить!“

Вся логіка суспільного життя, всі виміри громадського суспільства, здається, доводять торжество міту над реальністю.

Чи з цього випливає, що нічого зробити неможливо? Аж ніяк. Щось зробити можна. І навіть більше — потрібно. Однак, щоб залишитися реалістом, слід знати місце міту, що акумулював величезну історію, ввійшов у стереотипи поведінки, у структуру мови, у догмати релігій та світобачення і раціональні побудови інтелектуалів, які є набагато крихкішою структурою людської цивілізації.

ЛЕОНІД ФІНБЕРГ. УКРАЇНСЬКО-ЄВРЕЙСЬКІ СТОСУНКИ

LEONID FINBERG. UKRAINIAN-JEWISH RELATIONS: MYTHOLOGY SUBSTITUTING FOR REALITY

11. Why in Israel is there only one synagogue, but in only the Lvovskii region more than 50 religious confessions are registrated? ...

12. Why in Israel are there no Ukrainian bankers but in Ukraine there are none as well? ...

14. Why don't they trust Ukrainian Yids, but send them a rabbi from abroad? ...

15. Why were some Yids removed in mass from western Ukraine to the eastern regions of Russia before World War II, while others remained?"

The anti-Ukrainian myth of the nation-pogromist is based on both factual and falsified history of the national liberation struggle: World War II with its collaborators-"politsais", the pogroms of the civil war, the pogroms of Koliyivshina and Khmel'nichina. Anti-Ukrainian mythology adds to the list pre-revolutionary pogroms, the „Stolypin“ pogrom of the 1840s-50s, the interest-bearing rates of Khrushchev, and the anti-Semitic politics of Brezhnev.

„Behind all contemporary myths is hidden one fundamental national trauma from the time of Bogdan Khmel'nitsky,“ wrote Leonid Plushch. „After it, arose the heresy of eastern-European Jews, i.e. sabbathianism, which nearly led Judaism to a schism. This namely turned Khmel'nichchina into an omen of mystical punishment, apocalyptic evil... Khmel'nichchina entered into the religious subconscious of contemporary Judaism. Koliyivshina lay upon this religious collective trauma and also brought about a religious answer in the form of Hasidism. Every event that followed built upon this deeply layered trauma“.

Both the Christ-killing Jew and the Ukrainian-pogromist have exited out into the world and into religious consciousness, folklore, colloquial language, and the meta-languages of Ukrainian and Jewish culture.

Anti-Ukrainian texts, spreading the corresponding stereotypes, are going outside the borders of Ukraine. Their quantity and their measure of influence on the Jewish communities of other

GRODEK

Am Abend tönen die herbstlichen Wälder
Von tödlichen Waffen, die goldnen Ebenen
Und blauen Seen, darüber die Sonne
Düster hinrollt: umfängt die Nacht
Sterbende Krieger, die wilde Klage
Ihrer zerbrochenen Mäuler.
Doch stille sammelt im Weidengrund
Rotes Gewölk, darin ein zürnender Gott wohnt
Das vergossne Blut sich, mondne Kühle:
Alle Strassen münden in schwarze Verwesung.
Unter goldnem Gezweig der Nacht und Sterne
Es schwankt der Schwester Schatten durch den
schweigenden Hain,
Zu grüssen die Geister der Helder, die blutenden
Häupter:
Und leise tönen im Rohr die dunklen Flöten des
Herbstes.
O stolzere Trauer! ihr ehernen Altäre
Die heisse Flamme des Geistes nährt heute ein
gewaltiger Schmerz,
Die ungeborenen Enkel.

LEONID FINBERG. UKRAINIAN-JEWISH RELATIONS: MYTHOLOGY SUBSTITUTING FOR REALITY

countries may become an object of study of academics from Israel, USA, Canada. For the time being, as far as we know, they have not.

Attempts to change the stereotypes of historical distrust of one another, Jews and Ukrainians, have been and are being undertaken by intellectuals of both nations.

Vladimir (Zeyev) Zhabotinsky - one of a few Jewish leaders, knowing well Ukrainian national problems, has published a number of brilliant articles about Ukrainian spiritual leaders and about the inequality and oppression of the Ukrainian nation.

Simon Petlura - Ukrainian leader during the period of the Ukrainian People's Republic. He initiated the publication of a series of Judophilic texts and attempted, through his role as commander of the army, to stop the Jewish pogroms.

Metropolitan Andrey Sheptytsky — eminent Ukrainian spiritual leader of the first half of the XXth century, one of a few higher hierarchs of the church, who called for the rescue of Jews during World War II. He and his companions-in-arms hid hundreds of Jewish children in the monasteries of Galicia. It was he who saved the Chief Rabbi of Lvov Meyer Kahane.

Samuel Michoels - ingenious Jewish actor and well-known public figure. It was he who invited to work in the State Jewish Theatre the well-known Ukrainian producer Les Kurbas, exiled from Ukraine.

Ivan Dzuba and Victor Nekrasov - well-known literary men, who publically condemned the silence about the tragedy of Babi Yar and the anti-Semitism of the Soviet era.

Actions of solidarity of the Ukrainian and Jewish societies in the 1980s-90s are also attempts to shatter the myths of anti-Semitism and Ukrainophobia. I have in mind both the Appeal of RUKH against the rumors dispersed by the KGB about possible pogroms and the Conference of Ukrainian-Jewish solidarity in 1991...

But what is the influence of these people, of these and many other actions, directed at overcoming

ОЛЕСЬ ПОГРАНИЧНИЙ

Оповідь Пограничного з кордоном на шиї

Cordon (франц) — мотузок

LEONID FINBERG. UKRAINIAN-JEWISH RELATIONS: MYTHOLOGY SUBSTITUTING FOR REALITY

the distrust, malevolence, and hostility in the mass consciousness? Let us turn to sociologists for an answer.

Enmity of the Jews and of Jewry, based on negative stereotypes and myths, is focused on in the studies of sociologists. First of all, I should refer to my colleagues, the leading Ukrainian sociologists N.Panina and H.Golovakha.

In table 5, we are given data reflecting the attitudes of the inhabitants of Ukraine towards the representatives of different nationalities. The first seven columns from the left reveal the percentage of respondents agreeing to tolerate a representative of each given nationality at a corresponding social distance. The last (8th) column displays the mean arithmetic, according to the full line, i.e. the index of intolerance towards a corresponding nationality.

Table 1 THE ATTITUDE OF THE INHABITANTS OF UKRAINE TOWARDS DIFFERENT NATIONALITIES (data of 1992)

Agreement to accept representatives of a given nationality as ...
(% for all the respondents, N1752)

	1 member of family	2 close friend	3 neigh- bours	4 collea- ges at work	5 inhabi- tants of Ukraine	6 visi- tors of Ukraine	7 don't let in Ukraine generally	8 Index of enmity
Ukrainians	79	9	3	1	7	2	0	1.55
Russians	43	24	10	3	11	7	2	2.46

В час, коли міжнародний імперіалізм нарощує воєнну потугу, щоб знищити нашу молодую державу, щоб знищити першу у світі країну соціальної справедливості, щоб перекреслити втілення віковичного прагнення трудяшого люду жити вільно і працювати тільки на себе, деякі люди у цьому залі на догоду зажерливим капіталістам підривають віру радянського народу у святість та справедливість нашої справи і непорушність наших кордонів... Приблизно так, не далі як 9 років тому, у Львівському університеті розпочала свій виступ на закритих зборах викладач факультету журналістики. Щоправда від такої патетики засовався на кріслі навіть парторг нашого факультету.

Прецінь то був 1988 рік...

Однак пригадайте собі: щовечора після Вечірньої казочки у колісанці співалося про те, що

*Прикордонник наш не спить,
Мирні сні охороняє,
Рідну землю сторожить.*

Усім ставало лагідно на серці від цієї колісанки, дітвора мирно засипала. Батьки витягували свої натруджені тіла перед телевізором і вже вкотре переглядали героїчний серіал “Державний кордон” з циклу “Ми наш, ми новий”.

Йшов 3 рік перебудови...

Я, Пограничний Олександр Олександрович, народився на 49 році нової ери, на нещасливому 13 році після смерті нашого любимого вождя Йосифа Віссаріоновича Сталіна, на 2 році правління вічного Леоніда Ілліча Брежнєва. Народився я майже на краї світу, бо за якихось 15 кілометрів від села, де мене виховувала бабуся, колючим дротом було позначено його межу. Деколи здавалося, що за дротом починалася страшенна яма, куди, якщо надто наблизитися, можна було впасти. Але ніхто до неї не наближався, бо чого туди ходити?

На шістнадцятому році мого життя сталася якась страшенна „непонятка“. Чомусь, досі незрозуміло

ОЛЕСЬ ПОГРАНИЧНИЙ. ОПОВІДЬ ПОГРАНИЧНОГО З КОРДОНОМ НА ШІІ
LEONID FINBERG. UKRAINIAN-JEWISH RELATIONS: MYTHOLOGY SUBSTITUTING FOR REALITY

Poles	15	22	14	4	12	28	5	3.77
Jews	10	14	15	11	23	18	10	4.18
Crimean Tatars	3	6	9	5	31	29	17	5.09

The toleration of Jews is high, however. . .

Analogous data of the following years allows us to make conclusions about the growth of intolerance in attitudes towards Jews and the growth of tolerance towards Poles. Even more illustrative in the context of our topic are other data collected by the same authors: 7% of respondents of our inhabitants of Ukraine agree with the claim that there is a „world Zionist conspiracy directed at the domination of Jews over other nations“ (25% don't agree with the claim, 68% found it difficult to reply), 10% consider that „Jews are burdened with guilt before other nations“ (47% don't agree), 18% lay blame on the Jews for all calamities that have brought revolution and mass repression (47% don't agree), 20% find that Jews have a repulsive appearance, and more than one third (38%) think that money and profits are more important for Jews than human relations.

Below are the results of a special survey of citizens and regional leaders about their attitudes toward the national revival of Russians, Jews, and Crimean Tatars.

чому саме, взяв, і раптово, несподівано та передчасно помер Леонід Ілліч Брежнєв. Увесь відомий тоді нам, шістнадцятилітнім, світ засмутився. Потім один за одним почали приходити видатні і кожен по-своєму говорив: “Щось недобре діється в нашому королівстві, панове!”.

ХОР

*На границе тучи ходят хмуро,
Край суровый тишиной объят.
Увысоких берегов Амура
Часовые Родины стоят.*

Отож злая доля вчинила так, що я дуже полюбив гори, проте зробила дивний жарт, розмістивши усі ці гори понад краєм світу, тобто попри кордони СРСР. Одного світлого йорданського дня вирушаю я зі своїм братом — брат у мене орнітолог (орнітологи — це такі люди, які підглядають за птахами) — отож вирушаємо ми

на обліки птахів у передгір'я біля Добромиля. Паспортів ніяких зі собою не беремо, навіщо птахам наші паспорти. На вечір твердо обіцяємо батькам бути вдома, бо ж вечеряти у нас, посполитих галичан, на Йордан заведено разом. Погода видалась доброю, птахи були активні, я фотографую навколишні біотопи, брат розглядає усе це в бінокль. Аж тут на лісовій дорозі з розгону зупиняється машина, з неї вискакують люди в зелених кашкетах, з автоматами на перевіс, з рацією і псом. Оскільки таких птахів ми ще не бачили зблизька, то, природньо, розгубилися. Однак ті не розгубилися, позаяк діяли згідно з інструкцією.

— Паспорт и разрешение в погранзону имеется?

Ми зніяковіло потиснули плечима. Пес присів на задні лапи.

— Фамилия? — Спитав у мене молодший лейтенант. І тут я відчув усю маразматичність ситуації. Глупувато усміхаючись, кажу ватяним язиком:

— Пограничный... Прикра пауза. Пробую подразнити ковтком слинну залозу, повторюю голосніше.

ОДЕСЬ ПОГРАНИЧНИЙ. Оповідь пограничного з кордоном на шії
LEONID FINBERG. UKRAINIAN-JEWISH RELATIONS: MYTHOLOGY SUBSTITUTING FOR REALITY

Table 2 THE ATTITUDE OF REGIONAL LEADERS TOWARD THE DEVELOPMENT OF NATIONAL SELF-GOVERNMENT OF RUSSIANS, JEWS AND CRIMEAN TATARS IN UKRAINE (n450), %

Should they have their own	Russians		Jews		Crimean Tatars	
	yes	no	yes	no	yes	no
church, synagogue, mosque	92.1	7.9	91.2	8.8	91.4	7.6
schools	95.1	4.9	89.2	10.9	90.9	9.1
press in their language	94.6	5.4	89.8	10.2	91.4	8.6
representatives in elective organs of government	95.5	4.5	93.5	6.5	91.3	8.7
language officially recognized	67.0	33.0	46.3	53.7	50.4	49.6

— Пограничний моє прізвище...

Тут вже розгубився і лейтенант. Пес привстав на усі чотири і вишкірив зуби. Лейтенант швидко взяв себе в руки і запропонував прикладом допомоги згадати мені своє справжнє прізвище. Я гречно відмовився...

Подібний діалог відбувся між лейтенантом та моїм братом. Ситуація набирала вигідного для молодшого офіцера забарвлення. Він багатозначно оглянув нашу фотоапаратуру, заглянув до наплічника, подивився на нашу розмальовану різними орнітологічними позначками карту. В якусь мить я зауважив, як він розправив плечі. Здається молодший лейтенант уже відчував радість нової зірочки на погонах...

Уся ця авантюра закінчилася для нас не так вже й зле. Я би сказав, що вона була навіть пізнавальною. Все таки, як не як, ми побували на самій заставі, на самому краї світу. Два місяці згодом, з нагоди третьої річниці прийняття Закону “Про державний кордон СРСР” в багатотиражній газеті Львівського університету було опубліковано

статтю під заголовком: “ОХОРОНА КОРДОНУ — СПРАВА ВСІХ”. Стаття переконувала, що закон виражав “основні принципи радянської зовнішньої політики, готовності Союзу РСР зробити все можливе для підтримання на кордоні обстановки добросусідства, взаєморозуміння та довіри... Однак поряд з тим, з урахуванням напруженої міжнародної обстановки, викликаной агресивним курсом імперіалістичних кіл, посиленням з їх боку гонки ядерних озброень, таємною підривною діяльністю спеціальних служб США і їх союзників, цей Закон покликаний закріпити недоторканість наших рубежів”.

Отож ми з братом майже впритул, бо ж на кілька кілометрів, наблизилися до святая святих, до кордону, за що й були тут же покарані. Я, на той час працівник заводу, заплатив штраф у повному обсязі, тобто 10 карбованців, брат — студент університету — заплатив штраф по-студентському, 5 карбованців. Надходив вечір, нас випустили з КПЗ. Радянські люди мирно сіли споживати кутю, молодший лейтенант, втративши надію на

ОЛЕСЬ ПОГРАНИЧНИЙ. ОПОВІДЬ ПОГРАНИЧНОГО З КОРДОНОМ НА ШІІ
LEONID FINBERG. UKRAINIAN-JEWISH RELATIONS: MYTHOLOGY SUBSTITUTING FOR REALITY

institutions of culture	84.7	15.3	81.8	18.2	81.8	18.2
political parties	67.4	32.6	66.4	33.6	66.4	33.6

Table 3 THE ATTITUDE OF INHABITANTS OF UKRAINE TOWARDS JEWISH ORGANIZATIONS

How would you react if in Ukraine	Positive	Negative	Neutral
schools taught in the Jewish language opened	63.5	15.2	23.1
a synagogue was opened in your town	51.3	19.0	29.7
Jewish socio-political organizations acted	34.1	29.1	36.8
Jews, having left the country before, created joint ventures here	50.8	16.0	33.2

лейтенантські пагони, міцно обнімав на заставі санітарку Раю. Кордони СРСР були надійно захищені.

Перш ніж говорити про сам кордон, ми мусимо пробратися через прикордонну зону. В одній з публікацій того періоду про цю смугу землі говориться так: “Прикордонна зона встановлюється, як правило, у межах території району, міста, селища, сільради, яка прилягає до державного кордону СРСР. Встановлення прикордонної зони покликано попередити можливі порушення державного кордону СРСР, а також зв’язаних з цим інших особливо небезпечних злочинів і ворожих підірвних акцій, скерованих проти Радянської держави. Саме тому в’їзд у прикордонну зону громадян, які там не проживають, категорично заборонений. Спеціальну перепустку на прибуття у прикордонну зону, якщо на це є поважна причина, видають паспортні відділення райвідділів міліції за місцем проживання громадян. За порушення правил

прикордонного режиму передбачено адміністративну та кримінальну відповідальність”. До речі, стаття 196 Кримінального Кодексу УРСР гласила: “Порушення правил в’їзду, проживання чи прописки в прикордонній смузі чи забороненій зоні, якщо за такі ж дії протягом року було застосоване адміністративне стягнення — карається позбавленням волі на термін до одного року, або штрафом у розмірі до ста карбованців”. Тут можна роздути ще один аспект: рік волі радянської людини виражався еквівалентом “до ста карбованців”. Але про це колись іншим разом.

Дивний цей світ, сказав би сотник Микита Уласович Забрюха. З одного боку, все на цій землі суше потребує визначення, окреслення, омовлення. Тобто, до певної міри обмеження і розмежування. З іншого боку, існує в цьому світі і непереборна тяга до інтеграції та до спілкування. Проте наразі нас цікавить перший бік цієї справи. Тобто потреба розмежування між людьми та між спільнотами. “І

ОЛЕСЬ ПОГРАНИЧНИЙ. ОПОВІДЬ ПОГРАНИЧНОГО З КОРДОНОМ НА ШІІ
LEONID FINBERG. UKRAINIAN-JEWISH RELATIONS: MYTHOLOGY SUBSTITUTING FOR REALITY

The briefest commentary:

The measure of intolerance in the attitude towards Jews is sufficiently high.

Characteristic of this attitude are the events linked with the name of the former acting premier Yefim Zviagilsky (1995-96). He (like a number of other public figures of Ukrainian independence) was accused of corruption. Leaving to the courts the necessity to answer to what extent the charges were substantiated, I focus attention on the readiness of the society to accept the given stereotype:

A Jew wittingly cannot be a patriot of Ukraine, „he strives for profits in spite of the interests of the Ukrainian people“. Certainly such was the pathos of the majority of publications. And if in the liberal press they were with an anti-Semitic taste, then in the nationalistic newspapers an extensive anti-Semitic campaign was expanded.

What are the conclusions?

Those who enter here don't have hope. („Abandon all hopes, those who enter!“).

All the logic of the social being, all the dimensions of public consciousness, seem to attest to the triumph of myth over reality.

Does it follow from this that nothing can be done? Absolutely not! Something can be done. Something must be done.

However, if we want to remain realists, we must analyze well the myth having accumulated a great history, having entered into the stereotypes of behaviour, into the structure of speech, into the dogma of religion, and the world-views and rational attitudes of intellectuals. Where can one find a more fragile construction of human civilization?

промовив до Лота Авраам: “Нехай сварки не буде між мною та тобою, і поміж пастухами моїми та пастухами твоїми, бо близька ми рідня. Хіба не весь Край перед обличчям твоїм? Відділися від мене! Коли підеш ліворуч — то я піду праворуч, а як ти праворуч — то я піду ліворуч”/Буття, 13,8/. Так розмежували свої володіння Авраам та Лот, бо ж обидва ходили в Бозі. Рано чи пізно потреба розмежування мала настати, бо “не вмшала їх та земля, щоб їм разом пробувати, бо великий був їхній маєток, і не могли вони разом пробувати” /Буття, 13,6/. Запорукою мирного розмежування роду Авраамового з родом Лотовим була їхня добра воля. Бо ж обидва були праведні.

В “Законах” Платона устами Зевса, хранителя кордонів, сказано: “Ніхто не може зрушувати каменя, який відокремлює його власність від власності сусіда”. З певними застереженнями можна сказати, що кордони, як форма розмежування, існують віддавна. Інша справа, в якому вигляді існують ці кордони. У випадку Авраама і його небожа Лота це було

добровільне розмежування. В еліністичному світі (і аж до новіших часів) це було звичаєве розмежування. Перша у світі держава робітників та селян витворила принципово новий тип розмежування — “державний кордон СРСР”.

Появу такого витвору можна трактувати порізному. Можна припустити, що “молода Країна Рад” захлиснулася у своїй ідеї всесвітньої революції, і, щоб закріпити вже здобуте перед новим походом на світовий імперіалізм, відгородила чисті пролетарські душі від бруду імперіалістичного світу міцним частоколом. Приблизно таке бачення пропонує безумовний авторитет у цій справі Йосип Віссаріонович: “Существование советских республик, хотя бы и самых незначительных по размерам, представляет смертельную угрозу империализму. Угроза эта заключается не только в том, что советские республики, порвав с империализмом, превратились из колоний и полуколоний в действительно самостоятельные государства и тем самым лишили империалистов лишнего куска

ОЛЕСЬ ПОГРАНИЧНИЙ. Оповідь пограничного з кордоном на шпигу
LEONID FINBERG. UKRAINIAN-JEWISH RELATIONS: MYTHOLOGY SUBSTITUTING FOR REALITY

территории и лишних доходов, но прежде всего в том, что самое существование советских республик, каждый шаг этих республик по пути к подавлению буржуазии и укреплению диктатуры пролетариата является величайшей агитацией против капитализма и империализма... Отсюда неизбежность борьбы “великих” империалистических держав с советскими республиками, стремление “великих” держав уничтожить эти республики...”

Вже в липні 1921 року Сталін у статті “О политической стратегии и тактике” пропонує прийняти тактику оборони “как необходимое средство для сохранения кадров и накопления сил в ожидании грядущих боёв”... А у статті “Перспективы“, грудень 1921 року “батько народів” говорить, що “Буржуазия знает, что ей не сломить “своих” рабочих без обуздания России. Отсюда всё усиливающаяся работа буржуазии по подготовке нового наступления на Россию, более сложного и основательного, чем все предыдущие наступления.” І хоча всі ці

аргументи “горянина-1” висувались задля обґрунтування конечности створення СРСР, певною мірою вони показують атмосферу середовища, яке згодом було окреслене колючим дротом державного кордону.

Навряд чи мені вдасться якимось глибше проаналізувати внутрішні та зовнішні мотиви, що спонукали режим (який, зрештою, декларував прагнення подолати усі дотеперішні межі та устої) до загальної автаркії, до розриву всіх зовнішніх зв'язків радянського суспільства. Здається, тут були два чинники (окрім названого Сталіним). Був природний страх “кухарки” перед багатогранністю та багатовимірністю буття, і наслідком того страху була спроба замкнутися. З іншого боку, неприродність державного формування, а також відсутність чітких візій і певна непослідовність стратегії державотворення (воєнний комунізм, НЕП, індустріалізація, колективізація) спричинили всеохопну нестабільність і привели до загострення внутрішнього напруження. Найлегше таку ситуацію було виправдати “постійно зростаючою загрозою”.

ОЛЕСЬ ПОГРАНИЧНИЙ. Оповідь пограничного з кордоном на шії

DER METROPOLIT EIN VERSUCH ÜBER ANDREJ SZEPTYCKI

anna

veronika

wendland

Нав'язлива ідея “змови імперіалізму”, параноїдальна шпигуноманія, міт про третій похід Антанти узаконили “надзвичайний стан” в державі. Російський публіцист Віктор Алтаєв має рацію, коли пише, що система слідства, стеження та репресій увійшла в плоть і кров радянської держави і стала невід’ємною часткою діяльності державних чиновників, громадських діячів та простих людей. Межі між “зоною” і волею були затерті, життя на волі практично не відрізнялося від побуту “зони”. Врешті-решт у 30-их роках Союз Радянських Соціалістичних Республік перетворився в одну велику зону з колючим дротом по периметру.

До певної міри складно говорити про польсько-українське співіснування в нових часах (19 століття). Адже ні один, ні другий народ не був суб’єктом історії, не мав державного визначення; не були окреслені також і межі між двома народами.

Однак на початку 20-х років на політичній карті Європи з’являється Польська Республіка та,

Kolossal, burgähnlich, festungsartig, gleichzeitig aber leicht, voller Grazie, fast schwungvoll ist dieser Heilige Jur. Und er schwimmt über unserer Stadt und schwimmt über unserer Jugend wie ein über den Wolken segelndes Hochzeitschiff. Besonders begeistert er im Frühling, wenn er das üppige Grün der Parks und blühenden Obstgärten überragt, die an sanften Hängen die niedrigen Geschosse der Kathedrale umgeben. Beweihräuchert mit allen Düften der freigebigem Lemberger Primavera, schwingt sich dieser Tempel zu den Wolken empor wie ein Symbol himmlischen Triumphes über die Plagen irdischen Daseins... Und dicht daneben, auf dem Rasen des Kathedralenhügels weiden fröhlich die Pferde. Ich dachte mir, das seien die eigenen Rosse St.Jurs, des Patrons der Kathedrale, sie stärken sich auf der städtischen Wiese, doch ich irrte mich. Es waren Pferde aus dem erzbischöflichen Stall, sie zogen die Equipage Seiner Eminenz des Metropoliten Szeptycki, des Enkels von Aleksander Fredro.

Józef Wittlin: *Mein Lemberg*, 1946.

неозброєним оком не помітна, Українська Соціалістична Радянська Республіка. В жовтні 1920 року в Ризі було підписано договір між Польщею та УСРР, яким було визначено західні кордони УСРР (по ріці Збруч — на захід від Ямполья — на схід від Острога і далі по сучасній границі між Рівненською та Житомирською областю). 28 вересня 1939 року був підписаний договір “Про дружбу і кордон” між СРСР та Німеччиною, згідно з яким західний кордон УРСР проходив долинами Сяну та Зах. Бугу. 9 вересня 1944 року між СРСР та Польським Комітетом Національного Визволення (який СРСР трактував законним урядом Польщі) було підписано угоду про виселення українського населення з території Польщі і польських громадян з території СРСР. В результаті цієї акції з жовтня 1944 по серпень 1946 року було переселено 482 тисячі чоловік (варто зазначити, що дані офіційні). У квітні 1945 року був підписаний договір про дружбу і державний кордон між Польщею та СРСР (він проходив в

ОЛЕСЬ ПОГРАНИЧНИЙ. ОПОВІДЬ ПОГРАНИЧНОГО З КОРДОНОМ НА ШІІ
ANNA VERONIKA WENDLAND. DER METROPOLIT

“Mein” Lemberg, die ukrainische Großstadt L’viv, in der ich gut eineinhalb Jahre gewohnt habe, ist längst über den Sankt-Jur-Hügel hinausgewachsen. Blickt man aber vom gegenüberliegenden Schloßberg über das Stadtzentrum hinweg, so hat man Wittlins Bild unverändert vor Augen: Die dem Heiligen Georg geweihte Kathedrale, die Bischofskirche der griechisch-katholischen Metropoliten von Galizien, schwebt über der Stadt, hält immer noch Distanz zum Getriebe der engen Straßen in der Stadtmitte. Wer sich aufmacht und den Sankt-Georgs-Berg besteigt, wird dort auch einen Teil der Obstgärten noch vorfinden, nun allerdings überragt von einer militärischen Antennenanlage, die die sowjetischen Herrscher der Stadt beschert haben. Der Barockbau der Kathedrale, das “Symbol himmlischen Triumphes” an der städtischen Peripherie war lange Zeit auch Symbol für die prekäre irdische Lage der Lemberger Ukrainer: in der Stadt, die sie einst gegründet hatten, waren sie unter der Herrschaft polnischer Könige und österreichischer Kaiser im Lauf der Jahrhunderte an den Rand gedrängt worden. Als Andersgläubige, “Schismatiker”, mußten sie in den Vorstädten siedeln und

основному з деякими відхиленнями по лінії Керзона). І остаточно процес польсько-українського розмежування завершився у 1951 році обміном прикордонними ділянками. До Польщі відійшли землі в районі Нижніх Устриків, до України район між ріками Зах. Буг, Солокія і Гучба.

Внаслідок репресій 30-40 років, виселення українського населення з Польщі і польських громадян з України, операції “Вісла” на українсько-польському пограниччі було створено “зону відчуження”. По обидва боки кордону було створено “стерильну прокладку”, яка значною мірою мінімізувала взаємопритягуючі тенденції. Окрім того в СРСР підживлювались відштовхувальні тенденції: фізичний кордон у 20-30-их роках підсилював міт “буржуазної Польщі” (для пролетарськи настроєних, а для національно заангажованих достатньо було згадки про польсько-українську війну 19-20 року, та пізніші “санацію” і “пацифікацію”), у 40-50-их роках кордон підсилювала пам’ять про воєнні та повоєнні

ОЛЕСЬ ПОГРАНИЧНИЙ. ОПОВІДЬ ПОГРАНИЧНОГО З КОРДОНОМ НА ШИИ
ANNA VERONIKA WENDLAND. DER METROPOLIT

durften keine hohen Ämter in der Stadt bekleiden; ab dem späten sechzehnten Jahrhundert waren sie “Uniaten”, die zwar formal dem Vatikan unterstellt waren, aber ihrem orthodoxen Ritus treu blieben und aus diesem Grunde nie die gleichen Rechte genossen wie die Katholiken. Bis zum Zweiten Weltkrieg waren die ukrainischen Bewohner Lembergs eine kleine Minderheit in einer polnischen Stadt. Aber dieses polnische Lwów war auch ihr ukrainisches L’viv, die alte Fürstenstadt “ihres” Ostgalizien, dem Teil der seit 1772 österreichischen Provinz, in dem sie die Bevölkerungsmehrheit stellten. Lemberg wurde im Zuge des allmählichen Aufschwungs ihres kirchlichen und kulturellen Lebens seit Ende des 18. Jahrhunderts zu ihrer unbestrittenen Hauptstadt, auf die sie immer wieder Anspruch erhoben. Hier konzentrierte sich die schmale ukrainische Intelligenzschicht, hier hatten die wichtigsten ukrainischen Institutionen ihren Sitz. Hier brachten im Revolutionsjahr 1848 nicht nur polnische, sondern auch ukrainische Patrioten ihre Forderungen nach Bürger- und Nationalitätenrechten vor. Ostgalizische Dorfpfarrer trugen die Lemberger Parolen in die Provinz, hielten vor ihren Bauerngemeinden Reden, in denen sie das Frankfurter

польсько-українські конфлікти і операцію “Вісла”. Зрештою, складно говорити про пошук порозуміння, коли усе мисляче з українського боку, люди, здатні до рефлексії, які змогли б шукати шляхів до порозуміння та зближення, були або фізично знищені, або вивезені і нейтралізовані. Перестав існувати і прошарок господарів, які колись, так чи інакше, але все ж були інтегровані в польську економіку. Не так просто було пересічному українцеві зорієнтуватися у тодішній ситуації. З одного боку, пресинг радянської пропаганди (магнат на українських землях — це як правило поляк, в козацьких війнах поляки (пани) це “найзапекліші вороги”, пізніше “біло-поляки”) з іншого боку — старші люди, близькі до партизанки чи до підпілля, мали чітку уяву про поляків, як про людей вороже настановлених до українства, та й чітке переконання, що “поляки забрали нам Перемишль і Ярослав”.

Не можна не брати до уваги те, що режим створив в українському суспільстві неймовірну внутрішню напругу. Юрій Лавріненко називає цю ситуацію “сорока роками межової ситуації”. Про цю

Paulskirchen-Parlament rühmten - zum Ärger und Entsetzen der polnischen Grundherren. Die Geschichte jener angeblich “geschichtslosen” Nation beginnt eben nicht erst 1991.

Lemberg war aber auch immer der religiöse Mittelpunkt der galizischen Ukrainer. In einer Zeit, in der die ukrainische gebildete Schicht zu neunzig Prozent aus Geistlichen bestand, spielte die “griechisch-katholische” Kirche, wie sie seit den Zeiten Maria Theresias und Josephs II. hieß, eine zentrale politische Rolle. Der Metropolit, der gleichzeitig Bischof von Lemberg war, fungierte als höchster Repräsentant der “Ruthenen”, wie die Ukrainer damals genannt wurden. Geistliche spielten bis ins zwanzigste Jahrhundert eine wichtige Rolle in der ukrainischen Nationalbewegung, zunächst als politische Führer, später, als die weltliche Intelligenz die Kleriker abzulösen begann, vor allem als Multiplikatoren und Fußsoldaten der Bewegung auf dem flachen Lande. Auch die jüngere Generation ukrainischer Aktivisten stammte zumeist aus griechisch-katholischen Pfarrhäusern. Entsprechend gerieten die ukrainischen Pfarrer

ситуацію Тодось Осьмачка писав: “Не говорить мла, де смерть з початком спить в одній одежі”. В такій ситуації складно окреслювати природу чи сутність міжнаціональних стосунків, бо порушені глибинні мотивації самого окремого індивідуума.

Очевидно, радянська пропаганда робила свою справу не так вже й погано. Але про це трошки згодом. Зараз хочу зачепити „побічні ефекти“ від пропагандивного пресу. З одного боку, всі, хто „мав очі“, навчилися читати поміж рядками або слухати „ворожі“ голоси. З іншого боку (і ми ще довго будемо пожинати плоди цього) витворився особливий різновид цинізму - „совковий“, де постава „вірити не можна нікому“ була лише верхком айсберга.

Врешті-решт, мусимо тепер визнати, що „громадської думки“ як такої у нас немає ще й досі. Те, що писалось в українській радянській пресі про події в Польщі 1956, 66 чи 70 років, а потім про 80-ті роки, по-перше, не відповідало (і багато хто про це знав, або здогадувався) дійсній ситуації, а по-друге, воно аж ніяк не відображало дійсних настроїв у суспільстві.

und ihre Kirchenleitung des öfteren in Frontstellung zu den Behörden - und zu den galizischen Polen, die am meisten von der seit 1867 geltenden Quasi-Autonomie des Kronlandes Galizien profitierten. Dieser Konflikt eskalierte erstmals in den achziger Jahren des vorigen Jahrhunderts, als die galizischen Landesbehörden und das Wiener Zentrum führenden politischen Aktivisten einen Hochverratsprozeß anhängten und im Verein mit dem Vatikan eine großangelegte Säuberungsaktion in der ukrainischen Kirche vornahmen - mit der Begründung, “staatsgefährliche” russophile Tendenzen bekämpfen zu müssen. Insbesondere beunruhigte die Behörden, daß sich innerhalb der Kirche eine Bewegung gebildet hatte, die für ein ausgeprägtes ostkirchliches Profil stritt, um dem übermächtigen Druck des privilegierten polnischen Katholizismus entgegenzuwirken. Die Zielvorstellung der “Ritusbewegung”, wie man sie damals nannte, war die Schaffung einer starken, unabhängigen ukrainischen Nationalkirche, die Fürsprecherin ihres im eigenen Land rechtlos gemachten Kirchenvolkes sein sollte. Ein zugegebenermaßen ehrgeiziges Projekt, war doch die griechisch-katholische Kirche selbst ein Zwitterwesen, eine grenzgängerische Institution: der Westkirche unterstellt, dem

Приміром, львівська обласна газета „Вільна Україна“ про познанські події 1956 року писала:

ВОРОЖА ПРОВОКАЦІЯ ІМПЕРІАЛІСТИЧНОЇ АГЕНТУРИ В ПОЗНАНІ.

... 28 червня в місті Познані були викликані безпорядки. Певний час імперіалістична агентура і реакційне підпілля намагалися використати економічні труднощі і недоліки на деяких підприємствах Познані для спровокування виступів проти народної влади.

Агентам ворога вдалося спровокувати вуличні безпорядки. Дійшло до нападу на деякі громадські будинки, що призвело до людських жертв.

Спираючись на свідому частину робітничого класу, власті оволоділи становищем і відновили спокій у місті...

Робітники висловлюють глибоке обурення диверсійними актами, спрямованими проти народної влади.

ОЛЕСЬ ПОГРАНИЧНИЙ. ОПОВІДЬ ПОГРАНИЧНОГО З КОРДОНОМ НА ШІІ
ANNA VERONIKA WENDLAND. DER METROPOLIT

Ritus nach ostkirchlich; zunächst ein Produkt der Gegenreformation in der polnischen Adelsrepublik, mit Feuer und Schwert den orthodoxen Ostslawen aufgezwungen, einst erbittert bekämpft von den Vorfahren jener Bauern und Priester, die ihr jetzt als letzter nationaler Bastion die Stange hielten. Die Mehrheit der politisch engagierten Ukrainer, die übrigens zu jenem Zeitpunkt eher antirussisch als russophil eingestellt war, empfand die staatliche Intervention als brutale Einmischung mit dem Ziel, diese Bastion - und in ihrem Gefolge auch Schule, Sprache, Schrift - zu polonisieren und zu latinisieren. Dies wurde als große Bedrohung empfunden in einer Zeit, als die ukrainische Parlamentsrepräsentanz durch ein Klassenwahlrecht kleingehalten wurde und die Wahlen in der Regel durch eine unheilige Allianz aus Großgrundbesitz, Polizei, Justiz und Beamtenschaft zuungunsten der Ukrainer manipuliert wurden.

So sah die Situation im Lande aus, als Roman Graf Szeptycki, Sproß einer ukrainischstämmigen polnischen Adelsfamilie, Doktor der Rechte und Reserveoffizier, sich zur Verwunderung seiner Verwandtschaft entschloß,

Далі можна зачитати самі лише заголовки статей:

1 липня. „Польська громадськість таврує організаторів провокації в Познані“

3 липня. „Гнівний протест польського народу проти імперіалістичної вилазки в Познані“. et cetera

Російський публіцист Андрій Фадін згадує, що коли майже тридцять років тому тисячі радянських військових, зовсім не освідмлених ні з політичною ситуацією, ні просто навіть з життям, підкорившись владному, але недоладно вмотивованому наказові, переїхали кордон тодішньої Чехословаччини (яку, до речі, з дитячих років їх привчали вважати дружньою та союзницькою), то основним аргументом політпрацівників, щоб хоч якось зліпити до купи ідеологічну герметичність і змініалізувати саму можливість сумнівів у справедливості наказу була навіть не теза про “захист соціалізму”, а набагато дієвіша настанова - “як не ми, то вони”. Солдатикам з першого ешелону говорили, що вже під Прагою вони можуть зіткнутися з західнонімецькими і

ОЛЕСЬ ПОГРАНИЧНИЙ. ОПОВІДЬ ПОГРАНИЧНОГО З КОРДОНОМ НА ШИИ
ANNA VERONIKA WENDLAND. DER METROPOLIT

Priester zu werden - und außerdem zur griechisch-katholischen Kirche, zum “Glauben der Vorfahren” zu konvertieren. Der Vorfahren? Genau das war der Streitpunkt in der Familie Szeptycki. Romans Mutter war eine Tochter des berühmten polnischen Dramatikers Aleksander Fredro, nach dem übrigens bis heute in Lemberg eine Straße benannt ist; einer seiner Brüder wurde polnischer General. Väterlicherseits allerdings konnte sich Roman auf leuchtende Vorbilder berufen: schon im achtzehnten Jahrhundert hatte die Familie hohe Würdenträger der ruthenischen Kirche hervorgebracht. Der spätere Metropolit sagte stets, er habe zeit seines Lebens in beiden Welten gelebt: in der geliebten und vertrauten polnischen Kultur seiner unmittelbaren Familie, in der ukrainischen seiner ostgalizischen Umgebung und “seines” Kirchenvolks. Die Ukrainer wiederum, in deren Kreis Roman Szeptycki mit seiner Konversion zurückkehrte, quittierten seine Grenzüberschreitung zunächst mit tiefem Mißtrauen. “Polnischer Graf” nannten sie ihn, als er - nun schon unter dem Ordensnamen Andrej - innerhalb des Basilianerordens Karriere machte, im Alter von vierunddreißig Jahren bereits auf einen Bischofsposten berufen wurde und 1901 schließlich das Metropolitenamt antrat. Später sollte ein einflußreicher

американськими танками. Учасники тих подій згадують, що цей аргумент діяв безвідмовно...

На початку 80-их років (а варто згадати, що власне тоді позірний брежнєвський добробут „вичерпався“), отож на початку 80-их в Галичині, яка вже почала банувати за маслом та шпротами, почали ширитися чутки (служби разом з прикордонниками не спали), що в Польщу посилається вагонами наше масло і м'ясо, бо поляки страйкують, працювати не хочуть („згадайте історію, вони ніколи не хотіли працювати, завжди український хлоп на них працював“), а їсти потребують.

Тут, до речі варто зазначити ще один аспект „зони“: в радянському суспільстві постійно культивувалася „теза“, що „хтось з'їдає ковбасу зароблену тяжкою працею пролетар'яту“.

Однак візьму на себе сміливість ствердити думку, що в Галичині радянській, зокрема місцевій українській пресі не вірив майже ніхто (за винятком тих, хто вірити мусив згідно із службовим обов'язком).

Petersburger russischer Nationalist in einem Artikel der Londoner TIMES schreiben, der galizische Metropolit sei “ein ehemaliger Kavallerieoffizier”. Man nannte Titel und Vorleben nicht von ungefähr: Szeptycki galt vielen zunächst als polnischer Agent, der die ukrainische Kirche von innen heraus auf die gewünschte Linie bringen sollte.

Zwar bewies der Grenzgänger auf dem Sankt-Georgs-Berg immer wieder durch sein energisches Eintreten für ukrainische Belange, daß er im Zweifelsfalle für die ihm anvertrauen Gläubigen, gegen seine Familien- und Klassensolidarität zu entscheiden bereit war. Andererseits war sein Verhältnis zur ukrainischen Nationalbewegung bis zum Ersten Weltkrieg fragil. Der Metropolit war nicht willens, seine in tiefer Frömmigkeit wurzelnden Wertvorstellungen der Raison einer Nationalidee zu opfern. Als im April 1908 des galizische Statthalter Andrzej Potocki durch die Kugel eines jungen ukrainischen Nationalisten starb, war Szeptycki der einzige ukrainische Würdenträger, der durch seine Verurteilung das Schweigen brach und die klammheimliche Freude störte, die sich in der Nationalpartei breitgemacht hatte - Anlaß für etliche, ihn als Apostaten zu

Проте, з кінця 70-их років міжнародні радіостанції почали сильно заглушувати. По-друге, важко було давати собі раду в перманентно роздвоєній ситуації, коли ввечері слухаєш одне, а зранку мусиш говорити інше. Та й слухати радіо „Свобода“ — означало наражати себе і свою сім'ю на небезпеку. Бо, перефразовуючи Еклезіаста, „примножуючи пізнання, збільшуємо міру загрози своєму існуванню“...

Інтелігенція або залякано мовчала, або прибирала сніг за полярним колом, або цинічно вірила радянським вождям. Селяни боролися за урожай з гризунами та з несподіваними зимами. Міщуки, втративши остаточно орієнтацію, занурилися з головою в дрімучі побутові проблеми...

Очевидно, що українсько-польський кордон не був таким, як, скажімо, кордон радянсько-турецький. Туреччина була країною ворожого табору. Звичайно, Ататюрк — вдатний чоловік, але ж НАТО... Кажуть, що на турецькому кордоні були порозставлювані мінні поля і всякі інші пастки для

brandmarken. Auch in kirchlichen Belangen entschied er nicht immer nach dem Gusto der Nationalukrainer: anstatt die immer noch bedeutende, besonders in der älteren Generation der Geistlichkeit starke russophile Strömung innerhalb der Kirche mit allen Mitteln zu bekämpfen, propagierte er die Aussöhnung der politischen Lager und verbot ukrainisch-nationalgesinnten Pfarrern, in Gemeinden von russophieln Amtsbrüdern um Anhänger zu werben - Anlaß für schlimmste Vorwürfe seitens der Nationalisten.

Dieses Vorgehen Andrej Szeptyckis war die Konsequenz aus einem Grenzgang ganz anderer Art. Szeptycki gehörte nicht zu jenen, die die ostkirchliche Bewegung unbesehen als prorussisch - weil pro-orthodox - verdammten. Er sah in der Stärkung des ostkirchlichen Profils seiner Kirche vielmehr einen Weg, um auch die Orthodoxen Gläubigen jenseits der galizischen Ostgrenze, in den unter russischer Herrschaft befindlichen ukrainischen Gebieten zu erreichen. Seine große Vision war die Wiederherstellung der kirchlichen Einheit der Ukraine - die der nationalen Einigung vorausgehen sollte und außerdem ein Ansatzpunkt zur Überwindung der jahrhundertelangen Glaubensspaltung zwischen Ost- und

тих, хто наважився б його перейти.

Польща була, як тоді говорилося, братньою соціалістичною країною. Здається ніяких мінних полів тут не було. Зрештою, вони там були й не потрібні. Польща сама була на чверть, якщо й не на всю половину, зоною. Польська служба безпеки була дружньою радянському КДБ. Але про Польщу краще могли б розповісти наші польські приятелі.

Прикордонну зону в УРСР було влаштовано так, що місцеві люди (а не варто забувати, що усі громадяни СРСР були, так би мовити, „державними“ чи „державнозобов'язаними“), отож місцеві люди активно допомагали прикордонникам виявляти будь-кого чужого, хто потрапляв на заборонену територію. Держава зі свого боку заохочувала ретельних тубільців усякими „цінними“ дурницями. В принципі, могли дати навіть медаль, хоча більш бажаним, звичайно, був би мішок муки для свині.

Щоправда, з розвитком засобів масової комунікації тримати кордон „під замком“ ставало дедалі складніше.

ОЛЕСЬ ПОГРАНИЧНИЙ. Оповідь пограничного з кордоном на шпиг
ANNA VERONIKA WENDLAND. DER METROPOLIT

Westkirche sein sollte. Allerdings bezeichnete er seine „Orthodoxie“ als Orthodoxie der Glaubensinhalte, die mit der Bürokraten- und Staatskirchen- Orthodoxie Rußlands nichts gemeinsam habe. In Verfolgung seiner Vision überschritt Szeptycki auch ganz real existierende Grenzen: er reiste 1908 inkognito ins Russische Reich, um dort für seine Idee zu werben. Später mußte er die russische Grenze gezwungenermaßen nochmals überschreiten: die russischen Besatzer Galiziens deportierten ihn im September 1914 in ein russisches Kloster, weil sie um seine Rolle als geistlicher und geistiger Führer der galizischen Ukrainer wußten und ihn als Unruhestifter in der neuerworbenen Provinz fürchteten.

Erst jetzt, in der Zeit des Großen Krieges, gelang es Metropolit Szeptycki, die letzten Vorbehalte der ukrainischen Bewegung gegen ihn zu zerstreuen. Deren großes Ziel - die Errichtung eines geeinten unabhängigen Staates aus den ukrainischen Territorien Österreich-Ungarns und des russischen Reiches - unterstützte er nun vorbehaltlos. Als die Ukrainer angesichts der Übermacht wechselnder Gegner militärisch-politisch schon gescheitert waren, verfolgte der

Усе береться в порівнянні. Я свідомий того, що життя в Польській Народній Республіці не набагато відрізнялося від життя в СРСР. Але все-таки навіть у нагірші роки Польща не була „наглухо“ закритою.

Я ще належу до того покоління, яке значною мірою виростало на польських журналах „Przekroj“, „Szpilki“, „Kobieta i życie“. Чи не єдиним загальнодоступним (через мовну близькість) джерелом інформації про розвиток західної культури були польське радіо і телебачення. Якщо радіо можна було спокійно приймати на довгих хвилях вітчизняних транзисторів, то з телебаченням було трошки складніше. Але радянська людина була винахідливою і задля того, щоб зробити собі антену „на Польщу“, у нас в Дрогобичі на заводі розкоротили якийсь дорожечний німецький верстат з ЧПК задля плат, з яких можна було зробити заповітну антену. Так само місцеві техніки робили підсилювачі. Щоправда, відсотків

ОЛЕСЬ ПОГРАНИЧНИЙ. ОПОВІДЬ ПОГРАНИЧНОГО З КОРДОНОМ НА ШИІ
ANNA VERONIKA WENDLAND. DER METROPOLIT

Metropolit eine rastlose Reisediplomatie, um die Rechte der Ukrainer insbesondere bei den Alliierten nicht in Vergessenheit geraten zu lassen. Als die Dnjepr-Ukraine im Bürgerkrieg zerrissen wurde und die Regierung der galizischen Westukrainischen Volksrepublik längst ins Exil gedrängt war, erfüllte der Metropolit wiederum die Funktion eines Führers und Fürsprechers aller Ukrainer, die weit über seine konkreten kirchlichen Kompetenzen hinauswies. Dieser Rolle blieb er auch treu, als die polnische II. Republik ihre Herrschaft über Ostgalizien stabilisierte, allen Versprechungen zum Trotz dort die Rechte der ukrainischen Bevölkerung sukzessive beschneidet und ihre Politik auch mit Militärterror durchsetzte. Daneben focht Septycki aber immer wieder für eine polnisch-ukrainische Aussöhnung. Und erneut war er der „Rufer in der Wüste“, der angesichts der Gegenterror-Akte ukrainischer Nationalisten die Verkommenheit einer Idee anprangerte, die alle moralischen Bedenken über Bord warf, wenn dies nur der nationalen Sache diene. Der OUN-Parole NACIJA NAD USE! (Die Nation über alles!) hielt er sein Predigtwort: DU SOLLST NICHT TÖTEN! entgegen.

вісімдесят таких телеманів дивились „Польщу“ задля вестернів та порнушки...

Стиль програми „Lato z radiem“ підказував, що і наше радіо могло би бути не „мертвим“, ведучий „Lata“ Вітольд Погранічний був зразком „живої“ людини в ефірі. „Czerwone gitary“ співали (цитую з пам’яті) „nie zadzieraj nosa, spiewaj razem z nami“... Співати разом з ними ми не могли, але що життя може бути іншим, відчували.

Нашим німецьким друзям добре відома історія про Каспера Хавзера. Нам, українцям, ця історія, до певної міри відома з власного досвіду.

Довший час українці були позбавлені повного спектру внутрі- і міжнародних емоцій. В часи режиму, як правило, плекалася, принаймні заохочувалася індеферентність, куди в різні часи, різними дозами вкраплювалися настороженість і ворожість. Зараз спектр міжнародних емоцій стає повним: від агресії, через індеферентність, до толерантності та приязні.

Очевидно, що агресія у певних видозмінах,

Die Momente jedoch, in denen Szeptycki den Grenzgang aufgab und Partei wurde, waren auch die dunklen Augenblicke in seinem politisch-religiösen Leben. Sein übernationales Denken und sein christlicher Glaube bewahrten ihn nicht vor schwerwiegenden Fehleinschätzungen. Szeptycki hatte immer politischen Loyalitäten ihre Grenzen zugewiesen, sich politische Einmischung in Kirchendinge verboten - sein Selbstverständnis war nicht das eines Politikers. Allerdings hielt er diese Linie, zum Schlimmen für seine Kirche, nicht immer durch. So stand auch für ihn, den Adels-Konservativen, in der Kriegs- und Nachkriegszeit der Hauptfeind links, was ihn dazu verleitete, verhängnisvolle Koalitionen zu befürworten. 1918 hatte er das von deutsch-österreichischen Militärs in der Dnjepr-Ukraine installierte reaktionäre Skoropadskyj-Regime unterstützt, weil es ihm der vielversprechende Ansatz für den Aufbau einer ukrainischen Eigenstaatlichkeit zu sein schien. Daß es keinerlei Rückhalt in der geschundenen Bevölkerung hatte, erkannte er nicht. In den dreißiger Jahren äußerte er sich mehrfach zu den politischen Vorgängen im fernen „Westen“ - aber nicht dem Aufstieg Nazideutschlands galt seine Besorgnis, sondern der Tatsache, daß auch gemäßigte Kräfte antifaschistische Bündnisse mit

була, є і буде існувати. Така вже природа живих організмів. Однак нація, яка розвивається нормально, витворює в собі компенсаторні механізми. Зараз Україна і Польща мають шанс творити свої стосунки без якихось серйозніших пресів. Крайніми проявами у наших стосунках займатимуться державні служби, принаймні вони це задекларували. Тим, хто має вуха і очі треба подолати інерцію індеферентності та анонімності у спілкуванні двох народів.

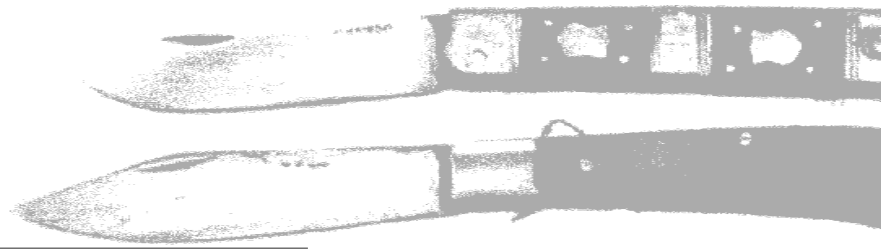
Якщо свобода — це екзистенційна самостійність, то вона є ще і незалежністю особистости від тягару історії. Незалежністю конкретної особистости від тягару своєчасно незалагоджених конфліктів. Мені видається, що більшість з колишніх серйозних українсько-польських конфліктів залагодить неупередженість, час і новий добрий досвід співіснування.

Історія вибраного народу почалася з відповіді на запит. І сказав Господь Авраамові „Вийди із землі

Kommunisten ins Auge fassen könnten, was der Metropolit entschieden ablehnte. Hitlers Regime galt als das kleinere Übel. Das war noch verständlich angesichts der weiten Entfernung von Deutschland und vor dem Hintergrund der Nachrichten aus der sowjetischen Ukraine, wo das Stalin-Regime Millionen von Bauern in eine Hungerkatastrophe unvorstellbaren Ausmaßes trieb und eine ganze Generation ukrainischer Intelligenzler liquidierte - was die linken Unterstützer der Sowjetunion im Westen kalt ließ. Es wurde unverzeihlich, als die deutsche Invasion im Juni 1941 das seit 1939 sowjetisch besetzte Ostgalizien überrollte. Nun konnten alle Ukrainer, die Augen hatten zu sehen, Klarheit über den Charakter der deutschen Herrschaft erlangen.

Auch Szeptycki begrüßte die Deutschen als Befreier, wie die Mehrheit der ukrainischen Bevölkerung. Bald mußte er die Erfahrung machen, daß moralische Appelle die ukrainische Gesellschaft nicht aus ihrer Gleichgültigkeit gegenüber dem Schicksal der galizischen Juden aufrüttelten. Seine zornige Beschwörung des alttestamentarischen DU SOLLST NICHT TÖTEN! vermochte nicht zu verhindern, daß Ukrainer zu “willigen Vollstreckern” der deutschen Mörder wurden. Es

твоеї“. Ми також, услід за Авраамом повинні вийти із заболочених місць нашої історії. І може краще буде, якщо криваві ваали залишаться там...

ОЛЕСЬ ПОГРАНИЧНИЙ. ОПОВІДЬ ПОГРАНИЧНОГО З КОРДОНОМ НА ШІІ
ANNA VERONIKA WENDLAND. DER METROPOLIT

blieb beim riskanten, aber wirkungslosen Versuch, gegen den Judenmord zu protestieren und um die Nichtverwendung ukrainischer Polizeikräfte in deutschen “Aktionen” zu bitten. Szepczykis unbestrittene Verdienste bei der Rettung von Juden und Polen stehen im Schatten seiner Versuche, die erträumte ukrainische Staatlichkeit und Kircheneinheit auf Gedeih und Verderb mit dem Schicksal Nazideutschlands zu verbinden. Seine ersten Avancen gegenüber den Besatzern zeugen von der Fehleinschätzung, der viele Ukrainer erlagen, wenn sie vermeinten, daß die repressive deutsche Ukrainepolitik mit Zwangsarbeiter-Deportationen, Massenmord, Aushungern der Städte, Ausplündern des Landes nur einem “Versehen” entsprang, auf das man die deutsche Führung aufmerksam machen könnte.

Als der Untergang absehbar war, blieb Szeptycki bei seiner Zweckkoalitions- Aussage. Und so wurde der kirchliche Segen für die Aufstellung der später an der Front verheizten ukrainischen Waffen-SS-Division “Galizien” - feierlich ausgesprochen während eines Gottesdienstes in der Georgskathedrale - zum üblen Symbol einer Verirrung, der letztendlich auch der große Metropolit erlegen war. Seine

ВАЛЬТЕР МОСМАН

РОЗМОВИ З ЮРКОМ

(Фрайбург — Львів 1997)

Розмови з Юрком розтяглися — беручи до уваги тривалі перерви у трансляції — на чотири-п'ять років. За той час Юрко встиг взяти шлюб за греко-католицьким обрядом, закінчити свої другі студії — філософію і перекласти великі й складні тексти Йозефа Рота, Гайдеггера і Музіля для київських і львівських видавництв. За цей же ж час я, попри все, навчився будувати кілька найпростіших речень по-українськи для домашнього і вуличного вжитку: „teper ja je tut“, „teper i tut“ і, — передовсім, — „wse bude dobre, dusche dobre“.

ANNA VERONIKA WENDLAND. DER METROPOLIT

Welt, in der das Wort eines Metropoliten noch etwas auszurichten vermochte, war längst zusammengebrochen; letztes Fanal dieses Zusammenbruchs war der Blutausch der letzten Kriegsmonate, als polnische und ukrainische Partisanen verschiedener Provinienz zwischen den Fronten ihre eigenen Rechnungen aufmachten - um den Preis tausender Todesopfer unter der (diesmal vorwiegend polnischen) Zivilbevölkerung. Szeptycki erlebte noch die sowjetische Besetzung Lembergs im Juli 1944, die er zuletzt, ähnlich wie die Installierung der polnischen Herrschaft über Ostgalizien nach 1918, als notwendiges Übel und Garantie für ein Ende der blutigen Anarchie guthieß. Sie wurde zum Anfangspunkt für eine neue Runde "ethnischer Säuberungen", in deren Verlauf das Grenzland Galizien, das Szeptyckis Heimat gewesen war, endgültig unterging.

Der große Metropolit starb im November desselben Jahres, und seine Beisetzung wurde der letzte öffentliche Auftritt seiner Kirche, die kurz darauf von den sowjetischen Behörden verboten wurde. Tausende von Blutzugeen, von Deportierten und Schikanierten sind die Bilanz der langen Verfolgungszeit, die nun einsetzte und die erst vor einigen

Jahren mit der Legalisierung der griechisch-katholischen Kirche endete. Es war ungefähr zur gleichen Zeit, als ich zum ersten Mal nach Lemberg kam. Gerade hatte der russisch-orthodoxe Klerus, der 1946 die Kirche Szeptyckis beerbt hatte, die Gebäude auf dem Sankt-Georgs-Berg räumen müssen; ähnliche Szene spielten sich im ganzen Land ab, begleitet von schweren Zusammenstößen zwischen orthodoxen und griechisch-katholischen Gläubigen. Das sture, selbstgerechte Beharren auf liebgewordenen Pfründen und das fehlende Unrechtsbewußtsein der russischen Orthodoxie, die sich zum willigen Instrument der sowjetischen Repressionspolitik in Galizien hatte machen lassen, kennzeichnete das eine Lager. Nicht weniger unveröhnlich waren die gerade aus den Katakomben aufgestiegenen Grekokatholiken, deren viele nun nach Vergeltung für das angetane Unrecht riefen. Auch jetzt gab es keinen Spielraum für Grenzgänger, und auch gegenwärtig weist nicht viel darauf hin, daß sich Orthodoxie und griechisch-katholische Kirche in Galizien näherkommen könnten. Die nonkonformistischen Versuche Szeptyckis, Grenzen einzureißen, sind größtenteils vergessen; heute ist der "polnische Graf" eine westukrainische National-Ikone,

Останні чотири-п'ять років — стрімкий, гарячковий час сповнений несподіванок. За цей час неймовірно помінялися в першу чергу куліси наших розмов — львівські кнайпи.

На початках ми зустрічалися ще у натемно зоштореному барі готелю „Спутник“, де пили кавовий заміник, чай чи горілку із незмінних і незнищених грубих советських гранчаків універсального призначення, і розлінено і геніалістично давали себе підхопити і нести, неначе корки на коливкій воді, тому напів-кволому, напів-азіатському настроєві. Коштувати такий день не коштував нічого, кілька купонів, — дитячі забавки для німецького марочного барона. Або ж у якомусь підвальному притоні споглядали алкогольні ексцеси скінчених пияків і пиячок з передмість. Або ж споживали чеське пиво у ще донедавна кагебітському готелі, де кельнер незворушно і виважено пропонував тобі ікру за сорок і дівчинку за двадцять доларів.

Пізніше — перший „приватний“ грузинський ресторан (в таких закладах вже, на жаль, не дістанеш місцевого червоного вина „Оксамит України“, — тільки дорогі імпортні штуки з Болгарії, чи огидні пійла, начебто з Італії). Або ж тусовочна кнайпа у Пороховій вежі — голосна музика з Америки, темний солодкаво-липкий кримський коньяк і збуджені дебати про поезію, театр, музику, вернісажі, візи і спонсорів, — в першу чергу спонсорів. Відтак перша піччерія поляка на ймення Кастелярі, пізніше перші вуличні кафе, ще пізніше перше справжнє капучіно, — все йшло досить швидко, поступувало, шалений поступ зробили ціни, а більшість моїх друзів щоденно убожили.

ВАЛЬТЕР МОСМАН. РОЗМОВИ З ЮРКОМ
ANNA VERONIKA WENDLAND. DER METROPOLIT

und seine heftigen Auseinandersetzungen mit der ukrainischen Bewegung sind allenfalls Thema für die Fachliteratur.

Die Zeit der Doppelidentitäten und Grenzexistenzen scheint unwiderruflich vorbei. Alte Grenzen mögen 1989 oder auch 1991 gefallen sein - die neuen stehen schon und erfüllen ihre Aufgabe. In absehbarer Zeit wird die Ostgrenze der Festung Europa vermutlich zwischen den Partnerstädten Przemysl und L'viv verlaufen, nahe der alten Demarkationslinie zwischen dem Ost- und Westteil k.k.Galiziens, mitten durch Szeptyckis einstige Metropole. Grenzgänger mit eigenen Geschichten und Schicksalen, die von Galizien noch nie gehört haben dürften, werden an ihr aufgehalten und in "sichere Drittstaaten" abgeschoben werden. Unendlich schwer fällt das Beharren auf Grenzüberschreitung in einer solchen Zeit. Szeptyckis Welt ist nicht mehr, es sei denn, sie lebe in der Vorstellung und vielleicht auch in der Arbeit einiger Weniger weiter - die immer zwischen den Stühlen sitzen werden. Ihnen bleibt einstweilen nur, wie Józef Wittlin den Geist des Unwiederbringlichen zu beschwören. Der polnisch-jüdische Schriftsteller imaginierte die längst nicht mehr lebenden

Bewohner seiner Stadt Lemberg-Lwów-L'viv als Teilnehmer einer Schatten-Prozession auf der berühmten Flaniermeile zwischen Oper und Mickiewicz-Denkmal: *"Im Tod verbrüdert, haben sich Feinde untergehakt wie Freunde... Die schweigsamen Schatten schieben sich bis ans Stadttheater, drehen um und fließen auf die Akademicka-Straße. Und so ohne Unterlaß: voran und zurück, voran und zurück - bis ins Unendliche - bis ans Ende aller Tage."* Unschwer erkennen wir in der Menge den ukrainischen Metropoliten Andrej, den polnischen Konvertiten Roman Graf Szeptycki.

* * *

Наші перші розмови за необхідністю виходили з нульової точки.

Юрко Прохазко: А що ти взагалі знаєш про Україну? Що ти носиш у своїй німецькій голові?

Вальтер Мосман: Мало. Замерзлі образи — степ — Дніпро— золоті куполи Києва — барвисті, строкаті фольклорні ансамблі — німецький вояк, усміхнений посеред соняшникового поля, можливо, мій батько,— чорнобильський саркофаг,— ну, і Галичина... раббі співає, німецькі табори знищення, обвуглені трупи...

Ю.П.: Чи звернув Ти увагу, що в усій літературі про голокост слово „УКРАЇНЕЦЬ“ вживається завжди як синонім професійного покликання? „УКРАЇНЕЦЬ“ там — це завжди і без винятку ревний помічник нацистів, не такий інтелігентний, як есесівці, але бестія, якщо йдеться про вбивства. Історичного тла я взагалі не хочу торкатися, воно невимовно складну — часом це були справді українські націоналісти, фашисти, часом — довільно сформовані команди зі Сходу: українці, білоруси, балтійці, румуни, хорвати, словаки — тут же ж і „фольксдойчі“, — однак тепер мені йдеться не про це. Я маю на увазі це жахливо редуковане значення певної національної приналежності. Коли я представляюся на Заході: я називаюся Юрко, національність — українець, я з таким самим успіхом міг би сказати: з Вошого дозволу, Юрко, національність: підручний ката.

В.М.: А хіба я в кращому становищі? Що я маю сказати, коли колишній есесівець у Бродах мало не обціловує мене на radoщах, тільки через те, що я походжу із держави, яка

ВАЛЬТЕР МОСМАН. РОЗМОВИ З ЮРКОМ
ANNA VERONIKA WENDLAND. DER METROPOLIT

виникла на місці Третього Райху? Кожен національний стереотип безконечно редукований.

Ю.П.: Це не одне і те ж. До Львова Ти приїжджаєш не тільки як спадкоємець нації. Тобі не тільки навіщують Освенцім. Тобі приписують також всесвітньо відому культурну ауру, певне історичне тло. Саме тут, у Галичині, ми багато знаємо про Німеччину, це від самого початку робить Тебе цікавим, Тобі не треба взагалі нічого доводити.

Але коли мене заносить до Фрайбурга, я спочатку потрапляю в категорію „росіянин, пострадянець“, потім: „ага, не росіянин, — українець; ага, сепаратист, націоналіст — підручний ката!“ Мені не приписують взагалі жодної культурної аури, бо ви ніколи ще не брали нічого до уваги, що стосується нас: ні Шевченка, ні Лесі Українки, ні Івана Франка, ні Василя Стуса, — жодних віршів, жодної музики, взагалі нічого. Я належу до „народу без історії“, як любив називати нашого брата Фрідріх Енгельс. Стереотип без жодної противаги. Через те він і гнітить так невблаганно.

В.М.: Ну що ж, давай поговоримо про Твою образу.

Ю.П.: Українську образу.

В.М.: Це українське ламенто. Я вже чути цього не годен, бо воно так самозакохано культивується, бо за його допомогою робиться політика. Зворотній бік української образи — це індиферентність, коли мова заходить про щось інше. Я постійно з цим стикаюся, передусім у старших людей.

ВАЛЬТЕР МОСМАН. РОЗМОВИ З ЮРКОМ

OLE'S' POHRANYTSCHNYJ Konzert für einen Grenzer mit der Grenze

In einer Zeit, da der Weltimperialismus sich rüstet und anschickt, unseren jungen Staat, das erste Land in der Geschichte der Menschheit, in dem soziale Gerechtigkeit herrscht, zu vernichten und die Werktätigen daran zu hindern, ihr immerwährendes Verlangen nach einem freiem Leben und nach nichtentfremdeter Arbeit zu stillen, in dieser Zeit also

Скажімо, я питаю про Дебору Фогель, приятельку Бруно Шульца. Мова заходить про гетто, про тодішній КТ, Янівський, де, до речі, ще й до сьогодні не споруджено пам'ятника, мова заходить про знищення двохсот тисяч львівських євреїв,— а я бачу перед собою індиферентні незворушні обличчя. Жодного коментаря. Аж поки хтось врешті не вибухне отим „ТАК, АЛЕ!“, отим проклятим „ТАК, АЛЕ!“ І раптом пожвавлено і емоційно, з ознаками щонайвищого напруження показує мені пивницю, в якій „большевики“ мордували і катували „українців“, невинних людей, зрозуміло, жінок і дітей.

Ю.П.: Так, але...

В.М.: А бачиш?

Ю.П.: Ну то й що? Я маю право говорити, що захочу, врешті-решт, це вільна країна, віднедавна... Ти нарікаєш на селективне сприйняття старих людей, але Ти ж сам робиш те саме. Можливо, десь у Твоїй підкірці міцно засіла Суперечка істориків. А можливо, Ти боїшся, що згадка про українські жертви може призвести до підрахунку трупа проти трупа, і то так, що історія перекипить до якоїсь суцільної каші, „плюс— мінус— нуль“, без злочинів, без вини, без хибної совісти,— тільки доля і фатум...

В.М.: Цілком виправданий страх!

Ю.П.: Так, але куди приводить вас цей страх? Протилежністю українському „ТАК, АЛЕ“ є німецьке „СЛІДАМИ...“ Починаючи від перевороту 1989 р. Галичиною тягнуться цілі обози туристів з Відня чи Берліна чи Франкфурту, з опуценими головами, „слідами галицького єврейства“. Вони вифантазують собі романтичний юдейський штетль,

ВАЛЬТЕР МОСМАН. РОЗМОВИ З ЮРКОМ
OLE'S POHRANYTSCHNYJ. KONZERT FUER POHRANYTSCHNYJ MIT DER GRENZE

versuchen gewisse Leute in diesem Saal - den unersättlichen Kapitalisten zuliebe - den Glauben des sowjetischen Volkes an die Heiligkeit und Gerechtigkeit unserer Sache und an die Unverletzlichkeit unserer Grenzen zu unterminieren... So oder ähnlich begann vor gerade erst neun Jahren eine Lektorin der journalistischen Fakultät ihre Rede in der geschlossenen Versammlung an der Lviver Universität. Ein derartiges Pathos brachte damals allerdings sogar den Parteigruppenorganisator („Partorg“) unserer Fakultät in Verlegenheit. Immerhin schrieb man schon das Jahr 1988 ... Aber bitte, erinnert euch doch selbst zurück an jene Zeit: Abend für Abend wurden die Kleinen in den Schlaf gesungen mit einem TV-Wiegenlied über unseren Grenzsoldaten, der nicht schläft, weil er unseren friedlichen Schlaf beschützen und die Heimat bewachen muss. Nach diesem Wiegenlied wurde allen warm ums Herz, die Kinder schliefen friedlich ein, die Eltern streckten die müden Leiber vor dem Fernseher aus, um wieder einmal das Heldenepos „Die Staatsgrenze“ aus der Serie „Wir bauen uns die unsere, wir bauen uns eine neue Welt“ anzuschauen. Manche brave Kindchen hatten allerdings recht unartige Eltern, die unter der Couch eine nicht registrierte Schreibmaschine hervorzoogen und sich an die Vervielfältigung antisowjetischer Verleumdungsliteratur machten. Zum Glück gab es nicht viele Elemente dieser Art, und ein einziger Wermutstropfen sollte den proletarischen Freudenbecher keinesfalls verderben... Die Perestrojka ging schon ins dritte Jahr...

Prelüde

Ich, POHRANYTSCHNYJ OLEXANDR OLEXANDROWYTSCH wurde im 49. Jahr der neueren Zeitrechnung, im 13. Jahr nach dem Tode unseres geliebten Führers Jossif Vissarionovitsch Stalin, im 2. Regierungsjahr des unsterblichen Leonid Illitsch Breshnev geboren. Und ich wurde geboren quasi am Ende der Welt, denn keine 15 Kilometer hinter dem Dorf, wo mich meine Oma grossgezogen hat, entfernt, markierte der Stacheldraht nun mal das Weltende. Manchmal schien es, dass jenseits des Drahts eine abgrundtiefe Grube begänne, in die man, käme man ihr zu nah, hineinfallen könnte. Doch keiner näherte sich der Grube - wozu denn auch? Als ich sechzehn wurde, fand ich mich konfrontiert nicht nur mit meiner Volljährigkeit, sondern auch mit einem unlösbaren Rätsel: Aus irgendeinem Grunde, es bleibt mir bis

вони трепетно обмацують старе каміння і дозволяють видавати собі кожен старий уламок муру за зруйновану синагогу, вони з насолодою поринають у мрії про поправлення. Вони не піднімають погляд ані вправо, ні вліво, — до сучасности, до нас. А коли пізніше у їхніх репортажах і заходить мова про Україну, то неодмінно про незмінного кретина-антисеміта, який випадково перебіг їм дорогу. Для нас це, звичайно ж, образливо, однак вас це робить сліпими, сліпими душею. Ви відкидаєте будь-яке серйозне заняття нашою історією. Я маю на увазі навіть не велику історію державних афер, я маю на увазі малу історію, історію українських сімей в її надцятьтисячному повторенні. Майже в кожній маленькій і перенаселеній квартирі цього міста Ти знайдеш знимки на спомин про дідуся, вуйка, тітку, сестру, брата, — „жертв репресій“, так це називалося: розстріляних, заморожених, загиблих у таборах. Тисячі з тих, яких Ти бачиш тут на Проспекті Свободи, народилися на засланні, на Сибірі чи у Казахстані, проте Ти все це витісняєш, бо Ти лівий. Ти знати нічого не хочеш про злочини лівих.

В.М.: Мій любий Юрку, Ти заходиш задалеко. Ти надто все спрощуєш. А що Ти знаєш про лівцю на Заході?

Ю.П.: Цілком можливо. Мені вистачає того, що я знав про лівцю на Сході.

В.М.: Фрайбурзький SDS, наприклад, тобта моє тодішнє об'єднання, першим демонстрував 1968 року проти інвазії у Празі. Всі мої друзі і знайомі з НДР були дисидентами, сиділи там по буцегарнях або попросту вилетіли із Республіки Робітників і Селян. А Міністерство внутрішніх справ ще 1986 року заборонило мені в'їзд до Дрездену, бо ті панове знали, що там я так само не буду тримати писок закритим, як і вдома. Ні, мій коханий, цього я собі накинути не дозволю.

ВАЛЬТЕР МОСМАН. РОЗМОВИ З ЮРКОМ
OLE'S POHRANYTSCNYJ. KONZERT FÜR POHRANYTSCNYJ MIT DER GRENZE

heute unbegreiflich, aus welchem, ist urplötzlich, völlig unerwartet und vorzeitig Leonid Illitsch Breshnev gestorben. Die ganze uns, den Sechzehnjährigen, bekannte Welt verfiel in Trauer. Dann erschienen einer nach dem anderen jene hervorragenden Persönlichkeiten und wiederholten, jeder auf seine Weise: "Etwas ist faul in unserem Königreich, meine Herren !"

TUTTI.

Über der Grenze graue Wolken. Stille im rauhen Land. Anuf dem hohen Amur-Ufer stehn die Beschützer auf Posten.

Das Schicksal wollte es, dass ich die Berge liebte. Aber offenkundig wollte mir das Schicksal übel, denn diese Berde erhoben sich am Ende der Welt, d.h. an der Grenze der UdSSR. Es war zu Johannis, an einem heiteren Tag, als ich mich zusammen mit meinem Bruder, einem Ornithologen (nichts weiter als ein Mensch, der Vögel beobachtet), ins Vorgebirge bei Dobromyl begab, um Vögel zu registrieren. Wir hatten keine Ausweise bei uns, wozu auch, die Vögel fragten nicht danach. Unseren Eltern hatten wir fest versprochen, am Abend zuhause zu sein, denn bei uns, den biedereren Bewohnern Galiziens, ist es üblich, an Johannis gemeinsam eine festliche Abendmahlzeiteinzunehmen.

Wir machen uns also auf den Weg, das Wetter ist gut, die Vögel sind lebhaft, ich fotografiere, mein Bruder macht seine Beobachtungen mit dem Fernglas. Plötzlich kreischen auf der stillen Waldstrasse die Bremsen eines Wagens. Heraus springen Männer mit grünen Hüten, MG im Anschlag, Sprechfunk am Hals, Hund an der Leine. Keine Frage, wir sind verwirrt, solche Vögel haben wir noch nie aus solcher Nähe gesehen, aber diese nun ihrerseits sind keineswegs verwirrt. Aus solcher Nähe haben wir solchen Vögel noch nie gesehen. Aber sie sind überhaupt nicht verwirrt, ganz im Gegenteil, denn sie handeln nach Vorschrift: - "Ausweiskontrolle!" (sagen sie auf Russisch) und "Personalausweis! Und die Genehmigungsscheine zum Betreten der Grenzzone!" Wir zuckten verlegen die Achseln. Der Hund bewegt sich. - "Familiennamen?" fragte der Unterleutnant. Erst jetzt kommt mir die Absurdität der Situation zu Bewusstsein. Albern grinsend und mit steifer Zunge antworte ich: "Pohranytschnyj ..." Darauf folgt eine lastende Pause. Ich schlucke,

Ю.П.: Я чув, нібито у вас тоді відбувалася така собі китайсько-неосталіністська критика НДР, я маю на увазі всі ці маоїстські партійки...

В.М.: Вони дійсно були. Але мене в них не було. Я виголошував свої кпини на адресу авторитарних бюргерів, які перебиралися на воскреслий привид комунізму, а вони видавали мене за „буржуазного злочинця“, бо я обертався з більшою приємністю у різних громадянських ініціативах, ніж у їхніх маоїстських кадрових партіях. Ось бачиш, Юрку, все-таки все трішки складніше, ніж Ти гадаєш.

Ю.П.: Тобто рукавички у Тебе не заплямовані...

*В.М.: Я не знаю, я ще не дивився в установі Гаука.**

Ю.П.: Гаразд, ми виправдовуємо вас щодо колаборації з марксистсько-ленінською владою. Однак мені здається, що одне око ви все ж закривали. Ви не хотіли знати справді всього. Ви навіть не намагалися довідатися про нашу діїсну ситуацію.

В.М.: А як я мав довідатися? Я ж не мав можливості поїхати, в кожному разі не вільно.

Ю.П.: В Чилі Ти теж ніколи не бував, і в Аргентині, і в Бразилії не бував. І тим не менш, Ти писав і промовляв і протестував. Ти наводив довідки про найдрібніші деталі і події в якихось передмістях Сантьяго чи Буенос-Айреса, або про успіхи селянських профспілок у Болівії. Отож Ти не можеш звальовати все на обмежені можливості в'їзду до Радянського Союзу.

ВАЛЬТЕР МОСМАН. РОЗМОВИ З ЮРКОМ

OLE'S POHRANYTSCHNYJ. KONZERT FUER POHRANYTSCHNYJ MIT DER GRENZE

räuspere mich, versuche es noch einmal, etwas lauter: "Mein Familienname lautet Pohranyschnyj... " Der Leutnant scheint verunsichert. Der Hund erhebt sich langsam und bleckt die Zähne.

Der Leutnant hat sich aber rasch wieder gefasst und mir angeboten, er könne ja meinem Gedächtnis mit dem Gewehrkolben etwas nachhelfen. Ich lehne das Angebot höflich ab. Mit meinem Bruder führte der Leutnant dann einen ganz ähnlichen Dialog, und allmählich schienen sich ihm, dem Leutnant, interessante Perspektiven zu öffnen. Er betrachtete mit vielsagenden Blicken unsere Kamera, steckte seine Nase in den Rucksack, studierte unsere Landkarte, die bunt verziert war mit diversen ornithologischen Zeichen, und plötzlich bemerkte ich, wie sich seine Brust wölbte, wie sich der ganze Unterleutnant schon auf ein neues Sternchen auf den Schulterklappen zu freuen begann...

Das Abenteuer ging dann für uns gar nicht so schlecht aus. Ich würde sogar sagen, es war recht lehrreich. Immerhin haben wir von Angesicht zu Angesicht die Grenzposten am Ende der Welt gesehen.

Zwei Monate später erschien - anlässlich der Verabschiedung des Gesetzes ÜBER DIE STAATSGRENZE DER UDSSR - in unserer Universitätszeitung ein Artikel mit der Überschrift: "AN DER GRENZE DIE WACHE IST JEDERMANNS SACHE!" Der Artikel wollte den Leser davon überzeugen, dass dieses Gesetz die wichtigsten Grundsätze der sowjetischen Aussenpolitik ausdrücke, und die Bereitschaft der Sowjetunion, an der Grenze alles zur Erhaltung eines Klimas der guten Nachbarschaft, des gegenseitigen Verständnisses und des Vertrauens zu tun, aber das Gesetz sollte auch ("...angesichts der gespannten internationalen Lage, hervorgerufen durch den aggressiven Kurs gewisser imperialistischen Kreise, der Verstärkung des nuklearen Wettrüstens und der subversiven Tätigkeit der Sicherheitsdienste der USA und ihrer Alliierten...") die Unantastbarkeit unserer Grenzen bekräftigen.

Aber ich und mein Bruder, wir hatten uns zu nahe an das Heiligtum der Grenze, herangemacht. Es fehlten ja nur noch ein paar Kilometer... Demensprechend wurden wir auch sofort bestraft: Ich, damals ein Werkstätiger, entrichtete die volle Strafe, nämlich 10 Rubel, und mein Bruder, der Student, die Studentenstrafe, 5 Rubel. Dann brach die Abend-Dämmerung herein, und wir wurden aus der Zelle für Untersuchungshäftlinge ("KPS") entlassen. Die Sowjetmenschen verzehrten friedlich ihr traditionelles Festmahl Kutja. Der Unterleutnant, nunmehr aller Hoffnung auf neuen Schmuck

Я стверджую, що Ти не хотів знати невтішної правди про наше життя, бо боявся, що через це захитаються якісь Твої підвалини істини.

В.М.: Ти увияти собі не можеш, що за постаті у нас на заході ходили проповідувати із „істинами зі Сходу“, і з якою метою. Часами складалося враження, що вся радянська система була створена з однією-єдиною метою: створювати контрастний образ „зла“ для легітимації влади „добра“ на Заході.

Розумієш, коли польський уряд наказував громити страйкуючих робітників отакеними довгими дерев’яними киями, то у нашому телебаченні виступали можновладці, у яких обурення так і порскало із розверстих ротів, і які в той самий час наказували розганяти демонстрації проти будівництва атомних електростанцій чи „штартбану Вест“ такими самими довжелезними і твердими киями...

Тоді побутував такий вислів, він був дуже показовим для старої Федеративної Республіки: „Чому Ти сам не виїдеш ТУДИ?“ Тон, яким він промовлявся, був здебільшого знущальний, підленький, нищівний. І цей вислів виринав кожного разу, коли десь виникали критика чи неспокій чи заворушення. Всі, які були незгідні, критикували, заперечували, шукали альтернатив, розвивали якісь інші ідеї, бо ж всі ці прокляті порушники спокою є, вочевидь, таємними комуністами, ото ж повинні „виїхати ТУДИ“, в НДР.

Можливо, цей дурацький вислів був більшою рекламою за комуністів, ніж усі грубезні марксистсько-ленінські фоліанти докупи.

Ю.П.: Це дещо пояснює, однак не подає достатньої підстави для вашої незацікавленості нашою дійсністю.

В.М.: Ні, це тільки пояснення, не обґрунтування.

ВАЛЬТЕР МОСМАН, РОЗМОВИ З ЮРКОМ

OLE'S POHRANYTSCHNYJ, KONZERT FUER POHRANYTSCHNYJ MIT DER GRENZE

der Schulterklappen beraubt, blieb gleichwohl wachsam und umschlang die Krankenschwester Raja. Die Grenzen der UdSSR waren gut und sicher geschützt.

Bevor wir nun die Grenze selbst ins Auge fassen können, müssen wir durch die Grenzzone hindurch schleichen. Über diesen Streifen Lnad steht in einer Publikation aus jener Epoche Folgendes zu lesen: “Die Grenzzone entsteht in der Regel im Bereich des Gebiets-, Stadt-, Siedlungs-, Dorf-, also irgendeines Sowjet-Territoriums, welches der Staatsgrenze der UdSSR anliegt. Die Festlegung einer Grenzzone soll eventuelle Verletzungen der Staatsgrenze der UdSSR, sowie andere damit verbundene, besonders gefährliche Verbrechen verhindern. Deshalb ist die Einreise in die Grenzzone denjenigen Bürgern, die dort nicht wohnhaft sind, strikt verboten. Eine besondere Einreisegenehmigung für die Grenzzone wird, falls triftige Gründe vorliegen, von den Meldeämtern am ständigem Wohnsitz ausgehändigt. Die Verletzung der Vorschriften des Grenzregimes zieht administrative und strafrechtliche Massnahmen nach sich.”

Apropos: Artikel 196 des Strafgesetzbuches der Ukrainischen Sozialistischen Sowjetrepublik (USSR) besagt: “Für die Verletzung der Einreise, des Aufenthalts- und Meldebestimmungen im Grenz- bzw. Sperrgebiet wird, falls derselbe Verstoss im Laufe des Jahres schon einmal administrativ bestraft worden ist, eine Freiheitsstrafe bis zu einem Jahr oder eine Geldstrafe bis zu 100 Rubeln verhängt”.

Natürlich könnte man nunmehr Betrachtungen anstellen über die merkwürdige Tatsache, dass ein Jahr der Freiheit den Sowjetmenschen nur 100 Rubel wert gewesen sein soll, aber dazu vielleicht ein andermal mehr.

ZWEITER SATZ

“Wunderbar ist diese Welt!” würde der Kosakenhauptmann MYKOLA ULASSOWYTSCH ZABRJOCHA sagen. Einerseits bedarf alles, was es auf dieser Erde gibt, einer Definition, Erläuterung, Ausdeutung, d.h. einer gewissen Ab- und Umgrenzung. Andererseits kennen wir gleichzeitig den unstillbaren Drang nach Integration und Kommunikation. Für unsere Zwecke interessiert allerdings nur der erste Teil des Problems, das Bedürfnis des Menschen nach Abgrenzung. “Da sprach Abraham zu Lot: Lass doch nicht Zank sein zwischen dir und mir und zwischen meinen und deinen Hirten; denn wir sind Gebrüder. Stehet dir nicht alles Land offen? Scheide dich doch von mir. Willst du zur Linken, so will ich

* * *

В.М.: Ти зажди так дивно посміхаєшся, коли я розповідаю, що ми, „ліві“, виробляли.

Ю.П.: Мені це здається просто якимось наївним вихваланням етикетками.

В.М.: Тобто Ти мені не віриш?

Ю.П.: Та ні, я вірю Твоїм історіям. Але моєю мовою це зовсім не „ліві“ історії. Ти ж знаєш знаменитий вірш Ернста Яндля про СПЛАВА І ЗРІВА і про ПЕЛЕПРУТАННЯ. Бачиш-но, „ліве“ має у нас цілком інше значення. „Ліве“ — це синонім „консервативного“, з „лівим“ ми асоціюємо: стагнацію, пригноблення, публічну брехню, рабську мову, корупцію, кар’єризм, терор, масові знищення...

В.М.: Гей-гей, а чи не можна брати не так високо?

Ю.П.: Коли я питаю німця, що він цюв“язує із 1933 роком, то відповідь ясна і однозначна: початок нацистської диктатури, захоплення влади Гітлером, початок епохи, яка закінчується світовою війною і голокостом. Німцєві стосовно 33-го року, звичайно ж, нічого іншого на думку і не спадає.

Коли ж Ти запитаєш про це в Україні, Ти почуєш цілком іншу відповідь: 1933-й рік — це рік Великого Голодомору. Мільйони людей у Радянській Україні загинули голодною смертю, у їхніх селах, на вулицях, під час втечі у великі міста. Партійні загони відбирали останню свиню і останній мішок зерна з господ і залишали людей просто здохати. Потім масові депортації в Сибір, у табори смертників, „чистки“ в партії, процеси, винищення

ВАЛЬТЕР МОСМАН. РОЗМОВИ З ЮРКОМ
OLE'S POHRANYTSNYJ. KONZERT FUER POHRANYTSNYJ MIT DER GRENZE

zur Rechten; oder willst du zur Rechten, so will ich zur Linken” (1. Mose, 13,8).

Also haben ABRAHAM und LOT ihre Besitztümer gegeneinander abgegrenzt. Beide ruhten in Gottes Hand, aber früher oder später musste das Bedürfnis nach einer Scheidung aufkommen, denn “das Land mochte es nicht ertragen, dass sie bei einander wohnten; denn ihre Habe war gross, und konnten nicht bei einander wohnen” (1. Mose, 13,6). Die einzige Garantie für eine friedliche Abgrenzung den Sippen des Abraham und des Lot war der gute Wille der beiden. Aber sie waren bekanntlich Gerechte.

In PLATONS weisem Alterswerk DIE GESETZE sagt Zeus, der Hüter der Grenzen: Keiner darf den Stein berühren, der sein Eigentum von dem des Nachbarn trennt. Mit gewissen Einschränkungen könnte man behaupten, dass es die Grenze als eine Form der Abgrenzung in unterschiedlicher Gestalt schon immer gegeben hat. Im Fall von Abraham und Vetter Lot handelt es sich um eine freiwillige Abgrenzung. In der hellenischen Welt (bis auf die neuen Zeiten) war es eine herkömmliche Abgrenzung. In der hellenischen Welt (und das gilt bis heute) haben wir es mit einer herkömmlichen Abgrenzung zu tun. Aber der erste Arbeiter- und Bauernstaat hatte eine grundsätzlich neue Form der Abgrenzung herausgebildet, nämlich DIE STAATSGRENZE DER UDSSR. Dass eine derartige Kreation in die Welt kam, kann man so oder so erklären, zum Beispiel auch so: Als “das junge Sowjetland” an seiner Idee von der Weltrevolution fast schon erstickt wäre, hat man, um das bereits Erworbene zu festigen, die reinen Seelen des Proletariats mit Hilfe eines undurchlässigen Zauns vom Schmutz der imperialistischen Welt geschieden, bevor dann der nächste Marsch gegen den Weltimperialismus angetreten werden konnte.

Eine ganz ähnliche Interpretation des Sachverhaltes bietet auch die unbestreitbare Autorität des Jossif Vissarionovitch Stalin an: “Die Existenz selbst der unbedeutenden Sowjetrepubliken, stellt für den Imperialismus eine tödliche Bedrohung dar...Hieraus ergibt sich die Unvermeidbarkeit des Kriegs zwischen den grossen imperialistischen Staaten und den Sowjetrepubliken...” Und in seinem Artikel PERSPEKTIVEN vom Dezember 1921 meint der VATER DER VÖLKER, die Borgeoisie könne "ihre" Arbeiter nicht brechen, solange Russland nicht gezähmt sei. Die Borgeoisie bereite sich gründlicher als jemals zuvor auf eine neuerliche Offensive vor, weshalb der Aufbau und der Schutz der UdSSR unbedingt

української інтелігенції. 1933 року почалася наша катастрофа, 1933 означає кінець усіх ілюзій.

Дехто називає Голодомор геноцидом, інші кажуть, що, прийнявши рішення про примусову колективізацію, партія свідомо погодилася з тим, що мільйони людей в Україні загинуть від голоду. Лівіця на Заході тоді промовчала, або подавала розмах цієї катастрофи як невинний, а багато хто просто патякав, повторюючи пропагандистські брехні з Москви. Це було незбагнено, просто незбагнено.

В.М.: Я часто намагався це збагнути. Мені здається, що ті інтелектуали були в"язнями ситуації „або-або“. Вони гадали, що мусять зробити вибір на користь Союзу, щоби не стати співвинуватцями фашизму. Дилема.

Ю.П.: До дідька з цими пекельними історіями „або-або“ ! Якщо ми їх не позбудемося, ми ніколи не зможемо робити те, чого хочемо.

В.М.: Але що відбувається сьогодні, через 60 років? У 1993 році Голодомор 33-го був панівною темою в Україні: театри, музичні фестивалі, фільми, книжки, промови, передусім голосні промови. Тодішній голод святкувався як похмурий козир. Бо нові можновладці фактично перетворювали тодішніх жертв на тих, задля пам"яті яких робилася теперішня національна держава. Але чи дійсно ці люди вмерли з голоду за майбутню національну українську державу? Мені здається, що це огидне, хоча й звичне, зловживання. Жертви великих злочинів колишньої влади завжди інструменталізуються для розбудови і зміцнення нової влади.

ВАЛЬТЕР МОСМАН. РОЗМОВИ З ЮРКОМ
OLE'S POHRANYTSCHNYI. KONZERT FUER POHRANYTSCHNYI MIT DER GRENZE

notwendig seinen. Stalin selbst hat am klarsten die inneren und äusseren Motive dargelegt, die das Regime (das gleichzeitig die Überwindung aller bisherigen Grenzen proklamierte !) zur globalen Autarkie und zum Abbruch aller Beziehungen mit der Aussenwelt bewogen haben.

Zusätzlich zu den von Stalin erwähnten Faktoren könnte man vielleicht noch zwei weitere erwähnen:

- Erstens: Die nur allzu verständliche Angst der KÖCHIN vor dem komplexen und vieldimensionalen politischen Raum. Wenn einem die Angst im Nacken sitzt, verrammelt man eben die Tür.
- Zweitens: Das Fehlen klarer Entwürfe und die inkonsequente Strategie der Staatsbildung (Kriegskommunismus, NEP, Industrialisierung, Kollektivierung) verursachten eine allgemeine Stabilität und verstärkte Spannungen im Inneren, von denen sich bekanntlich am bequemsten ablenken lässt durch den Hinweis auf die *ständig wachsende Gefahr*. Die fixe Idee vom *imperialistischen Komplott*, die paranoidale Spionage-Manie und der Mythos von einem dritten Feldzug der Entente haben den permanenten Ausnahmezustand legitimiert. Der russische Publizist Viktor Altajew sagt ganz richtig, das System der Überwachung, der Bespitzelung und der Repression sei dem Sowjetstaat in Fleisch und Blut übergegangen, es habe die Tätigkeit nicht nur der Staatsbeamten und der gesellschaftlichen Aktivisten, sondern auch der einfachen Leute bestimmt. Die Grenze zwischen Gefängnis (sowjetisch: "Zone") und Freiheit wurde verwischt, und letztendlich habe sich die UdSSR in den 30-er Jahren in eine einzige riesige ZONE verwandelt, die von einem Grenzzaum aus Stacheldraht umschlossen was.

DRITTER SATZ

Nach all den Repressalien der 30er, 40-er Jahre und den "ethnischen Säuberungen" in der Nachkriegszeit wurde schliesslich im ukrainisch-polnischen Grenzgebiet eine "ENTEIGNUNGSZONE" gebildet. Beiderseits der Grenze entstand eine sogenannte STERILE DICHTUNG, welche die gegenseitige Anziehung auf ein Minimum reduzieren sollte. Ausserdem pflegte das Sowjetregime zur psychologischen Unterstützung der gewaltigen Grenzbefestigungen sorgsam die alten hässlichen nationalen Klischees: Für Ukrainer mit mehr proletarischer Gesinnung wurde der Mythos vom "BOURGEOISEN POLEN" aus den 20er und 30er Jahren aufbereitet; für die mehr national Engagierten geneigte

Ю.П.: Так, їх дійсно інструменталізують. Але це не зашкодить мені говорити про це на свій лад. Врешті-решт, це ж досить нове явище, що в цій країні про такі події можна відкрито говорити. Більш, ніж півстоліття змушеного мовчання...

А у вас? Чи західна лівця хоч згадала про події 1933-го року в Україні? Чи були публікації, заходи, дискусії? Чи мужні антисталіністи знову задовольнилися легендою про Махна? О так! Якби цей романтичний анархіст тоді переміг! Проективне бажання, дитячі казки, як і легенди про героїв Третього Світу. Та ж Петро Аршинов розповів тоді цю легенду про Махна не для розповсюдження істини, а щоби увіковічнити корисний для боротьби анархістів образ, який окрилює мрії.

В.М.: А радянський антиобраз? Образ грабіжника і чорного пияка, гвалтівника і вбивці, варлорда Махна, для чого ж він був створений? Очевидно теж не для того, щоби прислужитися пошукові істини, а щоб відлякувати мрії.

* * *

В.М.: Пригадуєш? Коли ми зустрілися вперше, до нашого столика підійшов якийсь старий пияцюра і проголосив: „Чорнобиль — це символ російсько-більшовицької політики та її хрестових походів проти українського народу“. Відтоді я постійно чую ці нісенітниці.

Ю.П.: І все ж, щось в цьому є.

В.М.: Що-що? Що може бути в цій глупоті?

ВАЛЬТЕР МОСМАН, РОЗМОВИ З ЮРКОМ
OLE'S POHRANYTSCNYJ. KONZERT FUER POHRANYTSCNYJ MIT DER GRENZE

schon die Erwähnung des Krieges von 1919/20 und der späteren SANIERUNG und PAZIFIZIERUNG. In den 40er und 50er Jahren hat man dann den Stacheldraht an der Grenze zusätzlich mit Erinnerungen an die polnisch-ukrainischen Kriegs- und Nachkriegs-Kämpfe und an die Operation WEICHSEL noch einmal psychologisch aufgeladen. Nicht zu vergessen, dass sehr viele Menschen, die kraft ihrer intellektuellen Potenz und Beweglichkeit nach Wegen zu Verständigung und Annäherung hätten suchen können, entweder getötet oder deportiert waren und also spürbar fehlten.

Für einen Durchschnitts-Ukrainer war es nicht leicht, in der damaligen Situation klare Orientierung zu finden. Einmal hörte er von der üblichen Sowjetpropaganda, die Polen seien Feinde, weil HERREN, SCHLACHTA, GROSSGRUNDBESITZER oder auch einfach WEISSE und KONTRREVOLUTIONÄRE, ein andermal erfuhr er von seinen älteren Landsleuten (meistens Sympatisanten der ukrainischen nationalistischen Guerilla- und Untergrundbewegung), die Polen seien uns prinzipiell feindselig gesonnen und überhaupt, sie hätten uns doch "Peremyschl und Jaroslav weggenommen..."

Das Sowjetsystem hat eine ganz besondere innere Spannung in die ukrainische Gesellschaft gebracht. Der Kritiker Jurij Lavrinenko sprach von "Vierzig Jahren Grenzsituation", und der Dichter Todos' Os'matschka schrieb: "Der Nebel verrät nicht, wo Tod und Anfang gleich gekleidet miteinander schlafen". Es ist müssig, in diesem Kontext über die Natur bzw. den tieferen Sinn der zwischennationalen Beziehungen zu rätseln, denn in jedem einzelnen Individuum waren die Antriebe dazu erheblich beschädigt. verletzt sind. Mit einem Wort: Es gab in dieser Epoche kaum Motivation für eine polnisch-ukrainische Annäherung.

CODA.

Als vor beinahe dreissig Jahren, so erinnert sich der russische Polizist Andrej Fadin, Tausende Sowjetmenschen ohne die geringste Ahnung von der politischen Situation, ja, vom Leben überhaupt, einem herrischen, aber kläglich begründeten Befehl gehorchend, die Grenze der damaligen Tschechoslowakei (die man von Kind auf als *brüderlich* und *verbündet* kannte) überschritten, diente den Polit-Offizieren (die eine hermetische Ideologie zusammen zu flicken und mögliche

Ю.П.: Викресли слово „російська“ і „хрестові походи“. Залишається:
„Мегаломанічний індустріальний проект Чорнобиль є втіленням більшовицької політики“. І в цьому твердженні щось та й є.

Мені здається, що весь цей захід під назвою „сталінізм“ був нічим іншим, як гігантським проектом індустріалізації у відсталій країні. Політика розвитку більшовиків передбачала, що ця країна за найкоротший час дожене і пережене багаті розвинуті держави. Звідси і випливає все інше.

Бо такий гатунок політики розвитку вимагав незчисленних жертв, це було зрозуміло всім. Таму вона потребувала релігії, яка була б у змозі достатньо мобілізувати готовність до жертвості, і всевикупної церкви з глобальною претензією — а саме комуністичної партії і Комінтерну. Цей зв'язок досить добре розпізнали і описали вже наприкінці 20-х рр. такі українські радянські автори, як Хвильовий чи Микола Куліш, однак цього ви знову-таки не знаєте.

Далі: Індустріалізація великого масштабу вимагає за необхідністю радикальної стандартизації, за це подбали тотальна бюрократія посередностей і загальна чинність норм. Такі буряни, як, скажімо, емансипаційні тенденції в Україні або Грузії, викорчувалися; це були центробіжні сили, отож — геть їх. І, нарешті, такий процес розвитку міг відбуватися тільки тоді під керівництвом абсолютно централістської влади. Тобто власне диктатури. А благословіння атеїстична диктатура бере теж із традиційного християнського месіанізму. Отож Сталін став спадкоємцем як царя, так і патріарха православної Церкви і модернізував цю спадщину з нечуваною енергією.

В.М.: А що ж у цьому всьому комуністичного?

ВАЛЬТЕР МОСМАН. РОЗМОВИ З ЮРКОМ
OLE'S POHRANYTSCNYJ. KONZERT FUER POHRANYTSCNYJ MIT DER GRENZE

eventuelle Zweifel an Befehlen zu zerstreuen hatten) als Hauptargument weniger die übliche These vom SCHUTZ DES SOZIALISMUS, als vielmehr die knallige Formel: *“Wenn wir es nicht tun, dann machen es die anderen!”*.

Man sagte den blutjungen Soldaten aus der vordersten Staffel, sie würden schon bei Prag auf westdeutsche und amerikanische Panzer stossen. Alle Zeugen der damaligen Ereignisse bestätigen, dass die Formel ihren Zweck durchaus erfüllte.

Ein Klima von internationaler Verständigung und Toleranz wird über viele Generationen hin herausgebildet, aber es genügen dann wenige unüberlegte Schritte, um das Erreichte wieder zugrunde zu richten. Da zeigt sich dann, was für eine wunderbare INTERNATIONALE FREUNDSCHAFT war - ein Koloss, ohl, und auf tönernen Fuessen.

Ю.П.: Власне кажучи, нічого. Більшовицька ідеологія, тобто ця нова релігія зі старого матеріалу, якраз була в їхньому розпорядженні. Поглянь-но сьогодні на будь-яку фундаменталістську „диктатуру розвитку“ в так званому Третньому Світі — релігія довільна, тільки б її можна було використати для індустріалізації.

В.М.: І відколи все це стало для тебе таким ясным, як сонце?

Ю.П.: Відколи ми п'ємо цю чудовно м'яку, медвяну, призначену, властиво, тільки на експорт горілку і безперервно оглядаємо новий плакат ФОРДУ на стіні навпроти і знаємо, що ті, по іншому боці Великої Води, націлені на ту ж мету, тільки що умови у них децю вигідніші, і більше часу, і що вони могли дати людям більшу свободу маневру.

* * *

В.М.: Юрку, чого я не розумію, то ваших чарівних слів „нація“ і „приватний“. Мені вони не особливо смакують, але в тих, хто бере їх до рота тут, відразу засвічуються очі.

Ю.П.: Ну, це знову-таки міняється, але ми спокійно можемо про це поговорити.

В.М.: Врешті-решт, це ж вільна країна, віднедавна.

Ю.П.: Власне. А раніше вона була невільна, звідси й чарівні слова.

В.М.: „Вільна“ нація може зробити своїх громадян страшенно невільними, Німеччина має певний досвід у цьому.

Ю.П.: „Нація“ у сімдесятих і вісімдесятих роках була бойовим гаслом опозиції проти диктатури партії, проти стандартизації, проти центральної влади в Москві. Можливо, для старих націоналістичних політиків це означало щось інше, ніж для мене. Для мене ж „Україна“ означала просто „ми“. Ми, люди, які тут живуть, які не хочуть жити за чужою вказівкою і чужим призначенням. Говорити по-українськи — звичайно ж і це було потужно ідеалізовано! — означає для мене автентично висловлювати себе, мої справжні бажання та ідеї, а не тільки говорити лишень те, чого від тебе сподіваються.

В.М.: А чому ж тоді „ми“, а не „я“?

Ю.П.: „Я“ виглядало для нас надто сміливим, так ми були виховані.

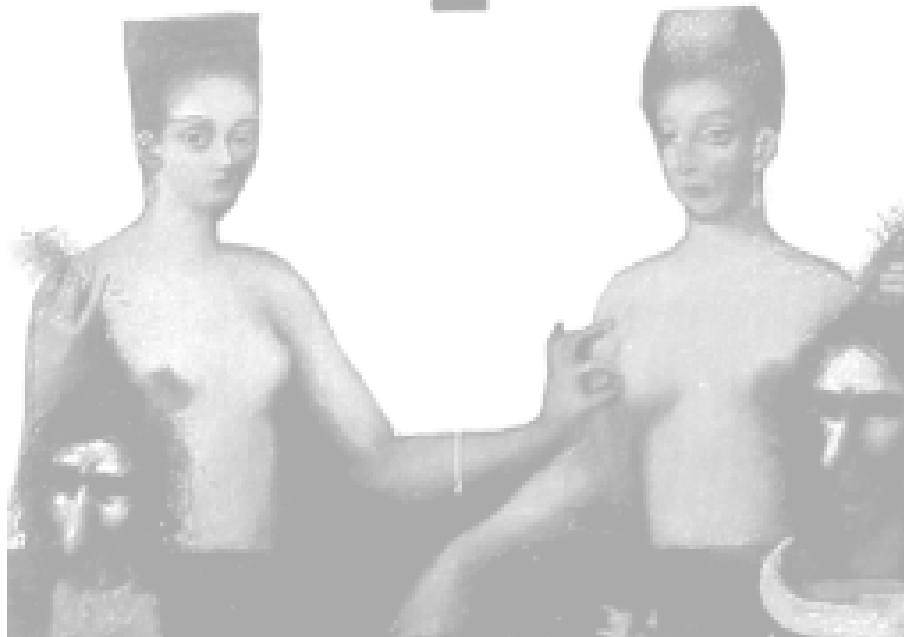
В.М.: „Я“ здавалася вам надто сміливим, але ж і навіть образ України як незалежної національної держави був якнайсуворіше заборонений?

Ю.П.: Так, він був заборонений, але було порозуміння, скрізь ьв куточках очей інших людей сиділо оте порозуміння, і тут ти вже не був самотнім.

А коли співали пісні на слова Шевченка, усім було зрозуміло, що означає „Україна“: визискувана країна, пригноблений люд, селяни-кріпаки, дівчата на ймення Катерина, яким царські козаки робили дітей, і які потім зневажено лежали край дороги чи топилися у саджавках.

Або поглянь, у віршах Василя Стуса — він помер вже у 1985 р. у таборі для політичних рецидивістів Кучино 36-1, — у нього Україна — синонім місць втраченого дитинства, щастя, довіри, де можна було вільно викричати біль і вільно говорити, втрачені місця, закатовані душі...

ВАЛЬТЕР МОСМАН. РОЗМОВИ З ЮРКОМ

В.М.: А кого виключав цей образ України? Хто з нього випадає?

Ю.П.: Можливо, гнобителі, господарі заборон. Але ще не чужинців, не інших. Це з'являється щойно тоді, коли у гру входить влада. А як у Тебе, чи в Тебе теж знайдуться такі ж барви для образу Німеччини, які є в мене для образу України?

В.М.: Ні. З Німеччиною я зустрічався завжди тільки як з постаттю влади. Або як противник, або як співдіяч, це була спокуса для моїх власних владних фантазій. Ні, в мене нема такого м'якого образу Німеччини, для мене вона завжди була агресивною, насильницькою, готовою вирушити маршем.

Але останнім часом я бачу в Україні цілу купу націоналістичних групок, неонацисти усіх можливих кольорів, чорносорочечників, парамілітарних братств, жаску риторичу...

Ю.П.: Так. Тепер є національна держава. Є влада, яка спекулює на почуттях людей, яка видає свої власні інтереси за буцімто загальні. Стус був, можливо, останнім, хто ще мав право говорити про замріяно-прекрасну страдницьку постать України.

В.М.: А раніше Ти цього не помічав, я маю на увазі насильницький розмежуючий бік ідеї?

Ю.П.: А Ти, летючий інтернаціоналіст, Ти ніколи не зауважував небезпеки всіх цих НАЦІОНАЛЬНИХ визвольних фронтів, які ви підтримували, постачали, і оспівували? Чому ж ви такі критичні на Сході і такі некритичні у Третньому Світі?

ВАЛЬТЕР МОСМАН. РОЗМОВИ З ЮРКОМ

СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ
СТАВЛЕННЯ МИТРОПОЛИТА
АНДРЕЯ
ШЕПТИЦЬКОГО
ДО
ПОЛЬЩІ Й ПОЛЯКІВ

* * *

В.М.: Справи просуваються, тобто просувається приватизація. Дійсно є добре капучіно, але воно надто дороге. Приватизуються будинки, а мешканців виставляють за двері, бо вони вже не годні платити. Приватизуються підприємства, а колективи виставляються за ворота. Приватизація впевнено крокує, зубожіння теж. Більшість людей, яких я тут знаю чотири-п'ять років, опускаються сходинок за сходинок. Однак для вас, особливо для юних, „приватизація“ було чарівним словом.

Ю.П.: Так, було чарівним словом. І означало воно щось подібне, що для вас незалежність, самостійність, повноліття, автономія... Гарне слово. І раніше воно було гарним словом, раніше воно означало певну ніщу, схованку, місце, де ти міг сам собі щось майструвати, неспостережуваний і неконтрольований. Розумієш, радянська система намагалася скасувати приватний простір і створити публічний простір, а досягла прямої протилежності. Публічність — це була брехня, лукавство, пропаганда, публічність була сформована цілковито одновимірно і застигла. Тому справжнє життя відбувалося у цих крихітних квартирках, і всі ініціативи, особливо в період економічного застою, накопичувалися у цих приватних просторах. Потім настав переворот, а разом з ним — накінець і шанс розгортати ініціативи за межами цієї ніші, на власний ризик, на власну відповідальність, перспективи виглядали просто фантастично.

В.М.: Але більшість із них так і залишилися перспективами. Більшість приватних торговців вздовж вулиць і сьогодні працюють як гандлярі, а командують ними шефи дуже підозрілих торгових мереж, отож, що змінилося? Це стосовно, ініціативи, відповідальності, самовизначення!

СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ, СТАВЛЕННЯ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ДО ПОЛЬЩІ І ПОЛЯКІВ

ВАЛЬТЕР МОСМАН, РОЗМОВИ З ЮРКОМ

Той факт, що ані за життя митрополита, ані після його смерті, мало не дотепер, не склалася сприятлива ситуація для вияснення дійсного ставлення зверхника Греко-Католицької Церкви архієпископа Андрея Шептицького до польського народу, зумовлений історичними обставинами. У перший зі згаданих періодів цьому завадив агресивний націоналізм, як польський, так і український, у другий — комуністична ідеологія, що намагалася одну з найвидатніших постатей Католицької Церкви першої половини ХХ століття знеславити тавром прихильника фашизму, ворога українського народу й запеклого неприятеля Польщі й поляків. Кількадесят років мовчанки, а то й відвертої брехні, призвели до того, що навколо особи митрополита утвердилися фальшиві міти й судження, котрі цілковито розходяться із правдою про цю особу.

Через це у невеликій за обсягом статті важко відповісти на усі закиди та розвіяти усі сумніви. Також важко запобігти підозрам в упередженості, не в останню чергу тому, що й нині багато діячів та політичних організацій хотіли б у особі митрополита Шептицького вбачати передусім вождя, провідника нації, забуваючи, що з ролі сповнюваних ним пастирських функцій він був покликаний до значно ширшої духовної та моральної місії, заснованої на обов'язку ширення Євангелії та відданості суспільній науці Католицької Церкви. В якості пастиря українського народу, символічно пошлюбленого із ним єпископським песнем, він ніколи не залишався байдужим до національних прагнень українців, але завше пов'язував їх із ретельною відданістю вірі та християнській моральності. Отож, митрополит рішуче засуджував ті суспільні течії, котрі прямували у керунку тоталітарних, а тому й антихристиянських, ідеологій, що ними були більшовизм та націоналізм, байдуже, чи сповідували їх польські, а чи українські політичні угруповання. Тому також уже за життя митрополита він зазнав неперемірливих у засобах нагінок зі сторони багатьох поляків і українців.

Чому так трапилося? Відповідь на це питання загалом проста. Поляки не могли усвідомити, як людина,

Ю.П.: З цього нічого не вийшло, це правда. Окрім новобогатків і мафії, однак і вони знову-таки вилуплюються у цілком іншу залежність.

В.М.: А Ти?

Ю.П.: А ми сидимо на валютній капельниці, а капає досить негусто. На зарібок вчителя чи наукового співробітника сьогодні в Україні не проживеш, навіть якщо платня в кінці місяця взагалі дійде до одержувача. А це тепер стається все рідше і рідше. Отож, ми дбаємо про валюту і робимо людям із Заходу гарні очка. Якщо їм здається щось добрим і важливим, тоді й ми кажемо „так, але ж очевидно“, для того щоби вони профінансували якийсь проект. Коли, скажімо, якийсь посланець повертається із Брюсселю і оголошує, що саме екологічні і феміністські проекти мають найвищий пріоритет, тоді ми всі стаємо негайно екологами і феміністами. Voilà, все, як у старі добрі часи.

В.М.: Скажемо так, — опортунізм?

Ю.П.: Скажемо так, — потреба. Практична клепка.

* * *

Ю.П.: Маленьке містечко Броди, недалеко звідси, в останні роки перетворилося у щось на зразок прочанського місця, бо широкій читаючій публіці на Заході воно відомо як місто, в якому народився Йозеф Рот. Раніше це місто лежало у недосяжній далечині, потойбіч Залізної завіси, але тепер можна вільно подорожувати, отож і подорожують.

ВАЛЬТЕР МОСМАН. РОЗМОВИ З ЮРКОМ

СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ. СТАВЛЕННЯ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ДО ПОЛЬЩІ Й ПОЛЯКІВ

котра походила із родини з польськими патріотичними традиціями і до зрілого віку була знана поляком, може підтримувати національні прагнення українців, що у ті часи сприймалося як опозиція прагненням поляків. З іншого боку, певні кола української громадськості, також з огляду на походження, мали його за чужинця, котрому не можна цілковито довіряти. Таким чином, усі вони не зуміли зрозуміти позиції митрополита, позиції, заснованої на Євангелії, на пастирському обов'язку, якому він цілковито прагнув підпорядкуватися. Вони не потрапили зрозуміти його пастирського обов'язку єпископа, а пізніше митрополита. Врешті, за тих часів він не знайшов розуміння у тому, що патріотизм зовсім не мусить поєднуватися із ненавистю до інших народів, зовсім не повинен означати ренегатства і відречення від свого походження і своєї культури. Митрополит Шептицький власне прагнув дати живий доказ того, що польське походження зовсім не мусить означати антиукраїнства, і навпаки, українське походження не мусить ототожнюватися із ворожістю до поляків, їхньої держави та культури. Видавалося навіть, що, як особа, котра з раці її походження єднає ці народи, він може відіграти велетенську роль у сформованні тривкого польсько-українського порозуміння. Однак, цього не сталося, зовсім не з його вини, хоча власне у цьому намагаються звинуватити митрополита. Тому також варто уважно прослідкувати позицію митрополита та його ставлення до Польщі й поляків.

На особистість і позицію архієпископа Андрея Шептицького безумовно значний вплив мало його родинне оточення й виховання. Доволі сполонізована, незважаючи на українське коріння, родина батька, пов'язана, окрім того, численними кривими зв'язками із польськими родами, була фактично мішаною родиною. Польська родина матері, Софії з Фредрів, із якою сина Романа, майбутнього митрополита Андрея, пов'язував особливо міцний чуттєвий зв'язок, дідусь Александр Фредро, котрий належав до чільних постатей польської літератури, причинилися до того, що майбутній достойник Греко-Католицької Церкви виростав і психологічно формувався у колі польської культури, у домі, де

Власне кажучи, Броди не належать до тих місць, де можна багато чого пережити, в кращому разі там можна гостро відчутти, чому Йозеф Рот з такою превеликою охотою його покинув.

Але як би там не було, люди приїжджають, з Австрії і з Німеччини, і зрозуміло, що знайшовся хтось, хто облаштував там маленький музейчик Йозефа Рота і провадить містом екскурсії. Якась українська учителька зачитує прочанам пасажі з Йозефа Рота і показує на якесь вікно, чи браму, чи якусь крамничку на розі вулиці і каже: „Погляньте, будь-ласка уважно сюди, саме це вікно, чи цю браму, чи цю крамничку описав Йозеф Рот у цій книжці.“ А палігристи дивляться туди кивають головами з якоюсь незрозумілою внутрішньою зворушеністю.

Але це ще не все. Бо назва „Броди“ є також символом подій кінця війни, коли німецьке верховне командування кинуло на гарматне м'ясо половину дивізії СС-„Галичина“. Ця дивізія складалася з українців, які з різних причин конче хотіли боротися з Червоною Армією. А ті, хто вижив, — ті пізніше в еміграції — вона по-нашому називається „діаспора“ — сформували об'єднання пам'яті. І логічно, що ці старці також хочуть відвідати Броди і перейти по землі битви, і логічно, що хтось облаштував у Бродях музей, якраз навпроти музею Йозефа Рота.

А тепер уяви собі картинку приблизно так: вдалині лунає звук моторів, ага, західний автобус! Негайно висилаються на розвідку діти: звідки автобус? Ого, з Відня, мерщій, люди, відкривайте музей Йозефа Рота! Та ні, хибна тривога, автобус зовсім не з Відня, автобус з Лондону, гряде діаспора! Отож, відчиняйте музей дивізії СС-„Галичина“, а інший знову замикайте. Бо всі палігристи хочуть, щоби їх коректно обслуговували, а попит визначає пропозицію. З'являється?

СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ. СТАВЛЕННЯ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ДО ПОЛЬЩІ І ПОЛЯКІВ

ВАЛЬТЕР МОСМАН. РОЗМОВИ З ЮРКОМ

особливо ретельно плекали польську патріотичну традицію. Немає нічого дивного в тому, що в роки студій молодий Шептицький намагався знайти власне місце у польських суспільних і церковних організаціях. Важко також дивуватися тому, що, коли двадцятикількарічний юнак повідомив батькам про бажання присвятитися духовному стану в східному обряді, це наштовхнулося на брак розуміння, спершу навіть на рішучу відмову. Лише мати намагалася зрозуміти його, і саме вона вирішальною мірою причинилася до прийняття родиною зміни обряду синами, спершу Романом, а пізніше Казимиром. Польськість родичів та решти братів призвела до того, що з польською традицією, культурою, проблемами національного й суспільного життя митрополит зіштовхувався при розмаїтих родинних урочистостях, зустрічах, відвідинах. Він брав у них участь в міру сил та можливостей, підтримував численні контакти із братами та їхніми родинами, в тому числі й з родиною Станіслава, генерала Війська Польського.

Водночас він прагнув бути добрим пастирем і духовним провідником українського народу. Дуже характерною під цим оглядом є його відповідь на запитання кухарки, черниці Кристи (Софії Шембек) — чи вважає він себе поляком, а чи русином [українцем — прим. перекл.]? Андрей Шептицький відповів так: «Я люблю Польщу, польську літературу, але мова народу, поміж якого я виріс, стала моєю мовою, пісня його стала моєю піснею. Я, як св. Павло, котрий був гебреєм як гебрей, а греком як грек — для усіх він став своїм, аби всіх урятувати».

Публічно подібну позицію він висловив у «Пастирському посланні до поляків греко-католицького обряду», оголошеному у 1904 році. Він писав тоді: «[...] віддавна я прагнув відгукнутися до Вас особливим пастирським посланням, написаним польською мовою, аби в такий спосіб дати доказ турботи й уболівання про Ваше спасіння. Поглинаючи керівні обов'язки досі не дозволяли мені виконати цю постанову. Однак довше я не можу мовчати: занадто мене мучить та думка, що є між тими, над ким я

В.М.: Затямив. Wellcome in the club!

© Walter Mossmann. Опубліковано в TARSAN — WAS NUN?, Hamburg 1997.
Попередній видрук (з невеликими скороченнями) у TAGESZEITUNG, Berlin.

Переклав Юрко Прохазко

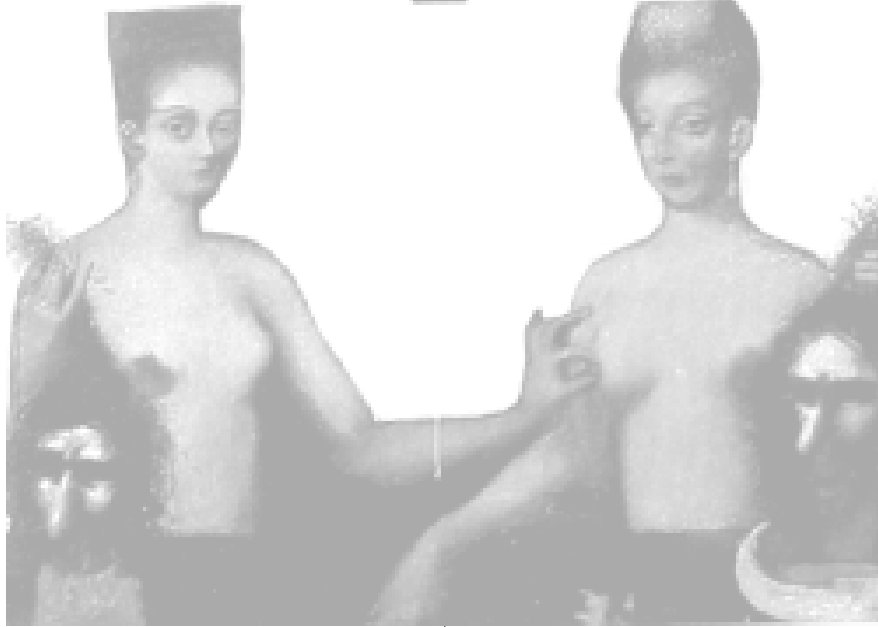
ВАЛЬТЕР МОСМАН. РОЗМОВИ З ЮРКОМ
СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ. СТАВЛЕННЯ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ДО ПОЛЬЩІ Й ПОЛЯКІВ

зобов'язаний чувати, такі вірні, котрі могли б вважати себе покинутими власним духовним проводом, коли б їхній єпископ ніколи не промовив до них їхньою власною мовою». Далі у своєму «Посланні» Шептицький з усією рішучістю стверджував: «[...] я хочу, аби Ви знали, що я шаную Ваші переконання, що я далекий від нав'язування Вам руського [українського — прим. перекл.] патріотизму. Мене можуть підозрювати в цьому лише ті, хто не знає, чим є пастирство, чим є влада єпископа. Тому тільки про то дбаю, аби життя Ваше було християнським, аби були Ви Христовими у повному сенсі цього слова. Ви такі ж дорогі моему серцю, як усі віруючі, турботу про яких поручив мені Бог — усіх охоплюю я однаковою любов'ю. І ця любов наказує мені шанувати Ваші переконання і Ваші права.

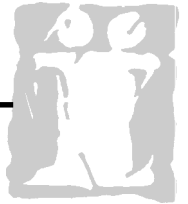
Мова, переконання, національність — це блага, права, котрих нікому не вільно відбирати. Шанувати їх — прямий обов'язок справедливості. І чи ж могли Ви засумніватися у тому, що Ваш пастир цей обов'язок сповнить, коли обов'язком моїм є прагнення до чогось вищого, аніж просто справедливості, — до любові?

Знайте, що Ви завше знайдете в мені пастиря, готового боронити Ваших прав, коли б і з якого б боку не загрожувала Вам кривда. Я прагну до цього і домагатимусь цього від пастирів моїх дієцезій, аби завше Ваші духовні потреби були задоволені — аби в научанні, проповідях до Вас вони достосовувалися до мови, не вимагаючи від Вас, аби Ви навчалися руської мови, щоб їх зрозуміти. У Ваших патріотичних переконаннях можу Вас тільки зміцнити у тій мірі, в якій цей патріотизм є християнською любов'ю до вітчизни і походить від любові до Бога і до ближнього, позаяк християни зобов'язані плекати вітчизну і дбати про благо свого народу».

Історія не дала митрополитові змоги допровадити до тривалого польсько-українського порозуміння, хоча від цієї місії він не усунувся до кінця життя. Через це він зазнавав різних атак, як з польського, так і з українського боку, зі сторони тих сил, котрі не завше у своїй політичній діяльності прагнули

СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ. СТАВЛЕННЯ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ДО ПОЛЬЩИ И ПОЛЯКІВ

засновуватися на євангельських засадах, чи не вбачали потреби у взаємних поступках. Іноді це призводило до настільки загрозливих ситуацій, що виникали побоювання у цілковитій втраті митрополитом його суспільного авторитету. Найсильніше українські політики нападалися на Шептицького після того, як він у вкрай гострій формі висловив публічний осуд убивства намісника Галичини Андрія графа Потоцького українським студентом Мирославом Січинським у 1908 році. Саме тоді чільний діяч Української Радикальної Партії, посол до віденського парламенту Кирило Трильовський напустився на митрополита і на парламентському форумі, і у виданій ним за власний кошт у Коломиї брошурі п.н. «Потоцький, Січинський, Шептицький», де він закинув митрополитові, що той не лише сам наважився засудити вчинок Січинського, але й схилив до цього інших греко-католицьких єпископів — станіславівського і перемиського. Шептицький для Трильовського — тільки польський шляхтич, котрий підступно зіп'явся на трон українського владика, аби, як Конрад Валенрод, розсадити український народ ізсередини. Він зробив це тому, що слідував єзуїтським методам і був класово пов'язаний із подібними до Потоцьких. Далі Шептицького атакував Михайло Лозинський, член редакції щоденника «Діло», котрий помістив свою статтю у соціалістичному часописі «Громадський Голос». Із обуренням він писав, що предки Шептицького задля матеріальних користей зрадили український народ. Тому митрополит не має тепер права промовляти від імені українського народу. «Що ж, можна,— писав він,— при підтримці Риму й Відня стати «князем руської Церкви», але це ще не дає права промовляти від імені народу». На митрополита напався навіть майбутній його затятий апологет, Льонгін Цегельський. На сторінках «Діла» він м.ін. писав: «Перед нами постав чужинець, просякнутий традиціями валенродизму, чоловік, ворожий нашій громаді, котрий зіп'явся на митрополичий трон певне тільки для того, аби зсередини нашої руської громади сочити отруту роздору, послаблювати відпорність перед лицем наступу ворожої нації. [...] Для маскуванн

STANISLAW

Neue unfrisierte

JERZY

Gedanken

LEC

Nun bist du mit dem Kopf durch die Wand.
Und was wirst du in der Nachbarzelle tun?

Liebet eure Feinde, vielleicht schadet das
ihrem Ruf.

Auf das menschliche Gedächtnis ist kein

СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ. СТАВЛЕННЯ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ДО ПОЛЬЩІ Й ПОЛЯКІВ

графові Шептицькому послужила його дотихчасова псевдополітична діяльність». Ці нападки митрополит пережив дуже боляче, адже вони свідчили не лише про негативне ставлення до нього частини української громадськості, але насамперед про відсутність поваги до Божих Заповідей, особливо до 5 Заповіді: «Не убий!». Наскільки великою він був особистістю, свідчить той факт, що, незважаючи на несправедливу до нього опінію, він і далі прагнути до польсько-українського порозуміння. Лише 26 січня 1914 року на спільному засіданні президій посольських фракцій було усталено умови польсько-української угоди. До цього допровадив виступ Шептицького, виголошений спершу по-українськи, а далі польською мовою, де обґрунтовувалася konieczність порозуміння обидвох народів і окреслювалися умови цього порозуміння. Однак це сталося надто пізно. Тут варто погодитися з українським еміраційним істориком, котрий у виданій 1987 року в Римі праці «Потоцький і Бобжинський. Цісарські намісники Галичини» написав: «Коли б не помилкова політика Потоцького (підтримка русофілів) і фатальний постріл Січинського, коли б не антиукраїнське шаленство ендеції та загадкові вчинки римокатолицької ерархії, коли б не це усе, то Бобжинський за допомогою митрополита Шептицького не допустив би взаємного кровопролиття» (с. 125). Стоячи рішуче на позиції пошанування права української нації на власну державність, Шептицький дуже болісно переживав вибух польсько-української війни. Адже вона діткнула не лише близькі йому народи, але й спричинила особисту драму в його родині. Рідний брат Станіслав став однією з чільних постатей новонародженої Польської держави. Немає нічого дивного у тому, що у відповідь на докори, буцім греко-католицький клір підсичує ненависть до поляків, митрополит опублікував 1 лютого 1919 року на сторінках «Przegląd'u Lwowskiego» відкритий лист до ген. Розвадовського, в якому освідчив: «[...] я рішуче прагну у міру сил причинитися до поменшення того жажливого зла, яким є будь-яка війна і злагодити її наслідки. [...] Я готовий поїхати на другий бік лінії фронту і відвідати усі місцевості, де перебувають

Verlass. Leider auch nicht auf die Vergesslichkeit.

Er erinnert an eine Laus auf der Glatze. Ringsherum eitel Glanz - und in der Mitte:
nichts als eine Laus.

Anders duftet das Heu den Pferden und anders den Verliebten.

Sei Realist: spricht nicht die Wahrheit.

Manche mögen das Pathos so sehr, dass ihnen der Text gleichgültig ist.

Die künftigen Darwins werden vielleicht eine These aufstellen, dass die
hochentwickelten Wesen (zu denen sie zählen werden) von den Menschen abstammen.
Das wird ein Schock sein!

Ich prophezeie den Untergang des Kannibalismus. Der Mensch ekelt den Menschen.

STANISLAW JERZY LEC. NEUE UNFRISIERTE GEDANKEN
СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ. СТАВЛЕННЯ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ДО ПОЛЬЩИ Й ПОЛЯКІВ

польські в'язні та закладники, і докласти усіх зусиль, аби у випадку потреби усунути причини слухних скарг».

Становище української громади у відродженій Польській державі не сприяло діяльності митрополита на ниві польсько-українського зближення. Певний час Шептицький намагався утримати лояльність щодо Західно-Української Народної Республіки, адже він був одним з її архітекторів. Після рішення Ради Послів, яке визнавало у 1923 році за Польщею Східну Галичину, Шептицький погодився на співіснування у рамках Польської держави української громади, однак за умови пошанування її культурної окремішності.

Фактом є те, що у перші роки після закінчення польсько-української війни польська громадськість не вважала Шептицького ворогом Польщі. У архівних матеріалах можна віднайти багато листів, прохань, запрошень, адрес, скерованих митрополитові, як от лист Польського Корпусу Ветеранів Війни за 2 червня 1920 року, у якому сповіщалося, що він іменований почесним членом цієї організації. Збереглися також листи Товариства Учасників Повстання 1863 року, Спілки Офіцерів Запасу, Спілки Воєнних Інвалідів, Польського Червоного Хреста.

Ситуація до певної міри змінилася тільки після виїзду митрополита у грудні 1920 року до Риму, а точніше пізнішої його подорожі Західною Європою й Америкою, під час якої він шукав підтримки українським національним постулатам. Оцінка діяльності Шептицького за кордоном, однак, дуже складна, позаяк ми диспонуємо головним чином коментарями й оцінками, висловленими журналістами й політиками, переважно пов'язаними із [польськими — прим. перекл.] націонал-демократами. Існуючі свідчення вкрай суперечливі, про що свідчить, скажімо, факт, що в одному із надісланих до МЗС рапортів про проведені на Заході переговори із Шептицьким автор писав, що митрополит «запевняв його у тому, що doprowadження до згоди українців з поляками є його найполум'янішим прагненням».

Unsere kühnsten Träume erfüllen sich bereits, nun ist es Zeit für die weniger kühnen.

Ich bin schön, ich bin stark, ich bin wiese, ich bin gut. Und ich habe das alles selbst entdeckt!

Ein getöteter Krebs errötet. Was für ein nachahmungswürdiges Feingefühl des Opfers.

Um die Moral zu heben, muss man die Ansprüche senken.

Die meisten Denkmäler sind hohl.

Auch das Vieh denkt. Im Menschen.

Je mehr wir uns der Wahrheit nähern, desto mehr entfernen wir uns von der Wirklichkeit.

Die Geschichte lehrt, wie man sie fälscht.

STANISLAW JERZY LEC. NEUE UNFRISIERTE GEDANKEN

СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ. СТАВЛЕННЯ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ДО ПОЛЬЩІ Й ПОЛЯКІВ

Із жалем треба констатувати: після повернення з-за кордону і короткочасного арешту в Познані Шептицькимий не мав дуже з ким розмовляти на теми польсько-української нормалізації. Два рази він намагався потрапити на зустріч із маршалом Пілсудським. Безрезультатно. Пілсудський не надто добре розумівся на українському питанні у Східній Галичині, тому намагався відтягнути конкретні розмови на цю тему. Тим не менше, він усвідомлював потребу розв'язання даної проблеми, але не надто вірив, певно, у реальні шанси такого порозуміння.

Митрополит Шептицький боляче пережив пацифікацію 1930 року, бо застосована польською владою засада колективної відповідальності зміцнювала в українській громадськості неприйняття [Польської — прим. перекл.] держави і посилювала й без того численні терористичні акти з боку Організації Українських Націоналістів. Незважаючи на тяжку хворобу ніг, він вчинив чергову спробу польсько-українського порозуміння. Після зустрічі із львівським воєводою у вересні 1930 року, Шептицький поїхав до Варшави, де провів переговори із віце-прем'єром Юзефом Беком, міністром внутрішніх справ Феліціаном Славой-Складковським та найближчими співробітниками маршала Юзефа Пілсудського. Проведені там розмови зміцнили його переконаність у тому, що, незважаючи на брак справедливої державної політики стосовно українців, він мусить діяльно виступити супроти актів терору, чинених ОУН. Шептицький чудово розумів, що коли обидві сторони будуть посилювати взаємне фізичне поборювання, то провалля, яке розділяє обидва народи, глибшатиме, а порозуміння стане неможливим. Тому також митрополит наважився на достоту героїчний крок, який загрожував йому ізолюцією від громадськості, що нею він був покликаний духовно керувати. Усвідомлюючи, наскільки значними є впливи ОУН, він виступив у 1932 році із відомим посланням до української молоді, де з усією рішучістю застеріг націоналістів, пишучи: «У жертвовності Вашій Ви часом заходите настільки далеко, що готові покласти на її олтар не лише себе, але й чуже добро та загальнонаціональні вартості. [...] Мало у Вас того,

Wer sein Gesicht verbergen will - gehe nackt auf die Strasse.

Auch Menschenfresser sind bereit, einen Menschen aus dem Rachen des Hais zu retten.

Auch die Antisemiten erkennt man an ihren Nasen. Den witternden.

Mir träumte eine Herde von Leithammeln. Sie trieben , jeder mit einem anders gestimmten Glöckchen. Und hinter ihnen kein einziges Schaf.

Oh, wenn doch ein Gott sagte:” Glaub mir!” und nicht “Glaub an mich!”

Ich lese die Lebensläufe der Heiligen gern von hinten, im Glauben, es könnte vielleicht einer mit der Zeit wieder ein Mensch werden.

Ich habe mich manchmal dabei ertappt, dass ich durch ein Vergrößerungsglas auf dem Globus - mich suchte.

STANISLAW JERZY LEC. NEUE UNFRISIERTE GEDANKEN
СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ. СТАВЛЕННЯ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ДО ПОЛЬЩИ І ПОЛЯКІВ

що старші покоління називають толерантністю. Чи ж ми помилялися, міркуючи, що поза атмосферою вільної, свободної, непримушеної власної волі немає для людей ані добра, ані щастя, ані майбутнього; або коли ми міркували, що це доказ слабкості людини, коли вона не може інших переконати і повинна їх примушувати?» І на закінчення він питає: «Чи можуть ті гасла, які відбирають свободу, принести волю?»

У подібному тоні висловлювався митрополит у міжвоєнний період кількаразово. Щоправда, він не зумів запобігти актам терору, але з певністю причинився до відтягнення багатьох українців від впливів націоналістичного руху. Це помітили також багато поляків, готових публічно захищати Шептицького. Так сталося, скажімо, у 1938 році, коли на засіданні сейму 5 лютого посол Броніслав Войцеховський різко напався на митрополита, звинувачуючи його у антипольській діяльності. Майже одразу на це відреагував Адольф Бохенський, котрий на сторінках «Polityki» закинув польському парламентареві цілковитий брак знайомства з українським політичним життям, а греко-католицьку митрополічу курію окреслив як центральний осередок антитерористичної діяльності.

У переддень німецької агресії на Польщу Шептицький започаткував акцію, метою якої було не допустити до антидержавних виступів. 1 вересня 1939 року він видав пастирське послання «До духовенства», яким зобов'язав клір рішуче впливати на вірних, аби вони не піддавалися на німецькі провокації. Він рекомендував, аби особливу увагу було звернуто на молодь. «Не дайте, — писав він, — схилити себе до жодних актів спротиву чи непослуху владі, зберігайте рівновагу і спокій, єдність та злагоду, у всьому керуйтеся розумом, покріпленим вірою. Заповіді Божі нехай будуть дороговказом Вашого діяння і Вашого шляху». Щоправда, не повсюди цей заклик потрапив на добрий ґрунт, тим не менше, Шептицький до певної міри причинився до зірвання галасливо розрекламованого гітлерівською пропагандою антипольського повстання української громади.

Der optimistische und stolze Satz “Alles ist möglich” entsetzt mich.

Sie steinigten mich mit einem Denkmal.

Können Sie sich eine Frau vorstellen, die ihren Liebhaber 1001 Nächte lang Märchen erzählen liesse?

Esperantisten. Dass sich die Menschheit noch nicht restlos aufgefressen hat, haben wir nur der segensreichen Pause im Bau des Babelturmes zu verdanken - zum Glück verstehen die einen nicht, was die anderen reden. Und Ihr wollt diese Idylle zerstören?

Sein Gewissen war rein. Er benutzte es nie.

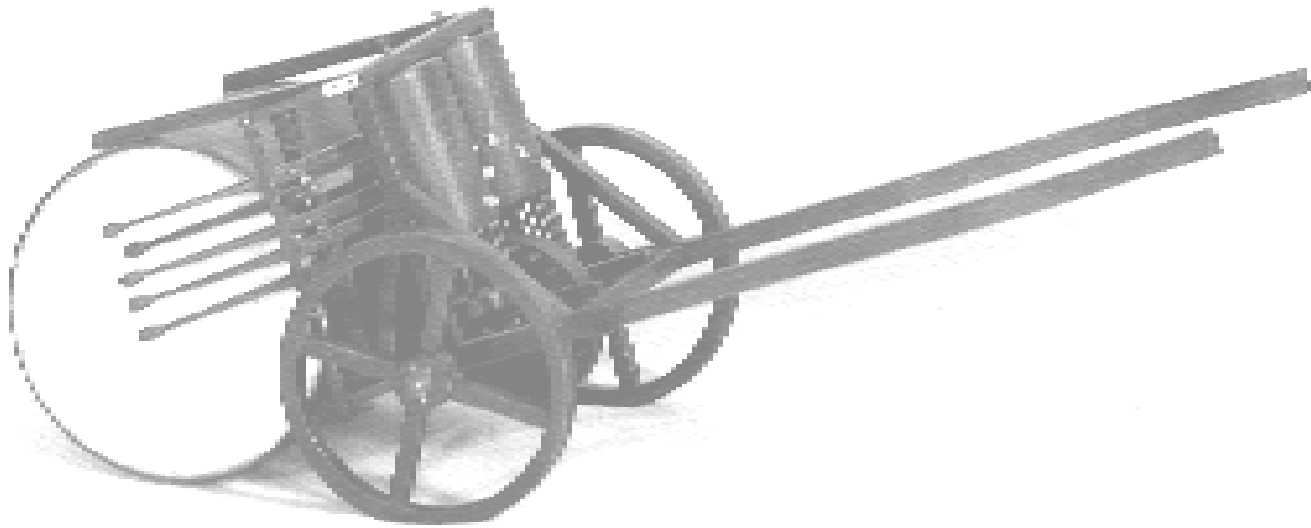
STANISLAW JERZY LEC. NEUE UNFRISIERTE GEDANKEN

СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ. СТАВЛЕННЯ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ДО ПОЛЬЩІ Й ПОЛЯКІВ

Певною мірою фактом відданости Польській державі можна вважати протест митрополита і решти греко-католицьких єпископів супроти ухвали Народних Зборів Західної України від 27 жовтня 1939 року про конфіскацію церковних земель, майнову приналежність яких гарантував Греко-Католицькій Церкві польський «Конкордат» 1925 р. Шептицький стверджував, що «Конкордат» і далі має законну силу, а радянська влада є тимчасовою на східних «околицях суверенної Польської держави, уряд якої визнаний більшістю країн, існує в еміграції, отож не можна без відома і згоди цього уряду чинити жодних кроків на шкоду Церкві».

Ясна річ, це зовсім не означало відмови Шептицького від підтримки українських державницьких прагнень. Однак він уважав, що державна влада на території України повинна походити від нічим не обмеженого суверенного волевияву нації.

Незважаючи на похилий вік і прогресуючі хвороби Шептицький намагався запобігти польсько-українським сутичкам. Під час радянської окупації дворазово у 1940 році митрополит прийняв делегата ЗВЗ [польського підпільного Союзу Збройної Боротьби (ZWZ).— *Прим. перекл.*] Владиславу Піховську. З інформацій, які вдалося здобути відомому польському історикові Ришардові Тожецькому, випливає, що митрополит Андрей міркував над тим, як уникнути взаємної ворожнечі українців і поляків. Найвиразніше позиція митрополита у справі польсько-українських стосунків окреслюється на підставі аналізу його пастирських послань із періоду війни та окупації. Вони містять недвозначний осуд ненависти, шовінізму та братовбивчих сутичок. Лист ординаріату за березень 1942 року містить попередження про відлучення за участь у злочинах. Найпромовистішим є лист за листопад того ж року, названий «Не убий!», в якому владика підкреслював, що немає жодної різниці між убивством з метою грабунку та убивством з політичних мотивів. У листі за серпень 1943 року він не лише засуджує акти насильства, але й звертається до української громадськості, аби вона рятувала життя й майно

STANISLAW JERZY LEC. NEUE UNFRISIERTE GEDANKEN

СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ. СТАВЛЕННЯ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ДО ПОЛЬЩИ І ПОЛЯКІВ

польського населення, загроженого терором. На початку 1944 року Шептицький у одному з чергових послань «Мир о Господі» рішуче домагався припинення УПА війни з поляками, во ім'я етики і християнської любові, а також почуття національної гідності українців.

Шептицький також інформував про жорстокості війни та злочинні методи німецького агресора Апостольську Столицю. У відповідному листі до папи Пія XII, висланому восени 1942 року, він повідомляв про масове винищення гебреїв та тисяч інших неповинних людей. Відсутні будь-які докази того, що Шептицький підтримав створення української дивізії СС «Галичина». Відомо лише, що він висловив згоду на функціонування у цьому підрозділі військових капеланів. У цьому немає нічого, що б суперечило неунікності надання Церквою душпастирських послуг, яких вона не може позбавити тих осіб, котрі зважилися на подібну службу, а є тільки занепокоєння цим фактом; власне турбота про вкрай загрожене духовне життя вояків змусила митрополита прийняти подібне рішення. Окрім того, ми повинні зважити на той факт, що ефективність пастирської діяльності митрополита у останні роки перед смертю була доволі обмежена не тільки прогресуючою хворобою, але й в міру того факту, про який згадує названа уже черниця Криста, — у той час він був значною мірою ізольований від світу і покладався виключно на інформацію своїх співробітників, котрі не завше розповідали йому про репресії та злочини, які траплялися. З цієї причини він не завжди міг уберегтися від помилок і не цілком об'єктивних оцінок як щодо власного народу, так і щодо окупантів — німців та росіян. Не завжди також він знаходив послух серед української громади. Незважаючи на те, що митрополит втішався значним суспільним авторитетом, у політиці його не вважали провідною фігурою. Скільки б разів Шептицький не брав слова у політичних справах, він одразу ж наражався на атаки чи легковаження висловлюваних пересторог тими суспільними колами, котрі прагнули до застосування радикальних методів у розв'язанні політичних і національних проблем.

ВСЕСВІТ ЛЕЦА

pro-contra

Воланд вкотре виявився правим. Рукописи дійсно не горять. Через тридцять років після смерті львів'янина-варшав'янина, чудового польського поета й всесвітньо відомого афориста Станіслава Єжи Леца (1909-1966) у швейцарському видавництві Noir sur Blanc (у Польщі з ним співпрацює варшавське видавництво Allegro ma non troppo) з'явилася книга «Непричесані думки, прочитані у записниках і на серветках через тридцять років». Упорядник збірки Лідія Коська пише: «У одному з афоризмів цього тому Станіслав Єжи Лец признається в тому, що він вірить у воскресіння слів. Ми — свідки власне такої події. Через тридцять років після смерті автора з'являється чергова збірка «Непричесаних думок». Ці афоризми ніколи раніше не публікувалися книгою. Частина з них поет щедрою рукою розкидав по тижневиках і місячниках, сторінки яких з року в рік дедалі більше жовтіють на полицях бібліотек; частина залишилася на зубчатих кав'ярняних серветках, тонких, як біблійний папір». Окрім того залишилися близько семидесяти записників, у яких поет десятиліттями занотовував усе, що спадало йому на думку під час щоденних прогулянок

НАТАЛКА БАБАЛИК, НА МЕЖАХ ТРЬОХ КРАЇВ
СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ, СТАВЛЕННЯ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ДО ПОЛЬЩІ Й ПОЛЯКІВ

Представлене тут ставлення Митрополита до Польщі та поляків було б неповним, коли б ми обмежилися виключно політичними аспектами польсько-українського співіснування, забувши згадати про його контакти із польськими організаціями та інституціями, представниками Церкви, монашими орденами, людьми науки й культури. Боронячи автономію Греко-Католицької Церкви, Шептицький не ухилився від залучення у роботу Єпископату Польщі. Хвороба не дозволяла йому достатньо активно брати участь у пленарних засіданнях, але він особисто ангажувався у діяльність кількох церковних комісій. Він жваво листувався із багатьма польськими єпископами. Зокрема, збереглися його численні листи до родичів, єпископів Шембека й Сапіги. На звістку про іменування останнього краківським єпископом у 1911 році, Шептицький із радістю писав: «[...] працюватимемо разом, отож до духовного братерства, котре роками пов'язує нас, і пастирського зв'язку, особливо єпископства, долучиться ще й зв'язок спільної праці у єпископаті». Сердечний тон листування не лише із єпископом Сапігою, але й із його родиною, утримувався надалі. Архієпископ Шептицький підтримував тісні контакти не лише із пов'язаними з ним узами крові представниками Католицької Церкви у Польщі. У Центральному Державному Історичному Архіві у Львові збереглася, скажімо, кореспонденція митрополита із сандомирським суфраганом єпископом Павлом Кубіським за 1925-1938 роки, яка свідчить, що завдяки Шептицькому той зміг скористатися митрополичим архівом.

Митрополит матеріально підтримував численні польські добродієвські, опікунські, інвалідські, освітні та наукові інституції й товариства. Поміж останніми — Католицький Люблинський Університет. На вияв вдячності багато із цих організацій надали йому почесне членство, м.ін. у такий спосіб вшанував митрополита Андрея у 1922 році Польський Корпус Ветеранів Війни, а у 1935 році — Товариство Підтримки Побудов Публічних Загальноосвітніх Шкіл. Митрополит намагався допомагати безробітним та жертвам голоду, скажімо у 1934 році до рук архієпископа Адама Сапіги він склав особисту пожертву

столицею та подорожей по країні і за кордон.

За життя Леца було опубліковано три збірки афоризмів, пізніше вони доповнювалися за журнальними публікаціями; найповніше видання *Allegro ma non troppo* за 1991 рік містить близько 2200 творів цього найлапідарнішого жанру.

Поет, який і так писав на межі стерпності цензури, не мав надії опублікувати більшість своїх творів, які розходилися у анекдотах, ставали міським фольклором (як знаменита фраза: «У Радянському Союзі пролетаріат п'є шампанське устами керівників Комуністичної партії»), знаходили вічну пристань у містичній шухляді.

У некролозі тридцятирічної давности Лешек Колаковський писав: «Лец був філософом, хоча йому не надто залежало на тій, чи будь-якій іншій, назві. У ньому жило прагнення, властиве самій суті філософування: розкрити у слові усі його загадкові поклади, досягнути радикалізму безжальності до всього того, що у своїй невинній банальності є незауваженими для ока отрутою, боягузством, втечею від реального конфлікту, мисленним чи моральним ліниством. Усе, що залишається від його доброти й мудрости, міститься у залишених ним текстах. Як завше, перед лицем довічної відсутности людини, виникає почуття певної крихкості такого вціління — єдино можливого у цьому світі. Блиск таланту, назавжди відокремленого від особистости й збереженого лише в книгах, в очах усіх тих, котрі мали змогу зустрітися з носієм цього таланту, неминуче видаватиметься незмірно біднішим». Тридцять років тому я ходив під стіл пішки. Тому щастя знайомства з Лецом прийшло до мене тільки тим другим, не таким блискучим, шляхом — через книжки. Мені видається, що я розумію його, як галичанин галичанина, як львів'янин львів'янина. Тому я пробую тлумачити Леца. Пропоную читачам «І» добірку афоризмів із нової книги.

АНДРІС ВІШНЯУКАС. ВСЕСВІТ ЛЕЦА

СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ. СТАВЛЕННЯ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ДО ПОЛЬЩИ Й ПОЛЯКІВ

у 500 зл. на користь постраждалих від повені у Західній Малопольщі, такою ж сумою він підтримав Воеводський Громадський Комітет Зимової Допомоги Безробітним у Львові. З-поміж польських єпископів найширше він листувався із краківським єпископом, уже згаданим архієпископом Салігою та його родиною.

Особлива приязнь і духовна сув'язь поєднувала Шептицького із учасником Січневого повстання, митцем-малюром, відомим пізніше як Брат Альберт, засновником монастиря, покликаного опікуватися убогими й упослідженими (до речі, у 1989 р. Святий Отець Іван Павло II канонізував його). Незважаючи на різницю у віці, уже перша їхня зустріч у 1887 році, під час студій Шептицького у Ягеллонському університеті, причинилася до того, що Шептицький на усе життя залишився у полоні діянь і духовності Брата Альберта. Про цю приязнь залишила звістку мати митрополита, та й сам він написав у 1930 році на прохання братів альбертинів спогади про засновника ордену і свої з ним контакти. Про те, якою великою шанобою він дарував цього місіонера убогих та принижених, свідчить опис зустрічі, про яку Шептицький згадує так: «[...] мені пошастило знову тиждень пожити у Брата Альберта у Верхраті, після місії у місцевій парафії, (у 1896 році) оселитися у монастирі із братами, одягнутися у їхні ризи, перепоясатися паском св. Франциска, послухати розмов Братів... і з Братом Альбертом годинами розмовляти — ці чування, певно, найкращі з-поміж усіх інших».

У митрополичому палаці на горі св.Юра, у кімнаті, де митрополит працював і приймав гостей, висіла одна з версій картини «Ессе Ното», намальованої Братом Альбертом та подарованої ним Шептицькому. До цього образу митрополит був особливо прив'язаний і ставився як до однієї з найцінніших особистих пам'яток. Митрополит любив польські поезію та малярство. У його колекції було чимало полотен Юлія Коссака та Яцка Мальчевського.

Дуже складно у такій короткій статті вказати усі аспекти ставлення митрополита Андрея Шептицького

СТАНІСЛАВ

Непричесані думки, прочитані у записниках

ЄЖИ

і на серветках через тридцять років

ЛЕЦ

*Не бійтеся, мої думки такі малесенькі, що я й після смерті кидатиму їх вам на сніжинках, які спадатимуть з неба. А влітку? Щось зметикую! Прецінь я ще не вмираю.

СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ. СТАВЛЕННЯ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ДО ПОЛЬЩІ Й ПОЛЯКІВ

до Польщі й поляків, тим не менше видається, що представлений тут матеріал дає підстави поставити під сумнів існуючі донедавна судження на цю тему. По-перше, неправда, що Шептицький вороже ставився до західних побратимів. Адже він рішуче прагнув до порозуміння обидвох лизьких йому народів і глибоко вболівав, що такого порозуміння не сталося. Безумовно, він не завше міг публічно висловити свою позицію у згаданому питанні.

По-друге, польська громадськість так само не завжди і не абсолютно критично оцінювала діяльність митрополита. Він мав ворогів, але були й приятелі, ладні публічно його захищати. Було також чимало польських політиків, котрі зуміли і захотіли зрозуміти його вчинки, а передусім політичні обставини, за яких митрополитові довелося провадити його душпастирську й громадську діяльність.

Переклав Андрій Вішняускас

Перекладач просить вибачення у читачів за можливе незначне розходження із оригінальними процитованими фрагментами, що могло виникнути внаслідок зворотнього перекладу з польської мови

Авреліуш М. Пендзівол

Hubertus M. Pezdziwoł

*І волосся дибки може стати зачіскою епохи.

*Геракліт сказав: «Panta rhei!» Ковальскідес прорік: «Холера!» Критик зауважив: «Вони змагалися між собою у епіграматичній змістовності».

*Потяв свій талант на гру слів.

*Для того, щоб помити ноги, не варто чекати потопу!

*Буває, що один кинутий камінець зроджує лавину знизу вгору.

*Фізика? Іноді повітря вітчизни буває важчим від рідної землі.

*Ми вшанували Угорщину краще, ніж Захід. Там була хвилинка мовчання. У нас була — цілковите мовчання.

*Кінець сучасної казки: «І якщо їх не реабілітували, то живі й досьгодні». _____

*Одного разу я бачив живий символ тріумфу людини. Вона уже опинилася над краєм провалля, і тоді помочилася в нього.

*Справа була настільки прозора, що всі об неї лоба порозбивали.

*Коли б євангелісти воскресли, то отримали б такий гонорар, що з легкістю змогли б влаштувати на землі Царство Боже.

*Нові поняття важко торують собі шлях. Кажуть: пережив дантове пекло. Це все одно, що сказати у XX

СТАНІСЛАВ ЄЖИ ЛЄЦІ НЕПРИЧЕСАНІ ДУМКИ

ДОЛАННЯ **Aureliusz M. Pedziwol** КОРДОНІВ

*Як поляки та чехи дають
собі раду з зовнішніми
кордонами Європейської
спільноти*

Почнімо з самого поняття „кордон“. Людям з досвідом підкомуністичного буття це слово не в'яжеться з нічим добрим. Завжди, коли я наближаюся до прикордонного переходу, то відчуваю дискомфорт.

Щось подібне було кілька років тому, коли я їхав з Тревіра до Люксембурга. В якийсь момент з'явилися обмежувачі швидкості, колона автомашин

столітті: він подолав шлях із карколомною швидкістю чотирикінного диліжанса.

*Диво дивне — собака не знає, що проголошувати антиурядові вигуки заборонено, і тим не менше не проголошує їх!

*Парадоксизм.

*Для цього члена Спільки Письменників ми повинні скинутися по віршу. Тоді він матиме підставу для членства.

*Страшно дивитись небезпеці в очі, коли вона красива.

*Із кожним папугою можна швидко знайти спільну мову.

*Вона була такою ефірною, омріяною коханкою на пісні дні...

*Я зміряв його від ніг до голови і від чуба до п'ят. Обміри виявилися різними.

*Дурень ніколи не розуміє помилково.

*Гадання на картотеках.

*Мені завше видається, що я духівник особливого роду, котрий дорогою до місця страти розповідає приреченим дотепи, залишаючись переконаним, що сам обов'язково повернеться.

*Злочин росте іноді просто дивовижно. Буває, що коріння його знаходиться десь нагорі, а плоди — в землі...

СТАНІСЛАВ ЄЖИ ЛЕЩ. НЕПРИЧЕСАНІ ДУМКИ
АВРЕЛУШ М. ПЕНДЗІВОЛ. ДОЛАННЯ КОРДОНІВ

послушно сповільнила швидкість. Зрештою не було іншого виходу, позаяк на дорозі з'явилися горбки, які знеможлилювали швидку їзду. Я потягнувся за паспортом. Ми проїхали попід якимось будинком. Автомобілі довкола мене пришвидшили. Минула ще якась хвиля, заки я зрозумів, що їду вже територією іншої держави. І що тут, на цьому кордоні немає вже ніяких контрольних пунктів, А будинок, попід яким я проїжджав, був митницею. Колишньою митницею. Досі пам'ятаю, що я тоді відчув. Бажаю мешканцям з-за того кордону, яким ми сьогодні тут займаємося, щоб і вони якнайшвидше відчули щось подібне.

Кордон комуністичної держави був не тільки оборонним. Для людей, які мешкали у тій державі, він був часто ще й в'язничним муром. Далеко не кожен міг вийти поза нього.

Комуністичні владоможці диспонували широким набором репресій супроти своїх підданих. Дві з них були особливими.

Першою була „відмова в наданні паспорта“. Відмова, бо, наприклад, в Польщі паспорт видавався тільки на час закордонної поїздки, По закінченні поїздки паспорт потрібно було повернути власникові, тобто

державі. Людям „неблагонадійним“ держава відмовляла у виданні паспорта, тобто позбавляла права виїзду за кордон. Таку практику застосовували в Польщі, наприклад, до Кароля Модзелевського, Яцека Куроня чи Адама Міхніка. Інші комуністичні режими заходили ще далі: паспорти могли одержати лише вибрані. Принаймні такі паспорти, які давали право на виїзд далі, ніж до іншої комуністичної держави.

Другою карою — яка ніби доповнювала попередню — було вигнання. Вдавались до цього рідко, лише у випадку крайньої „невигідности“ осіб. Найпоказовішим у цьому плані було вислання російського лавреата Нобелівської премії Александра Солженіцина до Сполучених Штатів. Комуністична Чехословаччина вдалась до ще потворніших метод. Виглядало, що у виняткових випадках вона дозволяла деколи своїм неслухняним громадянам виїхати на Захід. А коли вони туди прибували, тут же позбавляла їх громадянства і права на повернення. Так було у випадку письменника Павла Когоута, чи мого приятеля з Відня, Пшемка.

Польща часів генерала Ярузельського вдалась до подібного прийому двічі. Северина Блюмштейна

- *Сліпий і глухонімиий громадянин є благодаттю для держави.
- *Тривкість гасел на прапорі виявляється під час прання.
- *«Ви розхитуєте устрій!» — кричав на мене представник влади. «Це ви зауважили по мені, чи по устрої?» — з інтересом запитав я.
- *Не валандайся у хвості поступу, бо на зворотньому шляху тебе звинуватять, що ти ватажок дезертирів.
- *Я втратив віру в слово, але цензура повернула мені цю віру.
- *Щодня мене переконують, що влада — це я. А я й не знав, що я такий мазохіст.
- *Я не впізнаю цих людей. На барикадах вони були вищими.
- *Біда сусідам того народу, котрий живе на межі розпачу!
- *У деяких країнах євреї з тугою чекають офіційного окрику: «Геть до Палестини!»
- *Людину можна забити молотом. І серпом можна убити. Я вже не кажу про серп і молот водночас.
- *Змалювання далекого майбутнього у рожевих кольорах викликає у людини відчуття трагічної безнадії з приводу швидкоплинності життя.
- *Будуємо на віки, руйнуємо назавжди.

СТАНІСЛАВ ЄЖИ ЛЕЩ. НЕПРИЧЕСАНІ ДУМКИ
 АВРЕЛІУШ М. ПЕНДЗІВОЛ. ДОЛАННЯ КОРДОНІВ

не випустили з літака, яким він прибув з Парижу, позаяк його паспорт виявився недійсним. Керівникові підпільної „Солідарності в Боротьбі“ Корнельові Моравецькому, якого було заарештовано в листопаді 1985 року, у квітні наступного року влада дозволила поїхати на лікування до Риму. Коли ж через кілька днів він повернувся, його силоміць посаджено до літака, який летів на Захід, до Відня. Старий запис в його паспорті було анульовано. Новий штамп дозволяв на одноразове перетинання кордону ПНР, помітки про заміну паспорта на консульський — як це є в паспортах політичних емігрантів під час військового стану — не було.

Для Солженіцина, Когоута чи Моравецького кордон їхньої держави став бар'єром на шляху в зовсім іншому напрямку, аніж для решти їхніх співвітчизників.

Проте слово „кордон“ не завжди мусить мати негативний відтінок, бути синонімом заборони, чи контролю. Межі потрібні нам, не тільки для того, щоб ними відгороджуватися, але і для того, щоб не входити в конфлікти з іншими, або просто бути самим,

коли цього потребуємо. Межею є також, наприклад, стіни будинку, в якому ми ховаємось не тільки від холоду та дощу, але і від цікавості сусідів. Наприклад, своєрідними кордонами є юридичні закони та моральні норми, якими ми керуємось і дотримання яких очікуємо від інших.

Кордонів-меж ми потребуємо. Люди зроду-віку визначають межі собі і довкола себе. Така межа може по-різному виглядати — залежно чому вона мала би служити. Якщо я не вірю, що інші поважатимуть мою межу, мої „кордони“, тоді огороджу будинок плотом, або навіть високим муром, спущу з ланцюга пса, поставлю на вікна ґрати і підведу сигналізацію. Якщо вважаю, що ніхто мені не загрожуватиме, достатньо буде таблички з написом „приватна власність“.

Йдеться про те, — тут я говорю про кордони держав, — щоб достатньо було такої таблички.

„Зовнішній кордон Європейської Спільноти“ таким кордоном не є і ще кілька років не буде. Якраз навпаки, нині це все ще чи не найавтентичніший кордон у Європі. Це болісно підтвердили події минулого кінця тижня. Часом вистарчить хвилини і кількох осіб, щоб

*Надії певне збуваються. Бо їх щораз менше.

*Ця пані любить бути підлеглою.

*Він власноложив із чужою дружиною.

*«Носи парасолю й у гарну погоду», — адже ніколи невідомо, коли тебе ближні забажають обплювати.

*Вони ніяк не могли залишитися на самоті, бо його ніколи не покидало почуття гумору.

*Ще живі сліди його любові, вони населяють сирітські притулки.

*На дні нещастя лежать уламки мрій. Ех, коли б їх можна було підняти й відремонтувати!

*Завдання поезії не полягає у досягненні того стану, до якого можна дійти після кількох добрих чарчин.

*Гіршим за «культ особи» може бути тільки «культ нікчеми».

*Песики підливають ліхтарі, а ті не ростуть. Але песики невтомно підливають їх і далі у своїй безмежній вірі. Давайте брати з них приклад, і підливати ліхтарі наших мрій.

*Мені б хотілося завдати Провидінню якнайменше клопоту з приводу моєї особи. Пощо перейматися моєю смертю й воскресінням. Чи не міг би я гречно завітати живим на Страшний Суд?

*Коли він був молодим, у його кучерях заплуталась зоря. Він її не вичесав, з часом вона сама вийшла разом з волоссям. Але її відблиски назавше zostалися у його лисині.

*Жодна з моїх коханих не цікавилася моєю поезією. Я спіймав себе на тому, що стримано горжуся цим.

СТАНІСЛАВ ЄЖИ ЛЕЦ. НЕПРИЧЕСАНІ ДУМКИ
АВРЕЛУШ М. ПЕНДЗІВОЛ. ДОЛАННЯ КОРДОНІВ

звести нанівець багатолітні зусилля тисяч людей.

Ще кілька років тому „зовнішній кордон ЕС“, званий на той час „залізною завісою“, розділяв майже все, що можна було поділити.

Побудова такого досконалого витвору тривала дуже довго. Вона коштувала мільйонів людських існувань. І цілих десятиліть страху. Ще не так давно — у значній своїй частині — це була аж ніяк не символічна лінія на карті, а цілком реальний, наїжачений колючим дротом бар'єр. Кожен, хто наважувався перейти його — грався зі смертю.

Нині нам видається, що ми вже страшенно далеко відійшли від тих часів, але насправді вдалося хіба що усунути оті драти та вартові вишки. І пересунути частину цього кордону на двісті чи триста кілометрів до сходу. Але тим самим він, під певними оглядами, ще більш набув виразності.

Водночас ми є свідками, як у незліченних місцях на світі здійснюються подібні „проекти“, як той, який ми вже почасти зруйнували і з яким силкуємося впоратися до кінця. Нині — в Боснії, завтра, може, в Косові. Люди вперті. На жаль, як здається, треба спершу збудувати собі, солідний кордон, вбити в ґрунт — чи в

дно ріки — стовпи з двомовними табличками, розтягнути кільцями колючий дріт, заорати землю і порозставляти міни.

Відступ 1

У школі мене вчили, що в Польщі, як мало в якій країні на континенті, майже всі кордони — природні. Море на півночі, гори на півдні, Одра і Ниса на заході та Буг на сході. В такій добрій ситуації ми, мовбито, ніколи не були впродовж усієї нашої історії. Мабуть, не треба додавати, що ніхто мені в школі не розповідав про одну маленьку вадку тієї ідилії: ми не жили у вільній країні.

Це я зрозумів, однак, досить швидко. Значно довше тривало усвідомлення того, що важко знайти більш штучний витвір, ніж ріка-кордон. Це стається, правду кажучи, лише тепер, коли я пишу цей текст.

А це ж бо так просто. Адже і нормально, і пригодно, що ріка плине через країну і що вона є вісью, довкола якої точиться життя країни. Надто коли це така велика ріка, як Одра чи Буг. Люди навчилися найперше будувати мости через ріки, і набагато пізніше вбивати в них прикордонні стовпи.

*Бути вільним у сні — перший рівень свободи.

*Ніколи не зустріються два патріотизми. У бою завше на одному боці любов до вітчизни, а з іншого — ненависть до чужого народу.

*Двоє людей гасять світло в кімнаті не лише тоді, коли уже не можуть бачити одне одного.

*Є люди, позбавлені будь-яких національних упереджень. Їм все одно кого бити.

*Будь обережний з вибором мрій. Вони іноді збуваються.

*Ідеологія Лейзорка Ройштванца: «Go Home!»

*Я не роздушу цієї блощиці, не хочу бруднити рук власною кров'ю.

*Дерева розгорнули плідну діяльність.

*Критики вправляються у любові до літератури за гроші.

*Крізь «вузьку шийку» покоління проходить тільки горілка.

*Що за делікатна смерть. Сказав усім присутнім: «Прощайте!» — і тихо заклав за собою віко труни.

*Можна не володіти собою від щастя, а жінкою від його відсутності.

*Цей письменник стругає свої олівці мечем.

*Із гусей, які врятували Капітолій, напевне зготували чудові шкварки.

СТАНІСЛАВ ЄЖИ ЛЕЩ, НЕПРИЧЕСАНІ ДУМКИ
АВРЕЛУШ М. ПЕНДЗІВОЛ, ДОЛАННЯ КОРДОНІВ

А гори? Багато залежить від того, звідки ми дивимося. З низини може видаватися, що за частоколом гір є зовсім інший світ. Але з самих верховин відкривається зовсім інша перспектива.

„Зовнішній кордон ЕС“ розділяє — мов ножем — не тільки держави, але й народи. Немає польської меншини на західному боці, за Одрою та Нисою Лужицькою. А німці в Нижній Сілезії, Любуській Землі та на Щецінському Помор'ї, становлять нині зникому групу. Бо цей „природний“ кордон уздовж течії двох рік — однаково штучний, як і кордони між давніми колоніями в Африці чи Америці. Він був накреслений таким самим чином, навіть перетяв навпіл міста. Подьбно було, зрештою, на другому боці, вздовж так званої лінії Керзона. Дійсно природнім, як у географічному, так і в історичному та етнологічному сенсі, є тільки південний кордон Польщі — та й то тільки почасти. Тому з обох боків Татр і досі живе та сама легенда про Яносіка, татранського Робін Гуда. Автентичне польсько-німецьке пограниччя — де все ще змішуються між собою люди і культури обох народів — лежить деінде, півторастадвісті кілометрів на схід від русла Одри і Ниси.

Підімо далі. Чесько-німецький та чесько-австрійський кордон — це наступні два шматки „зовнішнього кордону“. В даному випадку це переважно гори. Але ж не Гімалаї, не Альпи, навіть не Татри. А однак і вони мають особливу властивість щільно ізолювати навзасем держави і народи. Це нібито один із найстаріших кордонів Європи. Але, знову таки, цей кордон, так як він сьогодні виглядає, виник пів століття тому. Бо ж раніше в Судетах, Рудавах і на Шумаві жили німці, а не чехи. Чехи жили по-серед улоговини. Чесько-німецьке пограниччя було вельми вигинистою і не надто добре окресленою лінією, що тягнулася вздовж підніжжя гір, які зусібіч оточували їхню країну. Але й це вже минувшина, бо чеські німці, Böhmdendeutsche, яких зовуть нині судетськими, Sudetendeutsche, мусли виселитися зі своєї гористої батьківщини.

На пограниччі потрібно вміти жити. З таким умінням людина не народжується, вона мусить тому навчитися. Поляки, які опинилися над Одрою чи Нисою, чехи в Судетах, Рудавах чи Шумавах, як і німці з іншого боку, або взагалі не мали досвіду життя в

- *Я думаю, що євреї уже виконали «план поставок» мучеників. А ви?
- *Коли б кохання було вічним, з чого б жили решту жінок?
- *Чи воша у левовій гриві сміливіша за вошу у заячому хвості?
- *Любов іноді приходиться настільки несподівано, що ми не встигаємо роздягнутися.
- *Першородний гріх був джерелом слави Божої — могутнього розросту кількості віруючих.
- *Носила вінок цноти як лавровий вінок.
- *Його предки ще не зішли з власного генеалогічного дерева.
- *Ті, хто знаходиться на устах натовпу, невдовзі опиняються у нього на язиках, а потім і на зубах.
- *Дехто, їдучи у трамваї «соціалізм», висів на зупинці «незалежність». Інші заїхали задалеко. А назад той трамвай не курсує.
- *У рамках тоталітарної держави не може бути іншої картини, аніж портрет диктатора.
- *Вона виглядала, як оголена до качана капуста.
- *З нагоди отримання літературної премії поет N влаштував прийняття. Однак не виставив жодних напоїв. Гості повинні були сп'яніти від його успіху.
- *Ця жінка була, як монета — переходила з рук до рук, а вартости не втратила.

СТАНІСЛАВ ЄЖИ ЛЕЦ. НЕПРИЧЕСАНІ ДУМКИ
 АВРЕЛІУШ М. ПЕНДЗІВОЛ. ДОЛАННЯ КОРДОНІВ

пограниччі, або якщо й мали, то в якомусь іншому вимірі. Позаяк те пограниччя, на якому їм довелося жити, було цілком по-інакшому влаштованим. Тут навіть не було контрабанди: вона була тут неможливою. Це вже не була лише лінія на карті, — це був конкретний фізичний витвір: розорана і обгороджена колючим дротом смуга землі, старанно пильнована озброєними людьми.

Проте не набагато кращою була ситуація з внутрішніми кордонами в комуністичному таборі. Аж до самого кінця, до 1989 року, якщо й не далі, вони в більшій чи меншій мірі були бар'єрами як для приїжджих, так і для тих, кого вони замикали.

У 1989 році сталися зміни, яких мало хто сподівався. Залізна завіса і берлінський мур впали. Несподівано, з дня в день можна було робити те, що досі робити було заборонено. Приміром можна було сісти в машину і поїхати у світ. Або приміром пішки піти і подивитись, як живуть люди в селі чи містечку за кілька кілометрів, по другий бік кордону. Особливо для чехів і словаків це було справді новим і незвичним.

Сотні автобусів із Чехословаччини серйозно паралізували віденські дороги, які виявились не готовими

до такого паломництва. Тихі містечка Нижньої та Верхньої Австрії і Баварії ледве давали собі раду з напливом гостей. Спочатку тішилися з цього всі, бо тішитись було з чого. Потім тішилися тільки власники магазинів, які не встигали завозити товар для клієнтів із сусідніх держав, які вганялися за телевізорами, відиками, сателітарними антенами та іншими речами, яких у них не було і без яких, наприкінці ХХ століття важко уявити собі побут.

Люди, які все своє життя вважали, що живуть десь на кінці світу — де дідько каже надобраніч — враз побачили, що це, власне, сам центр Європи. І це усвідомили з обох боків того кордону. В Марктредвіці і в Хебі. В Фюрт ім Вальді і Домажліцах. В Баварському Ейсенштейні і в Желязній Руді. В Граметтені і в Новій Бистриці. В Драсенхофені і в Мікулові. На безлюдних колись дорогах стало тісно. Багато хто — і то не тільки перепродувачі електроніки — тут же збагнув, що це добрий шанс і марнувати його не варто.

Чеське містечко Дубі, що за кілька кілометрів від переходу Ціновець-Зінвальд на трасі Е-55 Прага—

*Якщо масло дорожчає, то становище у країні мабуть кращає. Вочевидь, люди можуть за нього платити більше.

*У нього є ніс, в якому він копірсається із великою користю.

*Чи я сентиментальний? О, ще й як! Коли я пригадую молодечий цинізм, мені сльози на очах виступають.

*Одного разу його охопила пристрасть творця — ясна річ він занурився у неї лише нижче пояса.

*«Кого тобі нагадує цей старий шлягер?» — запитав я в Ікса. «Мій перший візит до венеролога».

*Я ніколи не міг змиритися із тим, що в закладі для душевнохворих тримають також і кретинів.

*Іноді, сповнені гордошів, ми відкриваємо якийсь заповідний куток думки. Але врешті, в глибині пралісу, знаходимо упакування від презерватива.

*У напруженій ситуації не варто натискати на гудзик. Вистачить його розціпнути.

*З опозиції можна вилізатися.

*Коли дружина каже тобі: «Ти чорте рогатий!» — не переймайся тим чортом, але поміркуй над тими рогами.

*Як не бути оптимістом, коли бачиш стільки кретинів, яким чудово ведеться, котрі славляться інтелігентністю, здібностями й талантом.

СТАНІСЛАВ ЄЖИ ЛЕЦ. НЕПРИЧЕСАНІ ДУМКИ
АВРЕЛІУШ М. ПЕНДЗІВОЛ. ДОЛАННЯ КОРДОНІВ

Дрезно здобуло міжнародну славу і, можливо, буде колись записане до книги рекордів Гінесса, як найдовший бордель світу. Довший за віденський Портель. Назви „Дубі“ та „Е-55“ стали символами того, що вже можна зустріти на кожній менш-більш важливій трасі до „зовнішнього кордону Спільноти“.

Як у кривому дзеркалі, тут можна побачити, як саме має виглядати міжнародне співробітництво. По-перше, чеський, польський чи угорський публічний дім є відповіддю на існуючі і невдоволені потреби з того боку кордону: в Німеччині або Австрії. По-друге, він використовує місцеві (хоча не тільки їхні) ресурси і дає роботу чималій групі людей. По-третє, не дискримінує ні чужинців, ні своїх — як серез клієнтів, так і серед — ... співробітників, чи правильніше, співробітниць. Якраз навпаки.

Можна б сказати, що за таким розв'язанням проблеми майбутнє. Врешті ця професія, кажуть, найдавніша у світі. Однак дзеркало, як я казав, криве. Адаже на Е-55 мотивація усіх була очевидною: гроші...

Слідом за напівлегальною проституцією, а часто і разом з нею, організовувалась пригранична злочинність. І, знову ж таки, нічого дивного тут нема.

Кожен кордон притягує до себе тіньові елементи, а на цьому, колись-то якнайкраще пильнованому кордоні світу, очевидною була нестача людей, які вміли б дати собі раду з проблемами, з якими важко дають собі раду країни високорозвинуті. Досі контрабанда була тут явищем маргінальним. Денно і нічно через „залізну завісу“ потекли ріки контрабандного алкоголю, поїхали фургони з неоподаткованими цигарками і каравани крадених автомобілів, почали переправляти емігрантів і торгувати молодими дівчатами та хлопцями. Тутешні митники були добрими спеціалістами по вистежуванню нелегальних видань — проте в цій ситуації з такого вміння користи було небагато.

Важче було зі співпрацею в інших ділянках. По-перше, за їхню організацію взялися аматори, які розумілися в цьому приблизно так само, як і нові послі, міністри, прем'єри та президенти в управлінні державою. Усі мусіли всьому цьому навчатися з азів. По-друге, потрібно було переконувати інших, що це варто робити. І врешті, по-третє, проблемою виявилося питання мотивації. Було очевидним, що така співпраця має бути корисною для всіх, хто бере в ній участь.

- *У кокетстві молоденьких дівчат є значна міра садизму, говорять старші панове.
- *Крапля дощу, яка впала на лайно, довго готувалася до цього у небесній блакиті.
- *Слово вилітає з уст горобцем, а цензор несе його додому підстреленим яструбом.
- *Колись люди знову стануть братами і почнуть знова від Каїна й Авеля.
- *Стіл під час наради нетерпляче переступав з ноги на ногу.
- *Акторка Х має таку чудову фігуру, що на ній не видно жодного туалету, який би вона не одягнула.
- *Коли б Мойсей ударив своєю чарівною палицею в голову Іпсилона, то звідти також полилася б вода.
- *Альфонс Музи.
- *Смішно, як багато працюють звірята над тим, щоб урізноманітнити меню людини.
- *Я лежав біля її ніг. Коли я підняв очі д'гори, її вже не було. Через багато років я довідався, що вона давно лежала поруч.
- *Наївні географи твердять, що коли підеш на Захід, то через певний час повернешся зі Сходу, а коли підеш на Схід, то повернешся із Заходу. Іноді так, а буває, що й ні.
- *Не варто наполягати на тому, аби душа точно відповідала футлярові тіла. Зовсім не зашкодить, коли шматок душі буде видно.

СТАНІСЛАВ ЄЖИ ЛЕЦ. НЕПРИЧЕСАНІ ДУМКИ
АВРЕЛУШ М. ПЕНДЗІВОЛ. ДОЛАННЯ КОРДОНІВ

Однак ця користь не була такою однозначно очевидною, як та, що була рушієм на трасі Е-55.

Дуже цікаво, ба навіть повчально, спостерігати за тим, що для кого є важливим. Два роки тому у Франкфурті-на-Одрі і Слубіцах під егідою Європейської Комісії та Європарламенту було організовано першу велику конференцію на тему єврорегіонів, існуючих на „зовнішніх кордонах спільноти“. Єврорегіони презентували на ній свої досягнення та цілі.

„Добросусідські стосунки“ поставив на перший план тільки Єврорегіон Pro Europa Viadrina. Представникам з Єврорегіону Померанія йшлося насамперед про економіку та туризм і про екологію. Так само і представникам Єврорегіону Шпрева, Ниса, Бобр. Існуючий на стику Польщі, Чехії та Німеччини Єврорегіон Ниса відзначив екологію на другому місці за просторовим плануванням проте координатор його польської частини Яцек Якубец розказував мені якимось, що з екології, а точніше з проблеми страшних забруднень середовища в Чорному Трикутнику все, на його думку і почалося. Цікаво, що жоден з єврорегіонів чесько-

німецького пограниччя не говорив у Франкфурті про цілі, а тільки про методи діяльності. Принаймні таке складається враження з публікацій після тої конференції.

З усього вищесказаного стає зрозуміло, що такі речі не під силу невеликим групкам ентузіастів. Розвиток добросусідських стосунків потребує участі великої кількості людей по обидва боки кордону, частих зустрічей з різних приводів. Охорона довкілля — це дорога річ. Щоб розвивати економічні зв'язки, потрібно до того заохочувати принаймні локальну промисловість та торгівлю. Кожна з цих діяльностей вимагає співпраці з місцевою владою, а часто навіть і з центральною. Щоб дати собі раду з місцевими проблемами, потрібно насамперед багато що приготувати.

Формально, ініціатори транскордонної співпраці мали би отримати підтримку від влади, яка, зрештою і взяла на себе такі зобов'язання в обох договорах: польсько-німецькому та чехословацько-німецькому. В Німеччині більш менш це стало очевидністю. На початках в Польщі та Чехії також. Потім щось змінилося, принаймні з чеського боку.

*Я чув, як один кат говорив: «ФАХ треба мати, шановний, а не бавитись у політику чи філософувати про життя та смерть».

*Що я знаю про жінку? Ну, хоча б те, що лише разом з чоловіком вона здатна створити людину.

*Над усіма здобутками, які притягують людину далеко не силою справжнього кохання, для орієнтації мав би висіти червоний ліхтар.

*Не один хлопчисько на побігеньках виріс у великого кельнера.

*Чи не міг би я цього усього сказати простіше? Міг би, але тоді б не заплатили.

*Він добре надається до лупання філософського каміння.

*Його вірші були повні тепла. Ними палили в печі.

*А що б було, коли б Бог з Адамового ребра зробив другого Адама?

*Одного разу я бачив пана, який аплодував у балеті так, що здавалося, буцім він плескає по задниці балерин.

*Я вислухав безкочечну кількість промов диктаторів, і вони мене не переконали, у відповідь ті наказали конфіскувати мою жменьку слів. Невже бояться, що у мене вони звучать переконливіше?

*Поставив на добрячого троянського коня.

СТАНІСЛАВ ЄЖИ ЛЄЦІ НЕПРИЧЕСАНІ ДУМКИ
АВРЕЛІУШ М. ПЕНДЗІВОЛ. ДОЛАННЯ КОРДОНІВ

Одним з найочевидніших прикладів чесько-німецьких транскордонних ініціатив є Euregio Egrensis. Ідея зродилась під час зустрічі бурмістрів з обох боків кордону довкола найзахіднішого куска чеської території, яку в баварському Марктредвіці організував мюнхенський Міжнародний Інститут Прав Народів та Регіоналізму (Internationales Institut für Nationalitätenrecht und Regionalismus) INTERG, а назву запропонував проф. Фрід Естербавер. Серед чеських учасників виникла деяка розгубленість, бо ж кожен знав, що найважливіше чеське місто цього регіону, Хеб, по-німецьки називається Егер, і що колись тут жили судетські німці. „Чи не є це першим кроком до відібрання втрачених територій?“ — подумав собі не один з чеських бурмістрів, тим більше, що в залі було достатньо колишніх мешканців хебської землі.

У всякому випадку в Марктредвіці не було прийнято жодного рішення. Чехи сприйняли запропоновану назву лише кількома тижнями по тому, коли перевірили твердження, що назва Regio Egrensis, з'явилася ще у XII столітті, і є латинською.

„Початок був не таким вже і злим“, — сказав мені якомсь один із співорганізаторів того еврорегіону,

історик Рудольф Гільф, колишній секретар першого голови Судетонімецького товариства, доктора Лодгмана фон Ауена. Еврорегіон заручився офіційною підтримкою чеського прем'єра Петра Пізарта і чехословацького міністра закордонних справ Іржі Денстбера. Не зупиняло їх і те, що в Еврєгію мали бути поряд чехи та судетські німці. Ситуація незабаром мусіла змінитися.

У 1992 році в Чехословаччині відбулися парламентські вибори. Як відомо, Пізарт і Денстбер програли, виграв Клаус в Чехії та Мечіар в Словаччині. Чим це закінчилось для чехословацької федерації, я думаю, нагадувати не потрібно. Перемога Клауса і Мечіара була також ударом і для еврорегіонів. Адже обидва виявилися прихильниками сильно централізованої держави — чи, правильніше, держав. Прикладів цьому чимало. Не лише транскордонні ініціативи не мають їхньої підтримки, але й інші громадські рухи. Достатньо зазначити, що Чеська Республіка щойно на п'ятому році своєї незалежності розбила положення про адміністративний поділ держави, згідно з яким має бути утворено 14 регіонів — країв — але не раніше 2000 року. Зрештою навіть

- *Нам залишилось життя на віру із соціалізмом.
- *Єдина антична валюта, яка й надалі перебуває в обігу,— тридцять срібняків.
- *Між Гьоте і поетом Х немає жодної різниці. Ніхто б і не подумав їх порівнювати.
- *Фабрики геніїв існують, от тільки сировини бракує.
- *Пес, радіючи, махає хвостом. Для цього потрібні радість і хвіст.
- *Як я зумів за раз проковтнути таку товсту книжку? Та позіхнув так широко, що це відбулося автоматично.
- *Проба на шляхетність: воювати за власний суспільний прогрес і чужу свободу. А не навпаки.
- *Я був відсутній на 70 з'їздах. Вважаю це видатним досягненням у громадській діяльності.
- *Найгірший різновид порнографії — масова. Це коли народ голий і босий.
- *Довжина ланцюга окреслює подвір'я — точка зору Рябка.
- *Багато людей страждають на комплекс національної меншости.
- *З цією свободою, то теж велике перебільшення! Сидять люди чверть століття під замком, а потім виходять на волю і часто невдовзі помирають.
- *Ніколи не звертай уваги на схожість чийхось дітей на їхнього батька, це може викликати кисле

СТАНІСЛАВ ЄЖИ ЛЕЦ. НЕПРИЧЕСАНІ ДУМКИ
АВРЕЛІУШ М. ПЕНДЗІВОЛ. ДОЛАННЯ КОРДОНІВ

таке рішення було прийняте всупереч волі партії прем'єра.

Відступ 2

Самоврядування в Чехії закінчується на рівні гмін та міст, причому гміною тут є кожне окреме село, таким чином кількість гмін в цілому краї становить 6500 одиниць. Для порівняння, скажімо, в Польщі, яка в чотири рази більша за Чехію, є 2500 гмін. Вище — принаймні наразі — є тільки парламент.

Після довгих років втовкмачування, що ніяке самоврядування нам не потрібне, багато людей таки повірили цьому. Аргумент, що створення регіонів означатиме не що інше, хіба як збільшення і розбухання бюрократії, виявився ефективним. І нема тут нічого дивного, чехи принаймні півстоліття не мали самоврядування.

Що іншого було в Польщі, де вже з 1980 року почали з'являтися елементи самоврядування в особі регіональних організацій Солідарности. Щоправда це був досвід якихось кількох місяців, однак мільйони поляків забнули, як багато таким чином можна зробити. Коли врешті через 8 років комуністична система впала, ідея самоврядування стала одною з основних опор реформ.

Пригальмувала її хіба що поразка правіці 4 роки тому. Прокомуністи мають підстави боятися її. Однак вони не передбачили, що на цей раз вони програють в парламенських виборах. Просолідарностева коаліція — навчена гірким досвідом — проголошує курс на децентралізацію краю, майже революційним чином, впродовж кількох місяців. Проект цей вже доволі пропрацьований, оскільки робота над ним тривала ще за часів уряду Ганни Сухоцької.

„Нам не потрібні тисячі малих Гонконгів на наших кордонах“, — нібито сказав Вацлав Клаус у Франкфурті-на-Майні. Мені не вдалося знайти дослівного звучання цієї фрази, тому я подаю її з вуст шефа чеської редакції радіо *Deutsche Welle*, Сюзанни Бангі.

Не інакше дивився на євро регіони Владімір Мечар. Більшом на оці були йому *Карпати*: ініціатива польсько-українсько-словацько-угорсько-румунська. Його найближчий співробітник Роман Зеленай, майже чотири роки тому знеможливив заплановане на 31 жовтня 1993 року утворення Євро регіону Татри. Вчора я розмовляв із Зеленаєм у Кракові, де він також

здивування.

*Ото вже орел — на копійці!

*Є думки чоловічі, жіночі та ніякі. Ті останні зовсім не діти тих двох перших. Це байструки, яких, як правило, ми знаходимо загорнутими у газету.

*На одному острові, де засуджені носили приковану до ноги кулю, запалали гуманізмом. В'язням дозволили займатися спортом. Вони навіть отримали змогу бігати з тими кулями на довгі дистанції.

*Відкриті декольте наших панянок викликали в мені побоювання. Чим ми годуватимемо наступне покоління?

*Процес відбувався дуже культурно. Турбота про підсудного була такою далекосяжною, що навіть зізнання за нього складав прокурор.

*У нього були лев'ячі кігті, але дуже брудні.

*Дивно, що історичні матеріалісти хочуть так швидко все зробити реальністю, ніби вони тимчасові матеріалісти.

*Відколи я бачу нашого старого, поважного Господа Бога на портретах майстрів у вигляді старшого пана з лисиною, я перестав остаточно вірити у будь-які, навіть щонайкращі засоби від облісіння.

*Мірою людини є метр.

*Х — вічний оптиміст. Цим він тішить усі устрої.

СТАНІСЛАВ ЄЖИ ЛЕЦ. НЕПРИЧЕСАНІ ДУМКИ
АВРЕЛІУШ М. ПЕНДЗІВОЛ. ДОЛАННЯ КОРДОНІВ

гостро скритикував Еврорегіон Карпати. Я запитав його, чи це не наслідок побоювання за спроби Угорщини переглянути кордони. На що він мені відповів: „Я поставлю питання дещо по-іншому: чи може хтось запевнити, що там не постануть якісь нові кордони“. Чи це не є побоюванням, що еврорегіони можуть емансипуватись аж до виходу з держав — конкретизував я запитання. На що словацький політик ще раз відрубав: „Я поставлю знову питання: чи маємо певність, що цього не станеться?“

Очевидно що такі ж побоювання мали і чехи, з тою хіба різницею, що боялись не угорців, а німців, точніше судетських німців. Масла у вогонь долила ідея створити в Еврорегіоні Егренсіс щось на кшталт транскордонного парламенту. „Це дуже дражливе слово, але хтось його очевидно сказав. Нам йшлося про створення дискусійного форуму, а не якогось законодавчого органу“ — запевняли мене незалежно один від одного згадувані вже тут Рудольф Гільф та мешканець Хеба, професор Франк Болдт, історик університету в Пілзні.

Правдою є те, що в Польщі також є люди, які

трактують Еврорегіони, як п'ятий поділ Польщі. Але коли тут такі побоювання є чимось радше маргінальним, у Чехії побоювання перед судетськими німцями живе в душах чималих груп населення. Ба більше, замість зменшуватись, побоювання чехів наростають. В Польщі, натомість, навпаки — як стверджує Анджей Саксон з Інституту Заходу в Познані — „результати найновіших опитувань щодо польсько-німецьких стосунків вказують на подальшу мінімалізацію негативного ставлення до них“.

Соціологічні дослідження, довгий час проваджені Вацлавом Гужвічкою з Інституту Соціології Чеської Академії Наук, свідчать про те, що „минулому надається щораз більше ваги“. Якщо у 1993 році 40% опитаних перешкодою у розвитку чесько-німецьких стосунків вважали наслідки подій останніх 50 років, то в минулому році так вважали вже 57%. Водночас збільшилась кількість тих, які вважають слушним виселення німців.

Це також не сприяє розвитку транскордонної співпраці. Єдиним позитивним сигналом є, однак, те, що в той час, як в центрі Чехії виселення схвалюють 70% громадян, в прикордонних регіонах таких є 65%.

- *Кіт із собакою жили чудово, але миші з того ніяк не скористали.
- *Коли я бачу рівняння $E=mc^2$, я соромлюсь своєї балакучості.
- *Одного разу я впав у оптимізм. Мене тоді ледве врятували.
- *Вимагають кредиту від суспільства під заставу «Капіталу».
- *На бал-маскарад понять Гасло переодягнулося Дефініцією.
- *Чудова мозаїка із наших розбитих надій.
- *Цей мислитель хапає думки на льоту, а потім відриває їм крильця.
- *У боротьбі між серцем і мозком врешті перемагає шлунок.
- *Їдуть темні крізь власну темноту і думають, що це тунель, який закінчиться світлом. А дулі.
- *Покійники міняють політичні переконання без жодних проблем.
- *У деяких державах публічне життя настільки прозоре, що навіть Таємна Поліція діє цілком явно, і її можна зустріти на кожному кроці.
- *Гарантія миру: закопати томагавк війни разом із ворогом.
- *Трутні не дають меду, але й бджоли також його не дають. Мед у них треба відбирати.

СТАНІСЛАВ ЄЖИ ЛЕЦ. НЕПРИЧЕСАНІ ДУМКИ
 АВРЕЛУШ М. ПЕНДЗІВОЛ. ДОЛАННЯ КОРДОНІВ

„Вацлав Клаус не має нічого проти прикордонної співпраці окремих людей чи навіть організацій. Проте він рішуче проти будь-якої інституціалізації такої діяльності“, сказав мені якимсь соціолог і публіцист Богуміл Долежал, який доволі довго був керівником відділу радників чеського прем'єра.

На щастя, Чехія є вільною і демократичною країною. Через те Клаусові не вдалося стримати розвитку ідеї еврорегіонів. Люди в прикордонних містах і селах на власні очі переконалися, що це їм вигідно. Хочаб тому, що на це почали йти гроші, які, в іншому випадку тут ніколи б не з'явилися. Не з Праги, а з Брюсселю, в рамках програми Phare CBC (Cross-Border-Cooperation). Спільними чесько-німецькими чи чесько-польсько-німецькими силами можна було організувати більше, ніж коли б кожен пробував робити щось самотужки. Міжнародні фестивалі, спортивні змагання, зустрічі дітей та молоді стали реалією в колись глухих регіонах. Яскравим прикладом є фестиваль з промовистою назвою Середина Європи, організаторам якого вдалося запросити до Еврегіо Егренсіс такі величини, як, приміром, Єгуду Мінухіна, а до опікунства над ним переконати не тільки прем'єрів Баварії і Саксонії, а також і федерального

канцлера. Прем'єрові Чехії не залишалось нічого іншого, як прикусити язика і також долучитися до такої опіки.

Але це все ще не гарантує успіху. Справа в тому, що висловлювана шефом уряду та його близькими соратниками пропаганда пожинає плоди. Клаус є настільки виразною особистістю, що його погляди акцептували багато співгромадян. Сьогодні щораз більше людей відвертаються від шефа уряду, але ще довго вони не відкидатимуть його способу мислення. „Зацікавлення співпрацею в рамках еврорегіону справді доволі незначне“, запевнив мене Франк Болдт з Еврегіо Егренсіс.

Долання „зовнішнього кордону Європейської Спільноти“ має багато аспектів. Безсумнівно найважливішим з них є взаємозапізнання так званих „простих“ людей. Так, часто ці контакти є поверхневими – в магазинах, на базарах, але не варто недооцінювати і такого роду зустрічей. З чогось, врешті, потрібно почати. Очевидно, що великі базари стали таким місцем, де поляки – причому не тільки з прикордонних регіонів – почали спілкуватися зі своїми сусідами. І

*Марксималісти.

*Що за дивовижна самодостатність! Культура легко може обійтися без міністра, але й міністр прекрасно може обійтися без культури.

*Бажаючи виглядати як люди, ми одягаємося у витвори флори і фауни.

*І kota в мішку можна вивести в чисте поле.

*Фразою «Зість власні екскременти» зацікавилась економічна наука.

*Ренесанс відбувається не лише після готики, бароко і рококо, але й після соцреалізму.

*Одні завдячують усе своїм предкам, інші — своїм задкам.

*Обличчя чесної людини збудоване в такий спосіб, що, коли вже їй відкриються очі, то вона не може тримати язика за зубами.

*«Ти для мене вже не більше, ніж повітря»,— сказав він. І додав: «Без якого я задихнуся».

*Коли я добіг до мети і озирнувся, то побачив: ЛЕЦ.

Переклав Андріс Вішняускас

СТАНІСЛАВ ЄЖИ ЛЕЦ. НЕПРИЧЕСАНІ ДУМКИ
АВРЕЛІУШ М. ПЕНДЗІВОЛ. ДОЛАННЯ КОРДОНІВ

тут є одна характерна відмінність: чехи такої — як часто кажуть — „недостойної“ діяльності не провадять. Наразі вони ще дозволяють, але неохоче, провадити її в'єтнамцям.

Щораз більше, проте, є спільних ініціатив — культурних акцій, спортивних змагань — у яких відбувається глибоке запізнення. Це не означає, що вже відбувся радикальний перелом. Найпромовистішою тут є відповідь на питання, „чи хтось з того боку кордону міг би стати членом твоєї родини“. „З такою можливістю погоджувалось щойно 2,4% опитуваних з польського боку і 2,7% — з німецького,“ — писав Анджей Саксон.

Долання кордонів завжди було складною справою. Що ж до „зовнішніх кордонів Спільноти“, то тут потрібно не тільки справитися з очевидними проблемами, які виникають, приміром, через різницю у рівні добробуту по різних боках кордону, або іншими словами — через те, що це межа між заможністю та бідністю. Багато що потрібно змінити в самих людях. Допомогти їм справитись (але не позбутись) із баластом минулого і показати, що їм нема чого боятись тих, з іншого боку.

Що до цього, поляки є в дещо вигіднішій ситуації. Хоча б через те, що діалог з німцями вони почали на чверть століття швидше, ніж чехи. А окрім того, ті що зараз у Польщі при владі, мабуть краще усвідомлюють користь від самоврядування. Я, очевидно, маю на увазі нову хвилю, яка, після чотирилітньої перерви знову взяла на себе відповідальність за край. Вважаю, що маю підстави для такого оптимізму, позаяк прем'єр Єжи Бузек у своєму першому виступі після присягання кабінету сказав, що його уряд бере владу ще і задля того, щоб певну її частину віддати громадянам, зокрема у тих царинах, де вони краще за уряд знають, що потрібно робити.

Переклав Олесь Пограничний

ЯН

КОХАНЮВСЬКИМ

ІЗ КНИГИ І
Пісня ІІІ

Iris Kempe

**Direkte
Nachbarschaft
(Kurzfassung)**

Писаний мій дзбане,
Чудо полив'яне,
Плач несеш, жарти, чи війни безмежні,
Пристрасть кохання чи сни безм'ятежні,—

Хай зветься, як хоче,
Вино, що булькоче,—
Прилинь до гурту, дозволь, перехилим,
Побудь за втіху гостям моїм милим.

Ти з кожним, як з братом,
Хоч з самим Сократом.
Гей, випивали філософи давні,
Хоч були ж ніби не дурістю славні!

Ти гордих пом'якшиш
І переінакшиш,
А скритних справи й таємничі ради —
Всім розглаголиш через тихі зради.

Ти в серця болящі
Шлеш надії кращі,
Вбогому твориш єство гонорове —
Й король, і гетьман йому не панове.

Снаги ж тобі й мочі!—
Бо вже сеї ночі
З рук не відпустим, доки й день, як треба,
Звізди розгонить всі до 'дної з неба!

Переклав Юрко Бедрик

ЯН КОХАНОВСЬКИЙ

IRIS KEMPE. DIREKTE NACHBARSCHAFT (KURZFASSUNG)

Probleme der direkten Nachbarschaft

Die politischen Asymmetrien zwischen der EU einschliesslich der assoziierten mittel- und osteuropäischen Staaten sowie Russland, die Ukraine, Weissrussland, und Moldova ergeben sich aus dem unterschiedlichen Grad der politischen Modernisierung: Bei Russland, der Ukraine, Weissrussland und Moldova handelt es sich weder um abgeschlossene Nationalstaaten, noch um konsolidierte Rechtsstaaten mit modernen Verwaltungen und demokratischen Teilhaberechten und es fehlt an leistungsfähigen sozialen Sicherungssystemen. Territoriale Ansprüche sowie ungeklärte Grenz- und Minderheitenfragen sind eine weitere Folgeerscheinung der aus dem Verlauf der politischen Modernisierung hervorgehenden Asymmetrien. Wechselseitige Minderheiten existieren zwischen fast allen mittel- und osteuropäischen Staaten und den östlichen Nachbarstaaten der künftigen EU: zwischen Rumänien und Moldova, Rumänien und der Ukraine, der Slowakei und der Ukraine sowie zwischen Polen und der Ukraine und nicht zuletzt zwischen den baltischen Staaten und der Russischen Föderation. Während die Ukraine mit allen EU-assozierten Nachbarstaaten Grundlagenverträge abgeschlossen hat, gestaltet sich das Verhältnis zwischen den baltischen Staaten und der Russischen Föderation weitaus problematischer: Die strittigen Grenzfragen zwischen Estland und der Russischen Föderation sind noch nicht umfassend gelöst. Die derzeitige estnische und lettische Gesetzgebung hat die Frage der mehr als ein Drittel ausmachenden russischen Bevölkerung nicht gelöst, von denen ein grosser Teil nicht über Staatsbürgerrechte verfügt. Im Falle der EU-Mitgliedschaft stellt die russische Bevölkerung in allen drei baltischen Staaten ein Konfliktpotential dar: Die russischen Minderheiten können zu Auseinandersetzungen zwischen der künftigen EU und der Russischen Föderation führen bzw. zu diesem Zweck instrumentalisiert werden. Mit dem Beitritt Polens und Litauens in die EU wird das Gebiet Kaliningrad eine russische Exklave innerhalb der EU. Somit entstehen weitere Folgeprobleme der nicht abgeschlossenen Nationalstaatsbildung

ЛІЖКО

Збігнєв Герберт

СПІНОЗИ

Дуже дивна річ, але в нашій пам'яті найміцніше закорінюються образи великих філософів з того періоду їхнього життя, коли воно уже доходить кінця. Сократ, з піднесеним до уст келихом, повним цикути; Сенека, котрому невільник перерізає вени (є така картина в Рубенса); Декарт, який блукає холодними палацовими покоюми у передчутті, що роль навчителя шведської королівни буде його останньою роллю; старий Кант, що нюха третій хрін перед щоденною прогулянкою (паличка суне вперед і все глибше занурюється у пісок); Спіноза,

IRIS KEMPE. DIREKTE NACHBARSCHAFT (KURZFASSUNG)

Russlands: Die sich seit 1991 abzeichnenden Probleme der wirtschaftlichen und infrastrukturellen Isolierung Kaliningrads wurden zunehmen. Ausserdem können die mit dem Gebiet verbundenen Interessen zum Spielball für Auseinandersetzungen zwischen der EU und der Russischen Föderation werden. Eine Ursache für Instabilität kann die russische Militärrpräsenz werden. Ein Bedrohungspotential ist weniger die Gefahr einer bewaffneten Auseinandersetzung, als vielmehr die Instrumentalisierung für die russische Aussenpolitik. Ein weiteres Merkmal der unzureichenden politischen Modernisierung der früheren Sowjetunion ist das Fehlen rechtsstaatlicher Traditionen und hinreichend differenzierten und legitimierten Verwaltungen. Der Aufbau leistungsfähiger, nach rationalen Kriterien arbeitenden und im Rahmen der Möglichkeiten dezentralen Verwaltungen ist eine Aufgabe der Transformation. In der Praxis zeigt sich aber eine Fortsetzung der Probleme: Der staatliche Sektor ist wegen der geringen Löhne wenig attraktiv, Beamte sind aufgrund des schwachen Rechtsstaats zum Teil gezwungen, nach persönlichem Ermessen zu entscheiden und haben zudem wenig Interesse an der Rechtsbindung ihrer Verwaltungstätigkeit. Somit fehlt die Grundlage für leistungsfähige Zoll- und Grenzverwaltungen, für den Aufbau von Informationsnetzwerken im Umwelt- und Kriminalitätsbereich sowie für die Schaffung effektiver Migrationsverwaltungen. Nach westlichen Massstaben politischer Modernisierung ist der Demokratisierungsgrad der Russischen Föderation, der Ukraine, Weissrusslands sowie Moldovas niedrig. Der Einfluss der Parlamente bleibt gering, die Machtverteilung im politischen System entspricht nur im minimalen Umfang den Vorgaben der Verfassungen. Vielmehr differenzieren sich die postsowjetischen politischen Systeme entlang der Konfliktlinien innerhalb der zentralstaatlichen Exekutive, zwischen Zentrum und Regionen sowie aufgrund des politischen Einflusses exportorientierter Wirtschaftssektoren. Für die postsowjetischen Staaten bedeutet gerade diese Pluralisierung die Chance zur Demokratisierung. Für die EU führt das postsowjetische Staatsversagen zu erheblichen Problemen: Bei der Gestaltung der Nachbarschaftsbeziehungen sind die Entscheidungsträger an institutionelle Kanäle gebunden. Somit kann die EU die tatsächlich relevanten Entscheidungsträger nur bedingt erreichen. Der Ausgangspunkt für die Nachbarschaftsbeziehungen der künftigen EU ist das sozioökonomische Gefälle zu ihren östlichen Anrainern: In

виснажуваний сухотами, терпляче шліфує лінзи, але він уже такий слабкий, що не в стані докінчити *Трактат про веселку*... Галерея шляхетних дідуганів, бліді маски, гіпсові відливки.

В очах біографів Спіноза неодмінно виглядає ідеалом мудреця — до решти зосереджений над витонченою архітектурою свого твору, досконало байдужий до матеріальних справ, вільний від пристрастей. Однак відомий один епізод його життя, який одні оминають мовчанням, а для інших він є тільки вибриком молодости.

Отож, 1656 року помер батько Спінози. Барух мав у родині славу дивака, молодика без практичного чуття, котрий витрачає дорогоцінний час на студювання незрозумілих книг. Завдяки спритним махінаціям (головну роль у них відіграла рідна сестра Реббека та її чоловік Кассерес) його позбавили спадку в надії, що неуважний юнак цього навіть не запримітить. Тимчасом сталося інакше.

Із енергією, що її ніхто від нього не сподівався, Барух розпочав у суді процес; він залучив адвокатів, викликав свідків, був предметним і палким, якнайдосконаліше орієнтувався у найтонших нюансах процедури і виглядав переконливо в ролі ущемленого в правах, покривдженого сина.

Порівняно швидко упоралися із поділом нерухомости (щодо цієї матерії існували чіткі приписи права). І тут несподівано настає другий акт процесу, який викликає у всіх відчуття несмаку і конфузу.

Барух, ніби у нього вчепився сатана жадібности, сперечався ледь не за кожен предмет з батькового дому. Почав він з ліжка, на якому померла його мати Дебора (не забувши також і про темнооливкову завісу); далі домагався речей цілком безвартісних, пояснюючи це емоційною прив'язаністю. Суд відверто нудився і не міг зрозуміти,

ЗБІГНЄВ ГЕРБЕРТ. ЛІЖКО СПІНОЗИ

IRIS KEMPE. DIREKTE NACHBARSCHAFT (KURZFASSUNG)

Russland leben halb so viele Menschen wie innerhalb der EU, das Bruttosozialprodukt pro Kopf beträgt in Russland nur ein Drittel des Bruttosozialproduktes der EU. Auch nach gut einem Jahrzehnt der Reformversuche leidet der ehemals sowjetische Wirtschaftsraum am Zerfall des RGW und der Sowjetunion. Anhaltende Produktionseinbrüche gehen einher mit unzulänglicher wirtschaftlicher Transformation und Modernisierung. Angesichts der nur schwach entwickelten Zivilgesellschaft fehlen ausserdem gesellschaftliche Akteure für privates Unternehmertum und Eigentum. Besonders kompliziert für die direkte Nachbarschaft zur EU ist die wechselseitige Verknüpfung der Wirtschaftskrise mit Umweltproblemen und sozialen Fragen. So können Armutsflüchtlinge und illegale Handelsströme aus der Russischen Föderation, der Ukraine, Weissrussland und Moldova zur Folgeerscheinung der sozioökonomischen Asymmetrien werden. Die derzeit intensive wirtschaftliche Verflechtung zwischen der EU, den Assoziierungsstaaten und der Russischen Föderation ist Ausdruck der sozioökonomischen Asymmetrie: Die russischen Exporte beschränken sich fast ausschliesslich auf Energie- und Rohstofflieferungen. Die EU exportiert dagegen überwiegend Industrieprodukte, Technologieerzeugnisse und Lebensmittel nach Russland. Trotz der insgesamt sehr ungleichgewichtigen und somit zu problematisierenden Wirtschaftsbeziehungen bewirken die Handelsverflechtungen bei den einflussreichen russischen Interessengruppen das Bestreben, die Beziehungen zur EU nachhaltig zu intensivieren. Hinsichtlich der direkten Nachbarschaft kann die grenzüberschreitende Wirtschaftskooperation wichtige Impulse setzen. Dies zeigt sich im Nutzen der Euroregionen für Grenzstädte entlang der heutigen EU-Ostgrenze sowie in den Bestrebungen der grenznahen russischen Gebiete Pskov und Leningrad, ihre Strukturschwäche durch die Einrichtung von Wirtschaftssoonderzonen und Meistbegünstigungsklauseln zu verbessern. Voraussetzung für die Intensivierung von Handelsbeziehungen über die künftigen EU-Grenzen hinweg ist aber der Ausbau transeuropäischer Verkehrs- und Kommunikationsnetze. Ein Schlüsselproblem stellt die Errichtung leistungsfähiger und sicherer Zoll- und Personenkontrollen dar. Die Sicherung der künftigen EU-Aussengrenzen muss sowohl den Erfordernissen des grenzüberschreitenden Handels gerecht werden, als auch die innere Sicherheit der EU garantieren. Obwohl die vier östlichen Nachbarstaaten der künftigen EU die Bedeutung der Lösung von

звідкіля у цього аскетичного молодика береться таке нездоланне бажання успадкувати коцюбу, цинковий дзбанок з відірваним вушком, звичайний кухонний столик, фаянсову фігурку пастушка без голови, зіпсований дзигар, що стояв у сінях і служив оселею для мишей, чи картину, почеплену над комином, настільки закіптюжину, що вона скидалася на автопортрет смоли.

І Барух виграв процес. Тепер він міг гордо споглядати купу своїх трофеїв, зневажливо поглядаючи на тих, хто замірівся позбавити його спадку. Але цього він не зробив. Спіноза взяв лише материне ліжко (з темнооливковою завісою) — решту подарував своїм переможеним на процесі суперникам.

Ніхто не міг зрозуміти, нащо він це вчинив. Його дії виглядали справжнісінькою екстравагантністю, однак у суті своїй були сповнені глибокого змісту. Так, ніби Барух хотів сказати, що цнота зовсім не є притулком для слабких, а отже акт зречення є актом відваги тих, хто жертвує (не без жалю і вагання) жаданими повсякденними речами задля справ незбагнених і величних.

Переклав Андрій Павлишин

ЗБІГНЄВ ГЕРБЕРТ. ЛІЖКО СПІНОЗИ
IRIS KEMPE. DIREKTE NACHBAISCHAFT (KURZFASSUNG)

Grenzproblemen erkannt haben, stehen der Umsetzung von Lösungen die fehlenden administrativen Kompetenzen entgegen. Das Verhältnis Russlands zum Westen ist eines der Themen, die russische Analytiker und Entscheidungsträger seit dem 18. Jahrhundert mit erstaunlicher Beständigkeit diskutieren: Westlich ausgerichtete Positionen betonen das ökonomische, soziale und kulturelle Interesse Russlands am Anschluss an die westeuropäische Modernisierung. Dementsprechend orientierten sich so untermauerte Positionen auf die aussenpolitische Integration in transeuropäische und transatlantische Strukturen. Dem stehen slavophile Positionen gegenüber, die einen eigenen Modernisierungsweg Russlands fordern. Ihr Ziel ist nicht die Überwindung der Rückständigkeit zu Europa, sondern die Rückkehr zu den altrussischen gesellschaftlichen Organisationsprinzipien wie der kollektiven Organisation der Bauerngemeinde und der genossenschaftlichen Gewerbeorganisation. Mit der geopolitischen Lage Russlands zwischen Europa und Asien begründen sie eine isolationistische Position gegenüber Europa. Die Trennung zwischen Westeuropa, Osteuropa (Russland) und Mitteleuropa war auch Anlass für eine seit den 80er Jahren von mitteleuropäischen Intellektuellen geführten Debatte über die Trennung Europas in drei Regionen. Sie diente den mittel- und osteuropäischen Staaten zur Emanzipation von der früheren Sowjetunion. Über geistesgeschichtliche Grundsatzdebatten hinaus gilt es, Unterschiede in der sowjetischen und westeuropäischen Modernisierung beim Aufbau von Nachbarschaftsbeziehungen zu berücksichtigen: Die westeuropäische Einigung zeigt eine Vielzahl historisch verwurzelter struktureller Gemeinsamkeiten: die europäische Familien- und Beschäftigungsstruktur, Unternehmertum, gesellschaftliche Mobilität und soziale Sicherung sowie die europäische Städtentwicklung. Dagegen war die sowjetische Industrialisierung und Urbanisierung der Versuch, sozioökonomische Modernisierung ohne gesellschaftliche und politische Pluralisierung durchzuführen. Dementsprechend ist die momentane politische, wirtschaftliche und gesellschaftliche Situation Russlands, der Ukraine, Moldovas und Weissrusslands nicht mit der der jetzigen und auch nicht mit der der künftigen EU-Mitgliedstaaten gleichzusetzen. Es muss zumindest kritisch diskutiert werden, ob die postsowjetischen Staaten eine an westlichen Massstäben ausgerichtete Modernisierung einschlagen oder ob die sowjetische Industrialisierung, Urbanisierung und ansatzweise auch nach dem XX. Parteitag

BRUNO SCHULZ

БРУНО
ШУЛЬЦ

ПТАХИ

Настали жовті, повні нудоти зимові дні. Поруділу землю вкривала дірява, заяложена і куца скатерка снігу. На всі дахи її не вистачало, тому подекуди ще zostалися чорні або іржаві гонтові покрівлі та арки, що ховали у собі закурені горища — чорні звуглілі собори, найжачені ребрами крокв, платв і бантин, — темні легені зимових буревіїв. Кожен досвіток відкривав нові, вночі виролі, видуті вихором, комини й димарі, чорні труби диявольських органів. Сажотруси не могли збутися ворон, котрі ввечері живим чорним листям обсідали гілля дерев під костьолом, потім відривалися, тріпотіли, аби врешті пригорнутися, кожна до свого місця на своїй гілці, а вдосвіта відлітали великими зграями — хмарами

der KPdSU im Jahre 1956 eingetretene gesellschaftliche Differenzierung prägend ist. Unter diesen Prämissen gilt es nach den Ausgangsbedingungen, dem Verlauf sowie den zu erwartenden Konsolidierungsformen der postsowjetischen Staaten zu fragen. Aus dieser -wissenschaftlich jedoch noch nicht befriedigend vorgenommenen- Bestimmung der Transformationsprozesse ergeben sich wichtige Schlussfolgerung für die EU zur Unterstützung der inneren Modernisierung.

Fazit und Ausblick.

Da sich die politischen, ökonomischen und gesellschaftlichen Sicherheitsrisiken Gesamteuropas auf den Grenzraum der erweiterten EU konzentrieren, ist die Gestaltung der direkten Nachbarschaft zwischen der künftigen EU und der Russischen Föderation, der Ukraine, Weissrussland und Moldova eine Schlüsselfrage beim Aufbau einer gesamteuropäischen Sicherheitsordnung. Der sich bereits heute akut abzeichnende Handlungsbedarf erfordert zunächst eine detaillierte Analyse der künftig zu erwartenden Nachbarschaftsprobleme. Die Nachbarschaftsprobleme gehen auf die politischen und sozioökonomischen Asymmetrien sowie kulturelle Prägemuster zurück. Aufgrund der stärkeren von Akteuren und weniger durch Institutionen bestimmten Entwicklung in den postsowjetischen Staaten muss in die Problemanalyse eine Identifikation der Akteure einbezogen werden. Auf Grundlage differenzierter Problemanalysen kann die EU frühzeitig

сажі, клаптями кіптяви, розхвилені і фантастичні, цяткуючи мерехтливим карканням каламутно-жовті смути світання. Дні задубіли від стужі і нудьги, як торішні буханці хліба. Починано їх тупими ножами, без апетиту, з лінійною сонністю. Батько вже не виходив з дому. Палив у грубах, студіював незбагненно-глибоку суть вогню, смакував металеву солоність і вуджений запах зимових пломенів, холодних пестошів саламандр, що лижуть блискучу сажу в пащі комина. Все тоді щось задоволено майстрував під самою стелею. О кожній порі дня можна було бачити, як він, присівши на вершечку драбини, порався угорі — коло карнизів високих вікон, біля куль і ланцюгів висячих ламп. Звичаєм малярів послуговувався драбиною як величезними дибами і чувся добре у тій пташиній перспективі поблизу мальованого неба, арабесок і птахів стелі. Від практичного життя він віддалявся щораз більше. Коли мати, зажурена і стурбована його станом, намагалася говорити про справи, про найближчі невідкладні виплати, слухав розсіяно, сповнений неспокою, з відсутнім виразом зсудомленого обличчя. Траплялось, раптово перебивав її заклиняльним жестом руки, щоб побігти в кут кімнати, припасти вухом до шпари в підлозі і з піднесеними вказівними пальцями рук, які означали найвищу міру важливості дослідження — наслуховувати.

БРУНО ШУЛЬЦ ПТАХИ

IRIS KEMPE, DIREKTE NACHBARSCHAFT (KURZFASSUNG)

Lösungsstrategien entwickeln. Die Strategien sollten sich an folgenden Ziele orientieren: Etablierung ständiger Gesprächskanäle mit den für die direkte Nachbarschaft relevanten Entscheidungsträgern, Aufbau leistungsfähiger Administrationen für Grenzfragen, Abbau von Handelshemmnissen sowie die Regelung von Minderheitenfragen und Gebietsansprüchen als Voraussetzung für die EU-Mitgliedschaft der assoziierten Staaten. Ziel der Problemanalysen muss es letztendlich sein, politische Empfehlungen auf europäischer Ebene für die Gestaltung der direkten Nachbarschaft zu entwickeln.

Тоді ще ми не розуміли смутного тла цього дивацтва, невідрадного комплексу, котрий зрів усередині.

Мати не мала на батька ніякого впливу, він зате дуже шанував Аделю. Прибирання кімнат було для нього великою і важливою церемонією, спостерігати за якою він ніколи не забував — із страхом і дрозем насолоди слідкуючи за всіма Адєлініми маніпуляціями. Усім її діям він надавав глибшого, символічного значення. Коли дівчина молодими і сміливими рухами посувала щітку на довгій держакі по підлозі, то це було ледь не понад його сили. З очей батькові текли сльози, обличчя променилося сміхом, а тілом теліпав розкішний спазм екстазу. Був до шаленства вразливий на лоскоти. Досить було Адєлі наставити йому пальця, ніби для лоскотання, а вже наполоханий утікав через усі кімнати голосно хряскаючи за собою дверми, аби в останній впасти долічерева на ліжко і витись у конвульсіях сміху лишень від самого уявного образу, якому не міг опиратися. Завдяки цьому Адєля мала над батьком владу майже необмежену.

Тоді ж у батька вперше зауважено палке зацікавлення тваринами. Спочатку це була пристрасть мисливця і художника, можливо була і глибша, зоологічна симпатія створіння до споріднених, але таких відмінних форм живого, експериментування в незнаних реестрах буття. І лише пізніше справа набрала тієї несамовитої, заплутаної, глибоко грішної

та осоружної для природи форми, якої ліпше не витягати на денне світло.

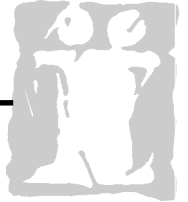
Почалося з висиджування пташиних яєць. Накладом великих грошей і праці спроваджував батько з Гамбурга, з Голландії, з африканських зоологічних станцій запліднені пташині яйця, які давав висиджувати величезним бельгійським курям. Це заняття було вельми захоплюючим і для мене — оте викльовування пудьвірінків, справжніх чудовиськ кшталтом і забарвленням.

Неможливо було додивитись у монстрах із здоровенними фантастичними дзьобами, що одразу після народження широко роззявлялися, ненажерливо сичали, у ящерках з кволими, голенькими тільцями горбанів — майбутніх пав і фазанів, глухарів та кондорів. Порозміщуваний у кошиках, у ваті, драконячий отой виплід підносив на тонесеньких шийках сліпі, більмуваті голівки, безголосо квакаючи німими горлянками. Мій батько ходив уздовж полиць у зеленому фартусі, як садівник уздовж парників з кактусами, і виманював із небуття пульсуючі життям сліпі пухирці, недолугі пузця, що сприймають зовнішній світ тільки у формі харчу, паростки життя, що навпомацки пнуться до світла. По кількох тижнях сліпі пуп'янки розбруньковувалися і кімнати сповнював кольоровий гамір, миготливий щебет новоселів. Вони обсідали карнизи фіранок і шаф, гніздилися в

гущавині олов'яного гілля та арабесок велеруких висячих ламп.

Коли батько вивчав великі орнітологічні посібники і гортав кольорові таблиці, здавалося наче з них вилітають оці пернаті химери і сповнюють кімнату кольоровим тріпотінням, шматами пурпуру, клаптями блакиті, мідянки та срібла. Під час годівлі вони утворювали на підлозі барвисту, хвильну грядку, живий килим, котрий при чийсь необачній появі розпадався, розлітався рухомими квітами, що лопотіли у повітрі, аби врешті розташуватися десь попід стелею. У пам'яті мені особливо закарбувався один кондор, величезний птах з голою шиєю, зморшкуватим, пухирчастим видом. Це був худий аскет, буддійський лама, що керувався залізним церемоніалом свого великого роду, у всьому поведженні сповнений незворушної гідности. Коли він сидів напроти батька, нерухомий у монументальній поставі правічних єгипетських богів, з оком, заповолоченим більмом, яке зсував збоку на зіниці, щоб замкнутися зовсім у самоспогляданні власної достойної самотности, то видавався завдяки своєму кам'яному профілю старшим братом мого батька. Така сама тканина тіла, сухожиль і зморщеної твердої шкіри, таке саме обличчя, зоохле і кощаве, такі ж загрубілі, глибокі очні впадини. Навіть руки, дужі, вузлуваті, худі

БРУНО ШУЛЬЦ. ПТАХИ

долоні батька з опуклими нігтями теж були схожі на кігті кондора. Коли я бачив його дрімлючого, то не міг позбутися враження, що маю перед собою мумію — висохлу і тому поменшену мумію мого батька. Гадаю, і матеріної уваги не минула та дивна схожість, хоча ми з нею ніколи про це не розмовляли. Характерно, що кондор уживав спільного з моїм батьком нічного горщика.

Не припиняючи виведення щораз нових екземплярів, мій батько влаштував на горищі пташині весілля, вислав сватів, припинав у дірках та щербинах покрівлі зваблених і журних наречених і досяг тим того, що дах нашого будинку, величезний двосхилий гонтовий дах, став справжнісінькою пташиною господею, Ноевим ковчегом, до якого зліталися різного роду крилаті з далеких країн. Довго, ще навіть після знищення цього пташиного господарства утримувалась у пернатому світі традиція нашого дому і у пору весняних мандрів не раз спадали на наш дах цілі хмари журавлів, пеліканів, пав та сила іншого птаства.

Однак згодом — по нетривалій пишності — справа повернула на сумне. Незабаром батькові забaglося перенестися до двох кімнат на піддашші, що слугували за комірчини. Звідти вже раннього досвітку доносилось змішане курликання пташиних голосів. Дерев'яні резонатори кімнат,

підсиловані просторістю горища, дзвеніли всенькі від шуму, тріпотіння, п'яння, токування і гелготу. Батько щезав нам з очей на кілька тижнів. Лиш інколи він сходив до помешкання і тоді ми могли зауважити, що батько наче зменшився, схуд і скорчився. Інколи, забуваючись, він зривався зі стільця при столі, махав руками як крилами та протяжно п'яв, а очі заходили йому млою більма. Потім, засоромлений, сміявся разом з нами і намагався звести інцидент на жарт.

Якось несподівано під час генерального прибирання з'явилася у пташиній державі батька Аделя. Ставши у дверях, заламала руки від одуру, який здіймався в повітря, і куп посліду на підлозі, столах та меблях. Не довго вагаючись, вона відчинила вікно, потім довгою щіткою зняла вир зі всієї тієї маси птаства. Збився пекельний туман пір'я, крил і крику, в якому Аделя, схожа до шалючої Менади, закритої круговертю свого торсу, танцювала танок руйнації. Разом з пташиною громадою, тріпочучи руками, намагався піднятися у повітря і мій батько. Крилатий туман потрохи рідшав, аж врешті на бойовиську zostалися тільки змучена засапана Аделя та батько, зажурений і засоромлений, готовий до повної капітуляції.

По хвилі сходами зі свого домену спускався мій батько — спустошений чоловік, король-баніт, що втратив трон і королівство.

Переклав Микола Яковина (1983 р.)

БРУНО ШУЛЬЦ. ПТАХИ

БОРИС ВАРГА

ПРОТАГОНИСТ

BRUNO SCHULZ

БРУНО
ШУЛЬЦ

НІЧ ВЕЛИКОГО СЕЗОНУ

Кому не відомо, що в низці звичайних, нормальних літ з лона здичавілого часу часом виходять літа відмінні, літа особливі та звироднілі, у котрих — як шостий палець на руці — інколи виростає тринадцятий фальшивий місяць.

Фальшивий — бо рідко досягає повної зрілості. Як пізно зачаті діти, він відстає у рості, цей місяць- карлик — пагін напівзів'ялий і швидше надуманий, ніж дійсний.

Виною тому стареча нестриманість літа, його

Приповеда ще, же Вон бул у шицким и за шицко криви. Криво єдол, криво пил, спал криво. Дзекуюци тому вишол на криву драгу и криво по ней ходзел. На ней стретал подаєдних истих таких кривих людзох, хтори му указали на криви знаки. тоти криви знаки Вон криво шлїдзел и записовал их криво.

Прето кажди раз криви человек читал свойо криви думки. Людзе криво зрозумели його кривого и керовали його криву присутносц. Вон бул криво наущени та так и криво на них патрел.

Вшелїяк же би у тим не було нїякей трагедї кед би и Вони криво не похопели його криви попатрунки и єдного кривого рана, на кривим огню спалєли кривого человека.

Кед сом ше им питал чи человек бул наисце таки криви, Вони гварели же бул просто виновати.

ропусна й пізня животворність. Часом буває, що вже й по серпню, а старий грубий штурпак літа своїм звичаєм родить далі, далі виганяє з свого трухляка ялові й ідіотські дні-дички, дні-бур'яни, та ще й в додаток задарма накидає пустих та нестравних днин-качанів — днин блідих, здивованих і непотрібних.

Неправильні й нерівні, невчені та позросталі вони виростають, немов брунькуючі і скручені в дулю пальці потворної руки.

Інші порівнюють ці дні з апокрифами, таємно всунутими між розділів великої книги року, до палімпсестів, потайки вкладених між її листів, або до білих не задрукованих листків, на порожніх сторінках котрих висякають образами та кольорами втомлені лектурою очі, щоб врешті відпочити у їх нікчемності, аж поки знову будуть втягнуті в лабіринти нових розділів та пригод.

О, той старий пожовтілий романс року, та велика розпадаюча книга календаря! Лежить вона собі забуга в архівах часу, все більше й більше пухне, весь час набухає від велесмовности місяців, самородних вивержень брехні, від помножуваної в ній глупоти й маячні. І коли ми нотуєм наші оповідання, тулимо ці історії про мого батька на зубожілому узбіччі її тексту, то чи не плакаем ми скритої надії, що колись вони непомітно повиростають між пожовтілих

листків тієї найпрекраснішої книги, що розсипається, ввійдуть в великий шелест її сторінок, котрий їх поглине?

Те, про що ми говоритимем, діялось тринадцятого, додаткового й дещо фальшивого місяця року, на кільканадцятьох порожніх картках великої хроніки календаря.

Ранки були на диво терпкими й свіжими. Спокійний і холодний плин часу, зовсім новий запах повітря, якась відмінна густина світла свідчила про те, що ми ввійшли в якусь іншу серію днів, новий регіон Божого Року.

Під тими новими небесами голос звучав дзвінко і свіжо, як в ще новому й неужитому помешканні, повному запахів лаку, фарб, вже браних в руки та ще не замацаних речей. З дивним зворушенням пробувалось нової луни, з цікавістю її напочиналось, як холодного свіжого поранку в переддень подорожі тістечко до кави.

Мій батько знову сидів у задніх приміщеннях крамниці, у малій склепінчатій кімнатчині, як вулик пограбованій багатокомірковою реєстратурою, яка без кінця лущилася платівками паперу, листків та фактур. З шелестіння аркушів, з безкінечного карткування паперів виросла граткована й марна екзистенція тієї кімнати, від неустанного перекладання стосів в повітрі, з незлічених шильд

БРУНО ШУЛЬЦ. НІЧ ВЕЛИКОГО СЕЗОНУ

Фридрих Торберг

На літньому

відпочинку

фірм відроджувався апотеоз у формі схопленого з пташиної перспективи фабричного міста, найжаченого димовими трубами, обрамленого низками медалей, викрутасами та закарлюками помпезних et і Comp.

Там, як в пташарні, батько сидів на високому стільці, голубники реєстратур шелестіли стосами паперів, кожне гніздо чи дупло аж дзвеніло від цвіркання цифр.

Нетрі великої крамниці ставали все темнішими й що не день повнилися запасами сукон, шевйотів, оксамитів та діагоналей. На темних полицях, тих коморах та прикомірках холодної, пліснявої кольоровості стократно приростала темна, вистояна барвистість речей, множився та набирав великий капітал осени. Там ті багатства росли і достигали, все ширше розливалися по полицях як по галереях якогось великого театру, щоранку поповнювались й проростали новими порціями товару, котрий в паках та скринях разом з вранішнім холодом, з осінньою свіжістю й випарами горілки, покруктуючи, вносили на своїх ведмежих спинах бородаті носії. Продавці вивантажували ті нові запаси насичених блаватних кольорів, а потім наповнювали й старанно шпарували ними всі щілини та вільні місця високих шаф.

І ось ми на місці літнього відпочинку, і то не на будь-якому, а на класичному курорті старої Австрії — в Ішлі. Чим він уславився, нам відомо, а от коли це сталося, тобто коли імператор Франц Йозеф обрав Ішль літньою резиденцією, допитливі читачі нехай дізнаються із спеціальних довідників, де можна почерпнути інформацію ще й про те, відколи Ішль пишуть як «Бад Ішль». Та й справді: цей варіант існує тільки на письмі. В усному ж мовленні він звучить як Ішль, і не дарма. Адже, на відміну від, скажімо, Бад Наугайма, якого ще ніхто ніколи не називав «Наугаймом», Ішль не потребує і ніколи не потребував лікувальних вод, аби здобути собі прихильність і визнання. Про це дбав цісарський двір і вірна йому буржуазія, котра, не бажаючи собі нічого ліпшого, як разом з улюбленим монархом насолоджуватися місцем літнього відпочинку, щороку напливала сюди з усіх земель Габзбурзької імперії, переважно ж зі столичного Відня, аби вдовільнити бажання свого серця — бажання, що його нині без зайвих сантиментів інакше як забаганкою і не назвеш. Ті, хто міг дозволити собі, володіли в Ішлі літніми віллами, а ті, хто прагнув дорівнятися до них, протягом кількох місяців винаймали собі вілли (або, принаймні, один поверх). Деякі ж, вважаючи це навіть більш шляхетним, мешкали в

То був велетенський, вкладений шарами і відібраний по відтінках реєстр найрізноманітніших кольорів осені, котрий, як по гучних сходах, пробігав вверх і вниз по гамах всіх октав кольору. Починався знизу, тужливо й несміло пробував альтових облізлостей та півтонів, потім переходив до вищівлого спузу далечі, до глобальної зелені й блакити, щораз ширшими акордами наростав вверх, доходив до глибокої сині, до індиго далеких лісів, до плющу шумливих парків, щоб потім через всі охри, сангіни, відтінки рудого та сепії ввійти в шелестку тінь в'янучих садів, дійти до темного запаху грибів, до подихів порохна у глибинах осінньої ночі і до глухого акомпонементу найтемніших басів.

Батько походжав вздовж сукняної осени — заспокоював і втихомирював ті маси, їх наростаючу міць, спокійну силу Пори. Він хотів якомога довше зберегти незайманими ці запаси накопиченої кольоровості. Боявся руйнувати, розмінювати на готівку недоторканий фонд осені. Але знав, що приїде час і осінній вітер, теплий спустошливий вітер повіє над тими шафами, й тоді вони розвернуться, і ніщо не зможе стримати потоків та струменів кольору, котрими вони вибухнуть на ціле місто.

Надходила пора Великого Сезону. Оживали

БРУНО ШУЛЬЦ, НІЧ ВЕЛИКОГО СЕЗОНУ
ФРИДРИХ ТОРБЕРГ, НА ЛІТНЬОМУ ВІДПОЧИНКУ

готелях або в приватних будинках, зазвичай віддаючи перевагу тим, що мали характерний для архітектури Ішля балкон, звідки можна було спостерігати за різними процесіями місцевих мешканців, убраних у народні строї; за урочистими військовими парадми, присвяченими уродинам імператора, і за великими вечірніми фейerverками; а той, кому щастило, бачив і самого імператора. Тож не грязеві ванни чи лікувальні води були справжньою причиною того, чому відпочивати їздили саме до Ішля.

Відпочивати їхалося здебільшого з усім необхідним «господарством», причому не тільки до Ішля, а й усюди, де від кінця червня й до початку вересня можна було знайти якусь оселю. Їхалося цілою сім'єю, інколи, шоправда, без батька (який і влітку мусив дбати про статки, справи, прийом відвідувачів чи ще якісь службові обов'язки), зате разом із куховаркою, яку так чи інакше мали за члена родини. А їхати «з господарством» означало брати в дорогу все необхідне для кількомісячного побуту причандалля, серед якого мали бути і кавовий сервіз, і набір для приготування салатів, і віники, і ганчірки для витирання пилу. Залежно від кількості й вимог жіноцтва, до цього

вулиці. О шостій вечора місто завітало гарячкою, будинки осявала заграва, крикливо розкращені й нагримовані нею люди блукали, гнані якимось внутрішнім вогнем, їхні очі жевріли якоюсь святковою, прекрасною лихоманкою.

В бокових вуличках, тихих провулках, котрі поступово западали в царину смерку, вже було порожньо. Тільки на майданчиках перед балконами бавились діти, бавились вперто, галасливо й неодоладно. Вони прикладали до губ й надимали малі піхури, щоб раптом крикливо напиндючитися великими наростами, що гелготали й лопотіли в їх устах, або безглуздо випнутись червоною та піючою когутячою маскою, якоюсь кольоровою, фантастичною і абсурдною осінньою машкарою. Здавалось наकोїжені й піючі ті фантастичні флотилії з бібулки й осінньої погоди довгими кольоровими низками піднесуться у повітря і як осінні ключі птахів потягнуться над містом. Або з гамом возили одні одних на малих торохких візках, що вигравали барвистим туркотом коліс, шпиць і дишлів. Наладовані візочки з шумом скочувались у долішній кінець вулиці аж до розлеглої внизу, жовтої вечорової річки, де й розсипалися звалом кружал, коліс і патичків.

У міру того, як дитячі забави ставали все більш жвавіми й гамірними, рум'яна міста темніли і

БРУНО ШУЛЬЦ. НІЧ ВЕЛИКОГО СЕЗОНУ
ФРИДРИХ ТОРБЕРГ. НА ЛІТНЬОМУ ВІДПОЧИНКУ

додавалися ще й більший чи менший за обсягом гардероб із білизною й одягом для сонячної та дощової погоди, іграшки для дітей, університетські підручники для найстаршого сина, спорядження для тенісу, плавання й мандрівок, а також усе те, що здавалося вкрай необхідним. Атмосфера переселення, яка поставала з цього рейваху, підсилювалася нагромадженням коричневих або зелених скринь, де був запакований увесь той мотлох, зачохленими м'якими кріслами, а найдужче тим, що ці довготривалі приготування майже повністю порушували усталений побут, так що в останні дні перед від'їздом сім'я харчувалася вже не вдома, а в ресторані.

Я дуже добре пригадую той надзвичайний стан схвильованості й роздвоєння, спричинений майбутнім переїздом, коли мимоволі виникало відчуття, ніби ти вдома й на курорті водночас. Я особисто вважав цей час за найкращі дні відпочинку, надто ж трапези в ресторані, коли мене запитували, що я хочу їсти, і я, сам того не сподіваючись, мав право замовити собі щось. Це були єдині дні року, коли мені випадала нагода попоїсти всмак і на власний вибір.

А те, що чогось подібного не було вдома, здавалось мені

заквітало пурпуром, аж раптом весь світ почав в'янути і чорніти, з нього швидко виділявся маячний змерх, котрий плямував всі речі. Підступно і ядуче та зараза сутінок ширилася довкола, перекидалася від речі до речі, чого діткнула — те одразу трухло, чорніло, розсипалося на порох.

Охоплені тихим жахом люди втікали від того змерху, аж поки проказа доходила й до них, вицвітала на чолі темною висипкою, вони розгублювали лиця, котрі відпадали великими безформними лишаями, далі йшли вже безликі й сліпі, по дорозі губили маску за маскою, тому сутінки аж кишіли покинутими личинами, що сипалися слідами їх втечі.

Потім все починало заростати чорною порохнявою корою, яка луцилася великими плахтами, хворобливими струпами темряви. А коли долі в тихому замішанні, у паніці швидкого розкладу все зникало і йшло прахом, вгорі підіймався безмовний сполох зорі, мінився дзенькотом міріадів тихих дзвіночків, підносився міріадом невидимих жийворонків, які летіли в одну срібну безкінченість. Потім раптом спадала ніч — велика ніч, котру розносили подихи вітру.

В її стократному лабіринті були видовбані світлі гнізда: крамниці — великі кольорові ліхтарні, збиті стосованим товаром і галасом покупців. У яскравих

цілком природнім. Проте іноді в мене закрадалася підозра, що відпочивати «з господарством» ми їздили тільки для того, аби позбавити мене цього задоволення.

Чи Ішль справді заслуговував на звання «перлини Зальцкаммергуту», чи й далі заслуговує на це, — невідомо. Що ж до мене, то, незалежно від батьків, я також віддав би перевагу Старому Аузее, однак кожен може міркувати по-своmu: вибір досить широкий, та й, зрештою, мені на цьому аж ніяк не залежить.

Мені йдеться про справді неповторну атмосферу, яка, зародившись в Ішлі, панувала тут чи не до кінця міжвоєнних років, хоча вже давно не існувало цісарського двору, а вілла імператора могла зацікавити хіба що чужоземних туристів;

мені йдеться про справді неповторне товариство, яке збиралося тут з року в рік, адже тим, хто його становив, годі було уявити себе влітку поза межами Ішля, і тому завсідники, й далі перебуваючи в полоні нав'язливих думок і до кінця не усвідомлюючи причину свого приїзду, інколи, здавалось, вже й самі не знали, що їх приваблює саме в Ішлі;

мені, якщо бути точним, йдеться про той Ішль, який завжди існував лише влітку, будучи схожим на Ішль інших пір приблизно так само, як музиканти філармонії на своїй попітрі

шибах тих ліхтарень можна було спостерігати гомінкий і повний дивних церемоній обряд осінніх закупів.

Та велика, збориста, наростаюча тіннями і розпорощувана вітрами осіння ніч крила в своїх складках темряви світлі кишеньки, торбинки кольорового дріб'язку, барвистого розмаю шоколадок, кексів та колоніальних дивовиж. Ті, збиті з ящиків від цукру, яскраво обліплені рекламами шоколаду, повні шматочків мила, веселої тандити, позолочених браслетів, станіолі, трубочок, вафель та кольорових м'ятних цукерків ятки й крамнички були розсіяними по нетрях величезної, порізаної лабіринтами, рузкуйовдженої вітрами ночі острівцями легковажності та брязкотельцями безтурботності.

Великі й темні товпища сунули у темряві, у гамірному замішанні, шурханні тисяч ніг, гвалті тисяч уст — велелюдний, безладний потік, що тягнеться по артеріях осіннього міста. Так і плила та ріка, повна гаму, темних поглядів, хитрих поглипувань, порізнана мовою, пошаткована балачками, великою кашею пліток, смішків і замішання.

Здавалось, це рушили товпища осінніх сіючих маком сухих маківок — голови-брязкальця, люди-

калатала.

Знервованій та підрум'яненій загравою батько ходив з блискучими очима по яскраво освітленій крамниці і наслуховував.

Через шибки вітрини та порталу долинав далекий шум міста, приглушений гомін напливаючих товпищ. Над супокоем крамниці яскраво горіла гасова лампа, що звисала з великого склепіння стелі — випирала зі всіх щілин і закамарків цюнайменший слід темряви. В тиші потріскувала порожня підлога — вздовж і впоперек лічила у тому світлі свої лискучі квадрати, шахівницю великих плит, котрі перекидалися одні з одними крускогами й то тут то там відповідали гучним тріскотом. Зате сукна лежали тихо та безмовно, у своїй повстяній пухнавості, вони обмінювались вздовж стін поза спиною батька поглядами, перекидалися від шафи до шафи тихими знаками порозуміння.

Батько наслуховував. Здавалось, в цій нічній тиші його вухо видовжувалось, галузилося аж десь за вікном фантастичним коралом — червоним поліпом, якого колихав шум ночі.

Він наслуховував і чув. Чув з усе більшим неспокою далекий приплив насуваючих товпищ. Перелякано кидав очима по порожній крамниці. Але ті темні й руді ангели кудись відлетіли. І він

БРУНО ШУЛЬЦ. НІЧ ВЕЛИКОГО СЕЗОНУ
ФРИДРИХ ТОРБЕРГ. НА ЛІТНЬОМУ ВІДПОЧИНКУ

для нот... чи, скажімо, на самі ноти. А може, та літня дійсність могла постати тільки в Ішлі?

Запитання це безглузде, і відповіді на нього неможливо вже хоча б тому, що часи аж надто змінилися. Хай навіть і досі в Ішль приїжджають курортники, яким усе ще пропонують тижні оперети, хай навіть краса краєвидів змінилася настільки ж мало, як і слава кондитерської Цаунера, а проте заїжджі — це вже ніякі не курортники, бо прибувають вони сюди великими автобусами, здебільшого із сусідньої федеративної республіки, та й то, зазвичай, на кілька днів, як екскурсанти, організовані однією з підприємливих туристичних контор Зальцкаммергуту;

тижні оперети відбуваються у великій залі санаторію, а не в курортному театрі, який вже давно опустився до рівня кінотеатру. Подейкують, що одного разу його посеред вистави залишив імператор, позаяк йому аніскілечки не сподобалася молода Аделя Зандрок (сам я, замолоду будучи шанувальником театру, ще мав змогу насолоджуватися грою Нізи та Ярно); нині ж як до, так і після вистави годі побачити десь гостей, що юрмилися б довкола композиторів та лібретистів,— ні в Цаунера, ні в «кімнатчині» готелю, названого на честь імператриці Єлизабети (тепер там лікарня),

у кращому ж випадку можна відвідати їхні могили (якщо вони, звісно, не загинули в концентраційному таборі). Невдовзі після закінчення Другої світової війни в Цаунера або ж у вхідній залі готелю «Поштовий» ще можна було побачити кількох старожилів з кола кількох колишніх гостей Ішля, ба більше — ще можна було почути, як хтось потай нашіптував комусь на вухо: «Он там сидить зять Граніхштедтена»; або ж: «Той, хто заходить, був свого часу адвокатом Шанцера й Веліша». Так, вони ще були в перші повоєнні роки, ці нечільні постаті колишньої композиторської та лібретної слави, і були ще ті, хто їх упізнавав, а тим часом немає вже ні перших, ні навіть других;

а з музичного павільйону, розташованого на набережній, що, як і раніше, тягнеться вздовж Трауна, не долинає вже ні полуденний концерт курортного оркестру Андре Гуммера, ні дивертисмент з «Мандрівного цинаря», ні увертюра до «Багдадського каліфа» Буальдьє; у кав'ярні кондитерської Цаунера, розташованої на набережній, посеред містечка, вже не відпочивають стомлені від прогулянки адвокати, промисловці й меценати; не нудиться, смикаючи своїх гувернантів за руки, дітлашня;

залишався сам разом з своєю тривогою перед натовпом, який ось-ось мав затопити супокій крамниці спустошливим гомінким юрмищем і розхапати, розпродати на торжиді всю ту, роками громаджену в великих затишних сховищах багату оснь.

Деж запропали ті продавці? Куди поділись ті вродливі херувими, що мали боронити темних сукоонних штганців? Батько з боєм запідозрив, що гріховодять десь в глибинах дому з доньками людськими. Застиглий та стурбований, із зажеврліми в ясному супокі крамниці очима він своїм внутрішнім слухом чув, що відбувалось в нетрях дому в задніх коморах тієї великої кольорової ліхтарні. Дім відкривався перед ним кімната по кімнаті, комора по коморі, як будиночок з карт, і він бачив як продавці гналися по яскраво освітлених кімнатах, по сходах вверх і вниз за Аделею, аж поки вона вислизнула від них та сховалась у світлій кухні, де й забарикадувалась кухонним буфетом.

Там задихана, осяйна й розвеселіла, зі сміхом тріпочучи великими віями вона і принишкла. Продавці поприсідали під дверима й хихотіли. Вікно кухні відкривалось у велику, повну сум'яття та видінь горобину ніч. Чорні прочинені шибки

БРУНО ШУЛЬЦ. НІЧ ВЕЛИКОГО СЕЗОНУ
ФРИДРИХ ТОРБЕРГ. НА ЛІТНЬОМУ ВІДПОЧИНКУ

не прогулюються, жваво жестикулюючи один до одного, науковці; немає вже тієї набережної, якою вона була колись; немає всього того, що становив собою Ішль у минулому; немає вже його неповторного духу, не залишилося вже анічогісінько.

На тому, що триб життя в містечку визначали переважно гебреї, не варто й наголошувати. Тут слід лише навести вислів гумориста Арміна Берга: « У світі є 500 мільйонів китайців і тільки 15 мільйонів гебреїв. — розмірковував він. — То чому ж у Ішлі не видно бодай одного китайця?»

Напрочуд постійним гостем Ішля був Гайнріх Айзенбах, земляк Арміна Берга, споріднений з ним ще й духовно, і безперечно визначний син свого краю (Карль Краус схиявся перед ним як перед одним із великих постановників тогочасного театру). Приїжджаючи сюди шоліта, Айзенбах день у день здійснював прогулянку одним і тим самим маршрутом до дещо віддаленої височини з оглядовою вежею і трактиром, назва якої — Софіївський двозір — нагадує як про ерцгерцогиню Софію, так і про панораму, що відкривається звідси на два боки. Цій

спливали рефlekсами далекої ілюмінації. Довкола стояли лискучі горшки і бутлі — лощилися у супокію масною поливою. Аделя сторожко вихилила у вікно своє пашіюче, підрум'янене лице з кліпаючими очима. Певна, що вони десь засіли, вона шукала на темному подвір'ї продавців. Аж ось помітила, що один за одним вони обережно пробираються по вузькому віконному карнизі вздовж червоної від відблиску далекої ілюмінації стіни поверху — скрадаються до вікна.

Від гніву та розпачу батько вибухнув криком, але тієї миті на нього насунув гам голосів і вікна крамниці раптом наповнились обличчями, перекошеними від сміху розбуялими лицями, що розплескували носи на блискучих шибках. Вкрай обурений батько побагровів і вискочив на ляду. І коли натовп почав приступ на цю твердиню, галасливою юрбою вдерся до крамниці він одним стрибком забрався на полиці з сукнами й, повиснувши високо над товпищем, що є сили трубив на сполох, дув у великий шофар. Але склепіння не наповнилося шумом поспішаючих на поміч ангелів, натомість кожному зойку труби відповідав великий розбуялий хор натовпу.

— Гендлой, розпродуй, Якубе! — волали всі, і це весь час повторюване та повторюване воання хору

прогулянці Айзенбаха не могла перешкодити навіть найбільша негода, і коли одного літа лиховісний зальцкаммергутський дощ лив не вщухаючи, непосидючий любитель походів на Софіївський двозір, озброївшись дошовиком із капюшоном та парасолею, щодня подавався в дорогу. Впродовж багатьох тижнів він, бувало, сам-один пив каву в трактирі, після чого самотою сходив на оглядовий майданчик, де роззирався навсебіч, чи не свіне, бува, поміж хмарами, та даремно.

І ось одного дня він зустрів на майданчику якогось, вочевидь, чужинця, котрий, наслукавшись вдома чимало хвалебних відгуків про Софіївський двозір, вкрай розгублено стояв на вершині, не знаючи, що йому робити.

Айзенбах мовчки взяв його за руку, підвів до огорожі з іншого боку й, показавши на повиту млою дошову завісу, промовив голосом проводиря:

— Звідси, мій пане, старі гебреї дивилися на Дахштайн.

Найповажніші висловлювання можна було почути, звісно, з претензійних дискусій на набережній. Ось цей уривок з діалогу міг бути як кінцем, так і початком розмови про потойбічне життя:

ритмізувалось й поволі переходило у підхоплену всіми горлянками мелодію рефрену.

Аж тоді батько здався, зіскочив з висоти карнизу і з криком кинувся на барикади сукон. Великий в гніві, зі здutoю жилами немов пурпуровий кулак головою він видерся, як змагаючий пророк, на суконні шанці й почав на них шаліти. Цілим тілом впирався у величезні паки вовни, виважував їх з оправи, підсувався під величезні сувої сукна, підносив на згорбленій спині, щоб з глухим гуркотом скинути з висоти андресолей на ляду. Паки лопотіли й розвивались в повітрі величезними хоругвами, полиці зівсюди висаджувались вибухами драпувань, водоспадами сукон, як від ударів Мойсеевої патериці.

Так ринули, бурхливо виверглись поплили широкими ріками скарби шаф. Виривався, ріс, множився та заливав ляди й столи кольоровий вміст полиць.

Стіни крамниці зникли під величезними формаціями цієї суконної космогонії, під тими гірськими пасмами, котрі потужними масивами наростали одні над одними. Між гірських узбіч відкривалися розлогі долини, високим патосом вершин гриміли континенти. Крамниця розросталась в повну озер та перспектив панораму осіннього краєвиду, на тлі цих ландшафтів між складок

і долин фантастичного Ханаану мандрував батько — великими кроками прямував з пророчо розпростертими в хмарах руками і ударами натхнення творив лице краю.

А долі, коло підніжжя цього виростлого з гніву батька Синаю, жестикулював, злословив, славив Баала та гендлював народ. Гендлярі згрібали цілі жмутки м'яких фалд, драпувалися кольоровими сукнами, вповивалися в імprovізовані доміно та плащі, безладно і вволю просторікували.

Виростлий від гніву, батько зненецька зависав над тими купками базарників і громив з висоти цих поган могутнім словом. Потім, гнаний розпачем, видирався на високі антресоли шаф, в нестямі біг по бантах полиць, по лунких голих риштуваннях, батожений образами безсоромної розпусти, яку відчував за спиною в глибинах дому.

Продавці власне добиралися до залізного балкону на рівні вінка, і зачепившись за баллостраду, вхопили за попереки і витягали через вікно Аделю, котра тріпотіла очима і волочила за собою смагляві в едwabних панчохах ноги.

Охоплений від огиди до гріха жахом, батько виростав гнівом своїх жестів в прозу краєвиду, а внизу безтурботний народ Баала віддавався розгнзуданим веселощам. Якесь пародійна

БРУНО ШУЛЬЦ, НІЧ ВЕЛИКОГО СЕЗОНУ
ФРИДРИХ ТОРБЕРГ, НА ЛІТНЬОМУ ВІДПОЧИНКУ

— То як воно все-таки насправді: існує життя після смерти чи ні?

— Мій дядько Вілльоміцер каже, що ні.

Ці розумування ще можна якось пояснити. Натомість годі втямити, які суперечки чи міркування спричинилися до важкого зітхання, що вихопилося в одного з курортників після того, як деякий час він зі своїм сусідом мовчки просидів на лавці неподалік від моста через Траун. Як розповідав мені мій повірник, на перший погляд здавалося, що вони взагалі не знайомі, в кожному разі важкому зітхання одного з них передувало, либонь, щось украй песимістичне. А звучало це зітхання ось як:

— Щастя — це міст через воду!

Для кращого розуміння наступної історії слід зробити два зауваження.

По-перше, треба пригадати, що в ті часи поняття «турист» не ототожнювалося з чужоземним мандрівником; туристом вважали людину, яка ходила в гори (якщо ж вона підкоряла вершини, її називали альпіністом).

По-друге, треба знати, ким був Моріц Фріш і якою була його манера розмовляти. Моріц Фріш — до речі, перший

видавець «Смолоскипу», батько перекладача й фахівця з видавничої справи Юстиніана Фріша, і дід відомого атомного фізика Отто Фріша, що нині мешкає в Оксфорді, — під час бесіди зумисне витримував паузи, які, за свідченнями сучасників (я особисто не був знайомий із ним), жорстко випробовували нерви й терпіння його слухачів. Попри зневагу до умляутів, яку він практикував на основі дещо зужитої моравської говірки, він починав свої речення страх як повільно, робив нестерпно довгі паузи між окремими словами, так ніби ось-ось мав оголосити про якесь грандіозне відкриття, а тоді закінчував речення такою шаленому скоромовкою, що для того, аби зрозуміти його, потрібно було докласти чимало зусиль (хоча й вони здебільшого були марні). Ось наприклад:

— Я ... (довга пауза) ... дуже ... (ще повільніше) ... не люблю ... (ще довша пауза, від якої слухачам уривався терпець: що ж саме не любить Моріц Фріц, — а тоді раптовий вибух) ек людина дурна гі пень!

А от щодо репліки, яка прозвучала на ішльській набережній, то вона разом із невдоволеним похитуванням голови була, вочевидь, відповіддю Моріца Фріша — котрий ходив так само повільно, як і говорив — своєму супутнику,

пристрасть, якась зараза сміху опанувала тією голотою. Як можна було чекати поваги від них, від того люду калатал та горіхових дідків! Як можна було ждати хоч якогось розуміння великих турбот батька від тих млинків, що безперервно мололи кольорове конфеті слів!

Глухі до громів пророчого гніву ті гендлярі в едванних бекешах малими групами причікали довкола складчастих гір тканин, з смішками велемовно перебирали достоїнства товару. Своїми шпарками язиками та чорна біржа шурхала по пляхетній субстанції краєвиду, кришила її сікачем просторікувань й мало не ковтала.

Віддалік, перед високими водоспадами ясних тканин групами стояли гебреї в кольорових халатах та великих хутряних шапках. То були мужі Великої Ради, достойні й повні гідности панове, що погладжували довгі, пещені бороди й точили між себе помірковані, дипломатичні розмови. Але і в церемонних розмовах, в поглядах, котрими вони обмінювались, був відблиск усміхненої іронії. Між них шмагали й посполиті — сирій натовп, голота без лиця і стану. Вона заповнювала невгіддя краєвиду, обсіпала його дзвіночками й брязкотельцями бездумних теревенів. Це був елемент блазеньський, запала в шал танцю юрма

БРУНО ШУЛЬЦ. НІЧ ВЕЛИКОГО СЕЗОНУ
ФРИДРИХ ТОРБЕРГ. НА ЛІТНЬОМУ ВІДПОЧИНКУ

що підганяв його:

— Справжній ... турист ... Ви ніколи не побачите, що він ходить швидко.

А наступною історією — можливо, найгарнішою з усіх тих, які могли статися тільки в Ішлі й тільки на набережній — я завдячую моему приятелеві Віктору фон Калеру (йому я взагалі завдячую багато історій, зокрема празького походження). Вона мені до вподоби тому, що нагадає один, не менш любий моему серцю, епізод з «Маршу Радецького», описаний Йозефом Ротом.

Маневри в Галичині. Старий імператор зі своїм почтом їде верхи в напрямку найближчого поселення. Назустріч йому прямує делегація тамтешньої гебрейської общини на чолі з равиним, який несе поперед себе символічний ключ на маленькій подушечці, бажаючи вручити його імператорові. Той присаджує коня і, приймаючи доземні засвідчення поваги, уважно дослухається до гебрейських слів, якими літній чоловік супроводжує свої поклони. Коли імператор подав знак рушати далі, князь Кауниц, що їхав впритул за його високістю, звернувся до іншого вельможі:

— Не зрозумів-ім ні слова з того, що сказав старий

полішинелів та арлекнів, котра — сама не маючи серйозних торгових намірів — своїми блазеньськими фіглями зводила до абсурду подекуди укладувані торгові угоди.

Однак поступово, знудившись своїм блазнюванням, той веселий народець розпорощувався в дальніх околицях краєвиду і там поволі пропадав між скелястих зламів та долин. Очевидно один з одним ці веселуни западали десь в щілини й складки терену, як забиваються по кутках та закамарках наприкінці бальнової ночі змучені забавою діти.

Тимчасом вітці міста, мужі Великого Синедріону, походжали повними поваги й гідности групами, й вели тихі, глибокі диспути. Вони розбрелись по всьому цьому розлогодному гористому краю — вдвох, втрох мандрували його далекими крутими шляхами. Їх малі й темні постаті залюднили всю цю пустельну височину, над якою зависло тяжке і темне небо, небо поморщене й похмуре, пооране довгими паралельними борознами на срібні й білі скиби, в глибині яких показувались все нові й нові поклади його нашарувань.

Світло лампи створювало в цій країні штучний день — день дивний, день без світанку й сутінок.

Батько поволі заспокоювався. Його гнів укладався й застигав в покладах та пластах краєвиду. Він сидів на

жид.

У відповідь на це імператор обернувся й, лагідно всміхнувшись, зауважив:

— Але ж він говорив не до вас, мій любий Каунице.

Ось так виглядає вигадана Йозефом Ротом історія, де йдеться, як я гадаю, про те зворушливе взаєморозуміння, що може виникнути між двома літніми чоловіками, хай навіть і не пов'язаними між собою нічим іншим, крім віку.

Подібна ж історія на ішльській набережній трапилася не з уже згаданим мною повірником, а з товаришами його батька, які бачили її на власні очі. Троє підстаркуватих панів, перебуваючи на вранішній прогулянці, помітили імператора, який, і собі полюбляючи прогулюватись о цій порі, наближався до них у супроводі невідомого їм ад'ютанта. Двоє з панів зупинилися й, скинувши капелюхи, низько відкланялися, тоді як старий барон Калер, що навіть після отримання титулу шляхтича залишився ревним юдеєм, відступив на декілька кроків убік, проте капелюха так і не скинув. Тільки-но обурений порушенням етикету ад'ютант хотів було накинутися на гаданого непоштивця, котрий щось бурмотів собі під ніс, як імператор — здебільшого надзвичайно суворий щодо правил ввічливості — відрядив його:

антресолях високих вулиць й дивився на западаючий в осінь розлогий край. Бачив як на далеких озерах відбувався вилов риби. В маленьких лущинках сиділо по двоє рибаків — запустили в воду сіті. На березі хлопці несли на головах повні тріпочучого срібного полову кошики.

І тільки тоді він помітив, що в долині групи подорожніх задерли до неба голови й щось показували одні одним.

Небо зненацька закишило якоюсь кольоровою висипкою, обсіпалось плямами, що колихались, росли і дозрівали, аж раптом наповнили простір довгим людом птахів, котрі колували й кружляли великими перехресними спіралями. Все небо було повне їх шляхетного паріння, лопоту крил, величних ліній тихого ширяння. Деякі з них як величезні лелеки липнули на широко розпростертих крилах, інші, подібні до кольорових китиць, до варварських трофеїв, щоб втриматись в потоках теплої леготу, мусіли тяжко і незграбно тріпотіти крилами; інші, зрештою недолугі конгломерати крил, міцних ніг і обскубаних ший, нагадували погано напханих сипів та кондорів, з яких сипалося трачиння.

Між них були й птахи двоголові, птахи багатокрилі, птахи каліки, котрі недолуго борсалися

в повітрі махаючи одним крилом. Небо починало нагадувати стару фреску — фреску, повну монстрів та фантастичних звірів, які кружляли, розходились і знову сходились по кольорових еліпсах один до одного.

Облитий на бантах раптовим світлом батько встав, простягнув руку — зазивав птахів старим покликком. Він впізнавав їх і дуже розчувився. То було далеке, забуте потомство тієї пташиної генерації, яку колись Аделя розігнала на всі сторони неба. Тепер те штучне потомство, те дегенероване, внутрішньо мізерне, звиродніле й вибуяле пташине плем'я поверталось додому.

Недоречно велике, по-дурному пішовши в ріст, воно всередині було порожнім і мертвим. Вся життєва сила тих птахів пішла на фантастично розбуяле оперення. То було щось подібне до музею вимерлих родів, лахмітні пташиного Раю. Деякі з них літали навзак, мали незграбні та тяжкі, подібні до колодок та замків дзьоби, обажені кольоровими наростами, — були сліпими.

О, як зворушило батька це несподіване повернення, як дивувався він пташиному інстинкту, тією прив'язаністю до Вчителя, котрий як малу дитину пестив той вигнаний рід, який врешті по багатьох генераціях в останній день перед

БРУНО ШУЛЬЦ, НІЧ ВЕЛИКОГО СЕЗОНУ
ФРИДРИХ ТОРБЕРГ. НА ЛІТНЬОМУ ВІДПОЧИНКУ

— Облиште, облиште,— мовив він.— Нехай так і буде.— І, привітавшись, рушив далі.

Хоча він навряд чи здогадувався, що, побачивши його, той правовірний юдей пошепки проказав славень на честь коронованої особи, а при цьому, як велить обряд, капелюха не скидають. Однак хтозна, можливо, щось подібне і промайнуло у нього в голові.

Сам же мій приятель Віктор був безпосередньо причетний до пригоди, яку на жаргоні теперішніх газетярів назвали б, мабуть, «Залякування однієї куховарки».

Один компаньйон сім'ї Калерів запропонував їм на ціле літо свій палац у Венеції. Приставши на таку пропозицію, Калери, всупереч усім традиціям, вирушили до Венеції на літній відпочинок — річ ясна, з усім необхідним господарством: тобто, крім батька, матері, синів Вікі та Фелікса, була ще й куховарка Марженка. Під час тривалої поїздки залізницею обом малим розбишкам спало на думку просвітити куховарку Марженку про місце майбутньої подорожі.

— А от знаєш, Марженко, незабаром ми прибудемо до міста, де усі вулиці суціль з води і де ще можна побачити

людожерів.

Куховарка Марженка мало не луснула зі сміху, що то, мовляв, паничам знову стрілило в голову ... людожери ... вулиці суціль з води ... та бути цього не може ... і, порскаючи від реготу, взялася в боки.

Прибувши до Венеції, сівши на гондолю і лабіринтом каналів діставшись до палацо, куховарка хоч і не вгавала від сміху, а проте впродовж цілісінького літа так і не наважилася бодай раз вийти за двері.

До традиції літнього відпочинку належали й певні звичаї, як-от, наприклад, телеграма про прибуття чи родинний сигнал. Переважно мотив з якоїсь опери Вагнера, він для всіх членів сім'ї правив за родинний клич для зібрання гуртом, адже існувала загроза загубитися в сум'ятті вокзалу або ж під час прибуття туристичного пароплаву. Батька сім'ї, який поки що залишався вдома, про успішне завершення поїздки повідомляли телеграмою, що незмінно починалася словами: «ДОЇХАЛИ ЩАСЛИВО». До речі, в ті часи телеграми, не кажучи вже про міжміські телефонні розмови, викликали почуття якогось хвилювання — чи то радісного, чи то гнітючого; задля ошадливості до них в разі потреби

згасненням племені потягнув назад до правданьного краю.

Але ті сліпі паперові птахи вже не могли впізнати батька. Даремно він кликав їх давнім покликом, забутою пташиною мовою — не чули його й не бачили.

Аж раптом в повітрі засвистіло каміння. Це веселуни, те дурне й бездумне плем'я, почали жбурляти каміння в фантастичне пташине небо. І даремно батько страхав та погрожував заклинальними жестами рук — не чули і не бачили. А птахи падали. Втраплені каменем, тяжко обвисали і в'янули вже в повітрі. Ніж долетіти до землі, ставали безформним жужмом пір'я.

Швидко та дивна височина покрилась дивовижною падлиною. І доки батько добіг до місця погрому — весь пташиний крилатий рід вже замертво лежав на скелях.

Тільки тепер батько міг зблизька побачити всю нікчемність тієї зубожілої генерації, всю сміхотворність її мізерної анатомії.

То були величезні, будь-як напхані старим стереом віхті пір'я. В багатьох не можна було вирізнити голови, бо та ціпкувата частина тіла не мала на собі жодних проявів душі. Деякі, як зубри, були вкриті кудлатою, позлипалою шерстю й

БРУНО ШУЛЬЦ, НІЧ ВЕЛИКОГО СЕЗОНУ
ФРИДРИХ ТОРБЕРГ. НА ЛІТНЬОМУ ВІДПОЧИНКУ

додавали стандартну приписку «подробіці листом», яка передбачала більш детальне повідомлення (найвідоміший приклад такої кінцівки звучить ось так: «Спати не лягайте, на листа чекайте»). Про буденні справи телеграмою не повідомлялося ніколи, хіба що йшлося про якусь надзвичайну подію. Саме такою подією і було прибуття на місце літнього відпочинку.

І нарешті не слід забувати, що серед причин, які були пов'язані з вибором того чи іншого місця відпочинку, турбота про здоров'я стояла на останньому місці, якщо це взагалі бралось до уваги. За найкрасномовніше підтвердження можна вважати те літо, коли волею випадку кільком добре знайомим між собою редакторам «Празької щоденної газети», до яких, будучи наймолодшим, належав і я, непередбачено випала нагода в один і той самий час взяти відпустку і всім разом поїхати на літній відпочинок. Після тривалих обговорень зупинилися на горах Різенгебірге й Марієнбаді (Карлсбад для більшості з нас був надто дорогий). Остаточне рішення було за Руді Томасом, заступником головного редактора (про нього — в іншій оповіді), який свій вкрай поверховий зв'язок із лісами, полями, лугами ще колись передав зізнанням: «Що

відразливо смерділи. Інші нагадували горбатих, лисих і дохлих верблюдів. Ще інші, очевидно, були з певного роду паперу, всередині порожні й на диво пістряві ззовні. Деякі зблизька виявилися не чим іншим як великими хвостами пав, кольоровими віялами, в котрі незрозумілим чином вдихнули якусь ілюзію життя.

Я бачив сумне повернення батька. Штучний день поволі забарвлювався кольорами звичного світання. В опустілій крамниці верхні полиці набрали барв світанкового неба. Між фрагментів згаслого пейзажу, між зруйнованих лаштунків нічної обстави батько побачив продавців, що просиналися. Вони підіймались між сувоїв сукон і смачно позіхали до сонця. Наверху, в кухні, розплатлана і тепла від сну Аделя почала молоти в млинці каву, притиснула його до білих грудей, від яких зерна набирали блиску й жару. У сонячному світлі почав вмиватися кіт.

Переклав Тарас Возняк (1983 р.)

стосується природи, то мені достатньо зеленої цибулі в юшці». Віддавши перевагу Марієнбаду, який, до речі, на жаргоні празьких презирців умляуту звучав із наголосом на першому складі, він ось як обгрунтував свій вибір:

— Гляньте-но, хлопаки. Не те що Марієнбад аж такий уже й гарний, бо що таке краса; зате в ньому є дуже добрі кав'ярні, де можна почитати будь-які газети; в деяких ресторанах можна цілком пристойно попоїсти; та й театр не поганий, надто ж під час літніх гастролей; скрізь велелюдно і до всього того — ще й ковток свіжого повітря.

Переклав Олег Заячківський

ОЛЕГ ТУРІЙ — історик, співпрацівник Інституту історії Церкви у Львові.

СТАНІСЛАВ СТЕМПЕНЬ — історик, директор Південно-Східного наукового інституту в Перемишлі.

АННА РОГОВСЬКА — історик, дослідник історії Галичини, мешкає у Перемишлі.

ЛЕОНІД ФІНБЕРГ — соціолог та політолог, співробітник Інституту юдаїки у Києві.

ВАЛЬТЕР МОСМАН — німецький літератор, культуролог. Живе у Фрайбурзі.

НАТАЛКА БАБАЛИК — перекладачка, літературознавець, співробітник Центру гуманітарних досліджень при Львівському університеті.

ВЕРОНІКА ВЕНДЛЯНД — історик, спеціаліст з історії Східної Європи, дослідниця української історії XIX–XX століть. Живе у Дрездені.

ЮРКО ПРОХАЗКО — германіст, перекладач, автор перекладів Роберта Музіля та Мартіна Гайдеггера.

АВРЕЛІУШ М. ПЕДЗІВОЛ — польський журналіст, співробітник радіо „Вільна Європа“.

АНДРІЙ ПАВЛИШИН — історик, перекладач, публіцист, громадський діяч, автор численних публікацій про українсько-польські стосунки у XX столітті.

ЗБІГНЄВ ГЕРБЕРТ народився 29 жовтня 1924 року у Львові, тут минуло його дитинство та юність, тут закінчив він школу і отримав під час війни атестат зрілості у нелегальному навчальному закладі. 1944 року юнак перебрався до Кракова, певний час студіював філософію, але у 1947 році отримав диплом магістра економіки. До економічної освіти невдовзі долучилася правнича та філософська, здобуті у вищих школах Торуня та Варшави. У 50-х роках З.Герберт працював у економічному часописі

Przegląd Kupiecki, у відділі кредитів Польського Банку, у інших установах економічного профілю. У 1954 році він дебютував книгою віршів *W każdej chwili wybierać` musisz*, поетичний його доробок відтоді складають півтора десятки збірок насичених глибокою інтелектуальною рефлексією, вишуканих за формою віршів (серед найпопулярніших збірки *Pan Cogito*, 1974, *Elegia na odejs`c`ie*, 1990, *Rowigo*, 1992). Уже на початку поетичної кар`єри його було визнано класиком польської поезії, цей „поет інтелекту, іронії і скептичної задуми“ був у 1964 році на студентському Фестивалі Культури у Гданську проголошений Князем Поетів. Твори З.Герберта користуються великою популярністю на Заході, образ пана Когіто став кульговим серед інтелектуалів багатьох країн світу, однак поет дистанціювався від політики, але його твори були могутнім духовним інспіратором руху „Солідарности“, особливою популярними вони стали в часи військового стану, коли публікувалися в нелегальних часописах і за кордоном. З. Герберт відомий також як драматург і есеїст. 1962 року з`явилася друком книга прекрасних есеїв про французьку культуру *Barbarzyńca w ogrodzie (Лукун в парку)*, а через 31 рік після цього книга текстів про культуру Голандії. Зараз видатний наш земляк мешкає в Парижі.

БРУНО ШУЛЬЦ (1892-1942) — польський письменник гебрейського походження, у творчості якого злигувався культурний спадок старої Галичини. Народився і майже все життя провів у Дрогобичі, перетворившись, зрештою, у його легенду. Автор двох головних книг *Цинамонові крамниці та Санаторій під клецидрою*. Застрелений есесівським офіцером на вулиці рідного міста під час облави.

ЯН КОХАНОВСЬКИЙ — поет, зачинатель польської літератури.

ІРІС КЕМПЕ — німецька політолог та аналітик, спеціаліст з питань Центрально-Східної Європи. Працює у Мюнхені.

АНДРІЙ ШКРАБ`ЮК — літератор та перекладач, автор повного перекладу Бруно Шульца (в-во Просвіта, Львів, 1995) та ін.

КАРЛ ЯСПЕРС — німецький філософ-екзистенціаліст.

ТАРАС ВОЗНЯК — політолог, культуролог, редактор журналу „І“.

ОЛЕСЬ ПОГРАНИЧНИЙ — журналіст. Живе, працює.

СТАНІСЛАВ ЄЖИ ЛЕЦ — польський письменник.

АВГУСТ ГРАФ ФОН ПЛЯТЕН — лірик, якому вдалися деякі довершені вірші німецькою мовою: Хто красі подививсь у вічі/ той вже належить смерті... (Трістан). Його польські пісні 1831 досить точно виражають політичний польський романтизм, який в Німеччині та Франції 1830-1848 був добрим тоном для людей із свободололюбивими настроями.

ГАЙНРИХ ГАЙНЕ — дозволяє собі у своєму поетичному циклі «Романцери» (1851) романтичний і політично не зовсім вірний погляд на польських емігрантів та « Плинність краси...». Як це не абсурдно, Гайне і Плятен вступили у літературну суперечку, в якій один одному перед очима німецької публіки закидали відхилення від німецьких норм : Плятен полемізує з європейством Гайне (Едіп), а Гайне з гомосексуальністю Плятена (Купальні Лукки).

ГЕОРГ ТРАКЛЬ — поет, німецький експресіоніст. Як офіцер санітарної служби під час I-ї світової війни брав участь у битві під Городком між австрійською та російською арміями. (В обох арміях були солдати з України). Помер невдовзі потому в одному з гарнізонних шпиталів Кракова від надмірної дози кокаїну.

БОРИС ВАРГА — український письменник та журналіст з Югославії.

